

Національний університет водного господарства і природокористування

Міністерство освіти і науки України

Національний університет водного господарства і природокористування

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЦАРУК ДІАНА СЕРГІЇВНА

УДК 336.647/.648:004.041(637)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ**

Спеціальність 051 Економіка
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Д. С. Царук

Науковий керівник:

КУШНІР Ніна Борисівна

кандидат економічних наук, професор

Рівне – 2023

АНОТАЦІЯ

Царук Д.С. Розвиток системи фінансового моніторингу підприємницької діяльності на вітчизняному ринку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка». – Національний університет водного господарства та природокористування Міністерства освіти і науки України, Рівне, 2023. Роботу виконано в Національному університеті водного господарства та природокористування Міністерства освіти і науки України, у якому і відбудеться захист.

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування та запропоновано розв’язання наукового завдання, яке полягає у поглибленні теоретико-методичних засад та визначенні підходів до формування системи фінансового моніторингу підприємницької діяльності та механізмів реалізації її завдань.

У *першому* розділі «Теоретико-методичні засади фінансового моніторингу підприємницької діяльності» досліджено підходи до визначення сутності фінансового моніторингу підприємницької діяльності, поглиблено сутнісне наповнення категорії «фінансовий моніторинг підприємницької діяльності»; сформульовано економічні засади формування системи та інституційного забезпечення фінансового моніторингу підприємницької діяльності; розроблено рекомендації щодо реалізації завдань фінансового моніторингу санації суб’єктів підприємництва та визначено його інструменти; ідентифіковано аспекти фінансового моніторингу підприємств на національному рівні, що здійснюється державними суб’єктами фінансового моніторингу в умовах воєнного стану та його сучасне інформаційне забезпечення.

У дослідженні було реалізовано завдання, яке пов’язане із виявленням основних теоретичних аспектів щодо сутнісної характеристики фінансового моніторингу діяльності підприємств. Поставлене завдання вимагало опрацювання існуючих трактувань даного поняття у наукових вітчизняних та зарубіжних економічних джерелах. Також було вивчено діюче законодавство з питань

фінансового моніторингу, у якому визначення цього поняття насамперед відрізняється основною метою проведення моніторингових процедур, виконавцями та споживачами моніторингової інформації. На основі розглянутих суджень встановлено, що необхідно брати до уваги існування двох основних підходів до визначення даного поняття, та поглиблювати його сутнісне наповнення у розрізі економічного підходу, що було здійснено у першому розділі дисертаційної роботи. Узагальнивши наявні визначення за економічним підходом, та суттєві ознаки поняття, яке вивчається, сформульовано трактування фінансового моніторингу як інструменту управлінської діяльності, націленого на виявлення відхилень фінансового стану підприємства на основі комплексу зовнішніх і внутрішніх індикаторів. Взявши до уваги наявні дослідження було удосконалено системний підхід до процесу здійснення фінансового моніторингу діяльності підприємств шляхом виділення у ньому конкретних послідовних етапів, а також методологічних основ та інструментарію, суб'єктів моніторингу, що дає змогу окреслити інституційне середовище моніторингу на підприємстві, адаптувати процес моніторингу та елементи його системи до індивідуальних параметрів підприємства і галузі його функціонування. Реалізація основ системного підходу до фінансового моніторингу базується на його взаємозв'язку з управлінням діяльністю підприємства, що потребує оперативності рішень, тому було обґрунтовано алгоритм фінансового моніторингу на основі «сильних і слабких сигналів», як засобу формування швидких рішень, визначення подальших дій (пасивних або активних) по відношенню до об'єктів моніторингу.

Удосконалення методичних та процесуальних засад досудової санації суб'єктів підприємництва на основі фінансового моніторингу, яке було здійснено на основі діючих норм з процедур банкрутства, спрямоване на виявлення збоїв, відхилень, невідповідностей наміченому плану досудової санації підприємства-боржника та їх причин для своєчасного усунення та коригування діяльності підприємства у бік запланованої. Було запропоновано імплементацію етапів фінансового моніторингу у процес здійснення санації суб'єктів підприємницької діяльності, що дозволяє розширити можливості антикризового управління.

Одночасно із дослідженням економічним підходом вивчення фінансового моніторингу неможливе без ідентифікації проблематики фінансового моніторингу у розрізі вітчизняного законодавства, яке трактує фінансовий моніторинг із позицій державного фінансового контролю, фінансової розвідки на національному рівні. У зв'язку із цим було визначено основи інформаційного обміну у сфері державного та первинного фінансового моніторингу в умовах діджиталізації та змін, які були спричинені функціонуванням у період воєнного стану. Було встановлено, що вітчизняне законодавство у даній сфері побудоване на рекомендаціях FATF (групи з розробки фінансових заходів), американського агентства боротьби із фінансовими злочинами (FinCEN) та Бюро промисловості та безпеки Міністерства торгівлі США (BIS). Проте, враховуючи усі розбіжності підходів, генеральна ціль фінансового моніторингу все ж полягає у досягненні прозорості фінансових операцій та інформаційному забезпеченні суб'єктів моніторингу, що впливає на інвестиційну привабливість підприємств та фінансову безпеку.

У *другому* розділі «Сучасний стан та особливості розвитку системи фінансового моніторингу діяльності підприємств молокопереробної галузі» досліджено основні загрози та ризики функціонування підприємств молокопереробної галузі на вітчизняному ринку, а також окреслено аспекти моніторингу таких загроз; визначено аналітичні аспекти моніторингу ефективності постачання та переробки молочної сировини на молокопереробні підприємства; досліджено тенденції зовнішнього середовища функціонування підприємств молокопереробної галузі України в сучасних умовах; визначено особливості фінансового моніторингу діяльності молокопереробних підприємств.

Через значну залежність підприємств молокопереробної галузі від зовнішніх факторів, а особливо від впливу ресурсних ризиків, які полягають у недостатньому забезпеченні таких підприємств молочною сировиною, зокрема такою, яка відповідає сучасним вимогам для її переробки і виробництва, у дисертаційній роботі було наголошено на необхідності вивчення причинно-наслідкових зав'язків, які виникають між рівнем ресурсозабезпечення молокопереробних підприємств та їх результуючими фінансовими показниками. Було виокремлено також групи

ринкових, інвестиційно-фінансових ризиків зовнішнього середовища, які через умови військового стану, посилюють свій вплив на підприємства молокопереробної галузі.

Було визначено аналітичні аспекти моніторингу ефективності постачання та переробки молочної сировини на молокопереробні підприємства. Удосконалення засад формування та імплементації алгоритму процедури моніторингу небезпечних чинників під час надходження та переробки молочної сировини було реалізовано із врахуванням змін, які були продиктовані інтеграційними процесами, та вимог, які спричинені такими змінами. Обґрунтовано, що ефективному створенню системи НАССР на молокопереробних підприємствах мають передувати моніторингові процеси для зменшення впливу ресурсних ризиків на їх функціонування та для досягнення ресурсоефективного рівня використання сировини, що впливає на формування собівартості продукції підприємств галузі.

Аналіз зовнішнього середовища молокопереробних підприємств України доповнено дослідженням впливу факторів розміщення сировинних баз, виробничих потужностей, обсягів надходження на переробку та рівня якості молочної сировини, зміни концентрації ринкового попиту у зв'язку із міграційними процесами. Вивчено експортні можливості молокопереробних підприємств, пріоритетність яких зростає через руйнування важливих логістичних ланцюгів поставок, а необхідність пошуку нових способів та регіонів постачання молочної продукції є актуальним завданням спілок виробників та об'єднань підприємств. Визначено, що стратегічні напрями розвитку підприємств галузі та можливості підтримки їх ефективної діяльності залежать також від державної політики у молочній галузі, яка повинна здійснюватися через надання субсидій у післявоєнний період, акумулювання та розподіл фондів для збереження і підтримки молочного скотарства, підтримки ініціатив у створенні кооперацій виробників молока та переробних підприємств для врівноваження сезонного коливання цін на сировину та забезпечення потреб виробництва.

Організація середовища моніторингу є одним із завдань його суб'єктів, а тому формалізована схема руху інформаційних потоків на молокопереробних

підприємствах дозволяє задіяти логістичні рівні підприємства для цілей моніторингу. Впровадження об'єктів контролінгу витрат у систему фінансового моніторингу у зв'язку із характерними особливостями та аспектами формування витрат молокопереробних підприємств було обґрунтовано, враховуючи функціональні завдання центрів витрат.

Дослідження акціонерних підприємств молокопереробної галузі та їх фінансових показників було виконано шляхом формування та інтерпретації матриці індикаторів у сукупність критичних контрольних точок їх фінансового стану. Це у свою чергу дозволило відобразити рівень загроз для платоспроможності, фінансової стійкості та прибутковості даних підприємств для подальшого формування рішень щодо антикризових процедур.

У *третьому* розділі «Вдосконалення інструментів системи фінансового моніторингу підприємницької діяльності» було розроблено рекомендації щодо формування підсистем стратегічного фінансового моніторингу та моніторингу раннього сповіщення фінансової кризи на підприємстві; обґрунтовано реалізацію фінансового моніторингу підприємницької діяльності на засадах вартісно-орієнтованого підходу до управління; розроблено елементи фінансового моніторингу власного капіталу та здійснено моделювання його впливу на фінансові результати діяльності підприємств та рентабельність.

Системний підхід до реалізації завдань фінансового моніторингу, який було досліджено у другому розділі дисертаційної роботи, вимагає виокремлення певних підсистем, залежно від цілей: підсистеми моніторингу на основі сповіщення «слабких сигналів» (раннього моніторингу кризи), проблемного (точкового) фінансового моніторингу, підсистеми стратегічного фінансового моніторингу та підсистеми санаційного фінансового моніторингу. У зв'язку із цим було сформовано організаційно-методичні основи підсистем стратегічного фінансового моніторингу та моніторингу раннього сповіщення фінансової кризи на підприємстві, цілеспрямування яких залежить від поточного стану підприємства, його галузевих особливостей, диференціації довгострокових стратегічних планів діяльності. Було запропоновано перелік характеристик та вимог, яким повинні

відповідати показники, залежно від мети загальної системи фінансового моніторингу для застосування їх у певній підсистемі.

Інструментарій фінансового моніторингу у дослідженні було доповнено розробкою механізму впровадження вартісно-орієнтованого управління у систему моніторингу. Такий механізм координує завдання моніторингу та імплементує у них вартісно-орієнтовані показники, які розширюють можливості традиційних інструментів моніторингу завдяки оцінюванню факторів формування вартості підприємств акціонерної власності. Врахування відмінності показників прибутку та вартісних показників підприємства, а також розбіжностей їх калькулювання є необхідним при використанні їх у дослідженні фінансової звітності вітчизняних підприємств.

Оскільки статистичні дані свідчать про те, що близько третини вітчизняних підприємств у 2022 році були збитковими, а структура їх капіталу була незадовільною, тому у дисертаційній роботі було наведено результати дослідження аспектів фінансового моніторингу власного капіталу підприємств, який є інструментом для вивчення прорахунків підприємств у формуванні, використанні та збереженні капіталу, а також для виявлення рівня його впливу на фінансові результати діяльності підприємств. На основі інформації про діяльність підприємств України за 2015-2022 рр., аналізу динаміки та структури капіталу, а також показників його ефективності, встановлено, що між абсолютним значенням власного капіталу та показником рентабельності підприємств існує недетермінований зв'язок, а тому було здійснено кореляційно-регресійний аналіз для виявлення тісноти та достовірності зв'язку між даними параметрами. Варто відмітити, що розрахований коефіцієнт кореляції свідчить про існування суттєвого зв'язку між власним капіталом та показником рентабельності усієї діяльності підприємств. Перевірку адекватності та значущості моделювання було проведено за допомогою F-критеріїв Фішера та t-критеріїв Стьюдента.

На основі виявленого зв'язку між власним капіталом та фінансовими результатами підприємства запропоновано прогнозну модель впливу власного капіталу, вартості активів, власного оборотного капіталу та запасів на фінансові

результати молокопереробних підприємств акціонерної форми власності. Таким чином, створена регресійна модель відображає характер зміни показників і може бути використана для аналізу факторів підвищення рентабельності молокопереробних підприємств та формування прогнозів прибутку. Дослідження показало, що в умовах воєнного стану стратегічно важливим для підприємств має бути пошук резервів підвищення рентабельності через управління капіталом на основі виявлення його відхилень.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, діджиталізація, суб'єкти фінансового моніторингу, фінансовий стан, санація підприємства, фінансова безпека, підприємницька діяльність, молокопереробні підприємства, молочна продукція, ринок молочної продукції, ресурсний потенціал, вартісно-орієнтований підхід, рентабельність, прибуток, власний капітал.

SUMMARY

Tsaruk D.S. Development of the financial monitoring system of enterprises' activity on the domestic market. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 «Economics». – National University of Water and Environmental Engineering of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Rivne, 2023.

The work was performed at the National University of Water and Environmental Engineering, where the defense will take place.

The thesis provides a theoretical foundation and proposes a solution to a scientific problem, which consists in deepening the theoretical and methodological foundations and defining approaches to the enterprises' activity financial monitoring system formation and mechanisms for realizing its goals.

In the *first* chapter «Theoretical and methodological foundations of enterprises' activity financial monitoring» approaches to determining the financial monitoring of enterprises' activity essence are explored; the methodical foundations of enterprises' activity financial monitoring system formation and its institutional support are

substantiated; recommendations on the implementation the financial monitoring tasks of business entities rehabilitation were developed and its tools were defined; economic entities financial monitoring at the national level under martial law conditions aspects and its modern information support were studied.

The research carried out a task related to the main theoretical aspects study of the enterprises' activity financial monitoring essential characteristics. The task required existing interpretations of this concept in scientific domestic and foreign economic sources processing. The current legislation on financial monitoring was also studied, in which the definition of this concept differs primarily in the main purpose of monitoring procedures, performers, and monitoring information consumers. Based on the considered judgments, it was established that it is necessary to take into account the existence of two main approaches to this concept definition, and to deepen the theoretical foundations in economic approach terms, which was carried out in the first dissertation chapter. Summarizing the available definitions according to the economic approach and the concept essential features being studied, the financial monitoring interpretation as a management tool aimed at identifying deviations in the financial state of the enterprise based on indicators set is formulated.

Considering the available research, the systematic approach to the process of enterprises' activity financial monitoring was improved by highlighting specific successive stages in it; as well as methodological foundations and tools, monitoring entities, which makes it possible to distinguish the institutional monitoring environment at the enterprise, to adapt the monitoring process and its system elements to the individual enterprise parameters and its functioning environment. The implementation of the financial monitoring system approach fundamentals is based on its relationship with the management of the enterprise's activities, which requires the decisions promptness, therefore the financial monitoring algorithm based on «strong and weak signals» was substantiated as forming quick decision means, determining further actions (passive or active) in relation to monitoring objects.

Improvement of the enterprise rehabilitation methodological and procedural principles based on financial monitoring, which was carried out on the foundations of the

current legislation and the Code of Ukraine on bankruptcy procedures study, aimed at identifying failures, deviations, inconsistencies with the pre-trial debtor enterprise rehabilitation plan and their causes for timely elimination and correction enterprise activity in the direction of the planned. It was proposed to implement the financial monitoring stages in the process of carrying out the business entities rehabilitation, which allows to expand the crisis management possibilities.

Simultaneously with the researched economic approach, the financial monitoring study is impossible without identifying the problems of financial monitoring in domestic legislation terms, which interprets financial monitoring from the standpoint of state financial control, financial intelligence at the national level. In this connection, information exchange basics study in the field of state and primary financial monitoring was conducted in the conditions of changes caused by functioning during the martial law period. It was established that domestic legislation in this area is based on the recommendations of the FATF (Financial Action Task Force), the US Financial Crimes Enforcement Agency (FinCEN) and the Bureau of Industry and Security of the US Commerce Department (BIS). However, considering all the differences in approaches, the general financial monitoring goal is still to achieve financial transactions transparency and monitoring entities information provision.

In the *second* chapter «The current state and peculiarities of the dairy enterprises activity financial monitoring system development» the main threats and risks of the dairy enterprises operation on the domestic market are investigated, and the aspects of monitoring such threats are outlined; the external environment trends of the Ukrainian milk processing industry enterprises in modern conditions functioning were studied; the specifics of the milk processing enterprises activity financial monitoring are determined.

Due to the significant dependence of the milk processing industry enterprises on external factors, and especially the resource risks influence, which consist in the insufficient supply of such enterprises with raw milk, in particular, which meets the modern requirements for the raw milk processing and production, the dissertation emphasized the need to study the causal consequential ties formed between the resource provision level of milk processing enterprises and their resulting financial indicators.

Market, investment, and financial risks groups of the external environment were also singled out, which, due to the martial law conditions, increase their influence on milk processing industry enterprises.

The principles improvement of the formation and implementation the algorithm for monitoring dangerous factors procedure during the raw milk receipt and processing by milk processing industry enterprises was implemented taking into account the changes that were dictated by the integration processes and the requirements that were caused by such changes. It is substantiated that the effective creation of the HACCP system at milk processing enterprises should be preceded by monitoring processes to reduce the resource risks impact on their operation and to achieve a resource-efficient raw material use level, which affects the products cost price formation of enterprises in the industry.

In the *third* section «Improving the tools of the enterprises' activity financial monitoring system», recommendations were developed for the formation of strategic financial monitoring subsystem and financial crisis early warning at the enterprise monitoring; the enterprises' activity financial monitoring implementation on the basis of a management value-oriented approach is substantiated; equity capital financial monitoring elements were developed and modeling of its impact on the enterprises financial results was carried out.

The system approach to the financial monitoring tasks implementation, which was studied in the second section of the paper, requires the isolation of certain subsystems, depending on the goals: the monitoring subsystem based on «weak signals» (early crisis monitoring), problematic (spot) financial monitoring, strategic financial monitoring subsystem and the rehabilitation financial monitoring subsystem. In this regard, the organizational and methodological principles on strategic financial monitoring of the enterprise subsystems formation, as well as early notification of the enterprises' crisis state subsystems, whose objectives depend on the current enterprises' activity state, its industry characteristics, long-term strategic plans differentiation, were improved. A list of criteria and requirements to which the indicators must meet, depending on the general financial monitoring system purpose for their application in a certain subsystem, was proposed.

The financial monitoring toolkit in the study was supplemented on the implementation of value-based management in the monitoring system basis. Thus, a mechanism was proposed that coordinates monitoring tasks and implements value-based indicators in them, which expand monitoring opportunities thanks to the assessment of the factors that form the joint stock enterprises value. Taking into account the difference between profit indicators and enterprise value-based indicators, as well as differences in their calculation, is necessary when using them in the study of domestic enterprises financial reports.

Since statistical data indicate that about a third of domestic enterprises in 2022 were unprofitable, and their capital structure was unsatisfactory, therefore the results of enterprises' equity capital financial monitoring aspects research, which is a tool for studying the miscalculations of enterprises in the formation, were presented in the dissertation work. It was also carried out for identification the level of its influence on the enterprises' financial results.

Based on Ukrainian enterprises data for 2015-2022, analysis of capital dynamics and structure, as well as indicators of its efficiency, it was established that there is a non-deterministic relationship between the equity capital value and the profitability index of enterprises, and therefore a correlation-regression analysis was carried out to reveal the relationship between these parameters' closeness and reliability. It is worth noting that the calculated correlation coefficient indicates the existence of a significant relationship between equity and enterprise activities profitability indicator. The adequacy and significance of the modeling was tested using Fisher's F-tests and Student's t-tests.

Based on the identified relationship between equity capital and enterprises' financial results, a methodology for modeling the influence of equity, asset value, equity working capital and reserves on the resulting indicators of joint-stock milk processing enterprises is proposed. Thus, the created regression model shows the nature of the change in characteristics and can be used to analyze the factors for increasing the milk processing enterprises profitability. The study showed that in the martial law conditions, it should be strategically important for enterprises to find reserves for increasing the profitability through capital management.

Key words: financial monitoring, digitalization, financial monitoring entities, financial condition, enterprises' rehabilitation, financial security, enterprises' activity, milk processing enterprises, dairy products, dairy products market, resource potential, value-based approach, profitability, profit, equity.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Підрозділи у колективних монографіях

1. Ковшун Н. Е., Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Обґрунтування організаційно-економічних заходів щодо санації підприємства в умовах фінансової кризи. *Сучасні технології управління розвитком підприємств України: механізми, реалії, перспективи* : монографія. Дніпропетровськ, 2016. С. 403-434. (1,57/0,52 д.а.; автору належить обґрунтування планових заходів санації досліджуваного підприємства, розробка пропозицій оптимізації виробництва, формування графічного і табличного матеріалу).

2. Ковшун Н. Е., Кушнір Н. Б., Царук Д. С. Вартісно-орієнтовані показники як інструменти фінансового моніторингу сучасних підприємств. *Теорія та практика управління суб'єктами підприємництва* : монографія. Дніпро, 2020. С. 286-296. (0,56/0,19 д.а.; автору належить пояснення концепції формування системи фінансового моніторингу на основі вартісно-орієнтованих показників, розробка рисунків, графіків, таблиць).

Статті у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Особливості антикризового управління та економічної діагностики підприємства в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2016. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4954> (0,67/0,34 д.а.; автору належить обґрунтування принципів антикризового управління та

економічної діагностики, розробка графічного матеріалу, формування висновків дослідження).

2. Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Інституційне забезпечення фінансового моніторингу підприємницької діяльності. *Ефективна економіка*. 2017. №8. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5727> (0,64/0,32 д.а.; автору належить дослідження підходів до фінансового моніторингу підприємницької діяльності, обґрунтування послідовності етапів фінансового моніторингу).

3. Кушнір Н. Б., Царук Д. С. Фінансовий моніторинг підприємства на засадах вартісно-орієнтованого підходу до управління. *Держава та регіони*. 2019. № 4 (109). С. 110-114. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-4-19> (0,63/0,31 д.а.; автору належить дослідження аспектів управління підприємством, що базуються на вартісному менеджменті, характеристика його переваг порівняно з традиційним підходом до управління).

4. Царук Д.С. Аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємств молокопереробної галузі України. *Економічний простір*. 2020. № 156. С. 98-103. DOI: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/544/527> (0,64 д.а.).

5. Кушнір Н.Б., Адамчук Т.Л., Царук Д.С. Фінансовий моніторинг суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. *Вісник НУБГП. Серія: Економічні науки*. 2022. Т. 3. № 99. С. 78–90. DOI: <http://dx.doi.org/10.31713/ve320228> (0,68/0,23 д.а.; автору належить дослідження принципів ризик-орієнтованого підходу при виявленні підозрілих фінансових операцій, характеристика інформаційного середовища підприємств в умовах діджиталізації, формування рисунків).

Статті у інших наукових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Царук Д.С. Сутнісна характеристика фінансового моніторингу діяльності підприємств. *Молодий вчений*. 2019. № 12(76). С. 43-46. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-10> (0,54 д.а.).

Статті у іноземних виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Kushnir, N., Voitovych, D., Gruschenko, O. Financial Monitoring Tools of Crisis Phenomena in Business Activities. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2018. vol. 1, pp. 35-45. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/688478> (0,76/0,25 д.а.; автору належить аналіз сучасних інструментів оцінювання і діагностики фінансового стану підприємств, пропозиції щодо формування комплексу індикаторів фінансового моніторингу кризових явищ).

2. Kushnir, N., Voitovych, D. The role of financial monitoring in the management of business rehabilitation. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2018. vol. 2 (2), pp. 26-35. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/688781> (0,84/0,42 д.а.; автору належать пропозиції щодо формування плану досудової санації підприємства-боржника із врахуванням етапів фінансового моніторингу).

3. Kushnir, N., Ventsuryk, A., Zhemba, A., Tsaruk, D. Monitoring of resource-efficient provision of Ukrainian dairy processing enterprises with high-quality raw milk based on production safety principles. *IOP Series: Earth and Environmental Science*. 2021. vol. 915. DOI: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/915/1/012030/pdf> (Scopus Indexed) (0,64/0,16 д.а.; автору належить дослідження аспектів формування механізму контролю якості молочної сировини та виробничого процесу, що базується на засадах HACCP, розробка графічного матеріалу дослідження).

4. Kushnir, N., Los, Z., Shpak, V., Malanchuk, L., Tsaruk, D. Implementation of the financial monitoring system into the Ukrainian enterprises activity based on the sustainable economic development and green financing concept. *IOP Series: Earth and Environmental Science*. 2023. vol. 1126. DOI: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1126/1/012004/pdf> (Scopus Indexed) (0,85/0,17 д.а.; дослідження концепції впровадження системи фінансового

моніторингу підприємства у програми зеленого фінансування, формування висновків проведеного дослідження).

5. Kovshun, N., Kushnir, N., Adamchuk, T., Tsaruk, D., Tymeichuk, Y. Ukrainian enterprises' equity capital financial monitoring and analysis of its impact on profitability indicators. *Economics - Innovative and Economics Research Journal*. 2023. vol. 1 (1). pp. 1-16. DOI: <https://conference.oikosinstitut.org/files/proc/Vol1No1/1.pdf> (1/0,2 д.а.; автору належить дослідження елементів системи фінансового моніторингу власного капіталу підприємства, розробка регресійної моделі, формування рисунків і таблиць).

6. Shubalyi O., Stakhiv O., Tsaruk, D. The Ukrainian milk processing enterprises export orientations development in the martial law conditions and under the migration processes influence. *IOP Series: Earth and Environmental Science*. 2023. vol. 1269. DOI: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1269/1/012027/pdf> (0,92/0,31 д.а.; автору належить дослідження впливу логістичних рівнів молокопереробних підприємств на формування системи фінансового моніторингу, аналіз загроз молокопереробної галузі в умовах воєнного стану, розробка графічного матеріалу дослідження).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Основні підходи до формування системи антикризового управління підприємницькою діяльністю. *Інституціоналізація процесів євроінтеграції: суспільство, економіка, адміністрування* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, НУВГП, 21-22 квітня 2016 р.). Рівне, 2016. С. 51-53. (0,21/0,11 д.а.; автору належить дослідження підходів до антикризового управління та санаційної процедури у вітчизняному та зарубіжному законодавстві, формулювання висновків до проведеного дослідження).

2. Войтович Д. С. Особливості здійснення фінансового моніторингу сучасних підприємств. *Фінанси, аудит та соціальна економіка: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, Громадська

організація «Львівська економічна фундація», 28-29 липня 2017 р.). Львів, 2017. С. 41-43. (0,17 д.а.).

3. Войтович Д. С. Система фінансового моніторингу на малих підприємствах. *Сучасні наукові дослідження на шляху до вдосконалення економічного потенціалу країни* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, Наукова економічна організація «Перспектива», 22 вересня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 34-36. (0,19 д.а.).

4. Войтович Д. С. Здійснення фінансового моніторингу передумов банкрутства. *Фінанси та соціальна економіка: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, Громадська організація «Львівська економічна фундація», 29 вересня 2018 р.). Львів, 2018. С. 29-32. (0,19 д.а.).

5. Царук Д. С. Стратегічний фінансовий моніторинг підприємств. *Сучасні міжнародні економічні відносини: становлення та особливості розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Громадська організація «Центр економічних досліджень та розвитку», 17 серпня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 60-62. (0,19 д.а.).

6. Царук Д. С. Методичні основи фінансового моніторингу сучасних підприємств. *Методи та форми управління соціально-економічним розвитком держави* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, Наукова економічна організація «Перспектива», 23 серпня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 71-73. (0,2 д.а.)

7. Царук Д. С. Ранній моніторинг фінансової кризи на підприємствах. *Сучасні економічні дослідження: теорія, методологія, практик* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кельце (Республіка Польща), Державний університет ім. Яна Кохановського, 27 вересня 2019). Кельце, 2019. С. 123-125. (0,2 д.а.).

8. Царук Д. С. Фінансовий моніторинг ризиків зовнішнього середовища підприємств молокопереробної галузі. *Проблеми формування та стабілізації регіональної економіки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, Наукова економічна організація «Перспектива», 29 серпня 2020). Дніпро, 2020. С. 60-64. (0,27 д.а.).

9. Царук Д. С. Особливості фінансового моніторингу діяльності молокопереробних підприємств. *Економічна політика та фінансова система: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Аналітичний центр «Нова Економіка», 26 вересня 2020). Київ, 2020. С. 43-46. (0,22 д.а.).

10. Кушнір Н. Б., Царук Д.С. Фінансовий контролінг у системі моніторингу виробничих витрат молокопереробних підприємств України. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф (м. Луцьк, Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 24-25 листопада 2021), Луцьк, 2021. С. 31-33. (0,17/0,1 д.а.; автору належить обґрунтування пропозицій до формування середовища контролінгу виробничих витрат молокопереробних підприємств).

11. Царук Д.С. Проблеми та перспективи розвитку молокопереробних підприємств України в умовах воєнного стану. *Економіка та підприємництво в умовах сучасних викликів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, Поліський національний університет, 1 лютого 2023 р.), Житомир, 2023. С. 203-208. (0,22 д.а.).

12. Кушнір Н.Б., Царук Д.С. Функціонування об'єднань молокопереробних підприємств України у сучасних ринкових умовах. *Фінансово-кредитне та обліково-аналітичне забезпечення післявоєнного відновлення економіки України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, НУБіП, 5-6 жовтня 2023 р.), Київ, 2023. С. 274-277. (0,15/0,08 д.а.; автору належить дослідження статистичної інформації та тенденцій функціонування об'єднань підприємств на ринку молочної продукції).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	21
ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	32
1.1. Сутнісна характеристика фінансового моніторингу підприємницької діяльності.....	32
1.2. Економічні засади функціонування системи фінансового моніторингу діяльності підприємств та її інституційне середовище.....	41
1.3. Фінансовий моніторинг санації суб'єктів підприємницької діяльності та його інструменти.....	66
1.4. Державний фінансовий моніторинг підприємств на національному рівні в умовах воєнного стану та його інформаційне забезпечення.....	82
Висновки до розділу 1.....	92
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	97
2.1. Аспекти моніторингу загроз та ризиків функціонування молокопереробних підприємств на вітчизняному ринку.....	97
2.2. Аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємств молокопереробної галузі України в сучасних умовах.....	124
2.3. Особливості фінансового моніторингу діяльності молокопереробних підприємств.....	138
Висновки до розділу 2.....	155
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ....	159

3.1. Формування підсистем стратегічного фінансового моніторингу та моніторингу раннього сповіщення фінансової кризи на підприємстві.....	159
3.2. Фінансовий моніторинг підприємницької діяльності на засадах вартісно-орієнтованого підходу до управління.....	172
3.3. Формування елементів системи фінансового моніторингу власного капіталу та моделювання його впливу на фінансові результати діяльності підприємств.....	187
Висновки до розділу 3.....	212
ВИСНОВКИ.....	216
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	221
ДОДАТКИ.....	244

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

А	вартість активів
АВМ	Асоціація виробників молока
ВК	власний капітал
ВОК	власні оборотні кошти
ДСТУ	Державний стандарт України
ДФСУ	Державна фіскальна служба України
З	вартість запасів
КЗ	кредиторська заборгованість
ККТ	критична контрольна точка
ОЗ	основні засоби
ОК	оборотні кошти
ОСГ	особисте селянське господарство
ПК	позиковий капітал
СПФМ	суб'єкти первинного фінансового моніторингу
ЧП	чистий прибуток
AML/CFT	запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, що отримані злочинним шляхом, фінансування тероризму і поширення зброї масового знищення (ВК/ФТ)
BI	Business intelligence (система бізнес-аналітики)
BIS	Бюро промисловості та безпеки Міністерства торгівлі США
CFROI	рентабельність інвестицій на основі потоку грошових коштів
CVA	додана вартість грошових потоків
DCF	дисконтований грошовий потік
EBITDA	прибуток до вирахування податків, відсотків та амортизації
EVA	економічна додана вартість
FAO	Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй
FATF	Група з розробки фінансових заходів з відмивання грошей
FinCEN	Американське агентство боротьби із фінансовими злочинами
НАССР	Hazard Analysis and Critical Control Point (Система аналізу ризиків, небезпечних чинників і контролю критичних точок)
ІС	інвестований капітал
ISO	Міжнародна організація зі стандартизації
MENA	регіон у складі країн Близького Сходу та Північної Африки
MVA	додана ринкова вартість
NOPAT	чистий операційний прибуток після сплати податків
ROCE	коефіцієнт доходності залученого капіталу
ROIC	рентабельність інвестованого капіталу
R _p	рентабельність діяльності
TQM	загальне управління якістю
VBM	вартісно-орієнтоване управління
WACC	середньозважена вартість капіталу

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Протягом останніх років можливості для ефективного функціонування підприємств в Україні суттєво погіршилися, про що свідчить висока частка збиткових вітчизняних підприємств та невтішна статистика справ про банкрутство. Реальні несприятливі макроекономічні умови, загрози, спричинені повномасштабним вторгненням та військовими діями на території України, внутрішня політична та економічна нестабільність, відсутність забезпечення власними фінансовими ресурсами, що призводить до неплатоспроможності, спонукають суб'єктів підприємництва впроваджувати у практику своєї діяльності функціональні інструменти фінансового управління. На сучасному етапі розвитку економічної науки у розрізі підприємництва уже достатньо акумулювалися теоретичні та практичні підходи до застосування показників ефективності виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємств, а також та існує значний досвід у сфері антикризового управління. Використовуючи наявні методики, сучасні підприємства застосовують на практиці прийоми аналізу та діагностики з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків між реальними результатами фінансово-господарської діяльності та факторами, що могли спричинити одержання таких результатів.

Проте, одночасно зі зростанням конкуренції на ринку, темпів зростання високотехнологічних виробництв, викликами на шляху до інтеграції вітчизняної економіки у європейську, та за умов, коли інформація та діджиталізація набувають пріоритетного значення, впроваджуючись в усі аспекти функціонування економіки, для підприємств стає все необхіднішим побудова відповідної сучасним реаліям системи фінансового моніторингу. Управління фінансами підприємства інтегрує у собі систему фінансового моніторингу, що дозволяє здійснювати планування на основі опрацювання актуальної інформаційної бази аналітичних та фінансових показників, вести постійне спостереження за рівнем досягненням планових завдань. Тому важливим є вивчення аспектів розвитку системи фінансового моніторингу підприємницької діяльності на вітчизняному ринку з

метою управління підприємством в умовах сучасного мінливого інформаційного середовища на основі дослідження підприємств молокопереробної галузі України.

Значний внесок у дослідження проблематики, категорійного апарату та методології фінансового моніторингу підприємницької діяльності у розрізі економічного підходу та у контексті антикризового і ризик-менеджменту було здійснено такими вітчизняними вченими як: І. Бланк, І. Мойсеєнко, О. Терещенко, Л. Лігоненко, Н. Чаленко, Г. Сидоренко-Мельник та інших. Зарубіжний досвід та існуючі напрацювання у сфері дослідження аспектів фінансового моніторингу належить таким економістам як: Тобіас (A. Tobias), Дж. Маклафлін (J. McLaughlin), Н. Бланчер (N. Blancher), Д. Дайманд (D. Diamond), А. Кореллі (A. Corelli). Дослідження, присвячені тематиці державного фінансового моніторингу на національному рівні належать, зокрема, таким науковцям та практикам, як: Я. Пушак, О. Смагло, О. Сова, І. Рекуненко, А. Хмелюк.

Різноманітні аспекти розвитку і ефективності функціонування молокопереробних підприємств досліджували О. Безсмертна, А. Гречко, В. Джеджула, В. Карпенко, І. Свідерська, Д. Харківський та І. Федулова.

Теорію вартісно-орієнтованого підходу вивчали зарубіжні вчені Д. Мактагарт (J. McTaggart), Т. Коупленд (T. Copeland), Т. Коллер (T. Koller), Дж. Мурін (J. Murrin), Р. Брейлі (R. Brealey) та С. Маєрс (S. Myers), А. Раппапорт (A. Rappaport), Б. Стюарт (B. Stewart) та вітчизняні науковці О. Давидов, О. Андрощук, О. Мендрул, О. Сохацька та розглядали її із позиції теоретико-методичних засад управління корпоративними фінансами.

У економічній науці, попри існуючі напрацювання, відсутня цілісна концепція щодо формування організаційно-методичного та інституційного забезпечення системи фінансового моніторингу, недостатньо розкритими залишаються питання. Також існують розбіжності у підходах до визначення мети фінансового моніторингу, оскільки його проблематика є об'єктом антикризового, фінансового управління, а також з іншого боку вона фіксується у нормативних актах державного контролю фінансових операцій. Попри значну увагу, що приділяється аспектам функціонування підприємств молокопереробної галузі,

важливо доповнити дослідження більш детальним опрацюванням загроз і ризиків, що впливають на їх фінансовий стан, та сформувати комплексну структуру інформаційного забезпечення фінансового моніторингу їх діяльності. Необхідність розвитку дослідження наведених невивчених аспектів зумовлює вибір теми та визначає мету, завдання роботи, її структуру та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є результатом наукових досліджень, виконаних автором відповідно до програми науково-дослідних робіт Національного університету водного господарства та природокористування за науковими темами «Економічні фактори раціонального природокористування та ресурсозбереження» (номер державної реєстрації 0116U007389), «Інноваційні пріоритети міжнародного бізнесу в умовах геоекономічних трансформацій» (номер державної реєстрації: 0121U107606) та «Розвиток потенціалу регіону: економічні чинники та ресурсні передумови» (номер державної реєстрації: 0121U111063), у рамках яких здобувачем були запропоновані теоретико-методологічні засади моніторингу ефективного ресурсозабезпечення виробництва вітчизняних підприємств, досліджено рівень експортного потенціалу молокопереробних підприємств в умовах воєнного стану, обґрунтовано аспекти фінансового моніторингу власного капіталу підприємств та аналіз його впливу на фінансові результати діяльності (довідка № 15н-23 від 12.12.2023 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблення теоретико-методичних засад формування та розвитку системи фінансового моніторингу підприємницької діяльності на вітчизняному ринку. Для досягнення поставленої мети у дисертаційній роботі вирішено наступні завдання:

- поглибити сутнісне наповнення категорії «фінансовий моніторинг підприємницької діяльності», як функціональної складової управління підприємством;
- сформулювати економічні засади функціонування системи фінансового моніторингу підприємницької діяльності;
- удосконалити методичні та процесуальні основи досудової санації суб'єктів підприємницької діяльності;

- ідентифікувати нормативні аспекти фінансового моніторингу, що здійснюється суб'єктами державного фінансового моніторингу на національному рівні в умовах воєнного стану, та його інформаційне забезпечення;

- визначити аналітичні аспекти моніторингу ефективності постачання та переробки молочної сировини на молокопереробні підприємства;

- здійснити аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємств молокопереробної галузі України в сучасних умовах як один із етапів фінансового моніторингу;

- сформувані організаційно-методичні основи підсистем стратегічного фінансового моніторингу та моніторингу раннього сповіщення фінансової кризи на підприємстві;

- розробити механізм впровадження інструментів вартісно-орієнтованого управління у систему фінансового моніторингу вітчизняних підприємств;

- запропонувати прогнозну модель впливу власного капіталу, вартості активів та вартості запасів на фінансові результати діяльності молокопереробних підприємств як інструмент фінансового моніторингу.

Об'єктом дослідження є система фінансового моніторингу діяльності підприємств, що функціонують на вітчизняному ринку, зокрема підприємств молокопереробної галузі України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, організаційні, інституційні засади та особливості формування елементів системи фінансового моніторингу як інструментів управління та антикризової діяльності підприємств у сучасних умовах розвитку.

Методи дослідження. Під час виконання роботи було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема дослідження базуються на використанні методу наукового абстрагування – для виділення суттєвих ознак поняття фінансовий моніторинг та виокремлення його із категорійного апарату фінансового управління (п. 1.1), та метод евристичного аналізу – для використання досвіду та результатів існуючих досліджень з метою виявлення спільних характеристик фінансового моніторингу та формування його

узагальненого трактування (п. 1.1); методи узагальнення теоретичних положень – для дослідження системного підходу до формування фінансового моніторингу (п.1.2, 3.3); метод порівняння – для співставлення процедурних особливостей фінансового моніторингу із планом досудової санації підприємств (п. 1.3); методи індукції та дедукції – для збору, опрацювання масивів даних та інформаційних джерел (п. 1.4, 2.1, 2.2); методи аналізу та синтезу, як методичних основ дослідження підприємств молокопереробної галузі (п. 2.1, 2.2, 2.3); метод формалізації – для представлення моделей, схем, структур (п. 2.2, 3.1., 3.2), схеми руху інформаційних потоків на молокопереробних підприємствах (п. 2.3) у вигляді логічної сукупності або послідовності; метод групування – для дослідження власного капіталу малих, середніх та великих підприємств (п. 3.3); графічні і табличні методи представлення результатів – для наочного відображення даних, інформації у аналітичних і статистичних таблицях, графіках, діаграмах, рисунках, схемах (п. 2.2, 2.1, 2.3, 3.3); метод моделювання – для пояснення особливостей та тенденцій у залежності змін власного капіталу та фінансових результатів діяльності підприємств (п. 3.3); метод кореляційно-регресійного аналізу – для інтерпретації результатів моделювання та прогнозування показників чистого прибутку і прибутковості підприємств (п. 3.3).

Інформаційну базу дослідження складають нормативно-правові акти та законодавство у сфері фінансового моніторингу суб'єктів господарювання; рекомендації FATF (групи з розробки фінансових заходів), рекомендації американського агентства боротьби із фінансовими злочинами (FinCEN) та Бюро промисловості та безпеки Міністерства торгівлі США (BIS); опубліковані дані Державної служби статистики України, Державної служби фінансового моніторингу України, Міністерства Фінансів України; інформація, представлена результатами досліджень Організації економічного співробітництва та розвитку разом із Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (OECD-FAO), Асоціацією виробників молока (ABM), аналітичною компанією Infagro, порталом про емітентів цінних паперів Smida, порталом закупівельної та корпоративної інформації Clarity Project; даними фінансової звітності досліджуваних

молокопереробних підприємств; вітчизняними та зарубіжними науковими дослідженнями, результатами наукових досліджень Національного університету водного господарства та природокористування.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження у дисертаційній роботі полягає в тому, що поглиблено теоретико-методичні підходи, положення, розроблено практичні рекомендації до формування системи фінансового моніторингу і її інституційного забезпечення, вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в обґрунтуванні впливу інструментів системи фінансового моніторингу на контроль фінансового стану діяльності підприємств. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

удосконалено:

- економічні засади функціонування системи фінансового моніторингу діяльності підприємств шляхом виділення у ній конкретних послідовних етапів від безпосередньої побудови комплексу інформаційного забезпечення до реалізації завдань, а також методичних основ та інструментарію, суб'єктів (виконавців) моніторингу, що дає змогу у цілому сформувати інституційне середовище моніторингу на підприємстві;

- методичні та процесуальні основи досудової санації підприємства на основі інтеграції поетапних результатів фінансового моніторингу у план санації, що дозволяє підібрати відповідні інструменти антикризових процедур та оцінити санаційну спроможність підприємства;

- підхід до аналізу зовнішнього середовища функціонування молокопереробних підприємств України, як одного із етапів фінансового моніторингу, який доповнено дослідженням та співставленням фактичного розміщення найбільших сировинних баз, розміщення виробничих потужностей молокопереробних підприємств, собівартості та рентабельності виробництва молока за регіонами України та зміни концентрації ринкового попиту, що дозволяє встановити причини існуючих проблем молокопереробних підприємств та визначити стратегічні напрями їх розвитку;

- організаційно-методичні основи підсистеми стратегічного фінансового моніторингу підприємства, а також підсистеми раннього сповіщення кризового стану, шляхом виокремлення їх структури у загальній системі фінансового моніторингу підприємства, що дозволяє чітко формувати завдання моніторингу у рамках конкретної підсистеми та підвищити результативність моніторингу, використовуючи характеристики, яким повинні відповідати показники для застосування їх у певній підсистемі;

- механізм впровадження інструментів вартісно-орієнтованого управління у систему фінансового моніторингу вітчизняних підприємств шляхом імплементації у його аналітичний апарат вартісно-орієнтованих показників, які у порівнянні із традиційними інструментами моніторингу, дозволяють розмежувати вплив кожного фактору на вартість підприємства, яка в антикризовому моніторингу відіграє роль «ранніх сигналів», а у стратегічному – визначає ефективність інвестицій та довгострокових вкладень у підприємство;

- прогнозну модель впливу власного капіталу, вартості активів, власного оборотного капіталу та запасів на фінансові результати діяльності молокопереробних підприємств, як інструменту фінансового моніторингу, яка у випадку відсутності безнадійного боргового навантаження підприємства дозволяє імітувати динаміку фінансових результатів та рентабельності і формувати прогнози щодо їх зміни;

набули подальшого розвитку:

- поглиблення сутнісного наповнення категорії «фінансового моніторингу підприємницької діяльності» як основного джерела інформаційного забезпечення управлінського процесу, що, у доповнення до існуючих, виявляє відхилення фінансового стану та дозволяє визначити не лише внутрішні а й зовнішні дестимулятори розвитку, що є основою для формування управлінських рішень;

- ідентифікація нормативних аспектів фінансового моніторингу, який здійснюється суб'єктами державного фінансового моніторингу на національному рівні у розрізі вітчизняного законодавства, що в умовах військового стану дозволяє

оцінити ризик непрозорості фінансових операцій підприємств з метою запобігання його впливу на їх інвестиційну привабливість;

- аналітичні аспекти моніторингу ефективності постачання та переробки молочної сировини на молокопереробні підприємства, які передбачають застосування системи показників, що відображають результативність логістичної, виробничої діяльності та дозволяють оцінити вплив якості сировини на собівартість її переробки та виробництва кінцевої продукції як важливого фактору прибутковості підприємств даної галузі;

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування теоретико-методичних засад, наукових положень і висновків дослідження у практичній діяльності вітчизняних підприємств, у тому числі у діяльності молокопереробних підприємств України, реалізації підходів до формування системи фінансового моніторингу, використання сучасних інструментів фінансового моніторингу для виявлення загроз, ризиків, що спричиняють відхилення у ефективній діяльності, можливості використання матриці індикаторів у ідентифікації критичних контрольних точок фінансового стану, застосуванні представлених результатів моделювання для прогнозування майбутніх фінансових результатів залежно від рівня використання власних фінансових ресурсів молокопереробних підприємств.

Результати дослідження, представлені у дисертації, використано на практиці підприємницької діяльності на вітчизняному ринку, а саме у діяльності ТЗОВ «Радивилівмолоко» (довідка № 11/23 від 15.12.2023 р.), а також ТОВ «Рівненська дистрибуційна компанія» (довідка № 07-23 від 18.12.2023 р.).

Результати дослідження використовуються у навчальному процесі Національного університету водного господарства та природокористування при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Статистика», «Економічний аналіз» (довідка № 011-10 від 11.09.2023 р.)

Особистий внесок здобувача. Усі результати дослідження, представлені у дисертаційній роботі, одержані автором особисто, і знайшли відображення у його наукових публікаціях. Із наукових праць, які опубліковано у співавторстві, у

дисертаційній роботі використано лише ті ідеї, положення та висновки, які є результатом власних досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї та положення дисертаційної роботи обговорювалися та були представлені на 12 міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Інституціоналізація процесів євроінтеграції: суспільство, економіка, адміністрування» (м. Рівне, 2016 р.), «Фінанси, аудит та соціальна економіка: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток» (м. Львів, 2017 р.), «Сучасні наукові дослідження на шляху до вдосконалення економічного потенціалу країни» (м. Дніпро, 2018 р.), «Фінанси та соціальна економіка: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток» (м. Львів, 2018 р.), «Сучасні міжнародні економічні відносини: становлення та особливості розвитку» (м. Одеса, 2019 р.), «Методи та форми управління соціально-економічним розвитком держави» (м. Дніпро, 2019 р.), «Сучасні економічні дослідження: теорія, методологія, практика» (м. Кельце (Республіка Польща), 2019 р.), «Проблеми формування та стабілізації регіональної економіки» (м. Дніпро, 2020 р.), «Економічна політика та фінансова система: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 2020 р.), «Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки» (м. Луцьк, 2021 р.), «Економіка та підприємництво в умовах сучасних викликів» (м. Житомир, 2023 р.), «Фінансово-кредитне та обліково-аналітичне забезпечення післявоєнного відновлення економіки України» (м. Київ, 2023 р.).

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано 26 наукових праць, у тому числі одноосібних – 11, з яких 2 колективні монографії, 5 статей у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття у виданні України, яке включено до міжнародних наукометричних баз, 6 публікацій у іноземних виданнях (із них 2 статті у виданнях, включених до міжнародної наукометричної бази Scopus), 12 тез доповідей у матеріалах міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг тексту

дисертації становить 265 сторінки. Робота містить 18 таблиць (із них 1 – на окремій сторінці) та 54 рисунки (із них 3 – на окремих сторінках). Список використаних джерел представлено 218 найменуваннями.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутнісна характеристика фінансового моніторингу підприємницької діяльності

Досліджуючи умови функціонування підприємництва у сучасному середовищі, варто приділяти значну увагу тому, що інформація набуває усе суттєвішого значення в управлінській діяльності підприємств. Оскільки сучасний етап розвитку економічної науки акумулює достатньо теоретичних та практичних підходів до використання інструментів фінансового аналізу та діагностики, а сучасні підприємства застосовують наявні методики на практиці, доцільно поглиблювати теоретико-методологічні засади у даному напрямку задля забезпечення підприємств засобами для швидкого отримання повного спектру інформації, яка застосовується як у повсякденних потребах операційної діяльності, так і для стратегічного управління або антикризової діяльності.

Методологія управління підприємством поповнюється усе новими засобами, які є результатами діджиталізації суспільства та економіки, та інтегрує їх у свою систему інформаційного забезпечення. Одним із інструментів, що відповідає принципам повноти інформаційного забезпечення управлінської діяльності є фінансовий моніторинг як комплексна система, яка дозволяє виявити відхилення фінансового стану підприємств. Тому важливим є вивчення аспектів фінансового моніторингу з метою управління підприємством в умовах сучасного мінливого інформаційного середовища.

Наявні в економічній літературі дослідження на тематику фінансового моніторингу підприємницької діяльності, пов'язані з іменами таких вітчизняних вчених-економістів як І. О. Бланк [42], Л. О. Лігоненко [117], І. П. Мойсеєнко [132], Г. М. Сидоренко-Мельник [168], О. О. Терещенко [185], Н. В. Чаленко [209]. Серед зарубіжних економістів, які займалися вивченням теоретичних та прикладних

аспектів корпоративних фінансів, а також моніторингу підприємницької діяльності, варто виділити таких вчених як Н. Бланчер [2], А. Кореллі [6], Д. Дайманд [7], Дж. Маклафлін [17], А. Тобіас [29]. Д. Рівень вивченості аспектів фінансового моніторингу в проаналізованій науковій літературі за даною тематикою дає підстави констатувати, що вчені-економісти не досягли спільної думки щодо формулювання поняття «фінансовий моніторинг» підприємницької діяльності, існують розбіжності у теоретичному осмисленні цього поняття, а також немає єдиного підходу щодо визначення його функціональних завдань. У зв'язку із недостатнім висвітленням питань щодо фінансового моніторингу, виникає потреба у поглибленому вивченні його теоретичних засад із розглядом різних підходів.

Застосування терміну моніторинг у науковій літературі, пов'язане із дослідженнями у різноманітних сферах, зокрема у природничих та суспільних. При цьому вважається, що будь-яка цілеспрямована практична діяльність, окрім постановки цілей, формування плану заходів, які спрямовані на їх досягнення, повинна включати моніторинг, тобто відстеження та оцінювання виконання планових завдань і кінцевого результату. У широкому розумінні поняття «моніторинг» визначає зворотній зв'язок між об'єктом спостереження та суб'єктами моніторингу, і дозволяє встановити наскільки відповідає здійснювана діяльність її меті, та чи вдається реалізувати заплановані проміжні та остаточні результати [205, с. 44].

Термін «моніторинг» походить від слова «monitor» (із лат. «нагадувати», «наглядати», «той, що наглядає») та «monitoring» (з англ. «стеження», «спостереження»), тобто дослівно позначає процес здійснення заходів із систематичного контролювання стану та тенденцій розвитку певних процесів [114]. Вперше трактування цього поняття офіційно було визначене у рамках Стокгольмської конференції ООН у 1972 р. У доповіді, представленій на конференції, під моніторингом як складовою дослідження розумілися методи спостереження, які базуються на цілеспрямованому сприйнятті, оцінюванні та прогнозуванні стану навколишнього середовища у різних масштабах [205, с. 44].

З часом поняття «моніторинг» міцно укорінилося в інших сферах діяльності, і почало вживатися як економічний термін, адже у цьому значенні виступає практичним методом, що забезпечує ефективне оцінювання управлінських рішень. В економіці підприємства моніторинг вважається важливим інформаційним та аналітичним засобом визначення ступеню впливу різноманітних чинників екзогенного та ендогенного середовища на діяльність підприємства, тобто виступає інструментом, що дозволяє встановити наскільки чутливим є підприємство до мінливих умов господарювання [114]. Моніторинг слід відрізняти від оцінювання, адже його головною метою є систематичне спостереження за кількісними та якісними показниками поточного стану задля виявлення тенденцій щодо зміни майбутньої ситуації. Оцінювання в свою чергу дозволяє встановити вплив реалізованих заходів моніторингу на потенційний результат та визначити зв'язок між ними.

Моніторинг тісно пов'язаний із функціями управління та характеризує його етапи (рис. 1.1).

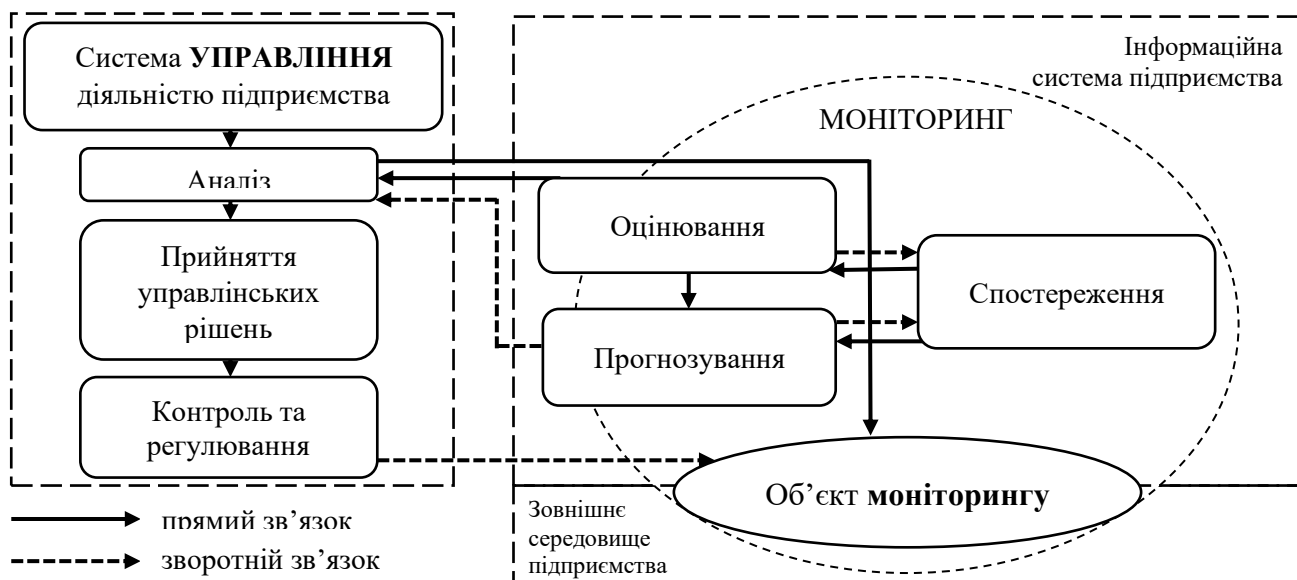

Рисунок 1.1 – Зв'язок моніторингу із управлінням діяльністю підприємства

Джерело: розроблено автором

Таким чином, економічний моніторинг як складова частина управління підприємницькою діяльністю відповідає за безперервне відстеження економічних

об'єктів, включає відбір, оцінювання та інтерпретацію отриманих економічних даних з метою прийняття своєчасних та оптимальних рішень керівництвом.

Поняття «фінансовий моніторинг» згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», що спрямований на протидію незаконним фінансовим операціям, позначає «комплекс заходів, які проводяться суб'єктами фінансового моніторингу, з метою запобігання легалізації (відмиванню) доходів, що одержані злочинним шляхом, або у сфері фінансування тероризму, що включають здійснення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [155]». Таке трактування з боку законодавства співставляє фінансовий моніторинг із державним фінансовим чи національним контролем, або поняттям «фінансова розвідка», завданням якої є перевірка інформації щодо правочинності фінансових операцій і діяльності господарських суб'єктів [114].

З іншої точки зору, яка відмінна від юридичної, фінансовий моніторинг діяльності підприємства характеризує функціональний механізм постійного відстеження фінансових показників підприємства, що включає отримання, систематизацію, аналіз фінансової інформації з метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків, опираючись на співставлення аналітичних даних функціонування підприємства з нормативними [205, с. 44].

Досліджуючи сутність поняття фінансовий моніторинг, слід розглянути підходи до тлумачення цього терміну вітчизняними вченими-економістами, які визначали процес моніторингу як складової системи контролінгу (О. О. Терещенко [185]), або ж як інструмент антикризового управління (Л. О. Лігоненко [117]). Зокрема професор І. О. Бланк дає визначення фінансовому моніторингу як стратегічній складовій функції управління. На його думку розроблена на підприємстві система фінансового моніторингу дає змогу спостерігати за контрольованими показниками фінансового стану та діяльності підприємства у цілому, визначати ступінь відхилення реальних результатів від запланованих, та оперувати одержаними даними для відстеження та уникнення

причин цих відхилень [42]. Вивчаючи проблеми корпоративних фінансів, професор О. О. Терещенко відносить фінансовий моніторинг до системи контролінгу підприємства та характеризує моніторинг як елемент контролю, що здійснюється на всіх його етапах від попереднього до підсумкового [185] (табл. 1.1).

У своїх працях І. П. Мойсеєнко фінансовий моніторинг трактує як ефективний аналітичний інструмент, що є елементом управління підприємством, сутнісна характеристика якого полягає у відстеженні виконання стратегічних управлінських рішень щодо розвитку підприємства, контролі їх реалізації, виявленні резервів підвищення ефективності діяльності підприємства. На його думку, фінансовий моніторинг стану підприємства з позицій фінансового менеджменту призначений для планування, прогнозування, контролю його потенціалу та забезпечує наявність інформаційної основи фінансової безпеки підприємства [131, с. 206].

Н. В. Чаленко розглядає організаційні основи внутрішнього фінансового моніторингу на підприємстві, визначаючи його як спеціальну систему безперервно-організованого спостереження за фінансовим станом підприємства із систематичною його оцінкою. При цьому основним цільовим призначенням фінансового моніторингу виступає одержання об'єктивної оцінки про стан об'єкта та підвищення його ефективної діяльності у перспективі завдяки реагуванню на незначні ознаки змін екзогенного та ендогенного середовища [209, с. 169].

Г. М. Сидоренко-Мельник також вивчає питання фінансового моніторингу в контексті методичних засад аналізу ділової активності підприємства. На думку автора фінансовий моніторинг – це комплекс заходів організаційно-методичного та управлінського характеру, які включені до системи фінансового менеджменту, та спрямовані на ідентифікацію відхилень фактичних даних від прогнозних, розробку практичного плану дій із коригування фінансово-господарського стану підприємства задля досягнення сталого розвитку [168, с. 372].

Отже, аналізуючи існуючі підходи до визначення поняття «фінансовий моніторинг», можна виділити два основних, які наявні у вітчизняних джерелах. На рисунку 1.2 зазначено, що юридичний підхід, який закріплено законодавчо у

нормативно-правових документах, визначає призначення фінансового моніторингу. Згідно з економічним підходом фінансовий моніторинг розглядається вченими-економістами у системі фінансового контролю як функція управління підприємством.

Рисунок 1.2 – Підходи до визначення сутності поняття «фінансовий моніторинг»

Джерело: систематизовано автором на основі [42, 117, 131, 155, 185, 209]

Серед зарубіжних економістів існує також значний доробок щодо проблем фінансового моніторингу. У праці «Моніторинг фінансової стабільності» директор департаменту валютних та капітальних ринків Міжнародного валютного фонду А. Тобіас дає наступне визначення фінансового моніторингу – це інформування менеджерів підприємства шляхом проведення регулярних оцінок уразливості фінансової системи, визначених як сукупність факторів, що сприяють потенціалу підприємства. Автор підкреслює, що моніторинг є важливою частиною програми оцінювання та подолання «вразливих місць» у фінансовій системі, а інструменти фінансового моніторингу не є окремими індикаторами системного

ризиків, і тому входять в систему розширеного аналізу [29]. Американський фінансовий аналітик у Morgan Stanley Дж. Маклафлін трактує фінансовий моніторинг як комплекс заходів із визначення потенційної вразливості фінансового стану підприємства та факторів, які можуть виникнути, посилюючи або спричиняючи збої у функціонуванні фінансової системи [17]. У праці «Моніторинг системних ризиків» американський економіст Н. Бланчер фінансовим моніторингом називає такі інструменти (або сукупність інструментів), які є найбільш ефективними для вимірювання конкретного системного ризику залучення довгострокових заощаджень та інвестицій [2]. Професор Чиказького університету Дуглас У. Дайманд, який спеціалізується на вивченні фінансових посередників, фінансової кризи та ліквідності, розглядає фінансовий моніторинг з позиції процедури виконання боргових договорів перед інвесторами, що їх фінансують, та розкриває технологію диверсифікації портфеля в межах фінансових посередників [7]. Професор Американського університету в Дубаї А. Кореллі у своїй праці «Сутність управління фінансовими ризиками» зазначає, що моніторинг фінансової стабільності включає постійну оцінку вразливих місць та оцінку загальних ризиків для підприємства, тому менеджмент повинен працювати над розробкою «надійних» показників, що визначають потенційні циклічні ризики для фінансової системи [6].

Таблиця 1.1 – Визначення сутності поняття «фінансовий моніторинг» вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами

Автор	Визначення
1	2
О. О. Терещенко	Складова функціональної системи контролінгу підприємства, завдання якої полягає у отриманні кількісної оцінки змін у системі управління стійким розвитком підприємства, яка базується на фінансових показниках та методиках, та забезпечує нормалізації фінансової діяльності підприємства [185].
Л. О. Лігоненко	Метод антикризового управління підприємством, метою якого є прогнозування стану його зовнішнього середовища, а також раннє виявлення кризи, яка насувається, та «слабких її сигналів», задля виходу із кризових ситуацій [117].

Продовження табл. 1.1

1	2
І. О. Бланк	Розроблений на підприємстві механізм постійного спостереження за підконтрольними показниками фінансової діяльності, визначення розмірів відхилення фактичних результатів від передбачених та виявлення причин цих відхилень [42].
І. П. Мойсеєнко	Ефективний аналітичний інструменту, за допомогою методів якого на підприємстві розробляється стратегія і тактика його розвитку формуються плани й управлінські рішення, здійснюється контроль за їх виконанням, виявляються резерви підвищення ефективності виробництва та управління [131, с. 206].
Н. В. Чаленко	Метод, який дає змогу кількісно та якісно оцінити об'єктивні внутрішні можливості підприємства та його фінансовий стан, направлені на успішне протистояння зовнішнім загрозам та усунення внутрішніх загроз, забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності підприємства та забезпеченні його оптимізації [209, с. 169].
Г. М. Сидоренко-Мельник	Базовий елемент створення системи фінансового управління грошовими потоками підприємства в цілому та ділової активності, зокрема, а також безперервний процес збору й аналізу інформації підприємства задля ідентифікації факторів впливу на нього та визначення дестимуляторів його розвитку [168, с. 372].
А. Тобіас	Процес відстеження джерел системного ризику на ринках активів, банківському секторі, тіньовому банкінгу та нефінансовому секторі, що динамічно змінюються, та процес визначення впливу факторів, яких важко запобігти, і вразливих місць підприємства, які посилюють дію факторів, які можна усунути [29].
Н. Бланчер	Процес визначення системних ризиків, який включає інструменти, зосереджені на дослідженні перспектив галузевого функціонування, а також інструменти для вимірювання глибини системної кризи [2].
Д. Дайманд	Процедура, яка передуює антикризовому управлінню підприємством-банкрутом, та полягає у делегуванні завдань збору приватної інформації, що має значення у кредитуванні, що в свою чергу дозволяє знизити трансакційні витрати укладених контрактів [7].
А. Кореллі	Метод визначення динаміки та етапу розвитку, на якому зараз знаходиться підприємство, завдяки якому можливо протистояти поточним загрозам та прогнозувати майбутні [6].

Аналізуючи праці різних авторів, які описують фінансовий моніторинг, варто виділити у них спільні характеристики та ознаки цього поняття, проте слід також поглибити це визначення, зважаючи на відсутність уваги до виявлення зовнішніх факторів у процесі фінансового моніторингу, як його важливого напрямку [205, с. 46]. Таким чином, здійснення фінансового моніторингу передбачає формування

комплексу організаційно-економічних та управлінських заходів, які спрямовані на адаптацію підприємства до зміни зовнішніх та внутрішніх умов, а також успішного функціонування в конкурентному середовищі. Здійснивши узагальнення наведених визначень та поглибивши їх, можна зробити висновок, що «фінансовий моніторинг підприємницької діяльності» – це комплекс заходів постійного спостереження за фінансовим станом підприємства, що забезпечують своєчасне одержання та аналіз достовірної інформації про відхилення фактичних результатів його діяльності від нормативних або прогнозованих, визначення зовнішніх та внутрішніх факторів таких відхилень, з метою прийняття відповідних управлінських рішень.

Тобто, у такому разі визначення фінансового моніторингу формує його завдання не лише у напрямку виявлення впливу внутрішніх дестимуляторів розвитку, а й також зовнішніх факторів, які із великою ймовірністю стають причинами кризового стану підприємств за сучасних умов.

Таким чином, до основних завдань фінансового моніторингу, у межах окресленого нами трактування, можна віднести:

1. Постійний контроль та нагляд за реалізацією стратегічних цілей підприємства та виконанням планових рішень, опираючись на фінансові показники та нормативи.
2. Своєчасний збір необхідної достовірної інформації про економічну діяльність.
3. Розробка системи індикаторів для оцінювання стану досліджуваного об'єкта та його елементів.
4. Визначення ступеню та характеру впливу прямих та непрямих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства на його фінансовий стан.
5. Виявлення причин відхилень фінансового розвитку підприємства.
6. Перевірка адекватності управління підприємством фактичному стану його фінансового середовища.
7. Внесення змін у стратегічний план підприємства, коригування окремих цілей, у відповідності до виявлених відхилень, з метою дотримання загальної

стратегії та досягнення ефективної діяльності підприємства у довгостроковому періоді.

8. Прийняття оперативних та дієвих рішень в умовах кризових ситуацій [117].

Виходячи із наведених завдань фінансового моніторингу, можна виділити наступні його функції:

- інформаційна (основна функція моніторингу) полягає у забезпеченні керівництва інформацією щодо перебігу процесів на підприємстві [148, с. 46].;

- аналітична (ведення спостереження за змінами економічних даних, їх оцінка та аналіз за допомогою системи показників);

- діагностична (розпізнавання сигналів негативних факторів які загрожують фінансовому стану підприємства);

- контролююча (встановлення ступеню відповідності фінансових показників підприємства за звітний період цільовим параметрам);

- прогностична (використання ймовірнісних принципів задля формування прогнозів про майбутній стан підприємства) [114].

Інтегрування перелічених завдань та функцій фінансового моніторингу в підприємницьку діяльність відбувається через систему відповідних виконавців, зв'язків та інструментів, набір яких залежить від цілей моніторингу, поточного фінансового стану підприємства та особливостей його зовнішнього середовища функціонування. Відтак інституційне забезпечення фінансового моніторингу залежить від його основної мети (рис. 1.2) і формується на основі комплексу джерел інформаційного забезпечення моніторингу.

1.2. Економічні засади функціонування системи фінансового моніторингу діяльності підприємств та її інституційне середовище

Протягом останніх десятиріч в Україні відбулися суттєві зміни у виробничій, комерційній системах та політико-правовій сфері, які у першу чергу спричинили вплив на ефективність планування діяльності підприємств та управління їхніми ресурсами. Проте першочерговою проблемою для сучасних

підприємств постає створення відповідних реальним умовам систем забезпечення інформації про середовище підприємства та його зміни, систем стратегічного контролю та регулювання задля попередження кризових ситуацій. Функціонування таких систем вимагає здійснення моніторингу фінансово-господарського стану підприємства з метою оперативного виявлення, оцінювання внутрішніх та зовнішніх існуючих і потенційних загроз [114].

Фінансовий моніторинг сприяє швидкому реагуванню підприємства на можливі зміни в умовах невизначеності господарського середовища та уможливорює гнучкість управлінських рішень, що базуються на отриманій за допомогою каналів моніторингу інформації [123]. Систему фінансового моніторингу слід розглядати у невід'ємному взаємозв'язку із системою антикризового управління, тобто як універсальний інструмент на шляху до розробки комплексу заходів із подолання кризового стану [117].

Так як на підприємстві задля проведення спостереження за його діяльністю створюється система контролінгу, то моніторинг фінансово-господарської діяльності підприємства також може розглядатися як її складова. У такому випадку моніторинг застосовується з метою відстеження процесів, що відбуваються на підприємстві на певний момент часу, складання оперативних звітів про діяльність підприємства (за день, тиждень, місяць), співставлення поточних фактичних результатів із цільовими.

Система фінансового моніторингу характеризується швидким реагуванням на своєрідні «слабкі сигнали», що надходять із зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства (рис. 1.3). Такі сигнали слугують найпершими ознаками зміни ситуації на негативну, а тому, з метою впровадження запобіжних заходів, система моніторингу усуває дію можливих негативних ускладнень [114].

Іще однією характерною рисою фінансового моніторингу є його індивідуальність, що залежить від його мети та структури управління підприємством. Проте незалежно від організаційної структури управління, фінансовий моніторинг є безпосередньо пов'язаним із оперативними і стратегічними цілями підприємства.

З іншого боку, зважаючи на те, що головною метою фінансового моніторингу є діагностика фактичного економічного стану підприємства та його фінансової стійкості, виявлення тенденцій підприємницької діяльності та негативних впливів на неї, підтримка ефективного функціонування підприємства, об'єктивне оцінювання економічних ситуацій, ризиків та загроз задля прийняття виважених та обгрунтованих рішень, як і у сфері антикризового управління, його спрямування залежить від поточних фінансових результатів підприємства [209, с. 169].

Рисунок 1.3 – Алгоритм фінансового моніторингу на основі «сильних і слабких сигналів»

Джерело: систематизовано автором на основі [71]

При виникненні видимих труднощів у діяльності підприємства застосовується антикризовий фінансовий моніторинг, метою якого є збір і обробка поточної інформації, що дозволяє здійснити оцінювання ключових показників, а також виявити кризові тенденції в організаційно-виробничій сфері підприємства, подальший розвиток яких може призвести до виникнення кризових явищ.

За допомогою здійснення фінансового моніторингу стає можливим виявлення і усунення «слабких місць» підприємства (рис. 1.4). Такі «слабкі місця» визначаються за результатами отриманих даних обліку, аналізу та контролю. Так підприємство зможе орієнтуватися на створення системи планування, збору інформації про ефективність використання ресурсів підприємства, а керівництво зможе перейти до прийняття управлінських рішень.

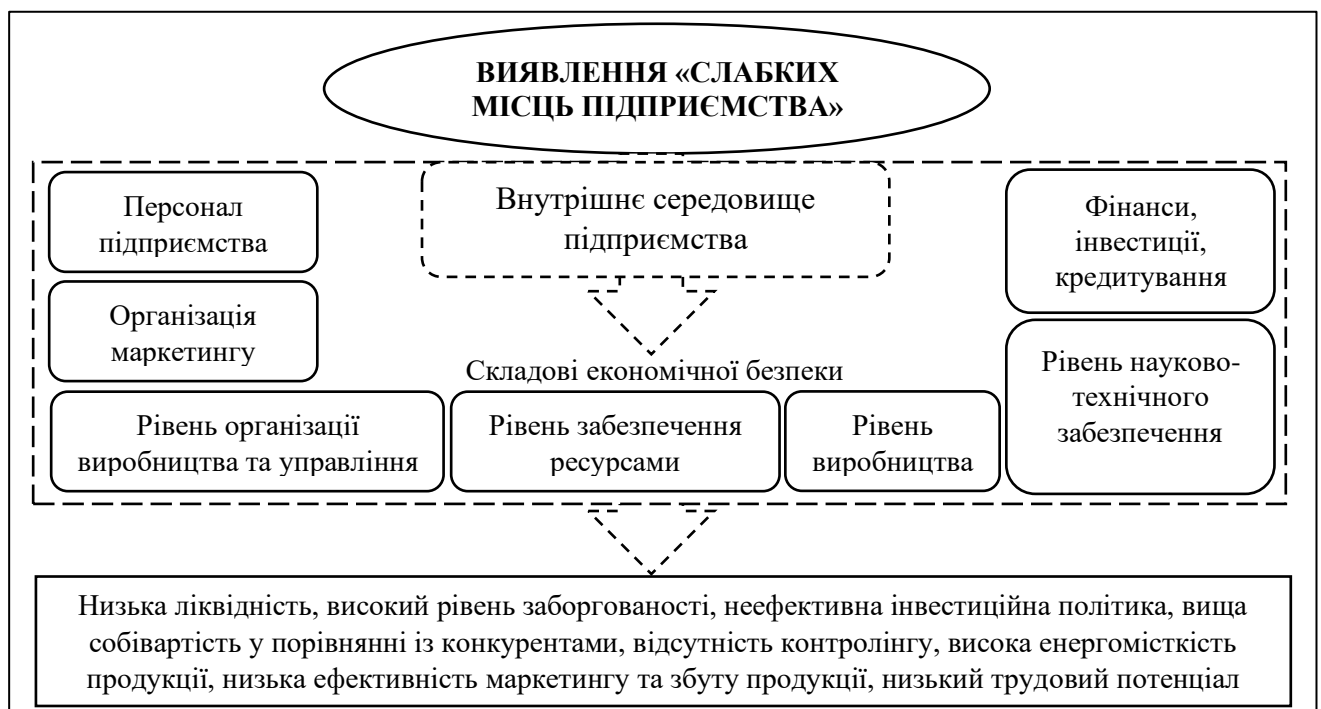

Рисунок 1.4 – Ідентифікація «слабких місць на підприємстві»

Джерело: розроблено автором

Фінансово-економічний моніторинг є невід’ємним елементом процесу поточного контролювання. Таким чином, суб’єкти фінансово-економічного моніторингу фіксують звітну інформацію, що надходить із зовнішніх та внутрішніх джерел та інформують керівництво про стан підконтрольних об’єктів [114].

Покращення та налаштування управління підприємницькою діяльністю можливе через створення відповідної системи фінансового моніторингу, як дієвого інструменту забезпечення активного безперервного контролю за фінансовими параметрами підприємства та прогнозування можливості небезпек у довгостроковому періоді. Сучасні економічні умови спонукають до впровадження оперативного фінансового моніторингу вітчизняними підприємствами на практиці, що дозволяє підвищити гнучкість планування та забезпечити високий рівень управління.

Система моніторингу підприємницької діяльності дає змогу автономно здійснювати об'єктивне оцінювання тенденцій розвитку фінансового стану підприємства, одержувати інформацію про ситуацію на ринку, його кон'юнктуру та усі його можливі зміни, швидко проводити діагностику фінансового стану підприємства та аналіз найбільш суттєвих факторів, які впливають на ділову активність та стійкість підприємства. У цій системі існують такі компоненти моніторингу:

- рівень економіки: зосередження уваги на кредитних та податкових ставках, прожитковому мінімуму, курсах валют, курсах акцій, показниках рівня виробництва у межах країни та регіону;

- рівень підприємства: збір даних про стан підприємницької діяльності, виробництва, маркетингу;

- рівень підрозділів: фіксація параметрів про закупівлі, розмір запасів та спожитих ресурсів, продуктивність виробництва [123, с. 106].

Зображена на рисунку 1.5 структурно-функціональна схема, ілюструє систему фінансового моніторингу підприємства, як послідовність виконання певних етапів на підприємстві.

Перший етап формування системи фінансового моніторингу на підприємстві пов'язаний із розробкою системи інформаційного забезпечення, що передбачатиме наявність інформаційних показників фінансового стану як наслідку взаємодії екзо- та ендогенних чинників підприємницької діяльності. Це дозволить управлінцям

створювати відповідну реальним умовам аналітичну картину та здійснити оцінку негативних змін [114].

Рисунок 1.5 – Послідовність побудови системи фінансового моніторингу на підприємстві

Джерело: розроблено автором

Під час виконання другого етапу проводиться диференціація отриманих фінансових показників за відповідними періодами спостереження (оперативним, поточним та стратегічним). До показників річного періоду спостереження (стратегічного) можна віднести коефіцієнти рентабельності, середньозважену вартість капіталу, темпи зростання чистого грошового потоку. Відстеження поточного фінансового стану можливо відповідно до таких показників: коефіцієнта поточної ліквідності, коефіцієнта автономії, коефіцієнтів оборотності, рентабельності обороту капіталу та ін. Оперативне спостереження можливо проводити у розрізі значень наступних показників: розміру виручки за період та темпу її зростання, рівня постійних та змінних витрат, розміру та періоду

погашення кредиторської заборгованості, величини чистого прибутку. Оперативний моніторинг є одним із найбільш важливих елементів у системі фінансового моніторингу, адже його метою є досягнення поточних цілей підприємства, створення системи керування витратами та забезпечення бюджету грошових потоків [114].

Наступні етапи передбачають формування висновків за результатами фінансового моніторингу, оцінювання розмірів відхилень фактичних показників від планових та виявлення причин таких відхилень. На цих етапах здійснюється створення звітних фінансових документів підприємства, які відображають числові параметри відхилень, висвітлюють їх чинники та фіксують відповідальних за їх появу осіб.

Останній етап побудови системи фінансового моніторингу підприємницької діяльності пов'язаний із реалізацією основної його мети, тобто прийняттям управлінських рішень у відповідності до стану справ на підприємстві за результатами моніторингу. Також під час виконання цього етапу важливим є розробка заходів щодо використання можливостей підприємства, визначення методів запобігання та попередження небезпек для його фінансового стану. Це у свою чергу вимагає налаштування системи ефективного антикризового управління, діагностики кризових явищ, орієнтації на досягнення стратегічного напрямку розвитку підприємства [117].

Система фінансового моніторингу також передбачає обов'язкову наявність його суб'єктів. Виконавці моніторингу підприємства можуть не тільки фіксувати важливі тенденції розвитку фінансово-економічних процесів підприємницької діяльності, але і швидко реагувати та здійснювати оцінку впливу головних чинників, які можуть спричинити відхилення у перебігу важливих процесів підприємства. Таким чином, система моніторингу підприємства створює «підґрунтя» задля попередження невідповідностей у його діяльності, тим самим допомагає підвищити ефективність стратегічного планування [15, с.3].

До основних суб'єктів системи моніторингу підприємства відноситься і саме підприємство, а також його управлінський склад, центральний апарат, основні, допоміжні та обслуговуючі підрозділи (рис. 1.6).

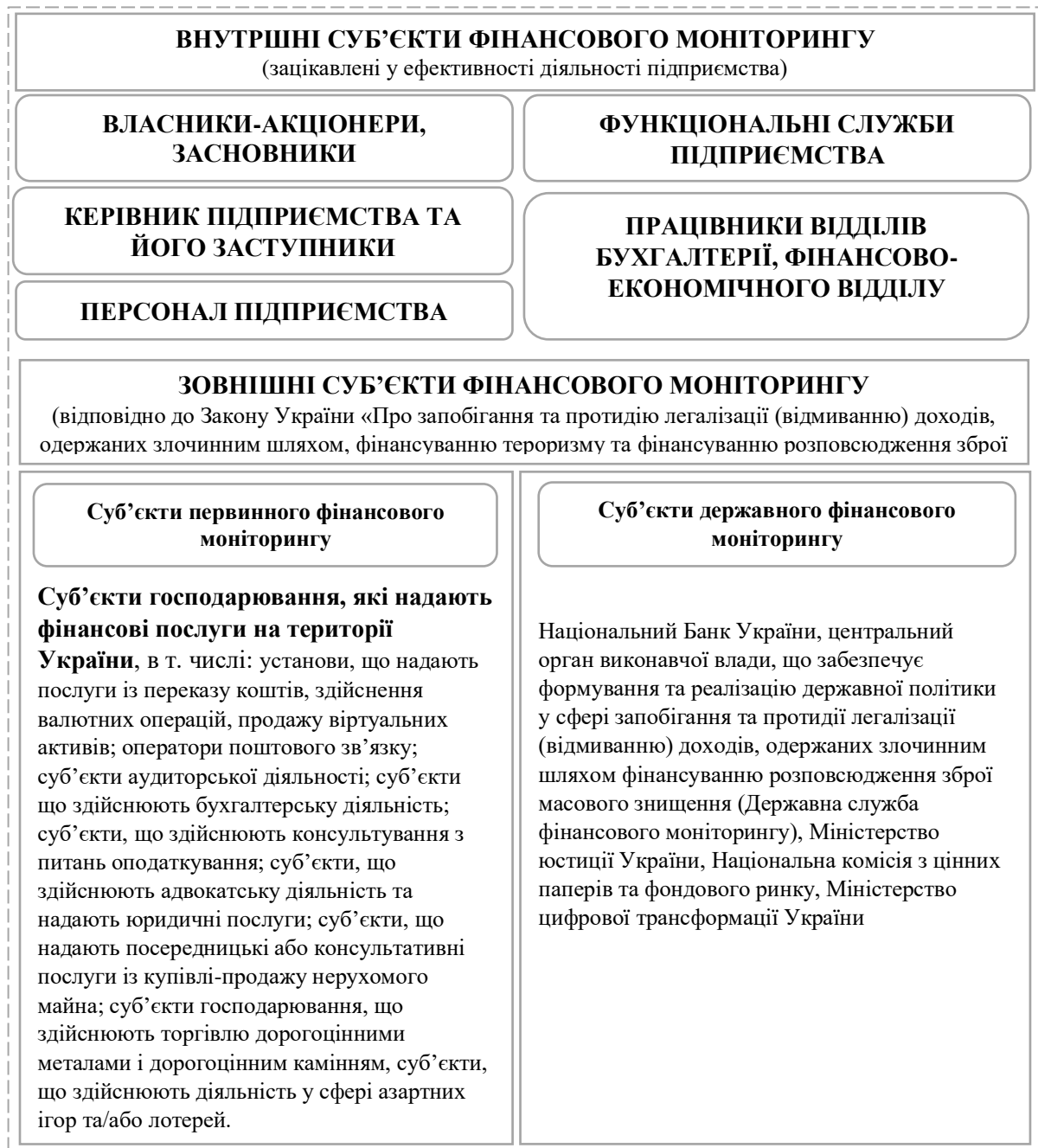

Рисунок 1.6 – Суб'єкти фінансового моніторингу підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [114]

Усі підрозділи повинні обов'язково брати участь у здійсненні моніторингу, а керівний склад підприємства має забезпечувати наявність конфіденційної та достовірної інформації. Частота проведення моніторингу на підприємстві

встановлюється його керівництвом та залежить від чутливості підприємства від зовнішніх факторів, ділової активності підприємства і його фінансового стану. Проте, виникають ситуації, коли проведення систематичного фінансового моніторингу є невідкладним заходом. Такі випадки настають, коли виникає загроза нестабільної кон'юнктури ринку, що може викликати кризові явища на самому підприємстві [49].

Окрім того, фінансовий моніторинг усіх його підрозділів є такою ж необхідною процедурою як у випадку, коли підприємство націлене на диверсифікаційне зростання та розширення видів своєї діяльності, так і у випадку скорочення виробництва, так як це спричиняє організаційні зміни на підприємстві.

За умов стохастичних трансформаційних змін вітчизняної економіки на підприємствах усе частіше спостерігається тенденція до пошуку засобів та інструментів, які дозволяють досягти визначеності при оцінюванні свого фінансового стану. Це вимагає від керівників підприємств швидко приймати рішення, зважаючи на результати оцінювання як конкурентного середовища так і свого підприємства. Результати аналізу фінансового стану підприємства характеризують співвідношення активів із різним рівнем ліквідності та капіталу, ступінь використання ресурсного потенціалу та майна. Періодичне спостереження за фінансовим станом підприємства повинне показувати як змінилося конкурентне становище підприємства, його відносини зі постачальниками, клієнтами, фінансовими установами.

Оскільки фінансовий моніторинг включає комплекс заходів щодо спостереження за параметрами розвитку підприємства, то він повинен забезпечувати отримання та опрацювання інформації про фінансовий стан, результати аналізу причин та зовнішніх факторів, що впливають на зміни внутрішнього середовища підприємства, контроль за формуванням інформаційного забезпечення для прийняття оптимальних управлінських рішень за результатами моніторингу [123, с. 106].

Система фінансового моніторингу формує структуру аналітичного забезпечення для керівників підприємства, тому методи, які використовуються під

час моніторингу, визначають напрямки та специфіку дослідження саме тих фінансових параметрів, які надалі будуть впливати на якість результатів спостереження. Тобто, застосовуючи конкретні методи, суб'єкти фінансового моніторингу розробляють програми контролю, регулювання та оцінювання підвищення ефективності управління. Перешкодою на шляху оперативного отримання об'єктивних даних фінансового моніторингу є значні затрати часу та фінансів, адже це завжди потребує додаткових досліджень [117].

Різноманітність методів фінансового аналізу використовується для полегшення та пришвидшення якісних оцінок. *Методи фінансового моніторингу підприємства* – це комплекс шляхів та принципів дослідження за напрямками фінансової діяльності підприємства [198]. Передбачається, що такі методи будуть мати наступні характеристики: багатофункціональність, відповідність стратегічному розвитку підприємства та фінансовому плануванню, результативність, простота, визначення параметрів у кількісних показниках.

Методологічною основою фінансового моніторингу є фінансовий аналіз (рис. 1.7), головним завданням якого є:

- контроль розміру прибутку та визначення факторів, що на нього впливають;
- визначення резервів зростання рівня прибутковості;
- формування плану з використання резервів прибутковості.

Інформаційною базою при цьому слугує фінансова звітність підприємства не лише за звітний фінансовий рік, але й за ряд попередніх періодів. Під час фінансового аналізу найчастіше використовуються методи горизонтального та вертикального аналізу із детальним моніторингом фінансових показників (як абсолютних так і відносних), порівняльний аналіз, факторний аналіз, кореляційний та регресійний аналіз. При цьому аналітичні дані доцільніше інтерпретувати коефіцієнтними значеннями, адже вони урівноважують нерівномірність абсолютних значень активів. Серед таких коефіцієнтів виділимо коефіцієнти ділової активності, показники економічної ефективності виробництва, коефіцієнти ліквідності, платоспроможності, майнового стану та рентабельності. Детальність

фінансового аналізу залежить від завдань фінансового моніторингу, різноманітності та глибини впливу факторів на результуючі показники [54, с. 44].

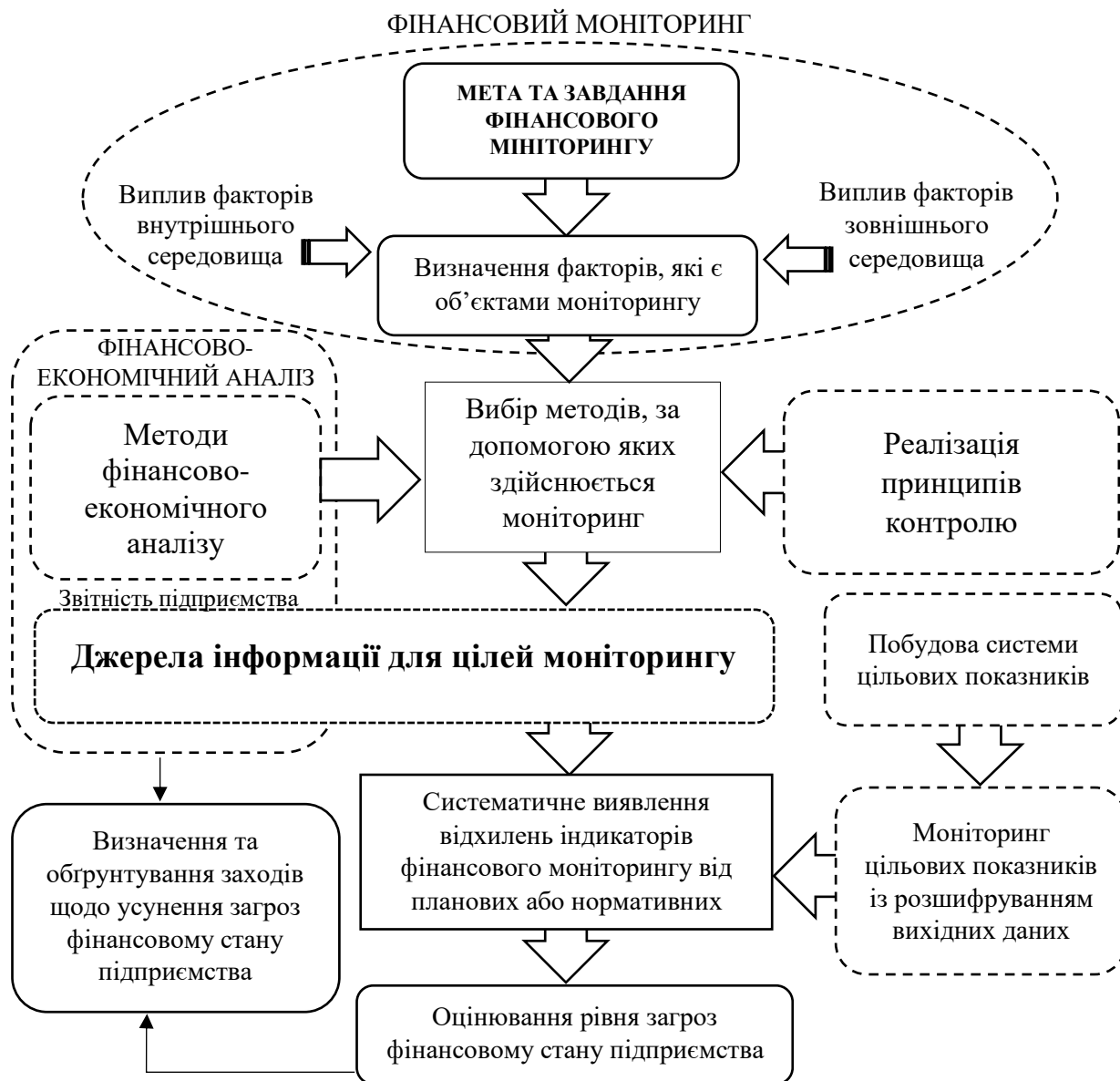

Рисунок 1.7 – Зв'язок фінансового моніторингу із фінансово-економічним аналізом підприємства

Джерело: розроблено автором

Таким чином, результатами фінансового аналізу у різних сферах фінансового моніторингу можуть бути: рівень витрат виробництва та їх зміна; стан та придатність основних виробничих засобів; розмір впливу собівартості, виробничих витрат та оновлення основних засобів на доходи підприємства; рівень

використання активів, власного капіталу, вкладених коштів; зміни щодо планових показників; залежність прибутку від прямих і непрямих факторів [54, с. 45].

В умовах інформаційного суспільства з'являються нові види діяльності, що забезпечують задоволення нових потреб та ліквідують ризики невизначеності сучасної економіки [113, с. 79]. При цьому, суб'єкти господарювання повинні адаптуватися до швидких темпів передачі даних, для того, щоб підтримати рівномірність у поінформованості. «Діджиталізація» економічної та фінансової сфери призводить до того, що значний об'єм аналогової інформації трансформується у цифровий формат із використанням цифрових технологій, дозволяє оптимізувати здійснення бізнес-процесів та сприяє зростанню доходів підприємства завдяки покращенню комунікаційних систем взаємодії.

Діджиталізація та перехід до інформаційного суспільства призводить до зростання необхідності захисту персональної, фінансової, банківської інформації. Проте в умовах воєнного стану діджиталізація сприяє швидкій релокації бізнесу завдяки тому, що підприємства із значною часткою цифрових активів досить просто переорієнтувати на діяльність у іншому регіоні, або на інший ринок, а також надавати послуги дистанційно.

Інформаційний простір сучасного підприємства (а відтак і фінансового моніторингу) включає канали та інструменти впливу його керівників через відповідні сфери управління на напрямки діяльності підприємства (рис. 1.8). Такими інструментами виступають засоби корпоративної інформаційної мережі, що автоматизують функції управління на підприємстві через постачання інформації. Підприємства усе частіше використовують засоби бізнес-аналітики, електронної комерції, засоби бізнес-планування та автоматизації, адже вони дозволяють зменшити трансакційні витрати та знизити трудомісткість управлінських процесів, пришвидшити внутрішню комунікацію та збільшити ефективність зовнішніх зв'язків [113, 78]. Інформаційний простір підприємства є також складовою інституційного середовища фінансово моніторингу, у якому здійснюється нормативно-правове регулювання захисту інформації та ринку інформаційних послуг.

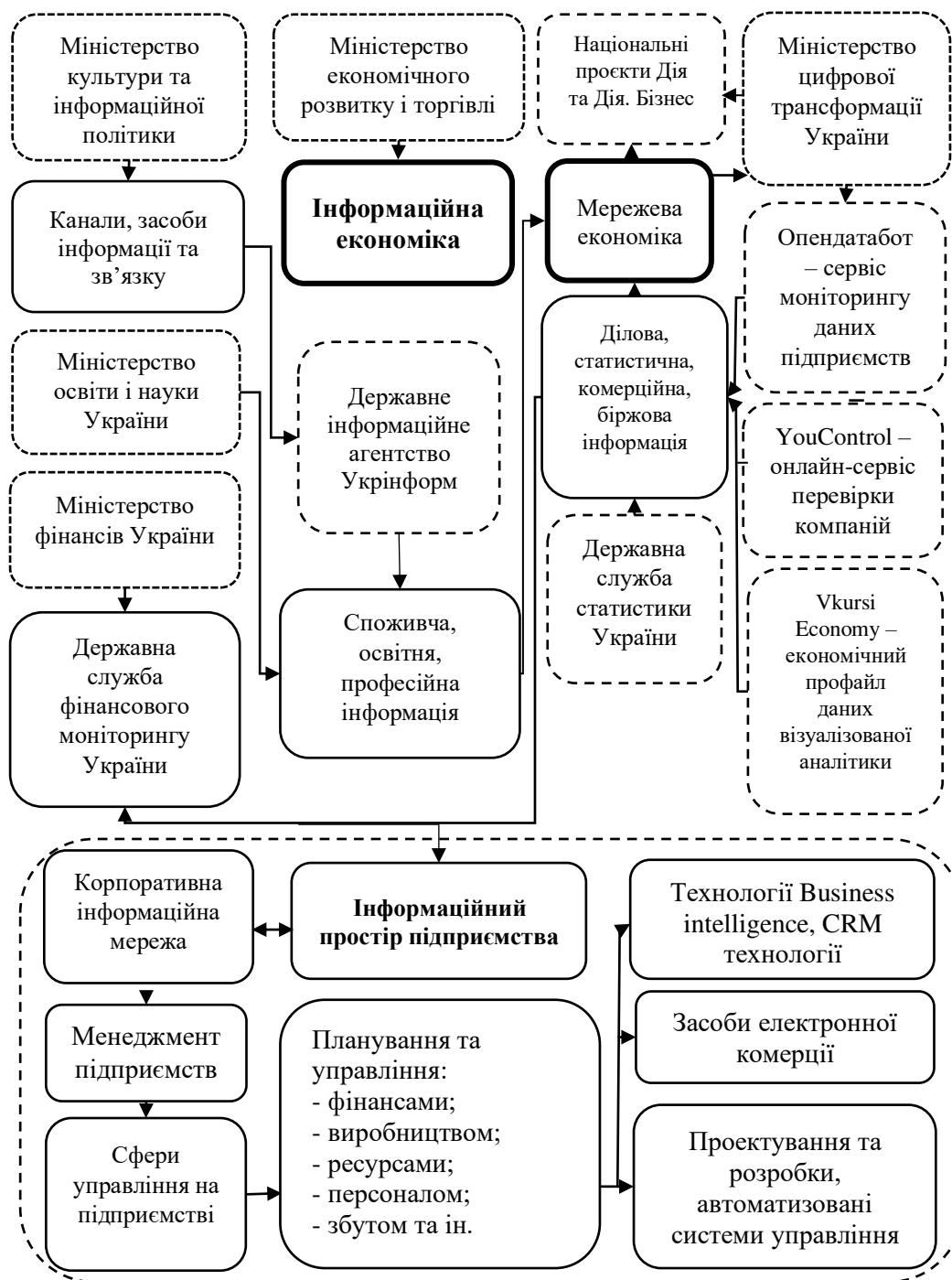

Рисунок 1.8 – Місце інформації у сучасній економіці України

Джерело: систематизовано автором на основі [192]

Системи бізнес-аналітики на підприємстві (Business intelligence) – це ефективні інструменти для суб'єктів великого, малого та середнього підприємництва для обробки актуальної інформації про підприємство. За допомогою такої системи можливо:

- оперативно приймати ефективні рішення для керівників підприємства;
- здійснювати ефективне управління витратами;

- досягнути високої точності та об'єктивності даних;
- знизити «людський фактор» та витрати праці;
- структурувати клієнтську базу;
- досягти «прозорості» інформації та звітності для менеджерів та персоналу;
- здійснювати стратегічне прогнозування;
- розробляти системи для виявлення та відстеження «шахрайських» схем.

Завдяки прозорості у здійсненні бізнес-процесів внутрішній інформаційний простір підприємства стає джерелом достовірної загальноекономічної статистичної та аналітичної інформації, яка обробляється і використовується багатьма державними службами, національними та комерційними сервісами. Одним із таких сервісів є Опендатабот – це вітчизняна компанія, яка проводить діяльність із надання доступу до державних даних для суб'єктів підприємницької діяльності та приватних осіб, використовуючи інформацію офіційних публічних реєстрів. Компанія здійснює моніторинг таких даних:

- інформацію із реєстрів підприємців;
- дані із реєстрів судових рішень, дані про порушників антимонопольного законодавства;
- інформацію Державної фіскальної служби України, дані про наявні санкції, накладені Міністерством економічного розвитку і торгівлі;
- дані обліку корупціонерів;
- дані із реєстру виконавчих проваджень боржників;
- дані про реєстрацію транспортних засобів, та ін [142].

Завдяки цьому компанія сприяє розвитку відкритості інформації серед українських підприємств, інтегруючись у їх інформаційний простір. Моніторингові дані сервісу дозволяють підприємствам створювати безпечне коло контрагентів, ліквідувати ймовірність шахрайства [113].

Одночасно із розвитком інформаційних технологій зростають можливості моніторингу. Застосування математичних методів у фінансовому аналізі та моніторингу дозволяє робити деякі передбачення у розвитку підприємства в умовах ризику або невизначеності, враховуючи зміни усіх або кількох факторів.

Завданнями економіко-математичного моделювання під час фінансового моніторингу є:

- визначення причин того чи іншого фінансового стану підприємства;
- встановлення закономірностей при формуванні результуючих фінансових показників;
- контролювання покращення планових або нормативних значень фінансових показників [217, с. 427].

При використанні математичних моделей на практиці фінансового моніторингу важливо слідувати певним етапам:

- 1) визначення об'єкту, зв'язків між факторами на основі закономірностей та властивостей системи;
- 2) розробка економіко-математичної моделі у вигляді функції або рівняння, визначення правдивості моделі;
- 3) розв'язання моделі шляхом математичних розрахунків.
- 4) визначення адекватності розробленої моделі (наявності усіх факторів, правильності встановлених взаємозв'язків між ними, правдивості обмежень моделі);
- 5) опрацювання результатів розрахунків у вигляді числових даних та їх практичне застосування [131].

Серед економіко-математичних моделей у фінансовому моніторингу важливе місце займають моделі прогнозування ймовірності банкрутства (моделі дискримінантного аналізу). Загальним економічним принципом, за яким розроблені ці моделі, є функція певних параметрів, які різнобічно характеризують фінансовий стан підприємства за минулі періоди. Відомими є моделі С. Альтмана, У. Бівера, Р. Таффлера, Л. Грінера, О. Терещенка та ін. Проте наявні моделі є, здебільшого, закордонного походження і недостатньо адаптовані до умов вітчизняної економіки, оскільки інститут банкрутства в Україні функціонує порівняно нещодавно. Використовуючи такі моделі, суб'єкти фінансового моніторингу сконцентровують свою увагу на інструментах антикризового

управління з метою запобігання банкрутства або його раннього попередження [198].

Окрім абсолютних та відносних показників фінансового стану підприємства, моделей, індикаторів для цілей фінансового моніторингу доцільно використовувати такі стратегічно-важливі фінансові індикатори, як вартісно-орієнтовані показники. Моніторинг фінансових ресурсів на основі вартісно-орієнтованого управління (VBM) передбачає орієнтування довгострокових фінансових цілей підприємства на нарощення власного капіталу компанії та зростання її вартісних параметрів [15, с. 4].

Модель економічної доданої вартості (EVA), що відноситься до показників вартісно-орієнтованого управління, характеризує величину чистого операційного прибутку після сплати податків (NOPAT), що переважає над вартістю інвестованого у підприємство капіталу, тобто показує якість управлінських рішень та ступінь нарощення вигоди інвесторів (акціонерів) підприємства. Стійке значення EVA свідчить про зростання вартості підприємства та добробуту стейкхолдерів. Крім того, теорія управління на основі EVA повинно направляти спільну діяльність працівників та менеджерів на нарощення вартості підприємства за допомогою впровадження систем мотивації.

Також поряд із EVA у фінансовому управлінні використовуються показники доданої ринкової вартості (MVA) та доданої вартості грошових потоків (CVA). MVA базується на розрахунку різниці ринкової вартості підприємства та вкладеного капіталу, а CVA визначається різницею між ринковою вартістю операційного грошового потоку та середньозваженою вартістю капіталу [15, с. 4].

Цілі зростання вартості підприємств та ринкової капіталізації (рис 1.9), включено також до концепції сталого економічного розвитку, адже вартість капіталу підприємств впливає на показники ефективності національної економіки в цілому. Взаємозв'язок цілей фінансового моніторингу та сталої економіки полягає у досягненні ефективного управління суб'єктами господарювання на основі якісного інформаційного забезпечення задля уникнення загроз на державному та підприємницькому рівні [207, 208].

Оскільки конкуренція на ринку вимагає високої життєздатності підприємств, тому максимізація вартості спрямована на стійкість позицій підприємства, на можливість забезпечення економічного зростання і як наслідок на дотримання стійкої рівноваги між використанням активів підприємства та отриманням довгострокової вигоди (рис. 1.9).

Моніторинг фінансових ресурсів, що орієнтується на відстеження і покращення фінансових та вартісно-орієнтованих показників (юридичний підхід), співставний із принципами сталого економічного розвитку у рамках його стратегічних цілей, які встановлені Національною доповіддю «Цілі сталого розвитку: Україна» [208], а саме тих, які пов'язані із:

- підвищення продуктивності сільського господарства, забезпечення створення стійких систем виробництва продуктів харчування;
- забезпечення стійкого зростання ВВП на основі модернізації виробництва, підвищення експортного потенціалу, вихід на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості шляхом формування на підприємстві довгострокової стратегії (частка доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів середнього та малого підприємництва у % до загальної суми доданої вартості за витратами виробництва);
- підвищення рівня зайнятості населення як результат формування спільних цілей задля зростання вартості підприємства та його сталого розвитку;
- формуванням «чесної вартості» шляхом сплати податків, розбудови інфраструктури, створення робочих місць;
- підвищення ефективності виробництва на засадах сталого розвитку (індикаторами виступають коефіцієнт віддачі основних засобів, індекс продуктивності праці, ступінь зносу основних засобів) шляхом формування ланцюга вартості випущеної продукції;
- створення стійкої фінансової та інституційної системи на основі наукомістких розробок;

- впровадження політики ресурсоефективності та зменшення ризиків на операційному рівні підприємства (шляхом моніторингу рівня витрат та фінансових результатів від операційної діяльності);
- імплементація методології безпечності виробництва на основі НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point);
- зниження ресурсоемності продукції та впровадження моделей ощадливого виробництва, зниження рівня виробничих втрат та відходів;
- підвищення рівня співпраці та кооперації під час виробництва продукції та випуску її на ринок шляхом досягнення синергетичного ефекту, об'єднання ресурсів та технологій,
- мобілізація додаткових фінансових ресурсів (заохочення іноземних та вітчизняних інвестицій) у розвиток українських підприємств [208].

Варто підсумувати, що система фінансового моніторингу підприємства налічує у своєму інструментарії різноманітні методи та інформаційні джерела, із використанням яких можливо здійснити як комплексний аналіз підприємства, так і детальніше дослідити окремо взяті параметри його діяльності, заглиблюючись у фактори, що на нього впливають, спричиняючи негативні зміни або відхилення. Розглянутий комплекс фінансового аналізу ґрунтується на принципах дослідження фінансового стану підприємства і включає формалізовані та неформалізовані методи, а також економіко-математичні моделі, що забезпечують застосування принципу системності у процесі фінансового моніторингу підприємства.

Здійснення фінансово-економічного моніторингу на усіх етапах вимагає врахування специфіки діяльності та індивідуальності системи управління кожного окремого підприємства. Через розмір, розташування, форму власності, галузеву належність особливості діяльності кожного підприємства напрямки та інструменти фінансового моніторингу можуть відрізнитися [198, с. 72]. Це вимагає розгляду моніторингових процедур також на підприємствах із різною організаційною структурою управління, від якої залежать способи передачі інформації.

Рисунок 1.9 – Реалізація принципів сталого економічного розвитку у системі фінансового моніторингу підприємства

Джерело: розроблено автором

Протягом останнього десятиліття в Україні значно зросла роль малого бізнесу та мікропідприємництва, які є одними із рушійних сил у ринковій економіці. Такі підприємства забезпечують ринок новою, якісною, конкурентоспроможною продукцією та послугами, сприяють екологізації виробництва, надають економіці властивості гнучкості, перешкоджають зростанню безробіття, стають основою формування у країні «середнього класу». Однак розвиток малого підприємництва потребує підтримки з боку держави, адже зміни у системі оподаткування недостатньо покращили його потенціал [50]. Залишаються також і інші фактори, які дестимулюють малий бізнес, зокрема: труднощі кредитування та фінансування, незначна інвестиційна активність, низький рівень поінформованості про ведення підприємницької діяльності, недостатні управлінські уміння фізичних осіб-підприємців та високий ризик розорення через нестабільне отримання доходів, тиск з боку великих компаній, або недостатнє завантаження основних фондів на малих підприємствах [174, с. 133].

У таких умовах зростає важливість адаптації і створення системи фінансового моніторингу також і на малих підприємствах, яка б забезпечувала такі підприємства інформацією про їх середовище та його зміни, сприяла стратегічному контролю та регулюванню задля попередження банкрутства.

Система фінансового моніторингу на малих підприємствах передбачає встановлення обов'язків керівника підприємства (як суб'єкта фінансового моніторингу), створення системи відповідних аналізованих показників моніторингу, періодів їх контролю та можливого реагування на результати моніторингу. У ході фінансового моніторингу виконується порівняння отриманих та планових результатів, оцінювання розміру їх відхилень. Завдяки моніторингу, який здійснюється через комплекс спостережень та перевірок, підприємець може слідкувати за законністю господарських та фінансових операцій, оптимальністю використання майна, фінансових та трудових ресурсів [129].

Рисунок 1.10 – Компоненти фінансового моніторингу малих підприємств

Джерело: розроблено автором на основі [42]

Проте система фінансового моніторингу малого бізнесу дещо відрізняється від його здійснення на підприємствах, які не застосовують спрощену систему оподаткування, обліку і звітності (рис. 1.10). Головними особливостями фінансового моніторингу на малих підприємствах є наступні:

- відсутність у системі різноманітних суб'єктів фінансового моніторингу із відповідним розподілом функціональних обов'язків (роль суб'єкта виконує керівник, у деяких випадках бухгалтер);
- необхідність застосування певних коригувань через відмінність від звітності середніх та великих підприємств задля здійснення аналізу фінансового стану та визначення фінансових результатів;

- необхідність скорочення аналізованих коефіцієнтів та показників господарської діяльності, що підлягають фінансовому моніторингу, адже їх надлишок спричиняє значні затрати часу, зниження ефективності моніторингу, його оперативності та однозначності (це пов'язане із тим, що звітність малих підприємств містить менший об'єм даних);
- невідповідність нормативних значень аналізованих показників фінансового моніторингу малих і великих підприємств (це пов'язане із більшою мобільністю малого бізнесу, високою продуктивністю праці та обіговістю активів).

Малими підприємствами – є суб'єкти господарювання, балансова вартість активів яких складає до 4 млн. євро, чистий річний дохід від реалізації продукції становить до 8 млн. євро, а середньоспискова чисельність працівників становить до 50 осіб [50].

Ще одним аспектом здійснення фінансового моніторингу малих підприємств є необхідність проведення експрес-перевірки фінансової звітності таких підприємств задля оперативної діагностики основних проблем, що у свою чергу звужує об'єми подальшого пошуку кризових проявів. При цьому об'єктами такого експрес-моніторингу виступають індикатори фінансової безпеки підприємства: основні абсолютні фінансові показники (динаміка та структура доходів і витрат, формування фінансового результату), а також відносні (коефіцієнт покриття, коефіцієнт ліквідності, показник оборотності активів, розміщення оборотного та власного оборотного капіталу, рівень фінансового ризику), результати факторного аналізу впливу окремих факторів на формування прибутку [50, с. 35].

Хоча під фінансовий моніторинг, як і у випадку великих підприємств, підпадають також показники майнового стану, фінансової стійкості, рентабельності, ліквідності та платоспроможності, стану кредиторської та дебіторської заборгованості, проте розрахунок деяких показників (коефіцієнти фінансової стійкості та платоспроможності) може відрізнятися, адже отримані позики для малого підприємства часто є коштами його власника. При розрахунку показників рентабельності для більшої інформативності слід використати

відношення чистого прибутку до виручки, витрат, активів та власного капіталу підприємства [55, с. 388].

На відмінну від найманих фінансових управлінців на великих підприємствах власники малих підприємств, які досить часто є їх керівниками, зацікавлені у достовірності та повноті результатів фінансового моніторингу, адже ризикують втратою власного майна у разі банкрутства бізнесу. У більшості випадків такі підприємці прагнуть до збереження фінансової незалежності та отримання достатнього рівня доходів і можуть застосувати нетрадиційні методи управління та прийняття рішень. Такі особливості вимагають відповідності цілей фінансового моніторингу стратегічним цілям підприємств, які належить до малого бізнесу.

Таким чином, стан малого бізнесу та мікропідприємництва залежить від державної політики у цьому напрямку, що сприятиме покращенню зовнішнього середовища його функціонування, зростанню інвестиційної привабливості, поживленню активності приватних підприємців. Проте не менш важливим фактором розвитку цієї сфери є уміння керівників малих підприємств розробляти експрес-систему фінансового моніторингу, вчасно реагувати на загрози для свого бізнесу задля забезпечення ефективного управління підприємством та його фінансовими ресурсами [50, с. 35].

Створення системи фінансового моніторингу підприємницької діяльності від початкових етапів (постановки цілей, планування, спостереження, накопичення, диференціації та узагальнення отриманої інформації, оцінювання характерних певного підприємства, параметрів та показників) до завершальних (ухвалення управлінських рішень, коригування та контроль за їх виконанням на підприємстві) необхідно узгоджувати із його сильними та слабкими сторонами, здійснювати у зв'язку із елементами антикризового управління, зважаючи на прогнозування можливостей банкрутства.

Після завершення чергової процедури проведення моніторингу, формування висновків та складання фінансових звітів про стан підприємства не виключається можливість періодичного здійснення повторного моніторингу, при цьому умовно змінивши деякі вихідні параметри, не змінюючи загальної тенденції. За

результатами такого умовно-повторного моніторингу керівництво підприємства зможе опрацьовувати різні показники і варіанти розгортання виробничих ситуацій та приймати рішення відповідно до умов, що є близькими до реальних [114].

На основі вищеподаного матеріалу побудуємо схему функціонування системи фінансового моніторингу (рис. 1.11), окресливши її у рамках інституційного середовища на підприємстві.

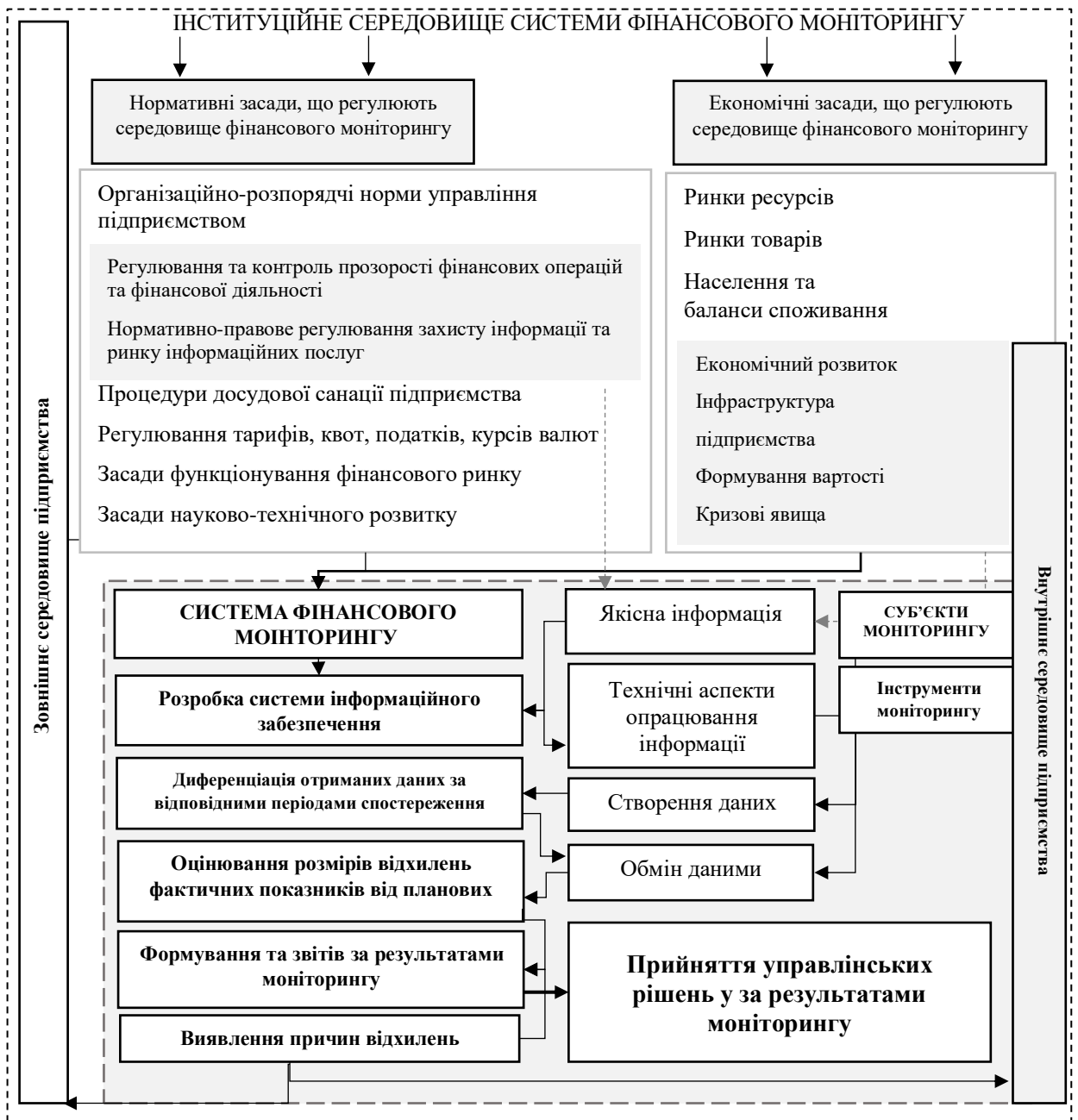

Рисунок 1. 11 – Система фінансового моніторингу та інституційне середовище її функціонування на підприємстві

Джерело: розроблено автором

Таке інституційне середовище є сукупністю існуючих засад, норм та правил існування системи моніторингу на підприємстві, структурує та регулює її.

Інформація, отримана в ході фінансово-економічного моніторингу, є підставою для формування й прийняття управлінських рішень. При проведенні фінансового моніторингу виникає необхідність отримання інформації стосовно різних об'єктів, наприклад підприємства в цілому і окремих його складових (співвідношення системи і частин системи).

Функціонування системи фінансового моніторингу допомагає здійснити характеристику ситуації на підприємстві у кількісному вимірі, оцінити його фінансовий стан, виявити причини виникнення негативних тенденцій, провести аналіз негативних факторів і загроз що можуть вплинути на підприємство. Тому саме фінансово-економічний моніторинг дає змогу будь-якому підприємству оперативно реагувати на коливання параметрів зовнішнього і внутрішнього середовища, сприяє якісному оцінюванню можливостей підприємства, підвищенню ефективності його діяльності, дозволяє регулювати розмір і структуру капіталу, фінансові ресурси, управляти позицією на ринку та користуватися конкурентними перевагами задля забезпечення безперебійного функціонування усіх підрозділів.

Отже, покращення та налаштування управління підприємницькою діяльністю можливе через створення відповідної системи фінансового моніторингу, як дієвого інструменту забезпечення активного безперервного контролю за фінансовими параметрами підприємства та прогнозування можливості небезпек у довгостроковому періоді. Сучасні економічні умови спонукають до впровадження оперативного фінансового моніторингу вітчизняними підприємствами на практиці, який дозволяє підвищити гнучкість планування та забезпечити високий рівень управління у рамках інституційного середовища функціонування його системи [114].

1.3. Фінансовий моніторинг санації суб'єктів підприємницької діяльності та його інструменти

Протягом останнього десятиліття та особливо в умовах військового стану підприємницька діяльність в Україні зазнала впливу значного погіршення середовища для її ефективного здійснення, про що свідчить висока частка збиткових вітчизняних підприємств та невтішна статистика справ про банкрутство. Фактичні несприятливі макроекономічні умови, внутрішня економічна та курсова нестабільність, неефективна державна політика, відсутність власних фінансових ресурсів підприємств, що призводить до неплатоспроможності, змушує суб'єкти підприємництва згорнути свою діяльність та призводить до їх ліквідації. У ринковій економіці банкрутство є певним механізмом, завдяки якому відбувається відбір підприємств, які спроможні протистояти кризі. Тому лише у нечисленних випадках негативні фактори спонукають підприємства впроваджувати у практику своєї діяльності елементи фінансового моніторингу та вести пошук резервів покращення фінансового стану завдяки санаційним заходам [48, с. 29].

Антикризове санаційне управління тісно пов'язане із здійсненням фінансового моніторингу неплатоспроможного підприємства. Тому важливою проблемою для суб'єктів підприємницької діяльності, що є потенційним банкрутами, постає створення відповідних реальним умовам систем забезпечення інформацією про стан кризового підприємства та його зміни, систем стратегічного контролю та регулювання задля попередження повторення кризових ситуацій у майбутньому [13].

Відповідно фінансовий моніторинг передумов банкрутства підприємства передбачає швидке реагування його керівників та суб'єктів фінансового моніторингу на можливі зміни в умовах невизначеності господарського середовища, у якому функціонує кризове підприємство (потенційний банкрут) та уможливорює гнучкість управлінських рішень, що базуються на інформації, отриманій за допомогою каналів моніторингу [48, с. 30].

Кодекс України з процедур банкрутства визначає поняття банкрутство як визнану судом неспроможність підприємства-боржника погасити свої зобов'язання та відновити платоспроможність через проведення процедури санації та мирової угоди, задовольнити вимоги кредиторів відповідно до ліквідаційної процедури [154].

Можна виокремити зовнішні та внутрішні причини банкрутства підприємств. Зовнішні причини зазвичай важко усунути, а інколи навіть неможливо, не залежно від своєчасності та достовірності їх ідентифікації за допомогою каналів фінансового моніторингу. Варто зазначити, що основними екзогенними факторами, які впливають на зростання справ про банкрутство підприємств України, є наступні:

- переведення економіки країни до воєнної моделі у зв'язку з військовим станом, незадовільним політичним та соціально-економічним становищем держави;
- зміна концентрації попиту, а також робочої сили внаслідок значної міграції населення всередині країни та за її межі;
- різке зниження рівня доходів населення, а відтак і його купівельної спроможності;
- високі темпи інфляції (підвищення цін на сировину, енергоресурси) та коливання курсів валют;
- знищення, пошкодження активів, виробничих потужностей підприємств, що знаходяться на окупованих територіях, зонах проведення бойових дій або постраждали від них;
- зростання вартості експорту, транспортних витрат, втрата логістичних зв'язків через морське сполучення, а також перешкоди для експорту автомобільним вантажним транспортом через Європу;
- необхідність конфіскації капіталу, власники якого є резидентами Російської Федерації, та який має російське походження;
- недосконалість законодавчої бази (в тому числі і щодо регулювання банкрутства підприємств);

- значна глобалізація економіки та вплив діяльності транснаціональних корпорацій;
- нестабільність потоків інвестиційного капіталу [204].

Внутрішні причини банкрутства підприємств є індивідуальними та здебільшого бувають наслідками прорахунків в управлінні підприємством, неефективного використання його ресурсів. Серед таких ендогенних факторів можна виокремити наступні:

- низький рівень управління підприємством (у 80% випадків);
- відсутність реакції підприємства на зміну ринкових умов;
- неефективність стратегічного планування;
- низький рівень кваліфікації персоналу та забезпеченості підприємства технікою та технологією;
- неефективний рівень управління та планування витрат;
- безконтрольне зростання різних видів заборгованості (в тому числі і дебіторської);
- вибір неефективних інвестиційних проектів;
- недостатнє застосування на підприємстві методик прогнозування банкрутства [74, с. 57].

Від початку повномасштабного вторгнення кількість справ про банкрутство зросла також у зв'язку із зверненням значної кількості кредиторів до суду з приводу їх боржників, які не можуть виконати свої зобов'язання, а сама процедура здійснення банкрутства у зв'язку із впровадженням військового стану зазнала суттєвих змін.

По-перше, вимоги Європейського Союзу зумовлюють необхідність впровадження єдиного підходу до проведення процедури банкрутства та ліквідації протиріч у вітчизняному законодавстві. По-друге, законодавчі зміни дозволяють дистанційно проводити збори та комітет кредиторів, надають можливість суду продовжити певні процесуальні терміни, передбачають зупинення нарахування відсотків на зобов'язання боржника, що реструктуризовані відповідно до плану

санації, вимагають обов'язкової оцінки збитків боржника внаслідок збройної агресії [154].

Окрім цього зміни стосуються питань санації боржника, а саме допущення можливості судового рішення про здійснення процедури санації після визнання банкрутства боржника за умови схвалення плану санації кредиторами [48].

Щодо проведення безпосередньо фінансового моніторингу можливих причин банкрутства підприємства, то варто зазначити, що при цьому передбачається застосування засобів діагностики і визначення ймовірності банкрутства, які є одними із його інструментів. Дані результатів фінансового моніторингу інформують керівників про негативні тенденції розвитку, можливі ризики та небезпеки для кризового підприємства. При цьому для цілей моніторингу застосовують наступні методи: аналіз відповідності балансу підприємства; моніторинг формування фінансових результатів підприємства; спостереження за використанням ресурсів підприємства; контроль за розрахунками із постачальниками, покупцями, кредиторами, дебіторами; аналіз власного капіталу, власних оборотних коштів [147, с. 34].

При здійсненні фінансового моніторингу банкрутства перш за все слід провести аналіз структури балансу підприємства, зосереджуючи увагу на динаміку валюти балансу та джерела власних коштів, оцінити її за допомогою коефіцієнтів платоспроможності. Наступним етапом проводиться аналіз показників фінансового стану підприємства, ліквідності, фінансової стійкості та рентабельності. Варто також звернути увагу на структуру витрат підприємства та визначити вплив обсягу реалізації на формування прибутку підприємства (аналіз беззбитковості). Задля визначення ймовірності банкрутства слід застосувати одночасно декілька моделей, які за допомогою різних факторів дають змогу оцінити ризик його настання. Універсальними серед них є моделі Бівера та Альтмана (дво- та п'ятифакторна), Спрінгейта, Конана і Гольдера [48, с. 30].

Таким чином, фінансовий моніторинг дозволяє за допомогою абсолютних показників, фінансових коефіцієнтів та моделей прогнозування банкрутства визначити причини виникнення кризових ситуацій на підприємстві,

охарактеризувати їх глибину та оцінити можливість переростання кризи у «хронічну» неплатоспроможність, а відтак і призвести до визнання підприємства банкрутом [149]. Проте, здійснення фінансового моніторингу потенційних банкрутів супроводжується перешкодами з боку недосконалої законодавчої бази, що регулює інститут банкрутства, відсутністю універсальних методик визначення ймовірності банкрутства, які відповідають видам економічної діяльності та розміру підприємства, недостатньою статистичною інформацією щодо рівня та динаміки банкрутства підприємств у країні. Ці фактори спричиняють розвиток подальших досліджень у даній сфері задля розуміння масштабів проблеми банкрутства та шляхів її вирішення [109].

Відновлення ритмічної та ефективної діяльності підприємства як складної системи із власними особливостями функціонування повинно включати елементи діагностики та моніторингу проблемних «точок» або «зон» та комплекс «лікувально-профілактичних» заходів індивідуального характеру, що спроможні вивести підприємство із фінансової кризи.

Дієвим засобом, спрямованим на подолання кризи платоспроможності та ліквідності, а також на запобігання банкрутству суб'єкта підприємництва, є його санація. Процедура санації боржника є дуже рідкісним явищем в Україні порівняно із кількістю ліквідаційних процедур, так як вимагає від суб'єкта підприємництва відповідних дій щодо покращення ефективності його діяльності, що пов'язано із процесуальними труднощами та необхідністю залучення додаткового капіталу [48, с. 31].

Період здійснення санації повинен супроводжуватися постійним контролем за виконанням санаційних заходів, розпочинаючи із періоду виявлення кризових явищ на підприємстві, і, завершуючи відновленням його платоспроможності. Важливо при цьому задіяти систему фінансового моніторингу підприємства, яка є інструментом антикризового санаційного управління. Фінансовий моніторинг санації підприємства є передумовою здійснення якісного санаційного менеджменту та слугує джерелом інформаційного забезпечення для прийняття

оперативних рішень на підприємстві, яке може стати потенційним банкрутом без впровадження процедури фінансового оздоровлення [149].

Фінансовий моніторинг санації суб'єктів підприємницької діяльності сприяє швидкому реагуванню керівників підприємства та його санаційних керуючих на можливі зміни в умовах невизначеності господарського середовища, у якому функціонує кризове підприємство та уможлиблює гнучкість управлінських рішень, що базуються на інформації, отриманій за допомогою каналів моніторингу.

Завданнями фінансового моніторингу санації підприємства повинні бути:

- взаємодія системи фінансового моніторингу із управлінською системою підприємства задля надання фінансової інформації про глибину кризових явищ на підприємстві, що є об'єктом санації;
- вибір основних показників та інструментів фінансового моніторингу для відстеження змін, що відбуваються у процесі санації, порівняння із попередніми результатами господарської діяльності та визначення санаційного потенціалу суб'єкта підприємництва;
- оцінювання ступеню досягнення цілей фінансової санації підприємства та рівня виконання санаційних заходів;
- виявлення причин неякісного виконання умов плану санації для пошуку альтернативних шляхів їх ефективної реалізації [8].

Таким чином, фінансовий моніторинг санації неплатоспроможного підприємства – це комплекс цілеспрямованих, орієнтованих на проблему, дій, які передбачають отримання інформації шляхом спостереження, накопичення, обробки інформації щодо виду та глибини кризи, рівня санаційного потенціалу, результатів санації на підприємстві, що є її об'єктом [97, с. 403].

Зупиняючись на питанні санації підприємства-боржника, слід зазначити, що напрямок здійснення фінансового моніторингу залежить від вибору її шляхів та від вимог плану санації, затвердженого керівниками і кредиторами підприємства.

Кодекс України з процедур банкрутства визначає два шляхи, які передбачають уникнення боржником банкрутства та відновлення його здатності сплачувати кошти за своїми зобов'язаннями:

- санація до порушення справи про банкрутство (досудова санація);
- санація при порушенні господарським судом провадження у справі про банкрутство [154].

Подолання кризи суб'єктом підприємницької діяльності є спільною метою процедури санації в обох вказаних випадках. Надалі мова йтиме саме про досудову санацію як про дієвий засіб запобігання банкрутству до того, як господарським судом буде відкрите провадження у справі про банкрутство.

Згідно із чинним законодавством із питань банкрутства досудова санація є комплексом заходів по відновленню платоспроможності підприємства-боржника, які враховують застосування управлінських, організаційно-економічних, технічних, інвестиційних та правових процедур. Іншими словами, санація – це сукупність усіх можливих заходів, здатних привести підприємство до фінансового оздоровлення. Законом передбачено можливість проведення досудової санації з ініціативи як самого боржника так і кредитора [156].

Основною метою, на яку націлені керівники підприємства у процесі досудової санації, є забезпечення вимог кредиторів за поточними зобов'язаннями, ліквідація чинників які можуть спричинити «розростання» фінансової кризи та проникнення її в основні структури підприємства та причин їх виникнення, відновлення або тривале забезпечення здатності до швидкої ліквідності активів та платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності, до скорочення заборгованості, покращення структурних елементів оборотного капіталу та формування фондів фінансових ресурсів, потрібних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного та організаційного характеру [120, с. 339].

Процедура досудової санації застосовується за наступних умов:

- за наявності відповідної згоди боржника у письмовій формі;
- за наявності відповідної письмової згоди кредиторів (у випадку, якщо загальна сума їхніх вимог є більшою 50% кредиторської заборгованості боржника, згідно із даними його бухгалтерського обліку);
- за наявності готового плану санації, який має бути офіційно погоджено та схвалено на загальних зборах кредиторів боржника [154].

План санації або фінансового оздоровлення суб'єкта підприємництва повинен бути розроблений відповідно до Типової форми плану санації боржника у справі про банкрутство, яка містить опис методики його формування та заповнення. План досудової санації – це документ, який є інструментом розробки систематизованого переліку організаційних, технічних, фінансових заходів, що підлягають здійсненню з метою запобігання банкрутства боржника та задоволення вимог кредиторів [156].

Функціями плану досудової санації підприємства є:

- можливість використання плану санації задля відновлення довгострокових переваг на ринку;
- план санації є документом, за допомогою якого користувачам фінансової інформації (власники підприємства, санаційний керуючий, суб'єкти моніторингу, кредитори) можуть здійснити оцінку фактичного і майбутнього фінансового стану підприємства, оцінити рівень можливостей виконання планових заходів та їх економічне обґрунтування, провести фінансовий моніторинг процесу реалізації санаційного плану;
- план санації є засобом залучення інвестицій у виробничу структуру підприємства;
- план санації може стати ефективним «пропагуванням» планових оздоровлюючих заходів [156].

Вимогами щодо розроблення плану санації відповідно до Типової форми плану санації боржника у справі про банкрутство затверджена наступна його структура.

Розділ I. Вступ (передмова). Розділ повинен загальну характеристику мети, суті та очікуваних результатів впровадження санаційних заходів.

Розділ II. Загальна інформація щодо справи про банкрутство. Розділ повинен містити дані щодо кредиторів підприємства-боржника, які ініціюють справу про банкрутство, та загальної суми їхніх вимог.

Розділ III. Загальна характеристика суб'єкта підприємництва, який є боржником. Розділ містить повні відомості про суб'єкта підприємництва, щодо якого порушено справу про банкрутство, відомості щодо основних видів

господарської діяльності, відомості щодо статутного капіталу, структурних підрозділів та власників.

Розділ IV. Аналіз фінансової, господарської та інвестиційної діяльності підприємства-боржника, його становища на ринку. У плані санації зазначаються відомості про фінансову діяльність боржника протягом трьох років, які передували порушенню справи про банкрутство підприємства. Ці відомості повинні містити:

- висновки служби фінансового моніторингу підприємства щодо фінансового стану боржника;
- фінансовий моніторинг та оцінювання ступеню впливу негативних факторів, що спричинили появу неплатоспроможності суб'єкта підприємництва;
- оцінювання перспектив проведення санації підприємства;
- дані фінансового моніторингу щодо структури активів, власних оборотних засобів підприємства-боржника, структури дебіторської та кредиторської заборгованості;
- результати моніторингу рівня прибутковості підприємства, виробничих витрат, використання трудових ресурсів. Здійснення інвестицій та впровадження інновацій;
- оцінку довгострокових та поточних фінансових інвестицій;
- дані фінансового моніторингу майнового стану суб'єкта підприємництва, який є боржником [156].

Розділ V. Заходи із відновлення платоспроможності підприємства-боржника. Розділ повинен містити опис санаційних заходів із вказівкою їх послідовності, термінів виконання, відповідальних осіб. Повинні бути вказані шляхи проведення санації, зокрема можливості реструктуризації підприємства, або його активів, перепрофілювання виробництва, закриття нерентабельних виробництв, відстрочення частини боргів, ліквідації дебіторської заборгованості, продажу боржником частини майна, збільшення статутного капіталу суб'єкта підприємництва, який є боржником, одержання кредитних засобів, здійснення інвестицій. Комплекс заходів у плані санації визначається самостійно їх розробником спільно із суб'єктами фінансового моніторингу підприємства.

Розділ VI. Задоволення вимог кредиторів. У плані санації зазначається черговість, пріоритетність (за законодавством), розмір, строки та графік погашення вимог кредиторів та заборгованостей із вказівкою джерел їх погашення.

Розділ VII. Заходи щодо забезпечення охорони державної таємниці. Розробляються у випадку здійснення підприємством-боржником діяльності, яка пов'язана із державною таємницею [154].

Розділ VIII. Прогнозування економічних наслідків та результатів проведення санаційних заходів. Розділ містить прогнози, які формуються суб'єктами фінансового моніторингу підприємства, щодо ймовірних результатів впровадження санації на підприємстві та наслідки її впливу на різні структури суб'єкта підприємництва, зокрема, планові обсяги виробництва та реалізації продукції або послуг, планове співвідношення доходів та витрат, прогнозні фінансові показники підприємства-боржника. При цьому суб'єкти фінансового моніторингу розробляють таку систему показників, яка буде відображати фінансові результати діяльності підприємства після впровадження санації [156].

Хоча результатом санації та основною його метою є усунення неплатоспроможності підприємства, проте завданнями фінансового моніторингу при цьому є спостереження за перебігом санаційної процедури та порівняння поточного та планового стану підприємства. За допомогою фінансового моніторингу формуються прогнози можливих ризиків і тривалості санаційних процедур, здійснюється оцінювання розміру отриманого додаткового прибутку у перспективі із подальшим його співставленням з величиною капіталовкладень, необхідних у процесі проведення санації.

Розділ IX. Прикінцеві положення. Цей розділ може містити порядок внесення змін та доповнень до плану санації [12].

План санації подається до суду санаційним керуючим, який призначається терміном на один рік, тобто на період обов'язкового виконання умов плану санації. Керуючим санацією може бути як особа, яка виконує повноваження розпорядника майна підприємства-боржника, так і керівник підприємства, якщо це буде погоджено комітетом кредиторів. Якщо у плані санації затверджена така форма її

проведення як реструктуризація боргу або реструктуризація підприємства, то санаційними керуючими можуть призначатися власники підприємства, кредитори підприємства-боржника, банки, які обслуговують діяльність підприємства, сторонні юридичні особи або трудовий колектив [154].

Оперативний моніторинг, що супроводжує увесь процес управління санацією, є складовою її механізму. Тому взаємодія суб'єктів санації та суб'єктів моніторингу підприємства відбувається іще до здійснення санаційних заходів та включає етап оцінювання санаційної спроможності підприємства. Розглянемо етапи здійснення фінансового моніторингу санації підприємства-боржника на рисунку 1.12.

Таким чином, процесуальні основи санації на підприємстві співпадають із здійсненням семи етапів її фінансового моніторингу. При цьому фінансовий моніторинг підприємства, що передує санаційній процедурі націлений на виявлення кризових явищ та оцінювання їх глибини. Це дозволяє управлінцям створити відповідну реальним умовам аналітичну картину та здійснити оцінку негативних змін, що призвели до появи неплатоспроможності [110].

У ході здійснення етапу визначення санаційної спроможності підприємства відбувається оцінювання можливостей формування ефективної санаційної концепції та ресурсного потенціалу для ефективної діяльності. Санаційною спроможністю є присутність на підприємстві, що знаходиться на межі банкрутства, відповідних фінансових ресурсів, виробничих та організаційних можливостей, які необхідні для повного виконання плану щодо санації підприємства.

Інструментами фінансового моніторингу для визначення та оцінювання санаційної спроможності є:

- показники платоспроможності, ліквідності та рентабельності підприємства;
- аналітичні показники структури балансу;
- матриця SWAT-аналізу;
- модель факторного аналізу «DuPont»;
- методики та моделі визначення ймовірності банкрутства кризового підприємства [150].

<p style="text-align: center;">Процес здійснення санації</p>	<p style="text-align: center;">Етапи фінансового моніторингу</p>
Обґрунтування доцільності проведення санації	Виявлення кризових явищ на підприємстві та оцінювання глибини кризи
Рішення про ліквідацію або санацію	Визначення рівня неплатоспроможності та загрози банкрутства кризового підприємства
Встановлення цілей санації (у разі прийняття рішення на користь санації)	Визначення санаційної спроможності (санаційного потенціалу), оцінка ризиків
Формування стратегії санації	Оцінювання дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства
Створення плану санації	Фінансовий моніторинг поточних параметрів підприємства, створення системи фінансових показників моніторингу процесу санації
Розробка санаційних заходів	
Реалізація плану санації	Спостереження і нагляд за процесом реалізації санаційних заходів
Адаптація підприємства та системи управління до нових умов діяльності	Оцінювання фактичних результатів проведення санації та розрахунок відхилень від планових показників
	Визначення відповідності цілей санації та досягнутих результатів
	Прогнозування фінансових параметрів діяльності підприємства та можливості повторення кризових ситуацій у майбутньому

Рисунок 1.12 – Етапи фінансового моніторингу у процесі здійснення санації суб'єктів підприємницької діяльності

Джерело: систематизовано автором на основі [154]

Інструменти фінансового моніторингу – це абсолютні та відносні показники, методики, прийоми та моделі системного аналізу майна, основних фондів підприємства, джерел їх утворення, ліквідності активів, дебіторської заборгованості, фінансових вкладень та зобов'язань, які необхідні для формування

об'єктивних висновків про фінансовий стан підприємства та виявлення кризових явищ на основі негативних відхилень.

Одним із інструментів фінансового моніторингу, який відноситься до однофакторних моделей визначення ймовірності банкрутства підприємства, є система показників за У. Бівером. Співвідносячи ці показники із їх граничними значеннями, можна здійснити оцінку якості фінансового стану підприємства та спрогнозувати його (табл. 1.2) [180].

Позитивним рішенням про санаційну спроможність підприємства та відсутність необхідності визнання його банкрутом буде у тому випадку, коли значення отриманих за результатами моніторингу фінансових показників протягом одного-двох років будуть близькі до нормативних або будуть перевищувати їх нормативний діапазон. Чим раніше на санаційно спроможному підприємстві розпочнеться здійснення процедури санації, тим більше у нього буде шансів на фінансове оздоровлення та повернення до свого вихідного стану. Тому фінансовий моніторинг має бути оперативним та не повинен містити зайвого інформаційного навантаження.

Висновок про фінансовий стан підприємства та ймовірність його банкрутства неможливо формувати на основі одного показника, це потрібно здійснювати, зважаючи на результати моніторингу комплексу показників та спостереженням за тенденцією їх зміни (табл. 1.2). Якщо ж фінансовий моніторинг підприємства показує стійку та негативну динаміку цих показників із значними відхиленнями, то це свідчатиме про «хронічну» неплатоспроможність підприємства та необхідність прийняття рішення на користь ліквідації такого підприємства. У зворотному випадку це викличе лише втрату фінансових ресурсів та часу на марні спроби здійснити санацію та виправити ситуацію [13, с. 27].

Наступні етапи реалізації санації відбуваються у співпраці санаційного керуючого та суб'єктів моніторингу підприємства, адже метою їх діяльності є підвищення ефективності санаційного управління. Під час формування плану санації та формування санаційних стратегій важливим завданням для фінансового

моніторингу є оперативне одержання повної достовірної інформації про поточне функціонування підприємства та визначення об'єктів фінансового моніторингу.

Таблиця 1.2 – Показники однофакторного дискримінантного аналізу фінансового стану та ймовірності банкрутства підприємства (за У. Бівером)

Найменування показника	Методика розрахунку показника	Інтерпретація значення показника		
		Стійкий фінансовий стан підприємства	Банкрутство можливе через 5-6 р.	Підприємство за 1р. до банкрутства
Коефіцієнт Бівера	Відношення чистого прибутку (за вирахуванням амортизації) до загальної суми зобов'язань	[0,4; 0,45]	0,17	-0,15
Показник рентабельності активів, %	Відношення чистого прибутку до активів підприємства	[6; 8]	4	-0,22
Коефіцієнт фінансового левериджу	Відношення загальної суми зобов'язань підприємства до його активів	$\geq 0,37$	$\geq 0,5$	$\geq 0,8$
Коефіцієнт маневрування	Відношення власного оборотного капіталу до активів підприємства	0,4	$\geq 0,3$	0,06
Загальний коефіцієнт ліквідності	Відношення оборотних активів до короткострокових зобов'язань підприємства	$\geq 3,2$	≥ 2	≥ 1

Джерело: складено автором на основі [180]

Характер і та джерела цієї інформації залежать від того, хто є її користувачами (власники підприємства, кредитори, санатори, інвестори), та якими є визначені цілі санації. Об'єктами фінансового моніторингу при цьому є глибина та фактори кризи, розмір кредиторської та дебіторської заборгованості, рентабельність виробництва та продуктивність праці, рівень кредитоспроможності та інвестиційної спроможності підприємства [154].

Паралельно із розробкою санаційних заходів суб'єкти моніторингу формують систему показників-індикаторів із їх зазначеними еталонними значеннями (або діапазоном значень), за якими у перспективі буде здійснена оцінка ефективності проведення санації, та створюють програму періодичності моніторингу (таблиця 1.3). Поряд із плановим зростанням фінансових показників

фінансовий моніторинг здійснює прогнозування зростання вартості підприємства та його майна [13, с. 27].

Таблиця 1.3 – Критерії оцінювання ймовірності банкрутства підприємства на основі фінансових показників та їх зміни

Характеристика підприємства	Показник рентабельності	Власні кошти підприємства	Позикові кошти підприємства	Темп росту обороту	Причини виникнення банкрутства
<i>Прибуткові підприємства</i>					
<i>Стійке підприємство</i>	Високий	Значні	Незначні	Стійке зростання	Банкрутство можливе у випадку серйозно невдачі (наприклад, банкрутство одного із найбільших клієнтів, провал спроби розширити або диверсифікувати діяльність)
<i>Зростаюче підприємство</i>	Нестійкий	Недостатньо основних засобів		Бурхливе зростання	Банкрутство можливе у випадку негативного впливу зовнішніх факторів (загальноекономічної кризи, незадовільної ринкової кон'юнктури)
<i>«Амбіційне» підприємство</i>	Недостатній	Достатні	Великі	Швидке зростання	Підприємство із значним високим рівнем ризику (наприклад, надвеликі інвестиції або угоди, придбання збиткових виробництв, тощо)
<i>Вразливе підприємство</i>	Нестійкий	Недостатні	Значні	х	Банкрутство можливе із найменшого приводу (банкрутство клієнта. Збитки унаслідок певної операції, або на одному із ринків збуту)
<i>Підприємство із жорсткою структурою</i>	У задовільних межах	Достатні	Значні короткостроков і кредити	х	Банкрутство можливе у період найнижчої активності (унаслідок неможливості скорочення кадрів, зниження витрат на управління, на реорганізацію підприємства)
<i>Підприємство із низькою ліквідністю активів</i>	У задовільних межах	Недостатні	Значні	Швидкий а потім повільний	Погіршення стану одразу спостерігається у випадку встановлення більш жорстких умов кредитування, що накладається на розтягнуті строки погашення зобов'язань)

Продовження табл. 1.3

Характеристика підприємства	Показник рентабельності	Власні кошти підприємства	Позикові кошти підприємства	Темп росту обороту	Причини виникнення банкрутства
<i>Збиткові підприємства</i>					
<i>Підприємство із «хронічним кризовим станом»</i>	Від'ємний та стійкий	Недостатні або від'ємні через сталу збитковість	Великі	Низький	Найменша затримка в отриманні грошових коштів (власних або позикових)
<i>Підприємство із періодичною збитковістю</i>	Коливається близько нульового значення	Невеликі	х	х	Отримання одиничного збитку в розмірах, що перевищує власний капітал підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [195]

Після затвердження плану санації на етапах спостереження за процесом реалізації санаційних заходів, визначення відповідності цілей санації та отриманих результатів відбувається координація та поточний контроль за досягненням відповідних значень вказаних показників. Зокрема фінансовий моніторинг націлений на виявлення збоїв, відхилень, невідповідностей із наміченим планом та їх причин для того, щоб вчасно їх усувати та коригувати заплановані напрямки діяльності підприємства. Зазвичай цей етап є досить складним для контролінгових та моніторингових служб через часту невідповідність, або несумісність довгострокового стратегічного планування (плану санації) та короткострокового планування у межах підрозділів підприємства. За таких умов на підприємстві повинні бути створені інтегровані плани, що поєднують оперативне та довготермінове планування, а також конкретизують умови бюджетування санації.

Оцінювання фактичних результатів проведення санації та визначення відповідності її цілей із досягнутими параметрами співпадає із етапом адаптації підприємства та його підрозділів до змінених умов господарювання (рис. 1.11). На цьому етапі завданням фінансового моніторингу є аналіз ефективності проведення санаційних заходів. Здійснюється співставлення фінансового стану підприємства до та після санації, оцінюється ступінь досягнення її основної мети – подолання неплатоспроможності (часткове або повне). Для цього моніторингові служби формують висновки щодо стану та погашення поточної кредиторської заборгованості, відновлення конкурентоспроможності та інвестиційної

привабливості, збільшення збутових ринків та підвищення виробничого потенціалу.

За умов часткового досягнення цілей санації діяльність санаційного керуючого продовжується. Ним враховуються відхилення, визначені у ході здійснення фінансового моніторингу, задля задоволення вимог кредиторів підприємства та реалізації плану санації у повній мірі [13, с. 32].

Отже, фінансовий моніторинг санації підприємства призначений для ефективного управління процесом її здійснення, розпочинаючи від виявлення кризових явищ на підприємстві, і завершуючи оцінюванням досягнутих результатів санації, а також прогнозуванням виникнення можливих загроз у перспективі. Основною проблемою, що виникає при цьому є синхронізація цілей фінансового моніторингу та цілей санації, що зазначаються у її плані, а також дій санаційного керуючого із діяльністю суб'єктів моніторингу підприємства [195]. Процедура санації може бути безрезультатною без відповідного контролю за ходом її реалізації та без відповідної координації діяльності підприємства. Тому для уникнення такої ситуації суб'єкти санаційного управління повинні опиратися на актуальні дані фінансового моніторингу, чітко усвідомлювати необхідність одержання звітної інформації щодо перебігу санації та виконання заходів фінансового оздоровлення суб'єкта підприємницької діяльності .

1.4. Державний фінансовий моніторинг підприємств на національному рівні в умовах воєнного стану та його інформаційне забезпечення

Викладені нами результати вивчення наявних досліджень у сфері фінансового моніторингу підприємницької діяльності показують існування двох підходів до трактування цього поняття. Ці підходи до застосування такого інструменту як фінансовий моніторинг підприємства відрізняються залежно від призначення та зацікавлених суб'єктів (рис. 1.2.). Таким чином, якщо фінансовий моніторинг орієнтований лише на внутрішніх користувачів інформації (власників підприємства та його менеджмент) та включає комплекс аналітичних методів

оцінки фінансових та операційних показників підприємства, то на підприємстві має бути впроваджена відповідна система, яка являє собою втілення економічного підходу до процесу моніторингу.

З іншого боку законодавство України трактує поняття фінансовий моніторинг із позицій реалізації певних заходів контролю за проведенням фінансових операцій суб'єктами господарювання. Відповідно до цього підходу, метою фінансового моніторингу визначено запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, що отримані злочинним шляхом, фінансуванню тероризму і поширення зброї масового знищення (AML/CFT або ВК/ФТ) [155].

Оскільки юридичний підхід визначає виконання умов законодавства у сфері фінансового моніторингу, то варто виокремити його у національний рівень моніторингу який сформований із органів та установ, що наділені відповідними повноваженнями та залучені до функціонування системи протидії легалізації тіньових доходів [79, с. 14].

Проблемами аналізу інформації, що підлягає фінансовому моніторингу на державному рівні займається Державна служба фінансово моніторингу України [5], завданнями якої є виявлення та протидія незаконним фінансовим операціям. Користувачами моніторингової інформації при цьому можуть виступати зацікавлені в цій процедурі державні органи (безпосередньо Державна служба фінансового моніторингу та Національний Банк України, тощо) та первинні організації, такі як суб'єкти господарювання, що надають фінансові послуги на території України (рис. 1.6).

Нормативною основою Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення» [155] є рекомендації FATF (групи з розробки фінансових заходів) [8], рекомендації американського агентства боротьби із фінансовими злочинами FinCEN та Бюро промисловості та безпеки Міністерства торгівлі США (BIS) [9], а також національний досвід у цій сфері.

У вітчизняному законодавстві щодо фінансового моніторингу встановлено, що здійснення цієї процедури передбачає:

- детальну перевірку, ідентифікацію та опрацювання даних кожного клієнта;
- ведення обліку фінансових операцій;
- накопичення інформації про суб'єктів господарювання, які здійснюють фінансові операції [208].

Для забезпечення прозорості отриманої інформації, визначення ймовірності виникнення ризиків у фінансовій діяльності суб'єктів господарювання, запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму в умовах воєнного стану діяльність суб'єктів фінансового моніторингу на національному рівні повинна посилюватися. Актуальність фінансового моніторингу в умовах повномасштабного вторгнення зростає, а критерії, за якими здійснюється перевірка фінансових операцій на первинному та державному рівні, розширюються. Оскільки у сучасному інформаційному суспільстві кількість інформації постійно зростає, то для отримання найбільш важливих даних для цілей фінансового моніторингу необхідно використовувати принципи ризик-орієнтованого підходу з метою ефективного виявлення незаконної діяльності суб'єктів господарювання та фізичних осіб, що можуть фінансувати військові дії держави-агресора [113].

У дослідженнях, які присвячені нормативним аспектам фінансового моніторингу на національному рівні, переважають публікації, що вивчають його місце у державній фінансовій та економічній безпеці. Зокрема, такі дослідження проводилися вітчизняними науковцями та практиками, серед яких Я.Я. Пушак [159], І.І. Рекуненко [162], О.В. Смагло [172], О. Ю. Сова [173], А.А. Хмелюк [196]. Попри значну увагу, що приділяється аспектам фінансового моніторингу, невивченими залишаються особливості діяльності суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу в умовах воєнного стану, що вимагає більш детального опрацювання ними інформації щодо здійснення фінансових операцій.

У сучасних умовах досить поширеним явищем підприємництва залишається навмисна дезінформація бізнес-суб'єктів та державних органів з метою тінізації

господарських операцій. Оскільки інформація оновлюється усе швидшими темпами, а економічні та фінансові продукти стають усе більш інформатизованими, то доступ до найбільш необхідної інформації стає усе складнішим. Затрати часу та ресурсів на виявлення достовірної інформації зростають. Зважаючи на це, необхідність утворення та взаємодії державних служб і організацій у середовищі інформаційної економіки набуває усе більшої актуальності з метою досягнення ефективності управлінських рішень, побудови взаємовідносин із контрагентами та забезпечення інвестиційної привабливості підприємств. Тому, як на рівні підприємств так і на національному рівні функціонує система моніторингу фінансово-економічної діяльності [113, с. 82].

Ризики сучасного стану економіки в умовах агресії вимагають чіткого оцінювання рівня загроз, що пов'язані із злочинним фінансуванням. З цією метою система фінансового моніторингу на національному рівні функціонує як комплекс засобів, які використовують суб'єкти моніторингу у напрямку виявлення і протидії легалізації доходів, що були отримані злочинним шляхом, та фінансування тероризму (ВК/ФТ). Суб'єкти фінансового моніторингу (на національному рівні) зобов'язані виявляти фінансові операції, що є нелегальними. При цьому, суб'єкти підприємницької діяльності не є проінформованими про те, що їхні операції можуть відстежуватися.

Основними принципами системи фінансового моніторингу, визначеними національним законодавством відповідно до рекомендацій FATF [8], є:

- застосування ризик-орієнтованого підходу;
- використання законодавчо-правової бази для застосування підходу;
- формування ефективних механізмів нагляду за використанням підходу оцінки ризиків, який зосереджується на залученні діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ);
- забезпечення якісної взаємодії та розподіл функцій між усіма суб'єктами фінансового моніторингу;
- забезпечення обміну інформації між різними рівнями фінансового моніторингу, які спільно націлені на виявлення доходів, отриманих шляхом

незаконних фінансових операцій, і суб'єктами господарювання у сфері ВК/ФТ.

Інформаційне забезпечення фінансового моніторингу національного рівня утворюється як результат взаємодії суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) та Державної служби фінансового моніторингу (рис. 1.12). Тобто фінмоніторинг здійснюється на двох рівнях [113, с. 83].

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу виступають:

1. Суб'єкти, які повинні здійснювати моніторинг усіх фінансових операцій, що можуть бути пов'язаними із ВК/ФТ, безпосередньо здійснюють надання фінансових послуг та контролюють усі операції своїх клієнтів (банки, страхові компанії та страхові посередники, кредитні спілки, ломбарди, фінансові установи та ін.);
2. Суб'єкти, які надають нефінансові послуги, в основному не здійснюють діяльність із грошовими потоками, але володіють інформацією, яка може бути пов'язана із діяльністю із отримання незаконних доходів (суб'єкти, які надають аудиторські, нотаріальні, адвокатські, бухгалтерські послуги, консультативні послуги із оподаткування та ін.) [15].

До суб'єктів державного фінансового моніторингу відносяться: спеціально уповноважений органі із питань фінансового моніторингу – Державна служба фінансового моніторингу України, Національний банк України, Державна служба статистики України, Міністерство Юстиції України, Міністерство цифрової трансформації України, Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку (рис. 1.13).

Схема передавання інформації у системі фінансового моніторингу перш за все передбачає залучення співробітників на рівні СПФМ, які безпосередньо взаємодіють із клієнтами, для перевірки та верифікації фінансових операцій, які можуть бути підозрілими і підлягають моніторингу. Після цього повідомлення про підозрілу операцію надходить до менеджера із питань дотримання внутрішніх процедур і далі до відповідальної особи СПФМ [113, с. 80].

Відповідно до процедури суб'єкти первинного фінансового моніторингу передають інформацію про підозрілі фінансові операції до Державної служби фінансового моніторингу, який опрацьовує ці повідомлення та, у свою чергу, направляє підтвержені дані матеріалів до правоохоронних органів України (рис. 1.13).

Рисунок 1.13– Система первинного та державного фінансового моніторингу суб'єктів господарювання в Україні (національний рівень)

Джерело: формалізовано автором на основі [155]

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення» [155] визначає основні положення щодо порядку відстеження підозрілих фінансових операцій або діяльності, процедури подання інформації суб'єктами первинного фінансового моніторингу (СПФМ) до спеціального уповноваженого органу державного моніторингу. Проте, в умовах воєнного стану, коли посилюється увага до походження коштів, які можуть бути отримані незаконним шляхом, або бути пов'язаними із фінансування терористичних дій держави-агресора, діяльність у сфері фінансового моніторингу повинна бути адаптована до сучасних реалій (рис.1.13) та включати нові інструменти.

Дані Державної служби фінансового моніторингу України протягом 2022 року інформують про направлення до правоохоронних органів 943 матеріалів про підозрілі фінансові операції. Зазначено, що протягом цього періоду сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язаними із ВК/ФТ, становить 75,7 млрд. грн. Зокрема, Державною службою фінансового моніторингу було виявлено 342 випадки із здійснення фінансових операцій, які пов'язані із особами, щодо яких висунуті підозри про причетність до колаборації із Російською Федерацією [63, 67].

Таким чином, наслідки відмивання коштів у довгостроковій перспективі можуть спричиняти не лише виникнення недобросовісної конкуренції та вплинути на вразливість економіки, а й підірвати національну безпеку в цілому. У зв'язку із цим, спостереження, що проводиться СПФМ на період воєнного стану повинне включати операційний та стратегічний ризик-орієнтований аналіз [113, с. 85]. Критерії операційного аналізу є розширеними, на відміну від попередньо-встановлених, та передбачають визначення:

- 1) мети фінансової операції або діяльності суб'єкта господарювання;
- 2) суми фінансової операції та виду активу, що використовувався при розрахунку;
- 3) відповідності суми здійсненої операції характеру діяльності суб'єкта господарювання та його офіційно-задекларованим доходам;
- 4) сфери функціонування сторін (учасників) фінансової операції та їх місцезнаходження;
- 5) зв'язок сторін, що здійснюють фінансову у операцію, із політично-значущим особами та членами їх родини;
- 6) інформацію від СПФМ чи від Державної служби фінансового моніторингу, що включає примітки та коментарі до фінансових операцій [113, с. 85].

Інформація, одержана завдяки стратегічному аналізу під час фінансового моніторингу, повинна встановлювати наступні критерії фінансових операцій:

- 1) статистика відмивання коштів, фінансування тероризму, зброї масового знищення (ВК/ФТ) у державі;
- 2) систематизація і диференціація ВК/ФТ;

- 3) періодичність здійснення операцій ВК/ФТ;
- 4) територіальна концентрація явищ, пов'язаних із ВК/ФТ, та рух активів пов'язаних фінансових операцій;
- 5) вид пов'язаних із ВК/ФТ фінансових операцій та характеристика їх учасників.

Суб'єкти фінансового моніторингу в умовах воєнного стану повинні більш детально опрацьовувати інформацію, що підлягає перевірці. Не усі фінансові операції підлягають обов'язковій перевірці. Проте, як до впровадження воєнного стану так і під час його дії, законодавством передбачено перевірку фінансових операцій за граничною сумою, у тому числі за чотирьома основними ознаками, які відносять такі операції до «порогових» (рис. 1.14) [159].

Зміни у законодавстві у сфері фінансового моніторингу на період воєнного стану стосуються того, що СПФМ повинні подати інформацію про фінансові операції не пізніше як через три місяці після скасування воєнного стану, а також у разі порушення ними законодавства, яке стосується фінансового моніторингу, до них не буде застосовано відповідальність [15].

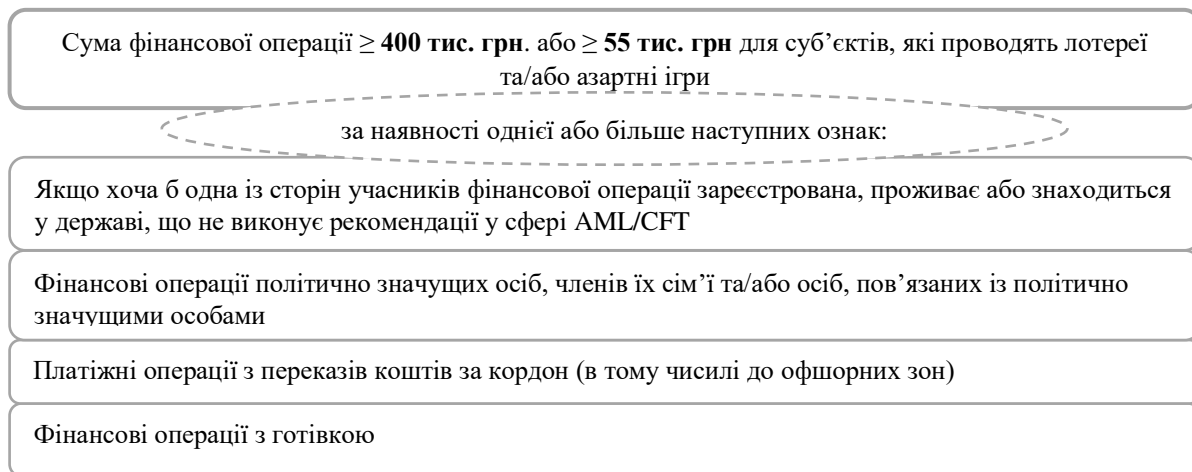

Рисунок 1.14 – Нормативні аспекти, що визначають фінансові операції, які підлягають обов'язковому державному фінансовому моніторингу у 2023 році

Джерело: формалізовано автором на основі [155]

Основним напрямом, який має бути відстежений суб'єктами первинного фінансового моніторингу та Державною службою фінансово моніторингу в умовах

воєнного стану, є визначення каналів, за допомогою яких здійснюється фінансування осіб та організацій, діяльність яких може бути пов'язана із військовою агресією Російської Федерації та Білорусії на території України, а також із функціонуванням диверсійно-розвідувальних груп [113, с. 86].

Окрім того, через повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України розширено перелік «підозрілих» операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, та пов'язані із фінансуванням держави-терориста. До таких операцій, відповідно до рекомендацій Американського агентства з боротьби із фінансовими злочинами (FinCEN), відносяться:

- фінансові операції, які пов'язані із здійсненням торгівлі та утворенням перевантажувальних пунктів і морських торгових коридорів із Росією та Білорусією;
- фінансові операції, які передбачають ризик ненавмисної участі в ухиленні від підсанкційного контролю за експортом до Росії та Білорусії;
- фінансові операції із постачань, які перенаправлені до іншої країни, проте їх надходження планувалося до Росії чи Білорусії;
- операції, що пов'язані із нетиповим транспортним маршрутом для продукції та пунктом її доставки;
- фінансові операції компаній, які мають зв'язки із російськими чи білоруськими державними корпораціями та ведуть експортну діяльність;
- фінансові операції, що передбачають покупки на значні суми у доларах США;
- операції, що передбачають здійснення угод між компаніями, які не представлені в Інтернет;
- фінансові операції із оплати постачання предметів розкоші, які раніше були призначені для поставки до Росії чи Білорусії;
- фінансові операції, учасники яких мають неточні дані, або проблеми із адресами реєстрації бізнесу [113, с. 87].

Названі індикатори підозрілих фінансових операцій дозволяють привернути увагу суб'єктів фінансового моніторингу до діяльності бізнесу, який може

безпосередньо, опосередковано або ненавмисно здійснювати фінансування тероризму, або ж спростувати хибні підозри у ВК/ФТ. Завдяки застосуванню принципів ризик-орієнтованого підходу під час фінансового моніторингу у роботі із контрагентами для СПФМ важливо керуватися даними рекомендаціями з метою попередження терористичних дій держави-агресора, які можуть через колаборацію фінансуватися національним або іноземними активами [9].

Тінізація бізнес-процесів, співпраця із контрагентами, які пов'язані із діяльністю держав-агресорів в умовах військового стану, здійснення «підозрілих» фінансових операцій негативно впливає на імідж підприємства у бізнес-середовищі. Тому фінансовий моніторинг дозволяє оцінити ризик непрозорості підприємницької діяльності та оцінити як це впливає на інвестиційну привабливість підприємств України (рис.1.15.).

Рисунок 1.15 – Інституційні засади впливу державного фінансового моніторингу на інвестиційну привабливість підприємств

Джерело: розроблено автором

Отже, в умовах воєнного стану діяльність суб'єктів та служб фінансового моніторингу на національному рівні повинна проводитися у відповідності до рекомендацій міжнародних організацій у боротьбі із фінансовою злочинністю.

Відповідно до рекомендацій FATF, національної методики оцінювання ризиків відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму, розробляються практичні заходи застосування ризик-орієнтованого підходу для цілей фінансового моніторингу через значні загрози для національної безпеки [8].

Суб'єкти фінансового моніторингу як і до оголошення воєнного стану повинні передавати до Державної служби фінансового моніторингу матеріали про порогові та підозрілі фінансові операції, щоб забезпечити безперервне спостереження за контрагентами. З метою попередження хибного блокування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності через підозри у ВК/ФТ, та зосередженні на ефективному контролі злочинного фінансування застосовуються критерії фінансового моніторингу, які були адаптовані до реальних потреб [113, с. 87]. Задля підвищення ефективності моніторингових процедур слід враховувати набутий національний досвід цифрової трансформації та досвід розвинених країн для прийняття змін до політики подолання фінансових злочинів у даній сфері.

Висновки до розділу 1

1. На основі вивчення наявних досліджень вітчизняних та іноземних науковців, а також законодавства з питань фінансового моніторингу підприємницької діяльності можна зробити висновок, що існують два основні підходи до трактування поняття «фінансовий моніторинг», які відрізняються насамперед метою його здійснення. Перший (економічний) підхід передбачає розгляд фінансового моніторингу як функціональної складової управління фінансами підприємства або один із методів контролю на підприємстві. Зазначено, що за юридичним підходом фінансовий моніторинг позначає комплекс заходів щодо протидії нелегальних фінансових операцій господарських суб'єктів, які підлягають обов'язковому контролю (національний рівень фінансового моніторингу). Характеристика трактувань фінансового моніторингу у закордонних працях визначає його також як частину антикризового управління, інструмент вимірювання кризового стану, складову ризик-менеджменту, що сприяє розвитку гнучкості управлінських рішень та уможливорює швидке реагування на зміни

зовнішнього середовища підприємства. Такий підхід до фінансового моніторингу передбачає відстеження процесів та операцій, що здійснює підприємство упродовж певного періоду часу (рік, квартал, місяць), відповідно до принципу безперервності. При цьому обов'язково відбувається співставлення отриманих даних із цільовими показниками.

2. Враховуючи існуючі трактування та виділивши спільні ознаки досліджуваного поняття відповідно до економічного підходу, поглиблено сутнісне наповнення «фінансового моніторингу підприємницької діяльності» як комплексу заходів постійного спостереження за фінансовим станом підприємства, що забезпечують своєчасне одержання та аналіз достовірної інформації про відхилення фактичних результатів його діяльності від нормативних або прогнозованих, визначення причини таких коливань, та прийняття відповідних управлінських рішень, які націлені на ліквідацію таких відхилень, які спричинені зовнішніми та внутрішніми факторами. Фінансовий моніторинг здійснюється задля контролю за станом господарської діяльності та визначення впливу екзогенних та ендогенних факторів з метою його ефективного функціонування.

3. У розрізі сукупності цілей та функцій запропоновано виокремити етапи формування системи фінансового моніторингу підприємницької діяльності. Сформовані у дослідженні економічні засади системи фінансового моніторингу діяльності підприємств визначають її як сукупність цілей, виконавців (суб'єктів), інструментів, методик, інформаційного забезпечення моніторингових процедур. На основі організаційних засад, що розкривають аспекти розробки системи фінансового моніторингу, було виділено такі етапи її формування:

- розробка системи інформаційного забезпечення, що передбачає наявність інформаційних показників фінансового стану як наслідку взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників підприємницької діяльності;

- диференціація отриманих фінансових показників за відповідними періодами спостереження (оперативним, поточним та стратегічним). До показників річного періоду спостереження (стратегічного) можна віднести коефіцієнти рентабельності, середньозважену вартість капіталу, темпи зростання чистого

грошового потоку; поточного фінансового стану: коефіцієнта поточної ліквідності, коефіцієнта автономії, коефіцієнтів оборотності, рентабельності обороту капіталу та ін.; оперативного спостереження: розміру виручки за період та темпу її зростання, рівня постійних та змінних витрат, розміру та періоду погашення кредиторської заборгованості, величини чистого прибутку;

- формування висновків за результатами фінансового моніторингу, оцінювання розмірів відхилень фактичних показників від планових та виявлення причин таких відхилень;

- прийняття управлінських рішень у відповідності до стану справ на підприємстві за результатами моніторингу, розробка заходів щодо використання можливостей підприємства, визначення методів запобігання та попередження небезпек для його фінансового стану. Це відбувається шляхом налаштування системи ефективного антикризового управління, діагностики кризових явищ, орієнтації на досягнення стратегічного напрямку розвитку підприємства.

4. У складі системи фінансового моніторингу:

- виділено основних суб'єктів моніторингового процесу, якими виступають власники-акціонери, засновники, керівники підприємства та їх заступники, персонал функціональних служб підприємства;

- окреслено методологічну основу фінансового моніторингу, якою є фінансовий аналіз, що у рамках даної системи передбачає формування комплексу цільових моніторингових показників та застосування економіко-математичного моделювання;

- розроблено алгоритм фінансового моніторингу на основі «сильних і слабких сигналів», що передбачає оцінювання значущості проблеми, яка виявлена шляхом моніторингу, та побудову зворотного зв'язку із проблемою для визначення конкретних дій суб'єктів моніторингу (очікування, відкладання, термінові дії). Зазначено, що «сигнали» моніторингу дають змогу виявити слабкі місця та визначити зону подальшого аналізу певного рівня підприємства чи його підконтрольних об'єктів;

- структуровано інформаційне середовище фінансового моніторингу в рамках його інституційного забезпечення в умовах діджиталізації економіки.

Наявні складові системи забезпечують її гнучкість та можливість підтримувати високий рівень управління, інформаційногт забезпечення та контролю на підприємстві.

5. Досліджено методичні та процесуальні основи фінансового моніторингу під час здійснення санаційної процедури підприємств-боржників та розкрито його завдання з метою виходу підприємства з кризи неплатоспроможності. Встановлено, що в даному випадку об'єктами фінансового моніторингу є глибина та чинники кризи, розмір кредиторської та дебіторської заборгованості, рентабельність виробництва, інвестиційна спроможність підприємства. Зокрема, фінансовий моніторинг санації підприємства спрямований на виявлення збоїв, відхилень, невідповідностей наміченому плану санації та їх причин для своєчасного усунення та коригування запланованої діяльності підприємства. За допомогою фінансового моніторингу формуються прогнози можливих ризиків і тривалості санаційних процедур, проводиться оцінка розміру додатково отриманого прибутку в майбутньому із подальшим його порівнянням з обсягом капітальних вкладень, необхідних у процесі санації. Процес санації підприємства може виявитися неефективним без належного фінансового моніторингу, етапи якого необхідно узгоджувати з розділами плану санації, які було проаналізовано.

6. Визначено нормативні аспекти фінансового моніторингу відповідно до юридичного підходу, згідно із яким державний моніторинг, що здійснюється суб'єктами фінансового моніторингу на національному рівні, виступає процесом виявлення незаконних фінансових операцій (які є спонсором тероризму та розповсюдження зброї масового знищення) є інструментом досягнення прозорості бізнес-середовища, захисту інтересів суспільства та держави, проведення оцінки національних ризиків. Такий підхід до трактування фінансового моніторингу відрізняє його від сформульованого у роботі універсального визначення, проте вимагає проведення окремих досліджень у рамках державного фінансового контролю на національному рівні.

Зазначено, що пріоритетом розвитку національної економіки є інтеграція та посилення міжнародних зв'язків у напрямку досягнення загальнодержавного добробуту. Проте, нестабільність вітчизняної економіки у сучасних умовах військового стану посилює ризики для соціально-економічного розвитку, а діяльність суб'єктів господарювання стримується непрозорістю ведення бізнесу, що загрожує його інвестиційній привабливості. Через те, що суспільство, держава та бізнес стають усе більш цифровими та інформаційними, роль моніторингової функції у господарській діяльності зростає, а привабливість українських компаній на міжнародному ринку для залучення іноземних інвестицій залежить також від політики фінансового моніторингу у сфері ВК/ФТ (AML/CFT) та ефективності законодавства у боротьбі із фінансовою злочинністю, що у комплексі сприятиме реалізації цілей сталого розвитку у досягненні фінансової справедливості та сильних інститутів.

Основні положення даного розділу опубліковані автором в роботах [12, 13, 15, 48, 50, 97, 109, 110, 113, 114, 198, 205]

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Аспекти моніторингу загроз та ризиків функціонування молокопереробних підприємств на вітчизняному ринку

Зважаючи на фактори нестабільного зовнішнього середовища, невизначеність ділової активності, карантинні обмеження в умовах пандемії у період 2020-2021 рр., діяльність в умовах повномасштабного вторгнення, що вплинули на різні сектори вітчизняної економіки та суспільство в цілому, існують значні ризики, що перешкоджають стратегічному розвитку підприємств, зокрема молокопереробної галузі. Це формує жорсткіші вимоги до планування підприємствами своєї діяльності, змушує коригувати у бік зниження виробничу програму та скорочувати інвестиційну діяльність. З одного боку, ризики характеризуються негативними змінами ринкового середовища, неможливістю підприємств адаптуватися до трансформацій, що відбуваються на ринку, прогнозувати можливі загрози, а з іншого – ризик часто залежить від внутрішньої системи підприємства, рішень його керівників та менеджерів, злагодженого функціонування підрозділів та служб, використання наявних ресурсів [202, с. 60].

Оскільки сформовані на довгостроковий період стратегії підприємств передбачають визначення чіткого плану діяльності на тривалий період, то ймовірний вплив факторів ризику ззовні може перешкоджати одержанню запланованого позитивного результату діяльності, призвести до зростання витрат, або появи додаткових статей витрат. Ризики також пов'язані із конкурентоспроможністю підприємства, враховуючи особливості галузі та ринку, на якому воно функціонує. Конкурентна діяльність підприємств конкретної галузі, а саме молокопереробної, залежить від якості продукції, яка випускається. В умовах євроінтеграції зростає необхідність відповідності виготовленої продукції не лише вітчизняним, а й європейським стандартам [169, с. 141].

Оцінювання розміру ризиків та зменшення їх впливу на підприємства молокопереробної галузі є одним із етапів фінансового моніторингу, що спрямований на підвищення ефективності підприємницької діяльності. Особливості досліджуваної галузі полягають у тісному зв'язку рентабельності виробництва молочної продукції від розміщення сировинних баз, якості молока та закупівельних цін на нього, чисельності дійного поголів'я в країні. Більшість підприємств молокопереробної галузі в Україні входять до великих компаній та холдингів, що пояснюється необхідністю співпрацювати зі значною кількістю сировинних баз та забезпечувати виробництво потрібною кількістю молока відповідної якості, намаганням здійснювати контроль більших часток ринку, розширювати канали просування готової продукції та їх територіальні межі [202, с. 60].

Діяльність підприємств молокопереробної галузі та рентабельність виробництва молочної продукції в Україні перебувають у залежності також із потребою внутрішнього ринку в молочній продукції. Сучасний стан молокопереробної галузі у період із 2018 року зазнає суттєвих змін, адже передбачається застосування нових вимог до якості молочної сировини та продукції (що експортується), а із 2019 року вимоги почали стосуватися усіх суб'єктів молочного ринку [214, с. 101]. Такі вимоги стимулюватимуть перехід на стандарти гігієни виробництва сировини та харчових продуктів з молока, що відповідають європейським. Значну частину обсягу молока, що виготовляється на вітчизняних фермах (близько 30%), можна віднести до другого гатунку. За новим наказом Міністерства аграрної політики та продовольства, який вступив у дію із 2019 року, передбачено виробництво трьох сортів молока: екстра-класу, вищого та першого [90]. Таким чином, молоко, яке відносилось до другого гатунку, не може йти на переробні підприємства. З 2020 р. по 2022 р. встановлено період, протягом якого молоко другого сорту ще може прийматися на переробку, проте лише для технічних цілей (виключно для виробництва нехарчових продуктів – казеїну, лактози). Вимоги при закупівлі молока визначають також допустимий рівень бактеріального забруднення, вмісту антибіотиків та соматичних клітин, який

можливо знизити шляхом покращення технологій утримання дійного поголів'я, переходу на машинне доїння та первинної обробки молока [65, с. 428].

Імплементация нових вимог та норм загрожує спричинити зменшення виробництва молока в Україні, внаслідок чого стрімко зростатимуть і ціни на нього, проте це сприяє розвитку інфраструктури господарств населення, зростанню продовольчої безпеки та інтенсифікації технічного переозброєння. Ризик для підприємств-виробників молочної продукції при цьому полягає у посиленні конкуренції на ринку молочної сировини, та зростанні собівартості виробництва продукції [4, с. 142].

Визначення походження та інтенсивності дії факторів ризику, що притаманні для зовнішнього середовища функціонування молокопереробних підприємств, повинні здійснювати суб'єкти моніторингу підприємства. При цьому можливо виділити такі групи ризиків: соціально-політичні, ресурсні, ринкові, інвестиційно-фінансові. Ці групи ризиків можна віднести до таких, на які підприємство не може здійснити вплив із позиції ліквідування факторів, проте можливо передбачити їх виникнення та нівелювати дію негативних чинників [202, с. 61].

Соціально-політичні чинники впливають на молокопереробні підприємства через загальний економічний та демографічний стан, наявність відповідної законодавчої бази, зовнішньоекономічні відносини, рівень доходів населення та рівень споживання молочних продуктів на душу населення. Ризики, що можна віднести до групи ринкових, пов'язані із монополізацією ринку, наявністю перешкод для виходу на ринок, неможливістю передбачити дії конкурентів, існуванням антиконкурентної діяльності, цінового маніпулювання, високих стандартів якості, що вводяться на вітчизняному ринку та існують на європейських [164, с. 31].

Ресурсні ризики, наявність та дія яких посилюється із впливом змін нормативного регулювання на ринку молока та молочних продуктів, загрожують вітчизняним молокопереробним підприємствам недостатньою забезпеченістю виробництва молочною сировиною та жорстким контролем її якості. Тому, співпрацюючи із постачальниками молока, молокопереробним підприємствам

необхідно чітко відслідковувати якісний склад та лабораторні показники сировини, способи, умови транспортування та зберігання, дотримання термінів постачання, подорожчання сировини. Наявність ресурсних ризиків спричиняє нерівномірність виробництва та його простої, неможливість виготовити повний асортимент продукції, або ж позиції, як вимагають використання сировини високої якості.

Група інвестиційно-фінансових ризиків об'єднує фактори макросередовища, через вплив яких існують перешкоди у кредитуванні підприємств та інвестуванні для здійснення їх розвитку. До цієї групи також можна віднести негативні коливання курсу валют, облікових ставок, стан ринку цінних паперів, інфляційні чинники [73, с. 122].

Розпізнавання зовнішніх ризиків здійснюється за допомогою системи фінансового моніторингу, суб'єкти якої за допомогою відповідних індикаторів відстежують наявність загроз ресурсного забезпечення або ж ринкові ризики. При цьому, в якості показників фінансового моніторингу зовнішніх ресурсних ризиків можна застосовувати показник забезпеченості підприємства молочною сировиною, що надходить від місцевих виробників. Цей показник характеризує частку сировини місцевого походження (не імпортованої) у вартості готової продукції підприємства, тобто визначається відношенням вартості сировини, що надійшла від вітчизняних сільськогосподарських підприємств та домогосподарств, до виручки від реалізації продукції. Доповнюючи визначення вказаного вище індикатора, варто оцінювати також рівень використання імпортованої молочної сировини у загальній вартості сировини (сухого молока, вершків, рослинних жирів), які зазвичай є заміною натуральній, тобто визначати частку імпорту молочної сировини підприємством. Для визначення рівня ресурсозабезпеченості слугує показник ємності молочної сировини, який визначається як частка вартості усієї спожитої молочної сировини у виручці від реалізації продукції [202, с. 61]. Показник використовується з метою підвищення ефективності використання молока у виробництві за умов обмеженості сировини. Із цією ж метою можливо також розрахувати індикатор, що характеризує використання вторинної сировини у виробництві, як відношення вартості спожитої під час виробництва молочної

продукції вторинної сировини до загальної вартості спожитої сировини [121, с. 135].

Для моніторингу рівня інвестиційно-фінансових ризиків застосовуються значна кількість фінансових індикаторів та моделей (зокрема моделей визначення ймовірності банкрутства). З метою визначення зовнішніх ризиків використовуються також показники інвестиційної активності (відношення довгострокових інвестицій до необоротних активів), рентабельності інвестицій (відношення чистого прибутку до суми власного капіталу та довгострокових зобов'язань), система показників ліквідності [202, с. 64].

Розглянемо детальніше реальні ризики та загрози, які впливають на молокопереробні підприємства в сучасних умовах. Ринок молочної продукції, на якому здійснюють діяльність підприємства молочної галузі, охоплює складні соціально-економічні процеси, що створюють специфічні умови для діяльності та взаємодії суб'єктів господарювання на цьому ринку. Основне завдання галузі, яке полягає в повному забезпеченні населення якісною молочною продукцією, реалізується із залученням домогосподарств, фермерських господарств, молочних та сільськогосподарських підприємств, які в свою чергу беруть участь у створенні кінцевої продукції.

Сучасні тенденції в досліджуваній сфері залежать від державної політики в аграрному секторі, законодавства щодо ринку землі, соціальної стабільності в сільській місцевості, загальної кількості активного скотарства в країні. Досягненню інтенсивного розвитку та ефективності молокопереробних підприємств у сучасних умовах перешкоджає значна конкуренція на ринку сировини, зростання цін на молоко та його дефіцит (через низьку рентабельність худоби в домашніх та фермерських господарствах), низька якість молока для переробки, падіння попиту на молочні продукти та зменшення їх споживання. Низький рівень модернізації, значний знос обладнання та основних фондів є загальною проблемою серед більшості вітчизняних молочних компаній. Це, у свою чергу, не сприяє розширенню їхньої діяльності, а призводить до скорочення молочної галузі [14].

Вивченням стану та перспектив молочної галузі України, проблем розвитку та шляхів їх вирішення займалися такі вітчизняні вчені-економісти як О.В. Безсмертна [35], А.В. Гречко [56], В.В. Джеджула [65], В.Л.Карпенко [91], І.М. Свідерська [166], Д.Ф. Харківський [195], І.В. Федулова [193]. Дослідження актуальних питань та проблем молокопереробної галузі, цінової кон'юнктури вітчизняного ринку молока та молочних продуктів, факторів підвищення прибутковості виробництва молока здійснює аналітична компанія Infagro [87], а також Асоціація виробників молока (АВМ) – неприбуткове неурядове професійне об'єднання господарств, що спеціалізуються на молочному скотарстві [139]. Аналіз і прогнозування даних про функціонування світових та регіональних ринків молочної продукції здійснює Організація економічного співробітництва та розвитку разом із Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (OECD-FAO) [19], завданням яких є розширення інструментів подолання кризового стану в цій галузі.

Організаційно-економічний механізм виробництва молочної продукції поєднує моніторинг усіх етапів, що передують отриманню готових виробів – від заготівлі та переробки молока до упакування продукції та її транспортування. Досить багато технологічних процесів для різних молокопереробних підприємств є універсальними (рис. 2.1). Проте, виробничий процес у будь-якому разі розпочинається із постачання молочної сировини від сільськогосподарських підприємств або господарств населення, її прийому та перевірки якості. У виробництві основних видів молочних продуктів якісні складові молочної сировини використовуються у різний спосіб. При виготовленні цільномолочної продукції фактично усі складові молока залишаються у готовому продукті. Під час виготовлення сиру в готовому продукті використовується до половини сухих речовин із молока, до 92% жирів та 75% білків, а інша частка залишається у відходах виробництва. Тому вдосконалення технологій переробки молока на підприємствах дозволить у повній мірі використовувати його складові із однаковими затратами [206, с. 16].

Рисунок 2.1 – Узагальнена схема організації виробництва молочної продукції

Джерело: систематизовано автором на основі [206]

Розглядаючи проблеми забезпечення молокопереробних підприємств молочною сировиною, слід відмітити їх зв'язок із рівнем рентабельності та платоспроможності зазначених підприємств. Система антикризового управління та моніторингу за таких умов повинна бути інтегрована в управління виробництвом молока (або постачання), контроль його якості та процес переробки. При цьому завданнями антикризового управління забезпеченням молочною сировиною можна назвати наступні:

- розроблення системи моніторингу постачання молока, контролю якості при здійсненні його прийому на молокопереробне підприємство;
- формування та організація логістичних підходів до постачання молочної сировини та управління її запасами [35, с. 44].

Регулювання інших проблем молокопереробної галузі повинно здійснюватися на рівні державного управління та місцевого самоврядування:

- підтримка інвестиційної діяльності малих та середніх підприємств-виробників молочної продукції;
- вдосконалення інфраструктурного середовища для розвитку інвестиційних процесів у галузі;
- формування чітких механізмів моніторингу цін на молоко та молочну продукцію, регулювання якості молока відповідно до європейських вимог та стандартів.

Контроль якості молока, що надходить на переробні підприємства неможливо здійснити у повній мірі по відношенню до сировини, яка поступає від приватного сектору (домогосподарств), де відсутнє механізоване доїння та наступне охолодження сировинного молока. Тому за відсутності інвестувань у приватні господарства, молокопереробні підприємства витрачають власні ресурси для контролю молока при надходженні [195, с. 12].

Коливання та рівень закупівельних цін на молоко, та як наслідок, на вихідну молочну продукцію, також є проблемою, яка повинна вирішуватися шляхом державного регулювання. За технологією виробництва, 60% собівартості готової продукції становить молочна сировина, а у деяких молочних продуктах це значення може перевищувати 80%. Враховуючи також сезонну залежність обсягу надоїв молока, потужність переробних підприємств взимку у кілька разів знижується у порівнянні із весняно-літнім періодом. Політика ціноутворення на молоко в Україні, таким чином, формується стихійно під тиском постачальників молока, які при цьому не підвищують його якість.

Проблема технічного забезпечення молокопереробних підприємств, пов'язана із нестачею власного капіталу, може бути вирішена за рахунок

залучення дешевших інвестиційних ресурсів, у тому числі лізингового фінансування. Це дозволяє оновити матеріально-технічну базу виробництва без одночасного вилучення значної суми капіталу з обігу, яка необхідна на нове устаткування. Лізингові програми фінансування технічного оновлення передбачають економію у порівнянні із банківським кредитуванням. При цьому переваги придбання обладнання в лізинг має певні переваги над кредитом, серед них:

- авансовий внесок власних коштів становить у межах 20-30% від вартості устаткування, при цьому в лізинг надається ліквідне обладнання з можливістю вибору офіційного дилера;
- термін виплати лізингових платежів (близько 36 місяців) більший ніж термін виплати кредитних коштів (на ринку існують пропозиції фінансування на строк до 5-10 років);
- гнучкіші умови отримання фінансування та менший термін розгляду документів для фінансового аналізу;
- значно нижчі вимоги по додатковому забезпеченню лізину (для покриття ризиків лізингових виплат), або вони взагалі відсутні [14].

Для ефективного розвитку сировинних баз для молокопереробних підприємств у лізинг може надаватися також продуктивна худоба, що у свою чергу сприятиме зменшенню залежності від закупленої сировини, а вертикальна інтеграція дозволить зменшити цінову маніпуляцію та тиск постачальників, які сезонно підсилюються у зимовий період [195, с. 12].

Як було зазначено вище, проблема тісного взаємозв'язку молокопереробних підприємств із постачальниками молочної сировини перешкоджає інвестиційній привабливості даної сфери. На вітчизняному ринку молочної сировини функціонують такі структури як: сільськогосподарські підприємства, господарства населення (особисті селянські господарства) та молочні кооперативи. Для переробних підприємств створення надійних каналів постачання молока, які б гарантували ритмічність надходження сировини із відповідними якісними

характеристиками, є важливим завданням у напрямку підвищення власної рентабельності.

Конкуренція на ринку молока спонукає виробників молочної продукції здійснювати доставку сировини із молочних баз, які знаходяться поза радіусом 30-40 км. Тому інтеграція виробників та переробних підприємств повинна відбуватися шляхом створення кластерів (рис. 2.2), які будуть концентрувати постачальників у секторі виробництва молочних продуктів для спільного технологічного та інноваційного розвитку.

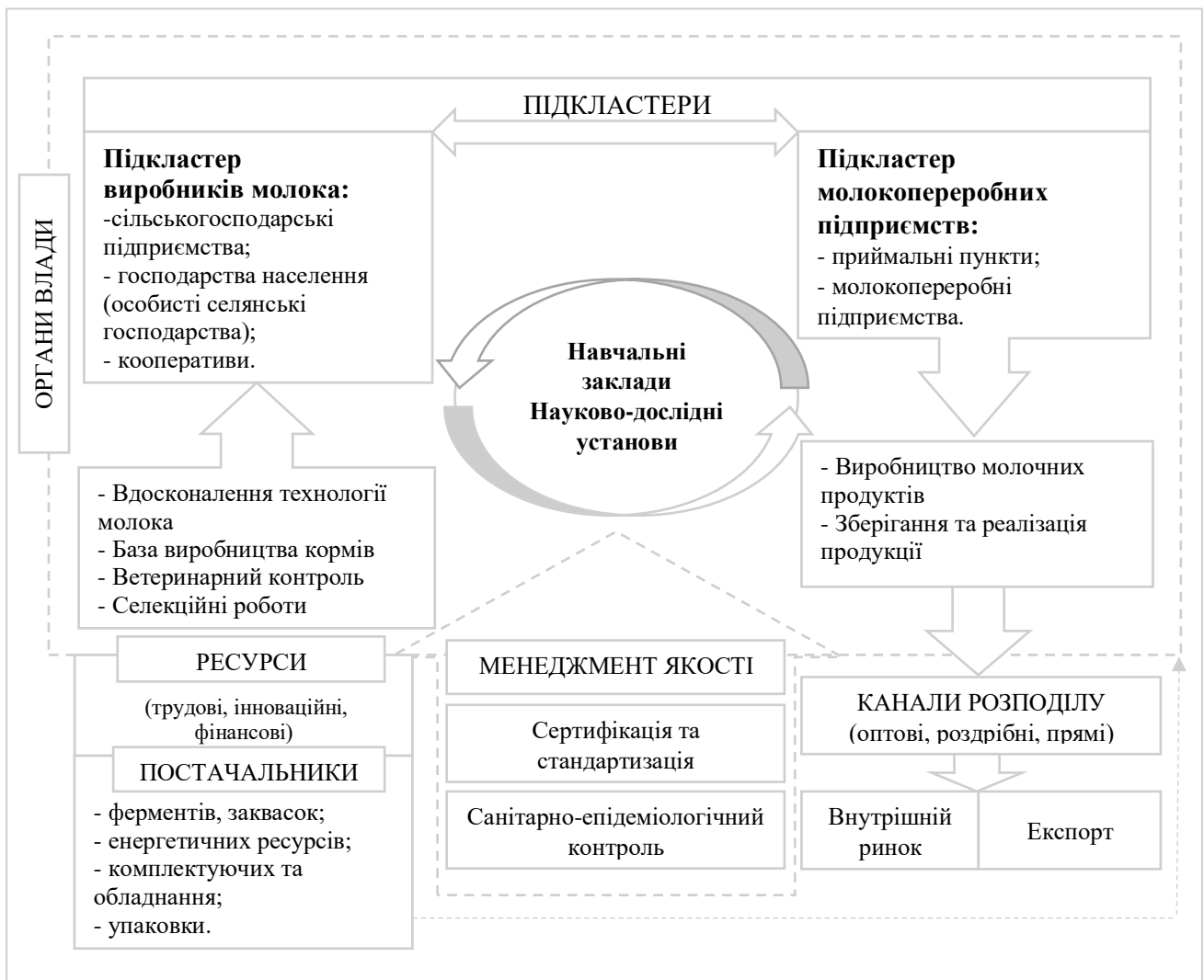

Рисунок 2.2 – Інституційна схема молочного кластера на регіональному рівні
Джерело: узагальнено та схематизовано автором на основі [215]

Кластеризація дозволить задіяти «закон синергії» для структурних одиниць, які будуть співпрацювати, об'єднуючись за територіальною ознакою для спільного досягнення цілей. Окрім виробників молока та молочної продукції до середовища

таких формувань також повинні входити наукові та освітні установи, організації, контролюючі та виконавчі органи державної влади та місцевого самоврядування, суб'єкти ринків збуту та інвестиційної діяльності, фінансові установи, які забезпечуватимуть загальні умови розвитку підприємницьких одиниць молочного сектора. Зростання конкурентних переваг молокопереробних підприємств, які входять до молочних кластерів, підсилюється зниженням ризиків, що спричинене їх диверсифікацією, та можливостями залучення інвестиційних ресурсів.

Необхідною умовою ефективного функціонування усіх інституційних ланок об'єднання (кластера) є уніфікованість планів на усіх стадіях (від заготівлі молока до реалізації готової продукції) та спільна система показників фінансово-економічної діяльності, які дозволять оцінити результативність дій та рівень досягнутих результатів. За таких умов інтеграція дозволяє зменшити трансакційні витрати між підприємствами-партнерами, досягати підвищення якості продукції, зменшити витрати виробництва та задовольняти потреби кінцевого споживача. Перерозподіл капіталу між суб'єктами та потоки ресурсів на основі «взаємної вигоди» знижує потребу в зовнішньому кредитуванні. Інфраструктура, яка формується між господарськими одиницями пришвидшує інформаційних рух та управлінські процеси, що координують спільну діяльність [195, с. 13].

На ринку молочної продукції України функціонує значна кількість підприємств різної форми власності (більше двохсот переробних підприємств), що диференціюються за виробничими потужностями, адже близько двадцяти підприємств-виробників молочної продукції переробляє 80% усього обсягу молочної сировини, яка надходить на переробку. Більша частка виготовленої продукції у країні (понад 76%) припадає на великі групи компаній та підприємств, що є лідерами на ринку продукції з незбираного молока. Чверть ринку належить молокопереробним заводам та компаніям, що локалізуються здебільшого на регіональних ринках, характеризуються незначним обсягом виробництва та не в змозі вилити на молочний ринок [65].

Від початку повномасштабного вторгнення кількість молокопереробних підприємств України у 2022 році скоротилася на 11% у порівнянні із 2021 роком,

тобто 43 суб'єкти галузі змушені були покинути ринок. За даними Державної служби статистики України на кінець 2022 року у галузі функціонувало 354 оператори (у т. ч. дрібні виробники та окремі виробничі цехи), а кількість великих підприємств галузі не перевищувала 100 суб'єктів господарювання [93].

Важливими формуваннями галузі є асоціації та об'єднання молокопереробних підприємств. Спілка молочних підприємств України (СМПУ) функціонує на засадах співпраці підприємств-виробників молока та молочної продукції, підприємств, що виробляють обладнання, упакування, сировину та матеріали для галузі. До спілки входять підприємства з вітчизняним та іноземним капіталом, а саме об'єднання має за мету вирішувати актуальні питання галузі, захищати інтереси його учасників, слідкувати за кон'юнктурою ринку, вести аналітику, визначати пріоритетні шляхи зростання молочної галузі, реалізуючи програми розвитку, забезпечувати існування добросовісної конкуренції на ринку та здійснювати нарощення обсягів виробництва якісної продукції. Відомі виробники молочної продукції, такі як ТОВ «Молочна компанія «Галичина», ПрАТ «Дубномолоко», ТОВ «Органік Мілк», ПрАТ «Тернопільський молокозавод», ТОВ «Люсдорф», АТ «Молочний Альянс», ПП «БІАГР», ПрАТ «Вінницький молочний завод «Рошен» та ін. є учасниками спілки [160].

Активний експорт української молочної продукції до країн Європи у 2022 році призвів до негативних реакцій з боку Польського уряду та намагання здійснювати протекціоністську політику щодо українських товарів. Проте СМПУ відстоювала важливість експорту для молокопереробних підприємств України, враховуючи, що імпортна частка польських молочних продуктів на ринок України перевищує 45%, а частка експорту товарів українських виробників на польському ринку сягала 8% [115, с. 274].

Однією із тенденцій молокопереробної галузі є формування молочних холдингів. Фактор кластеризації галузі сприяє доступності молочної сировини та ресурсів для учасників господарських об'єднань, дозволяє нарощувати обсяги виробництва, збільшувати інноваційні капіталовкладення. Проте, через значну концентрацію холдингів відбувається тиск на малих та середніх виробників через

цінові дискримінації (50 суб'єктів господарювання контролюють близько 80% ринку) та активне залучення сировинних баз [65].

Акціонерне об'єднання компаній «Молочний альянс», яке в свою чергу входить і до СМПУ – це група підприємств, що об'єднує виробничі потужності з виробництва молочної продукції та займає лідируючі позиції на українському ринку. Компанія представлена такими брендами як ТМ «Яготинське», ТМ «Пирятин», ТМ «Славія», ТМ «Златокрай», ТМ «Хопси», ТМ «Молочний альянс». Займаючи близько 20% ринку, компанія має значні можливості розвитку, пов'язані із розширенням ринків збуту та експорту (холдинг є лідером за часткою експорту сухої молочної сироватки). Значна частку ринку молочної продукції України припадає також на молочнопродуктову компанію «Терра Фуд». Вона зберігає лідерські позиції зокрема за обсягом виробництва масла вершкового (12,2%), рослинно-вершкових сумішей (37,7%) та плавлених сирів (32,7%). Підприємства, які входять до холдингу «Терра Фуд» відомі під брендами продукції ТМ «Ферма», ТМ «Premiale», ТМ «Тульчинка» та ін [92, 93].

У середовищі молокопродуктового підкомплексу функціонують також органи, що контролюють дотримання норм щодо якісних характеристик молочної сировини, її транспортування та зберігання, пакування готової продукції та зазначення маркувань на готових упакованих виробках, які можуть також входити у кластерні об'єднання (рис. 2.2). Проблеми досягнення якості молочної сировини та готової продукції, яка б відповідала рівню європейського законодавства, пов'язані із значним обсягом надходження молока від господарств населення (у 2021 році близько 18,3% загального обсягу закупленого молока надійшло від ОСГ), які не здійснюють постачання молока гатунку «екстра» [170].

У 2012 році від господарств населення надійшло 51,5% від загального обсягу молока, що доставлялося від усіх категорій господарств (табл. 2.1). Прослідковуючи період із 2012 року по 2021 рік, варто відзначити, що обсяг сирого молока, яке було закуплене молокопереробними підприємствами у господарств населення значно зменшився.

Таблиця 2.1 – Обсяг надходження молочної сировини на переробні підприємства від усіх категорій господарств¹, тис. т

Роки	Загальне надходження, т	Темп приросту, %	У тому числі від					
			Сільсько-господарських підприємств, т	у % до загального обсягу	темп приросту, %	Господарств Населення, т	у % до загального обсягу	темп приросту, %
2012	4691,6	-	2277,7	48,5	2,1	2413,9	51,5	-8,0
2013	4545,3	-3,1	2325,1	51,2	4,4	2220,2	48,8	-1,4
2014	4617,0	1,6	2428,2	52,6	-0,6	2188,7	47,4	-23,4
2015	4089,8	-11,4	2412,8	59,0	4,1	1677,0	41,0	-28,6
2016	3709,7	-9,3	2511,9	67,7	-18,2	1197,8	32,3	-16,1
2017	3058,4	-17,6	2053,9	67,2	32,4	1004,5	32,8	8,4
2018	38084,7	24,5	2719,9	71,4	-4,0	1088,6	28,6	-21,8
2019	3461,5	-9,1	2610,3	75,4	-2,1	851,1	24,6	-13,9
2020	3289,0	-5,0	2556,0	77,7	2,1	733,0	22,3	-8,0
2021	3031,9	-7,8	2477,9	81,7	-3,1	554,0	18,3	-24,4

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах

Джерело: систематизовано автором на основі даних [170]

Відповідно за вказаний період (2012-2021 рр.) обсяг виробництва молочної сировини у домогосподарствах скоротився на 77%, а в 2021 році у порівнянні із 2020 роком – на 24,4%. Це пов'язане із тим, що більшість домогосподарств-виробників молока не змогли покрити витрати на утримання власного виробництва через зростання вартості ресурсів та подорожчання кормів і були змушені скорочувати або припиняти свою діяльність.

Що стосується сільськогосподарських підприємств-виробників молочної сировини, то динаміка їх виробництва, показана на рисунку 2.3, свідчить про порівняно невеликі коливання у динаміці надходження молочної сировини на переробні підприємства. За період із 2012 року по 2021 рік значного відхилення у динаміці не відбувалося.

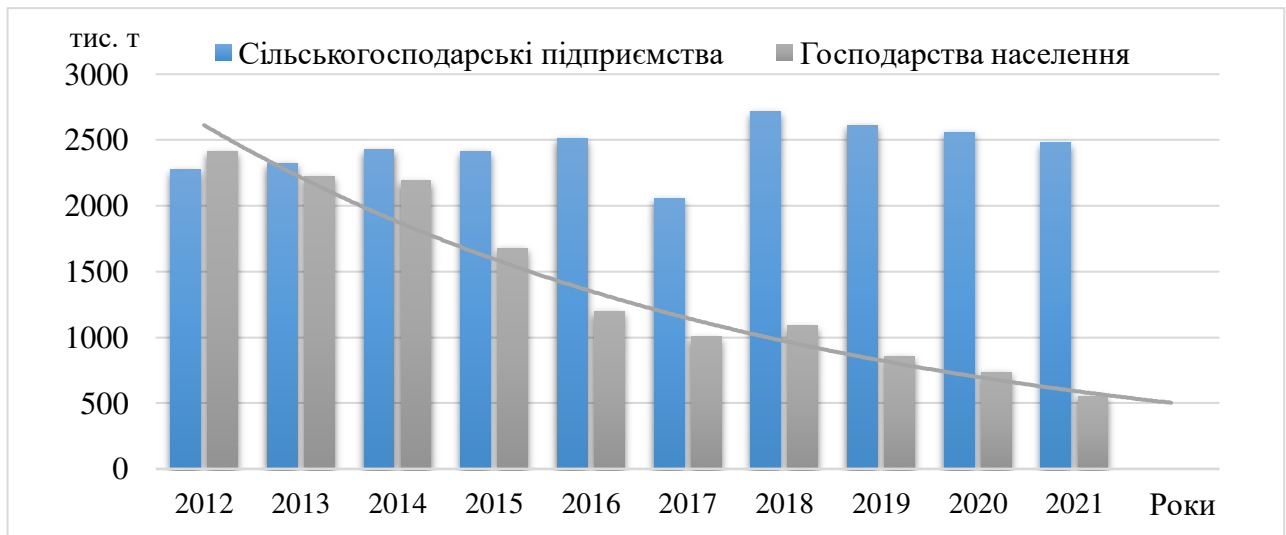

Рисунок. 2.3 – Динаміка надходження сировинного молока на переробку від підприємств та господарств населення в Україні за 2012-2021 рр.¹, тис. т

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах

Джерело: систематизовано автором на основі даних [47]

У 2021 році питома вага молочної сировини, що поступила на переробку із сільськогосподарських підприємств становила 81,7%, проте у порівнянні із 2017 роком (найнижчим значенням у досліджуваному періоді) обсяг виробництва зріс на 24,4%.

Розміщення активних сировинних баз відбувається, здебільшого, із концентрацією у центральній та західній частині України (рис. 2.4), в областях якої у 2022 році валовий надій молока у різних категоріях господарств становив від 464,3 тис. т (Житомирська область) до 673,3 тис. т (Хмельницька область) [170].

Відповідно до нормативного документу ДСТУ 3662:97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі» [70] в Україні поширювалися стандарти, за якими виокремлювали п'ять гатунків молочної сировини (табл. 2.2.) залежно від густини, кислотності, масової частки сухих речовин, вмісту білку, масової частки жиру та інших показників.

Зазначені стандарти діяли до 2018 року, проте ці вимоги до якості молока не відповідали європейським нормам, тому вони були замінені на ДСТУ 3662:2018 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі» [70], який було адаптовано

до норм ЄС та стандартів щодо безпеки, якості, гігієни виробництва та введення в обіг молока.

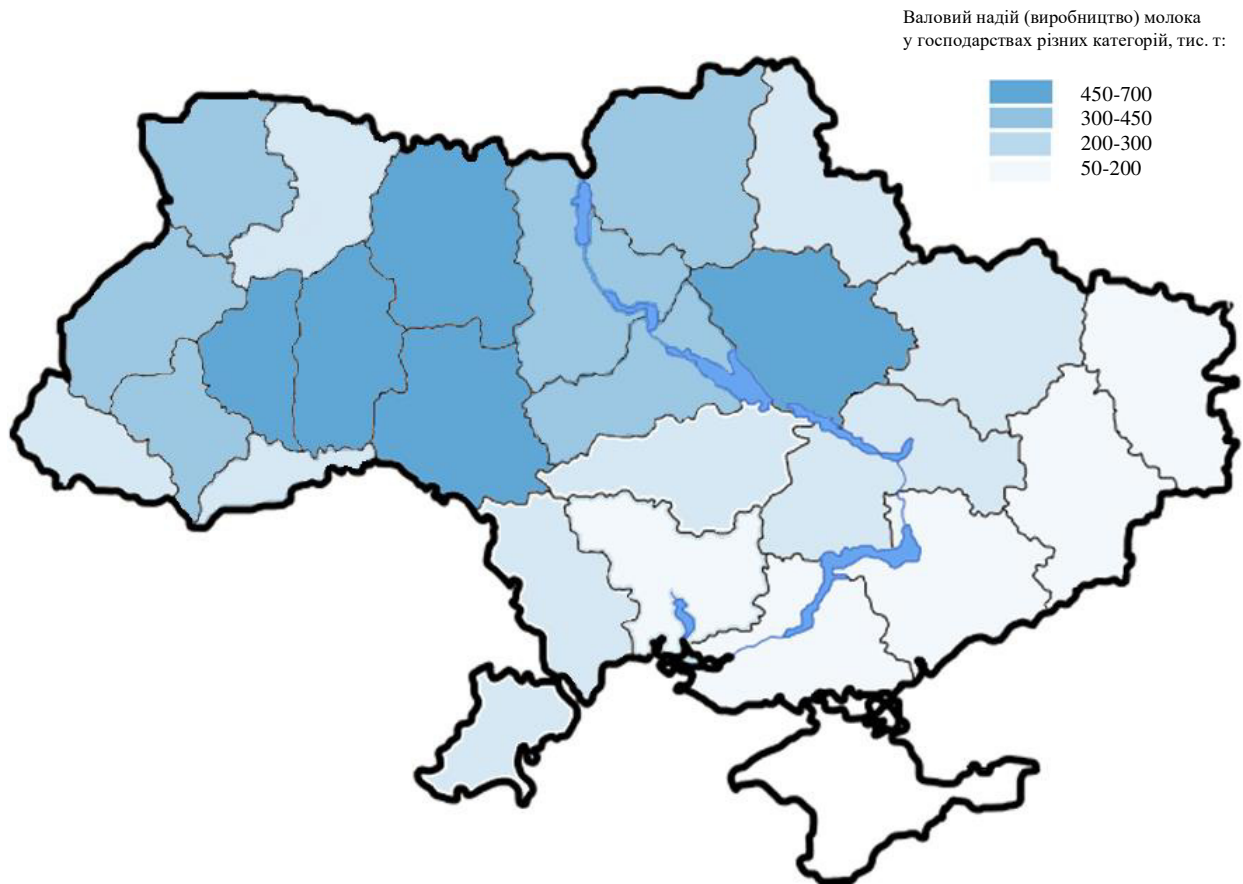

Рисунок. 2.4 – Карта виробництва (валового надою) молока за регіонами України у 2022 р.¹

¹дані наведено без урахування інформації із тимчасово окупованих територій України

Джерело: розроблено автором на основі даних [170]

До 2017 року від сільськогосподарських підприємств на переробку надходило молоко, яке відносилось до негатурного. У 2016 році його обсяг був 6349 т, що становило 0,3% від загального обсягу надходження. У зв'язку із запровадженням ДСТУ 3662:2018 молоко даного сорту, яке поставлялося на підприємства здебільшого від господарств населення, визначено непридатним для виробництва молочної продукції. Молоко II гатунку відповідно до нових стандартів також не повинне поставлятися на переробку через введення в дію жорсткіших вимог до якості сировини [70].

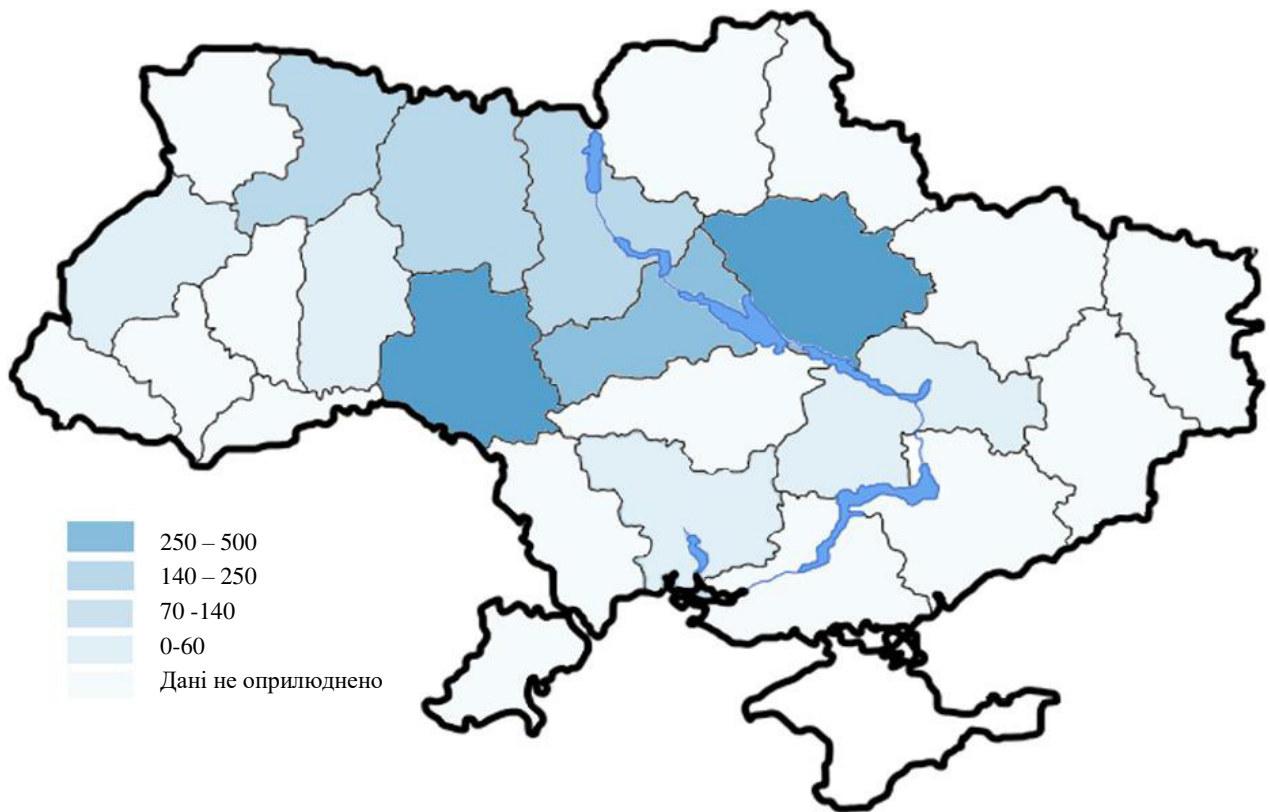

Рисунок. 2.5 – Карта надходження якісного молока (екстра, вищого та I гатунку) від господарств усіх категорій на молокопереробні підприємства України за 2022 р.¹, тис. т

¹дані наведено без урахування інформації із тимчасово окупованих територій України

Джерело: розроблено автором на основі даних [170]

Надходження молока II сорту в перерахунку на молоко встановленої базисної жирності (3,4%) у 2021 році порівняно із 2018 роком (найбільшим значенням за досліджуваний період) зменшилося у 12 разів (із 193,8 тис. т у 2018 році до 15,9 тис. т у 2021 році), а у структурі загального обсягу закупленого молока у 2021 році молочна сировина II гатунку не перевищує 0,6% (у порівнянні 2018 роком – 7,1%).

Проте, як бачимо на рисунку 2.6, динаміка надходження молочної сировини гатунку екстра на молокопереробні підприємства є позитивною, що свідчить про намагання виробників використовувати більш якісну сировину. Відтак, на основі досліджених даних за період 2012-2021 рр., можна зробити висновок, що обсяг переробки молочної сировини гатунку екстра протягом цих років зростає у 8 разів. Якщо у 2012 році на переробку надходило 5,3% молока цього гатунку, то у 2021

році частка його надходження від загального обсягу становила уже 39,3%, що пов'язано із зменшенням надходження молока від господарств населення [193].

Таблиця 2.2 – Надходження молока на переробні підприємства від сільськогосподарських підприємств за гатунками, 2012-2021 рр.¹

Роки	Закуплено молока у перерахунок на молоко встановленої базисної жирності, тис. т	У тому числі за гатунками									
		екстра, тис.т	у % до загального обсягу	Вищого гатунку, тис.т	у % до загального обсягу	I гатунку, тис.т	у % до загального обсягу	II гатунку, тис.т	у % до загального обсягу	негатункового, тис.т	у % до загального обсягу
2012	2277,7	120,5	5,3	710,5	31,2	1311,4	57,6	127,9	5,6	7,4	0,3
2013	2325,1	227,0	9,8	798,7	34,3	1182,0	50,8	113,7	4,9	3,7	0,2
2014	2428,2	223,2	9,2	820,7	33,8	1250,5	51,5	128,7	5,3	5,2	0,2
2015	2412,8	247,6	10,3	849,9	35,2	1196,9	49,6	113,0	4,7	5,3	0,2
2016	2511,9	366,4	14,6	923,0	36,7	1056,0	42	160,2	6,4	6,3	0,3
2017	2053,9	490,0	23,9	735,4	35,8	809,9	39,4	184,7	9	-	-
2018	2719,9	586,2	21,6	1036,2	38,1	894,6	32,9	193,8	7,1	-	-
2019	2610,4	710,3	27,2	937,9	35,9	844,4	32,4	97,1	3,7	-	-
2020	2556,0	885,2	34,6	874,3	34,2	776,1	30,4	15,8	0,6	-	-
2021	2477,9	973,2	39,3	874,7	35,3	613,6	24,8	15,9	0,6	-	-

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах

Джерело: систематизовано автором на основі даних [13]

Молоко гатунку екстра має менший ступінь бактеріальної забрудненості, меншу кількість соматичних клітин та меншу кислотність порівняно із іншими гатунками. Норма жирності молока екстра-класу в ЄС визначається на рівні 3,8-4%.

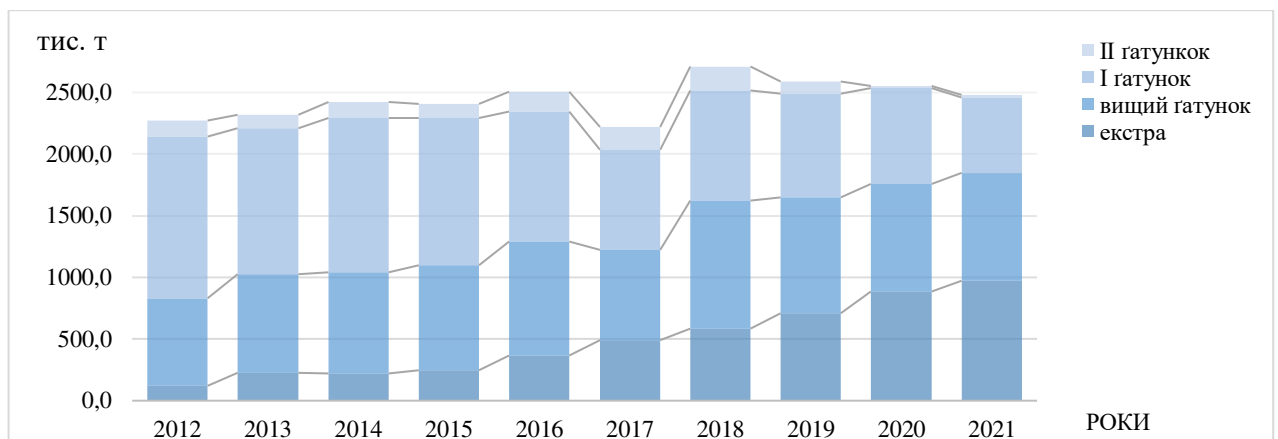

Рисунок 2.6 – Динаміка надходження молока від сільськогосподарських підприємств за гатунками, 2012-2021 рр., тис.т

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах

Джерело: розроблено автором на основі даних [170]

Важливою ознакою якості поставленого молока також є його температура. При здійсненні операцій з постачання молока до категорії товарів «молоко незбиране» відноситься молоко, яке було лише охолоджене до 10 °С та не піддавалося сепаруванню (оподатковується ПДВ за ставкою 14%) [78].

Відповідно, охолоджене молоко, яке у 2021 році поставлялося із господарств населення, становило 59,9% (від обсягу надходження з ОСГ), а охолоджена молочна сировина від сільськогосподарських підприємств становила 78% прийнятого на підприємства молока (табл. 2.3), що свідчить про недостатній рівень відповідних умов для зберігання молока у його виробників, особливо у домогосподарств, хоча, як бачимо, питома вага молока охолодженого та відсоток жирності молочної сировини зростає як і в надходженні на переробку від сільськогосподарських підприємств так і від господарств населення.

Таблиця 2.3 – Якість молока, що надходить на переробку від різних видів господарств¹

Роки	Молоко, продане сільськогосподарськими підприємствами			Молоко, продане господарствами населення		
	Із загальної кількості незбираного молока у натуральному виразі закуплено молока охолодженого до 10°С, т	Питома вага закупленого молока охолодженого до 10°С у загальній кількості, %	Середня жирність, у %	Із загальної кількості незбираного молока у натуральному виразі закуплено молока охолодженого до 10°С, т	Питома вага закупленого молока охолодженого до 10°С у загальній кількості, %	Середня жирність, у %
2012	1475879	64,8	3,59	718281	29,8	3,49
2013	1619140	69,6	3,60	676944	30,5	3,50
2014	1648228	67,9	3,59	805381	36,8	3,48
2015	1651506	68,4	3,59	629177	37,5	3,49
2016	1760114	70,1	3,60	489386	40,9	3,51
2017	1438051	70,0	3,58	550759	54,8	3,50
2018	2173392	79,9	3,61	559024	51,4	3,51
2019	1884091	72,2	3,66	354428	41,6	3,52
2020	1855279	72,6	3,70	418512	57,1	3,52
2021	1757607	78,0	3,74	318197	59,9	3,54

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах

Джерело: систематизовано автором на основі даних [170]

Таким чином, переробні підприємства, які використовують у виробництві сировину екстра та вищого ґатунків, при цьому досягають зниження собівартості

реалізованої продукції порівняно із підприємствами, які переробляють молоко II гатунку. Це відбувається за рахунок того, що молоко вищих сортів (екстра, вищий та I гатунок) мають базисну жирність більше 3,4%, тому вихід готової продукції необхідної якості із однакового обсягу молочної сировини буде відрізнятися. Використовуючи молоко нижчих сортів, підприємство не може отримати відповідну кількість продукції. При збільшенні обсягів виробництва із молока II гатунку собівартість одиниці виробленої продукції буде не знижуватися (навіть враховуючи меншу ціну на молоко нижчих сортів), а зростати.

Розробка системи контролю якості молока, яке надходить на підприємство, повинна бути необхідною умовою господарської діяльності та взаємовідносин із постачальниками. Вирішення цього питання можливе завдяки формуванню комплексу заходів, які сприяють відслідковуванню вхідної якості молока та готової продукції. Сучасні молокопереробні підприємства, які дотримуються необхідних умов управління безпекою сировини та власної продукції, а також контролю їх фізико-хімічних показників здійснюють моніторинг якісних параметрів за наведеною схемою на рисунку 2.7 [35, с. 46].

Оскільки на переробку надходить не лише молоко від сільськогосподарських підприємств, а й від населення, то на підприємствах повинне бути облаштоване приміщення із наявним охолоджуючим обладнанням та лабораторними приладами для визначення рівня кислотності та аналізу інших показників якості. Це дозволяє запобігти прийому неякісної сировини та попередити потрапляння у виробництво речовин, які додають до молока (зазвичай у домогосподарствах) для збільшення його терміну придатності.

Одним із факторів ефективної виробничої діяльності молокопереробних підприємств є наявність розробленої антикризової системи управління якістю молока для раннього попередження ризиків (рис. 2.7), які можуть виникнути на виробничих етапах та призвести до збоїв у роботі підприємства, виробничих втрат та порушення умов контрактів.

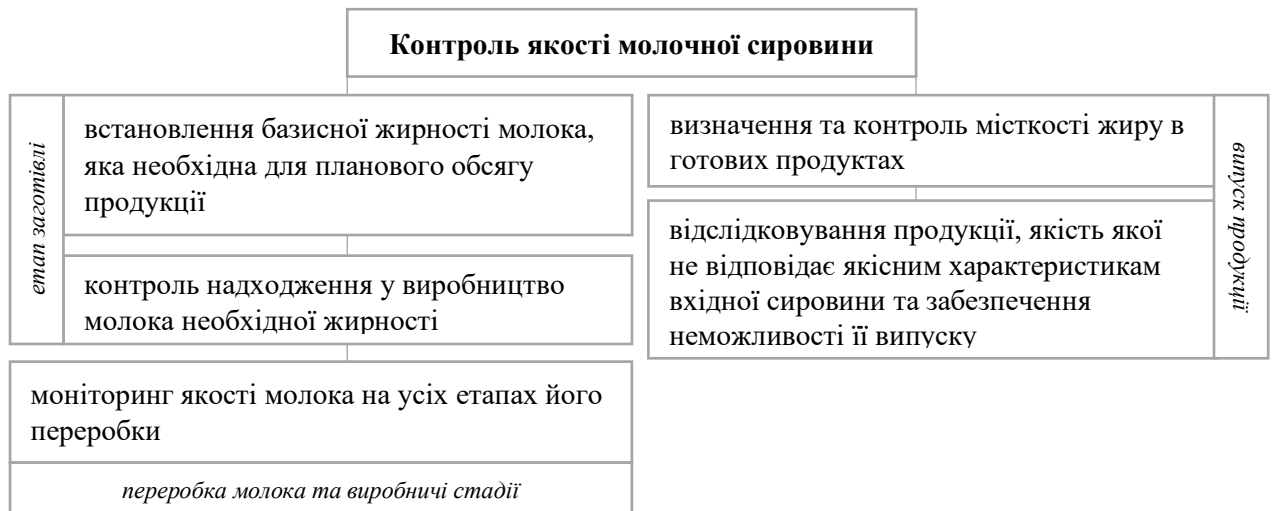

Рисунок 2.7 – Система контролю якості молочної сировини на молокопереробному підприємстві

Джерело: розроблено автором

В Україні існують стандарти та розроблені методології оцінювання якості та безпечності молочної сировини та продукції за вимогами принципів НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point) [90].

НАССР є системою аналізу ризиків, моніторингу небезпечних факторів і контролю критичних точок при виробництві харчових продуктів та гарантує дотримання міжнародного стандарту якості ISO 22000. Отримання молока підприємствами також відноситься до критичних точок безпечності виробництва, тому алгоритм моніторингу на цьому етапі набуває вигляду «дерева рішень» (рис. 2.8).

План НАССР при цьому включає:

- проведення аналізу ризиків;
- визначення критичних контрольних точок (ККТ);
- встановлення критичних меж;
- встановлення процедури моніторингу;
- запровадження коригувальних дій;
- впровадження процедури перевірки, подання звітності та документування [164].

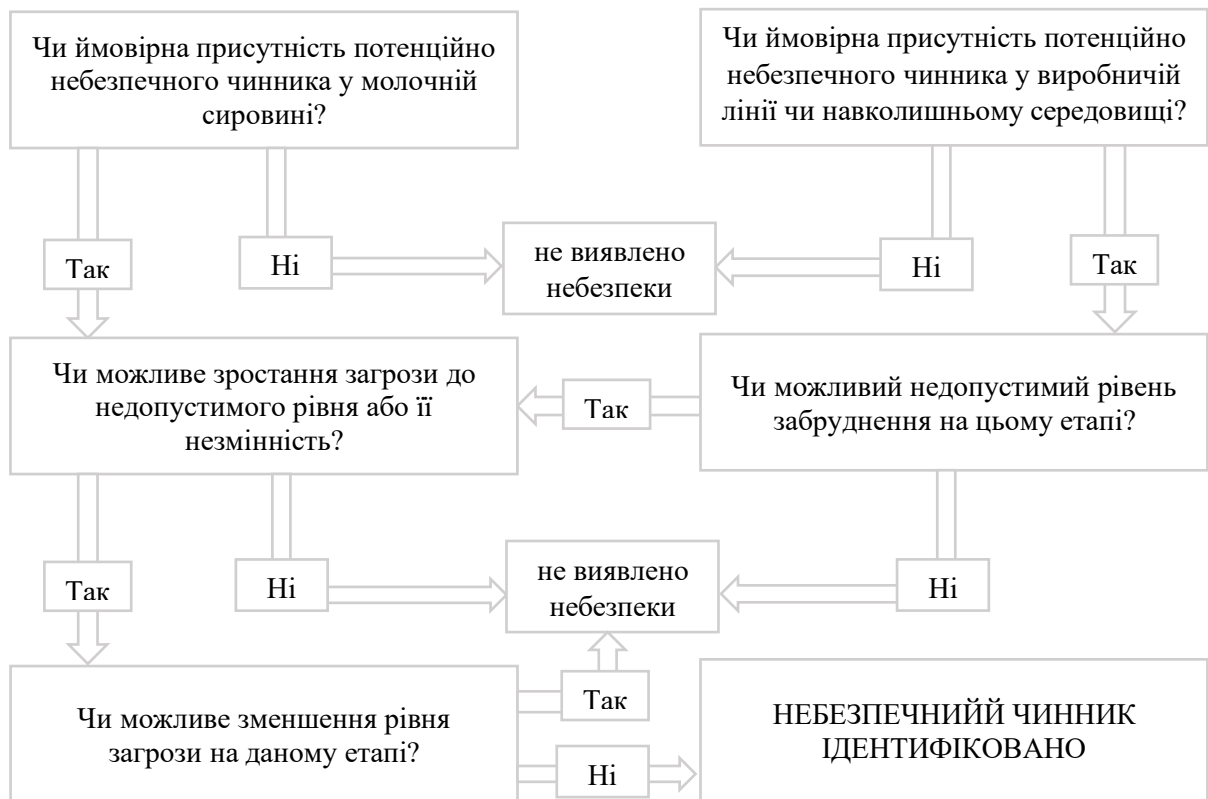

Рисунок 2.8 – Алгоритм застосування процедури моніторингу небезпечних чинників під час надходження та переробки молочної сировини (відповідно системи НАССР)

Джерело: розроблено автором на основі [90]

Тому для підвищення конкурентоспроможності на ринку підприємства прагнуть ліквідувати недоліки у системі управління якістю випущеної молочної продукції. Впровадження НАССР на молокопереробному підприємстві дозволить йому отримати наступні переваги:

- проходження сертифікації системи управління безпекою сировини та молочних продуктів, що відповідає міжнародним вимогам;
- система НАССР базується на принципах, які визнано на світовому рівні;
- система управління використовує заходи, що запобігають впливу небезпечних чинників, а не застосовує засоби поточної боротьби з ними;
- впровадження системи дозволяє отримати документальне підтвердження безпеки виробництва продукції, та дає підприємству можливість вийти на міжнародний ринок;

- зростання довіри споживачів до продукції, що виробляється на підприємстві сприятиме підвищенню конкурентних позицій [214, с. 101].

Рисунок 2. 9 – Модель управління якістю молока в системі моніторингу діяльності молокопереробних підприємств

Джерело: розроблено автором

Ефективному створенню системи НАССР на підприємстві повинні передувати: проведення відповідного навчання працівників відповідно до методології та принципів НАССР, що включають набуття компетентностей у сферах мікробіології, хімії та технології; встановити етапи, за якими буде впроваджуватись система; провести аналіз кожного продукту, а також сировини та матеріалів, що до нього входять (визначаючи при цьому небезпечні чинники, які можуть приховувати небезпеку для якості) та застосувати відповідні заходи, направляючи ресурси у критичні контрольні точки (ККТ) виробничого процесу; встановити ККТ, здійснити характеристику сировини та матеріалів, які безпосередньо контактують з продукцією, що виробляється; розробити систему управлінського моніторингу ККТ та коригувальних дій; запровадити процедуру та

порядок здійснення коригувальних дій; розробити систему первинної документації, запровадити обов'язкове ведення протоколів, карт, журналів, записів [90].

Суб'єктами впровадження системи НАССР на підприємстві можуть виступати голова правління або власники, менеджмент підприємства разом із економістами та технологами. Для системи управління якістю молочної сировини та готової продукції в умовах антикризової діяльності молокопереробного підприємства важливо залучити підрозділ антикризового управління (до функцій якого входять завдання моніторингу), який буде підпорядкований керівнику підприємства. До підрозділу повинні входити спеціалісти із досвідом аналітичної діяльності, умінням швидко реагувати на появу небезпечних факторів, здатністю до контролю технічних та економічних результатів діяльності (рис. 2.9). Сукупність елементів управління якістю молока на підприємстві повинна функціонувати у комплексі для досягнення спільного результату підвищення ефективності діяльності шляхом подолання проблем постачання неякісного молока і, таким чином, контролювати витрати на його переробку та подальше виробництво молочної продукції [214, с. 102].

Окрім якості молока на ефективність діяльності молокопереробних підприємств досить сильно впливає рівень забезпеченості молочною сировиною, безперервність та ритмічність її постачання. Зв'язок сезонності виробництва та нерівномірного постачання сировини із результатами діяльності підприємств молокопереробної галузі є значним. Завантаженість виробничих потужностей таких підприємств коливається протягом року, при цьому постачальники сировини здійснюють ціновий тиск на підприємства в умовах сезонного зменшення надоїв молока. Окрім цього постачання сировини на підприємство здійснюється часто застарілими транспортними засобами та із сировинних баз, які можуть знаходитися у інших областях, що призводить до зростання транспортних логістичних витрат. Підприємства, які є добросовісними виробниками молочної продукції змушені покривати збитки своєї діяльності у весняно-літній період, коли обсяги виробництва нарощуються [202, с. 62].

Таким чином, ринкова економіка спонукає виробників молочної продукції вести пошук напрямів впровадження оптимальних каналів постачання сировини із подальшим управлінням її запасами. Оптимальне задоволення виробничих потреб підприємства у сировині повинна здійснювати логістична система постачання в сукупності із організацією матеріально-технічного забезпечення. У операціях із постачання сировини на підприємстві беруть участь транспортне, складське, ремонтне, інструментальне господарства що забезпечуються відповідними кадрами, які створюють інформаційний зв'язок між елементами логістичної системи. Завданнями логістики постачання молочної сировини на підприємство є:

- розрахунок співвідношення між виробничою програмою та обсягами поставок сировини;
- визначення необхідної кількості поставок сировини та періоду часу між суміжними поставками;
- досягнення результатів виробничої діяльності із використанням якісної сировини [169].

Для мінімізації витрат на закупівлю молока логістика управління поставками передбачає наступні заходи:

- здійснення аналізу та вибору постачальників за критеріями, які включають діапазон цін, територіальне розміщення, якість сировини, обсяг поставок, можливість співпраці на довгострокових засадах;
- формування вигідних умов співпраці та встановлення періодичності постачання (наприклад, виконання замовлень постачальниками за одну доставку в повному обсязі);
- моніторинг роботи із постачальниками у процесі здійснення замовлень;
- створення та організація пункту, для приймання закупленої сировини та лабораторного аналізу її якості, а також складського та транспортного господарств [213].

Оскільки виробники молока та молокопереробні підприємства відносяться до агропромислового комплексу, то їхня співпраця повинна бути спрямована на нарощення потенціалу обох сторін. Формування довготривалих господарських

відносин між підприємством та виробниками молочної сировини гарантуватиме сталий обсяг надходження молока у потрібні строки.

Економічний ефект від інтенсивності впровадження логістики постачання може бути одержаний у вигляді додатково виготовленої сировини, зниження собівартості виробництва (за рахунок зменшення транспортних витрат, або цін постачальників), прибутку. Також для оцінювання рівня ефективності операцій із постачання сировини може використовуватися система показників, які включають, наприклад, рівень забезпеченості матеріальними запасами та ступінь їх використання, забезпеченість складськими приміщеннями, вчасність та гарантованість здійснення поставок, тривалість одного логістичного циклу, рентабельність запасів сировини та матеріалів (рис. 2.10) [35, с. 47].

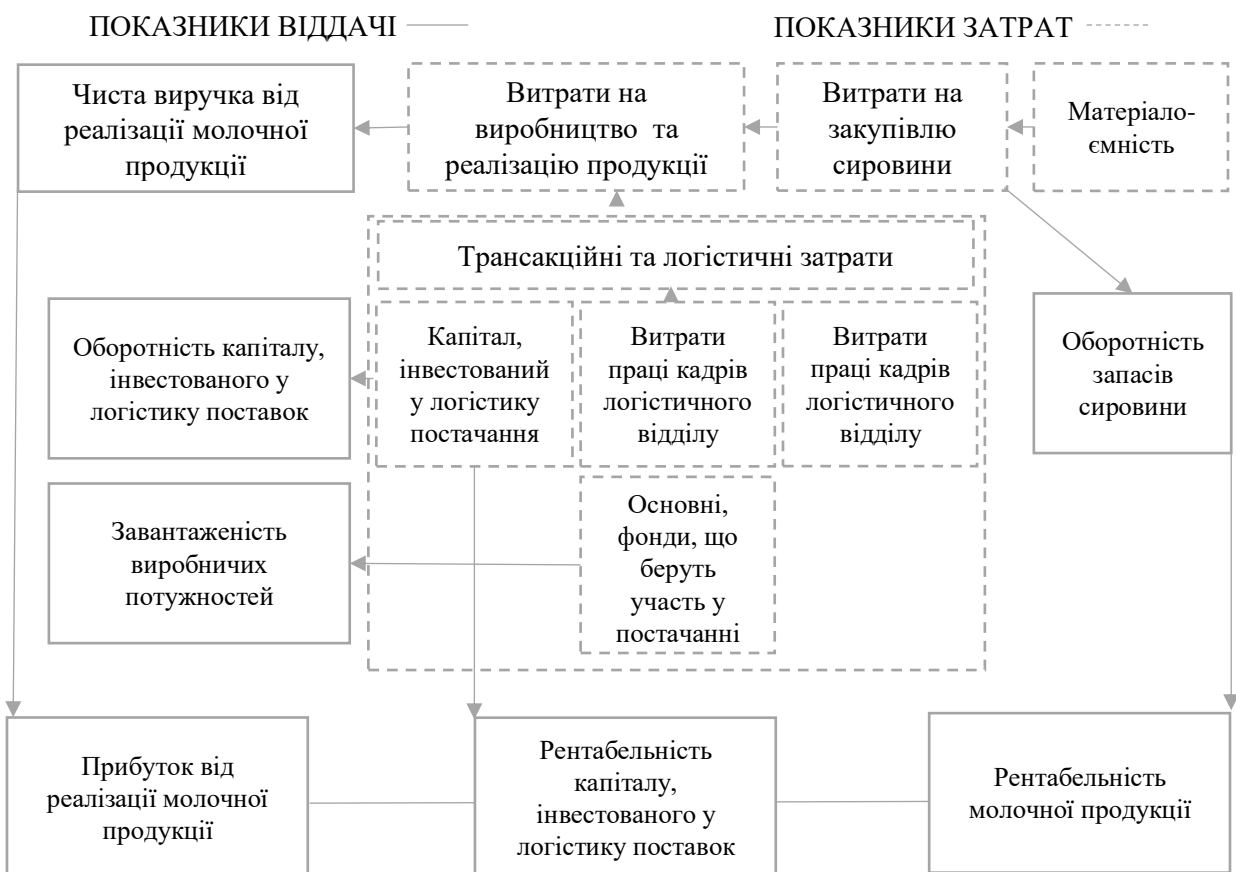

Рисунок 2.10 – Показники ефективності постачання та переробки молочної сировини на переробних підприємствах

Джерело: розроблено автором

Співвідношення вигоди, отриманої у результаті впровадження логістичної системи поставок (економічного ефекту), та капіталу, інвестованого у цю систему може використовуватися у якості інтегрального показника ефективності постачання сировини на молокопереробні підприємства. Капітал, що інвестується у створення системи логістики постачання сировини, включає витрати на молочну сировину, закуплену за договірними цінами, вартість транспортних засобів та інших основних фондів, що беруть участь у постачанні молока, витрати праці кадрів, які задіяні у системі постачання сировини, втрати на здійснення аналізу якості закупленого молока. Результат впровадження системи поставок, представлений у вартісному виразі, являє собою фінансову вигоду від зниження витрат на молочну сировину (як наслідок аналізу та вибору постачальників із нижчими закупівельними цінами), зменшення витрат на транспортування молока від виробників, які розташовані у ближчих територіальних районах, зниження непродуктивних втрат та відходів сировини у виробництві молочних продуктів шляхом контролю якості молока, що надходить [14].

Однією із функцій підрозділу постачання сировини на молокопереробні підприємства є визначення оптимального розміру її запасів та формування графіку постачання. Молочна сировина (молоко незбиране) відноситься до запасів, які швидко псуються, тому до моменту поставки на підприємство вона повинна зберігатися у виробників до 24 год (при температурі 4 °C), а час здавання-приймання молока не повинен перевищувати 45 хв. Після поставки сире молоко не може зберігатися на підприємстві протягом тривалого терміну (зазвичай не довше 8 год) [213]. Тому управління запасами молока можливе здебільшого відповідно концепції «Just in Time» («Саме вчасно»), яка передбачає надходження сировини у виробництво практично одразу після транспортування на підприємство та проходження лабораторного контролю. За умовами такої концепції виробничі потужності підприємства повинні бути підготовлені до переробки усієї сировини, що надходить кілька разів на добу. Тобто відсутність запасів після виробничого циклу має бути гарантована синхронізацією завантаженості потужностей підприємства для отримання запланованого розміру партії готової продукції [90].

Обсяги постачання молочної змінюються за осінньо-зимовим та весняно-літнім періодами. Зменшення темпів росту надоїв молока, яке постачається із сільськогосподарських підприємств у зимовий сезон, відбувається повільніше ніж у господарств населення. Тому під час сезонного спаду виробництва молокопереробні підприємства постачають сировину здебільшого від аграрних підприємств для задоволення поточних потреб виробництва, при цьому підтримуючи договірні довгострокові відносини із домогосподарствами. Отже, забезпеченість молочною сировиною є одним із основних факторів ефективної діяльності молокопереробних підприємств та їх конкурентоспроможності на ринку молочної продукції. Визначені напрямки вирішення проблем із постачанням сировинного молока повинні впроваджуватися у комплексі із моніторинговими функціями системи антикризового управління.

Можемо підсумувати, що комплекс індикаторів фінансового моніторингу, які визначають рівень ризику зовнішнього середовища, необхідно визначати відповідно до особливостей конкретної галузі. Досліджуючи середовище функціонування молокопереробних підприємств, слід звертати особливу увагу на групу ресурсних ризиків, фактори впливу яких по'язані із рівнем забезпеченості виробництва молочною сировиною та її якісними характеристиками, витратами на молоко у загальній сумі виробничих витрат підприємства [202, с. 64]. Незважаючи на значний перелік ризиків у цій галузі, суб'єкти фінансового моніторингу повинні оцінювати ступінь впливу загроз та вчасно формувати планові заходи із мінімізації загрози ризиків для ефективної діяльності підприємства.

2.2. Аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємств молокопереробної галузі України в сучасних умовах

Нами було охарактеризовано, що вітчизняний ринок молочної продукції, на якому функціонують підприємства молокопереробної галузі, охоплює складні соціально-економічні процеси, які створюють специфічні умови для діяльності та взаємодії суб'єктів господарювання на даному ринку. Головне завдання галузі, що

полягає у повноцінному забезпеченні населення якісною молочною продукцією, реалізується із залученням домогосподарств, фермерських господарств, молокопереробних та сільськогосподарських підприємств, які у свою чергу беруть участь у створенні кінцевої продукції.

Таким чином, моніторинг зовнішнього середовища функціонування молокопереробних підприємств зосереджений на вивченні ситуації на ринку основної сировини, аналізі перспектив зниження прямих матеріальних витрат, дослідженні попиту та потреб споживачів, конкурентного середовища, що у свою чергу дозволяє оперативно реагувати на зміну макроекономічних показників, формувати стратегічний план діяльності, враховуючи основні тенденції ринку, прогнозувати оптимальні виробничі програми на основі актуальної інформації [203, с. 98].

Окрім наявних досліджень щодо сучасних аспектів розвитку молокопереробної галузі України доцільно також звернути увагу на сучасні світові тенденції у сфері молочного тваринництва, шляхів модернізації підприємств-виробників молочної продукції в умовах євроінтеграції. Таким чином, дослідження у даній сфері вимагає постійного оновлення актуальних аналітичних даних та зосередження уваги на взаємодії суб'єктів, що функціонують у молокопереробній галузі. Тому необхідно здійснювати аналіз зовнішнього середовища функціонування вітчизняних підприємств молокопереробної галузі для подальшого моніторингу макроекономічних факторів [60, с. 18].

Протягом останнього десятиліття молокопереробна галузь розвивалася нерівномірними темпами. За цей період молокопереробні підприємства зазнавали впливу негативних явищ, таких як дефіцит якісної молочної сировини, та зростання цін на неї. У свою чергу вітчизняний ринок молочних продуктів зазнавав значного впливу конкуренції з боку закордонних імпортованих товарів. Окрім цього попит на молочні продукти продовжував знижуватися у зв'язку зі зменшенням купівельної спроможності населення країни.

Культура споживання молочних продуктів в Україні склалася історично, що пов'язано із поширеним розведенням молочної худоби на її території, а також із

необхідністю поповнення організму кальцієм та фосфором, повноцінним джерелом яких було молоко. До молокопродуктів відносяться такі групи товарів як безпосередньо молоко, вершки, згущене молоко, йогурти, вершкове масло та молочні пасти, сири, сметана, сухе молоко та ін. Річну норму споживання молочних продуктів (у перерахунку на молоко) на одного українця встановлено на рівні 380-395 кг (для осіб із нормальним засвоєнням лактози) (рис.2.11). Норми споживання молока у країнах світу відрізняється, зважаючи на традиції його вживання як продукту харчування [140].

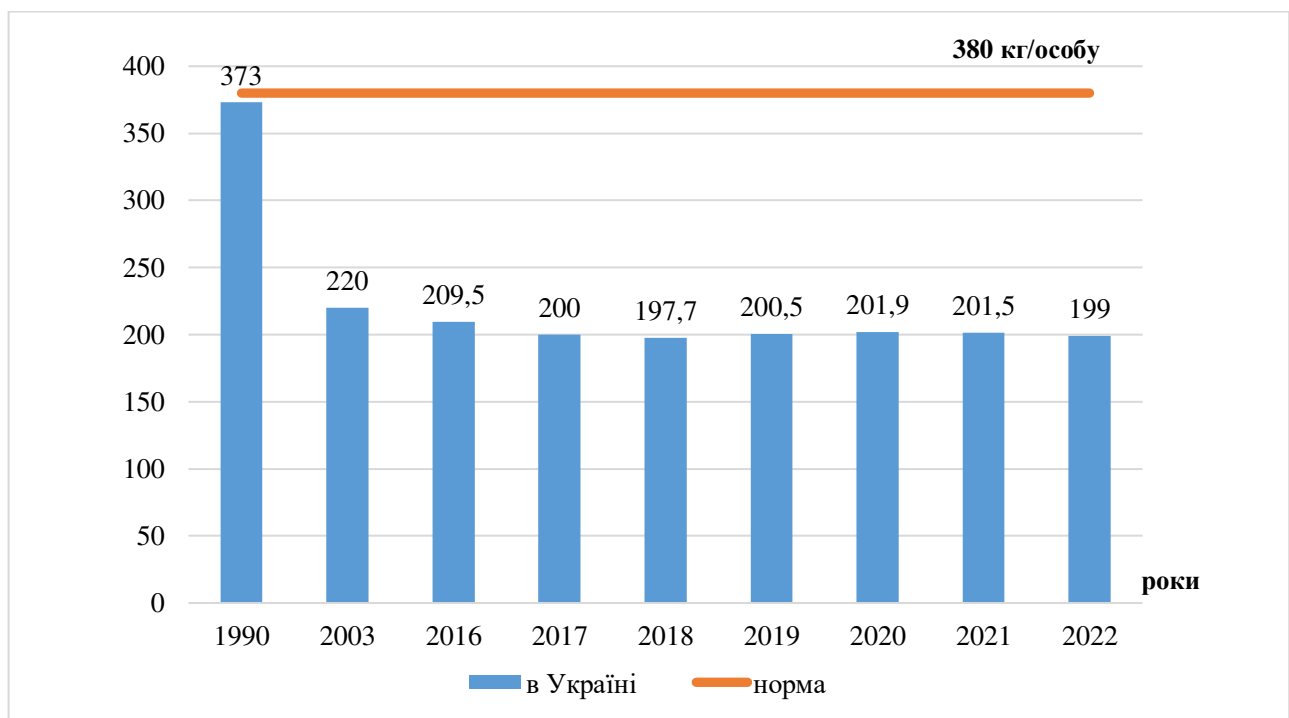

Рисунок 2.11 – Споживання молока та молочних продуктів на душу населення в Україні на рік, кг/особу (у перерахунку на молоко)

Джерело: систематизовано автором на основі даних [34]

Такі країни як Японія, Китай, Філіппіни, Індонезія, Південна Корея, Тайвань мають одні із найнижчих світових показників споживання молочних продуктів, що спричинено недостатньо сформованим попитом на дані продукти, а також дефіцитністю ринку молокопродуктів. Ці країни Азії лише під впливом культури західних країн почали вживати молочні продукти та використовувати їх для приготування страв. Проте поширеним також є включення у раціон «альтернативного» молока (соєвого, рисового, кокосового) [193], адже однією із

сучасних світових тенденцій на ринку молочної продукції стало розширення асортименту рослинного молока та пропагування теорії про шкоду тваринного молока для здоров'я людей старшого віку.

Демографічні чинники значно впливають на галузь. Споживання молочних продуктів на душу населення, для осіб, які не мають проблем з переносимістю лактози, рекомендовано на рівні 380 кг на рік, що розраховано інститутом гігієни харчування. Щорічні баланси споживання продуктів харчування, розраховані для України, показують, що українці споживають молока і молочних продуктів нижче рекомендованої норми, близько 200 кг на рік (рис. 2.11) [34].

За період із 2019 по 2021 рік в Україні спостерігалася стабільність споживання молока та молочних продуктів, а також нарощувався імпорт молочних продуктів європейськими постачальниками. Зокрема у 2021 році найбільш частку 72% у вартості усієї імпортованої молочної продукції посідало постачання сирів та кисломолочного сиру. Фактором, який стимулював нарощення імпорту була висока собівартість вітчизняних молочних продуктів порівняно із європейськими постачальниками, що було спричинено не лише сучасними технологіями виробництва, а й нижчими цінами на молочну сировину. У 2022 році імпорт усіх категорій молочних продуктів суттєво знизився, загалом у вартісному вимірі на 50% у порівнянні із 2021 роком. Споживання продукції з молока, попри розраховані баланси, також зменшилося [170].

Умови господарювання в Україні від початку повномасштабного вторгнення у 2022 році значно вплинули на молокопереробну галузь, яка втратила багато логістичних зав'язків поставок молочної сировини та готової продукції. Сьогодні проблеми та виклики для молокопереробних підприємств України пов'язані іще також із загальними загрозами агропромислового сектору, такими як неефективна цінова політика на сировинне молоко, що було розглянуто [204, с. 204]. Від початку повномасштабного вторгнення негативні макроекономічні чинники підсилюють вплив інших загроз, враховуючи також фактори зниження ВВП на 25% у 2022 році, значні інфляційні процеси (у річному вимірі 26,6%), зниження купівельної спроможності українських споживачів, скорочення капітальних інвестицій у галузі

Загрози молокопереробної галузі України стали перешкодами для функціонування багатьох підприємств, які змушені були згорнути свою діяльність. Проте за таких умов гнучке управління та переорієнтація на нові ринки може стати порятунком для вітчизняних виробників. Вимушена зовнішня та внутрішня міграція населення через умови повномасштабного вторгнення спричинило зміну регіонів концентрації попиту на продукцію молочного сектору. Зафіксована кількість українських громадян, що знаходиться закордоном від лютого 2022 року, становить 4,67 млн. осіб, тобто більш як 11% населення (станом на 26.06.2023). [22]. Відтак деякі виробники молока зіткнулися з проблемою надлишку молочної сировини попри суттєве зниження його виробництва (рис. 2.12).

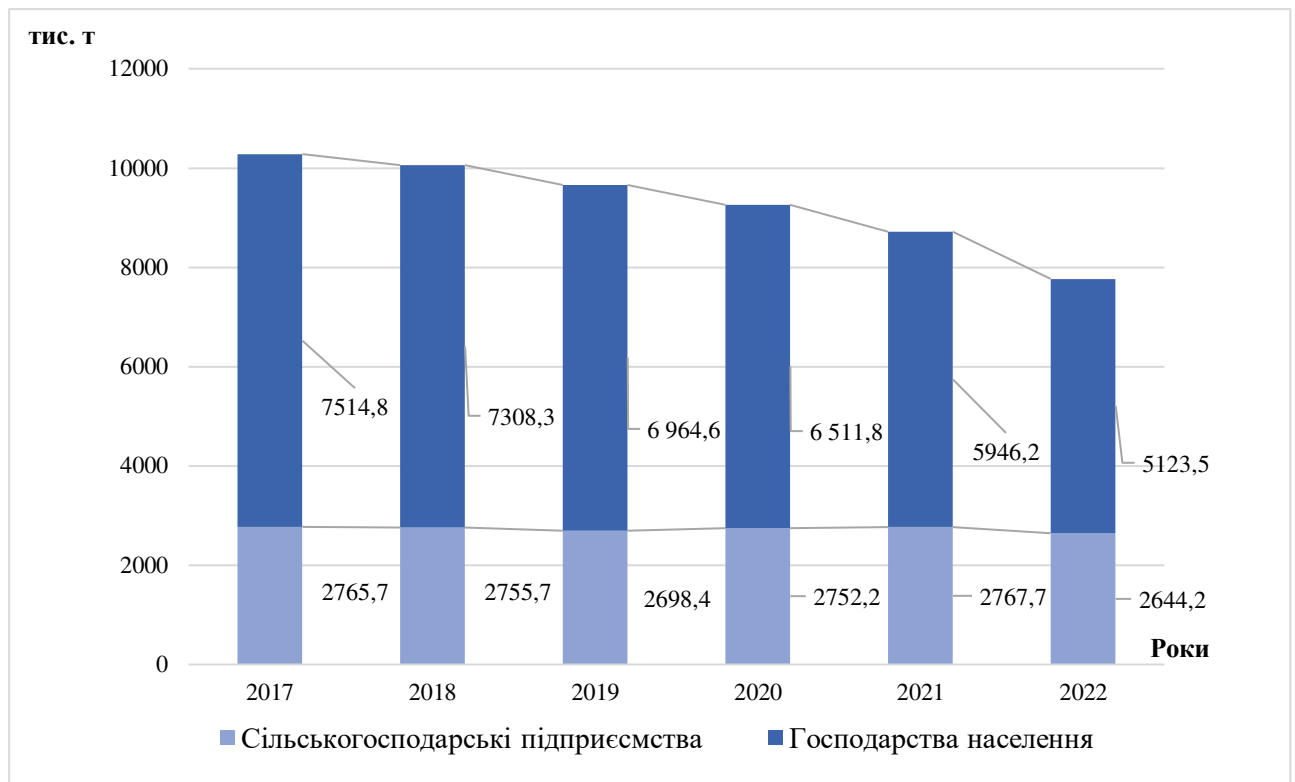

Рисунок 2.12 – Виробництво молока в Україні сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, 2017–2022 рр, тис. т
Джерело: систематизовано автором на основі [47]

За даними, відображеними на рисунку 2.12 спостерігається, що виробництво молочної сировини сільськогосподарськими підприємствами протягом 2017–2022 років мало стабільну динаміку та майже не змінювалося. Проте, щороку у загальній

структурі виробництва молока в Україні частка виробництва, що припадає на господарства населення, становить більше 65% (у 2022 році).

Щоправда протягом останніх років, можемо спостерігати незначний приріст частки виробництва молока, що припадає на сільськогосподарські підприємства. Це відбулося через те що, обсяг виробництва молока господарствами населення у 2022 році, порівняно із 2017 роком упав на 31,8%, а зменшення загального обсягу виробництва відбулося на 24,4%. Найбільшим спад у виробництві молока домогосподарствами був саме минулого 2022 року, коли скорочення відбулося на 13,8%. Тоді ж зменшився і обсяг переробленого молока на 14% і становив 2,74 млн. т. [47].

Зростання цін на молочну сировину і як наслідок на молочні продукти та зниження грошових доходів населення призводить до вибору споживачами цільномолочної продукції [34].

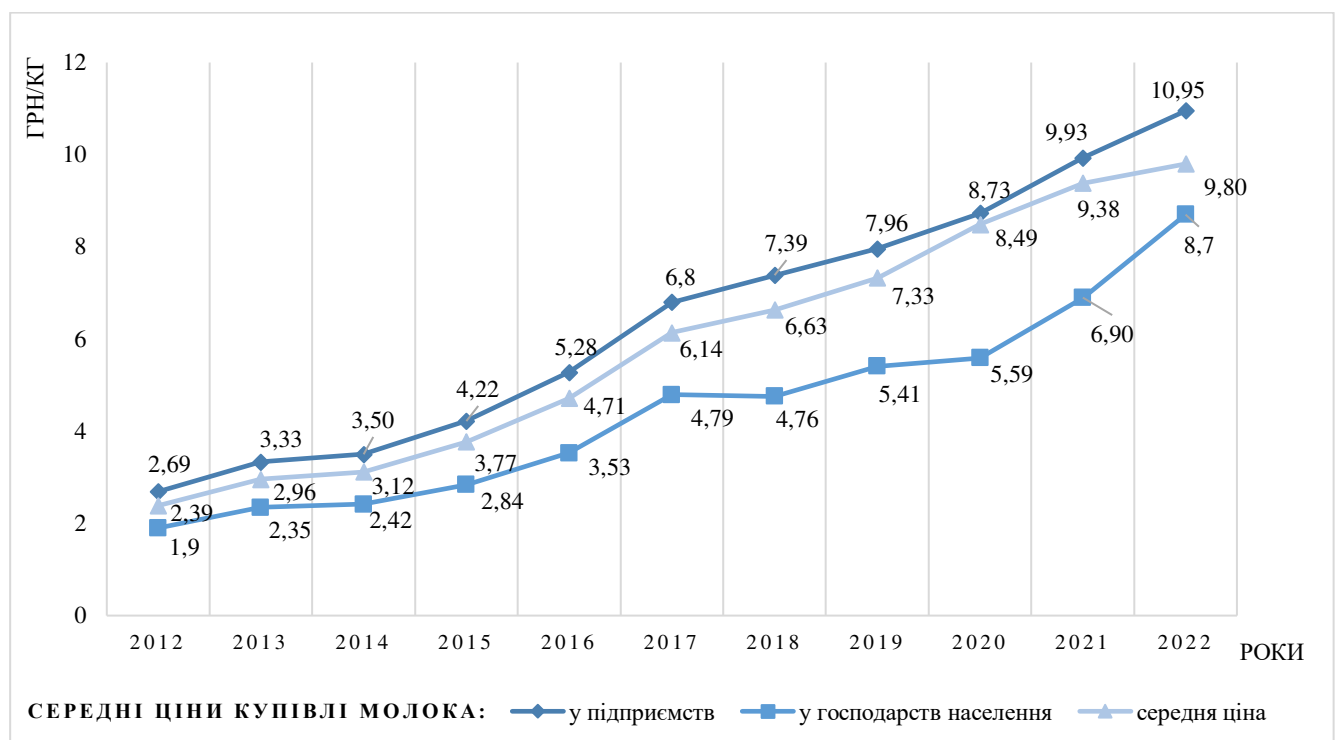

Рисунок 2.13. – Динаміка середньорічних цін на сировинне молоко (2012-2022 рр.), грн/кг

Джерело: систематизовано автором на основі даних [87]

Оскільки у структурі витрат молокопереробних підприємств прямі матеріальні витрати складають більше 67%, то варто зазначити, що моніторинг цін

на молоко та його постачальників дозволить виробникам молочної продукції здійснювати раціональний аналіз виробничих витрат та повною мірою забезпечувати виробництво молочною сировиною.

Виробнича структура основних молочних продуктів включає значне різноманіття товарів, проте в загальному обсязі переважає виробництво рідкого молока та вершків (рис. 2.14).

Найбільшим обсяг виробництва молока та вершків був у 2014 році. Зростання виробництва за період 2012-2021 рр. спостерігалось лише за деякими групами молочних продуктів, а саме сирами плавленими.

У порівнянні із 2012 р. у 2021 р. зменшилося виробництво молока та вершків жирністю понад 21%, молока та вершків жирністю до 1% – на 3,7%, молока та вершків жирністю понад 1% – на 4,9%, сирів тертих, порошкових та інших неплавлених – на 47,1%, масла вершкового – на 14,6% [47].

На тлі скорочення виробництва молочної сировини у 2022 році спостерігалось зменшення потреби у молочній продукції на 27% через процеси міграції населення закордон [84]. У зв'язку із військовими діями значно змінилася логістика постачання продукції, а виробничі потужності підприємств почали зазнавати впливу внутрішнього переміщення осіб (рис 2.15.). На початку 2023 року чисельність внутрішньо-переміщених осіб становила 928 тис. осіб у центральних, 604 тис. осіб у північних регіонах України (в т.ч. у м.Києві), де здебільшого зконцентровані найбільші молокопереробні підприємства (Вінницька, Полтавська, Черкаська, Київська, Житомирська області) [22]. Таким чином, фактори війни та зменшення чисельності населення в Україні через міграцію вплинули на молочний ринок, зрівноважуючи втрату виробництва, яка б за звичайних умов виявилася суттєвою недостатчею, та посилила імпорتنу експансію.

Попри припинення торгівлі з РФ, Білорусією та деяких інших країн СНД, тривале блокування портів Українські виробники молочної продукції почали вести пошук можливостей для експорту для підтримання своєї стійкості та збереження робочих місць.

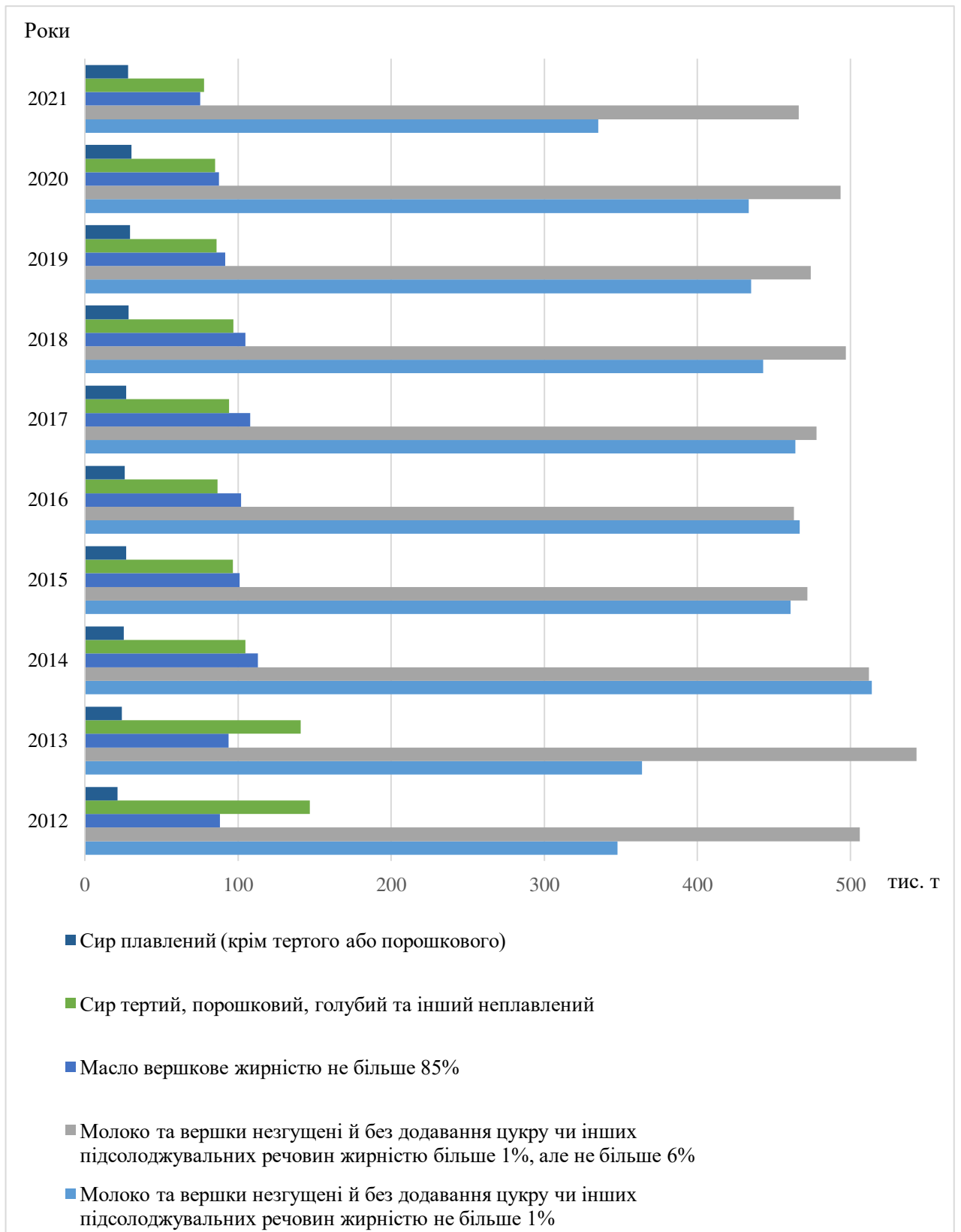

Рисунок 2.14 – Динаміка виробництва основних видів молочної продукції в Україні протягом 2012-2021 рр.¹, тис. т.

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах

Джерело: систематизовано автором на основі даних [47]

Стимулювання експорту відбувається завдяки програмам грантової підтримки, школам E-export, які націлені на масштабування малого та середнього бізнесу України через торгові онлайн-платформи [84].

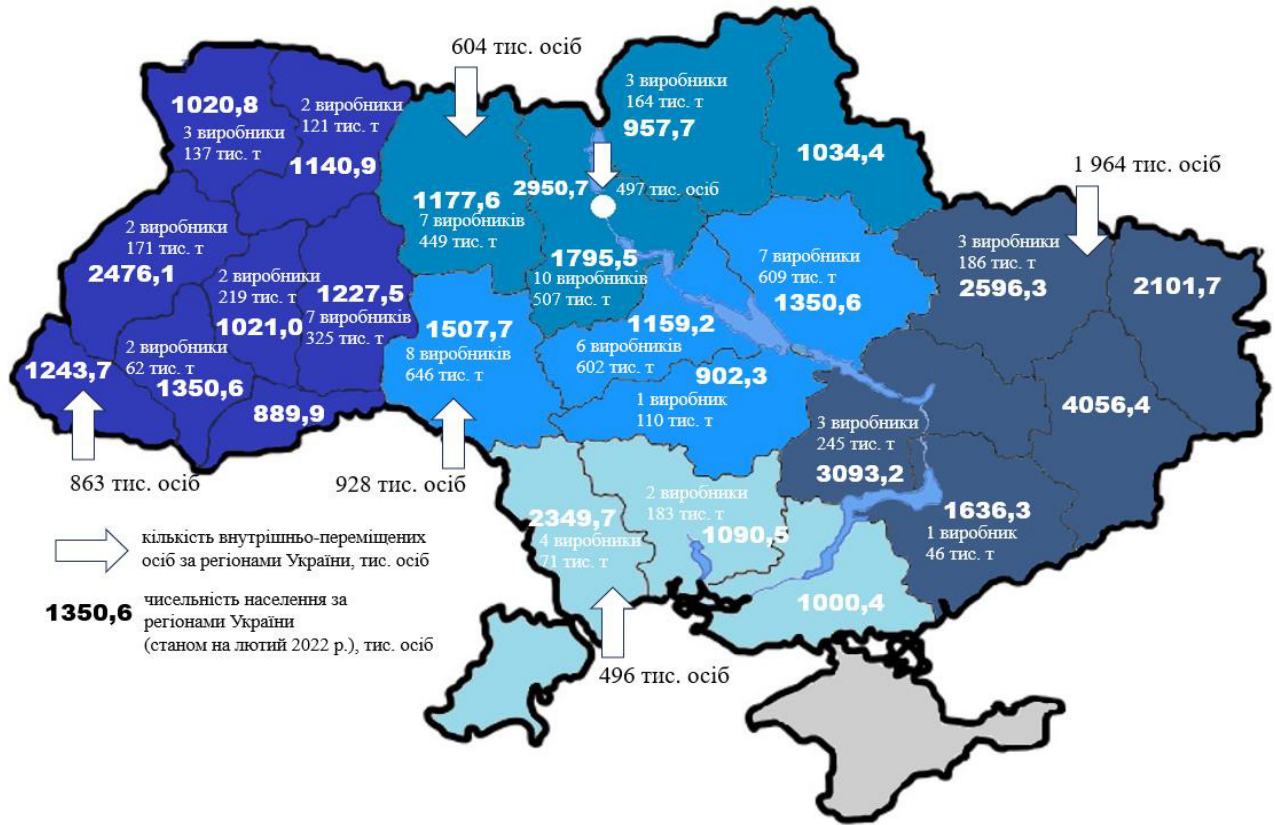

Рисунок 2.15 – Карта співвідношення розміщення виробничих потужностей молокопереробних підприємств (тис. т) та чисельності населення в областях України (тисяч осіб)¹, 2022 рік

¹дані наведено без урахування інформації із тимчасово окупованих територій України

Джерело: розроблено автором на основі [66, 212]

Протягом 2022 року багатьом великим молокопереробним підприємствам, таким як ТОВ «Люсдорф», ТОВ «Органік Мілк», ТОВ «ТЕРРАФУД», ТОВ «МК «Галичина», ПрАТ «Тернопільський молокозавод», ТОВ «Радивилівмолоко», ПП «Білоцерківська агропромислова група», ТОВ «Лубенський молочний завод», ПрАТ «Ічнянський молочно-консервний комбінат» було надано дозвіл на експорт у період військового стану [86, 203].

За статистичними даними, попри обмеження і військові дії, у 2022 році експорт молочної продукції відчутно зріс по усіх групах товарів (окрім

кисломолочних сирів та молочної сироватки). У вартісному виразі спостерігається нарощення експорту на 17,9%, порівняно із 2021 роком. Причиною цього стали наступні зміни:

- підтримка експорту біржових молочних продуктів, таких як вершкове масло, сухе знежирене молоко, сухе незбиране молоко, казеїн, сири;
- домовленості про пільговий експорт до країн ЄС без квот та мит;
- спрощені умови транзиту молочної продукції через Європу;
- зростання кількості молокопереробних підприємств, які отримали право постачання продукції до ЄС та Великої Британії;
- налагодження логістичних зв'язків з країнами Близького Сходу, Північної Африки, країн Азії;
- наявність надлишку молочної сировини, яку потрібно було реалізувати на закордонних ринках [190].

Нова географія експорту України почала формуватися іще до повномасштабного вторгнення із 2014 року, коли було скорочено торгівлю з Росією, а доставка у країни СНД була обмежена через неможливість транзитних перевезень через РФ. Проте частка торгівлі молочними продуктами з пострадянськими країнами залишалася на рівні близько 90% від усього обсягу експорту молочної галузі. До 2021 року частка експорту до країн СНД (окрім країн Балтії) все ще трималася на рівні 50% (рис. 2.16), хоча удвічі зріс експорт до ЄС та відбулося незначне нарощення поставок до країн Близького Сходу та Північної Африки [84].

У 2022 році відбулася кардинальна зміна логістичної орієнтації українських експортерів (рис 2.16.). Втрата можливості перевезення товарів через українські морські порти змусила використовувати сухопутні методи доставки і звернутися до європейських партнерів. Відтак частка експорту у країни ЄС у 2022 році зросла 3,6 разів у порівнянні із 2021 роком. Постачання до країн СНД (окрім країн Балтії) зменшилось на 20,6%, до країн MENA – на 10,9%, до країн Південно-Східної та Північної Азії - на 13% [77].

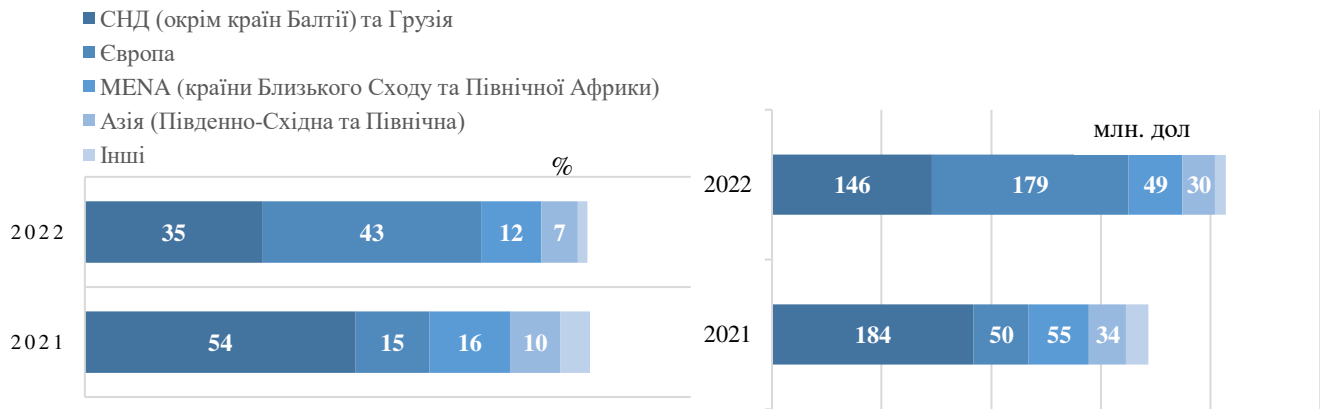

Рисунок 2.16 – Порівняння географії експорту молочної продукції з України у відсотковому та вартісному виразі, 2021–2022 рр.

Джерело: розроблено автором на основі даних [188]

Щодо асортименту молочної продукції, який вивозився з України, варто відмітити, що найбільшу частку експорту у 2022 році займає масло вершкове – 20 %, казеїн – 19%, та сухе зажирене молоко – 17%, постачання яких помітно зросло (рис. 2.17). Також із 2022 року до Європи почали експортувати українські сири, які зазнавали значної конкуренції з боку Польських виробників [134].

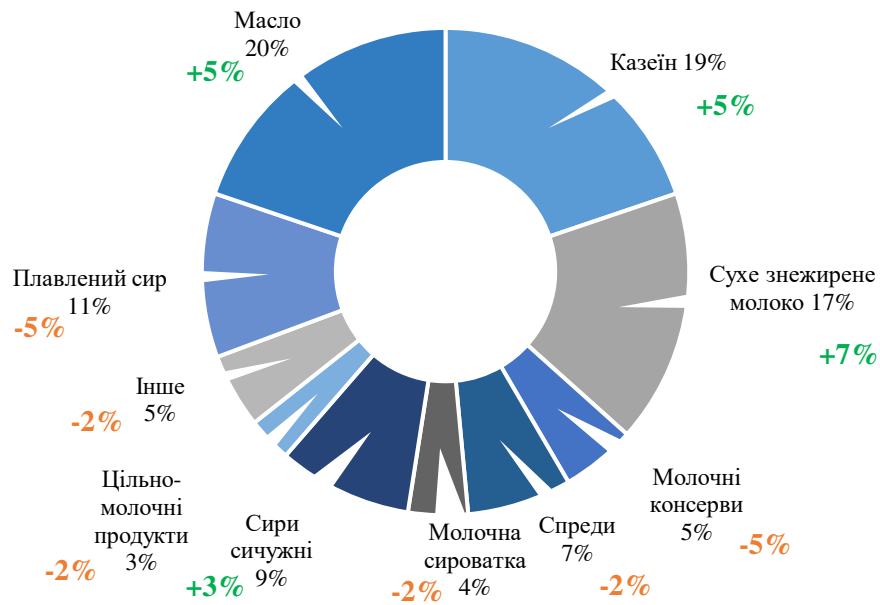

Рисунок 2.17 – Структура експорту молочної продукції України у 2022 році та його темп росту порівняно із 2021 роком

Джерело: розроблено автором на основі даних [188]

Загалом молочних продуктів було експортовано на суму 210,1 млн. дол., а імпортовано – 186,0 млн.дол, до порівняння із 2021, коли експорт складав 178,2 млн. дол. а імпорт – 372,8 млн. дол. [134].

Отже, виробництво продуктів з молока в Україні та їх експорт повинно супроводжуватися відповідним рівнем якості молочної сировини та кінцевої продукції. Цьому повинні сприяти активна політика держави у сфері сприяння та підтримки молочного тваринництва, створення підґрунтя для виробництв, які будуть відповідати міжнародним та європейським стандартам для орієнтації на закордонні ринки збуту. Можливості виходу на ринки Європи дозволяють українським виробникам уникнути проблем із логістикою та дороговартісними перевезеннями до країн MENA, а тому молокопереробні підприємства мають ефективно обирати портфелі експортної продукції, зважаючи на кон'юнктуру та попит на закордонних ринках.

Таким чином, ситуація, яка склалася у молокопереробній галузі у зв'язку із руйнівним впливом повномасштабного вторгнення, вимагає комплексних ефективних дій у сфері державного стимулювання та підтримки, зміни якісних характеристик сировини та продукції, адаптації до сучасних стандартів безпеки виробництва, ефективного контролінгу витрат виробництва, осучаснення технологій та обладнання для комплексної переробки молока та вторинного використання ресурсів, зростання енергоефективності, впровадження системи інженерного менеджменту. Усі перелічені заходи сприятимуть посиленню конкурентних позицій українських виробників та зможуть підвищити можливості для зростання експорту молочної продукції не лише до країн ЄС, а й до країн партнерів із СНД, MENA та країн Південно-Східної та Північної Азії [135, с. 16].

Підсумувавши вищерозглянуті аспекти діяльності підприємств-виробників молочної продукції на вітчизняному ринку, варто систематизувати їх у вигляді таблиці 2.4 задля порівняння існуючих проблем для підприємств досліджуваної галузі та можливих стратегічних напрямків їх розвитку, які реально застосувати в умовах військового стану.

Побудова ефективних логістичних ланцюгів відіграє значну роль у забезпеченні стійкості молочної галузі, особливо в умовах зниження виробничих потужностей підприємств в окупованих регіонах України та у зонах бойових дій. Переваги експорту над імпортом у 2022 році та забезпечення достатнього рівня споживання молочних продуктів вдалося досягти завдяки швидкій переорієнтації на європейські ринки, пільговому експорту, надання підприємствам дозволів на експорт, запуску державних грантових програм [203, с. 99].

Таблиця 2.4 – Основні проблеми та стратегічні напрями розвитку підприємств молокопереробної галузі в сучасних умовах

Існуючі проблеми молокопереробних підприємств	Стратегічні напрями розвитку молокопереробних підприємств
Зменшення молочногo скотарства і як наслідок спад виробництва молочної сировини.	<p>Збереження та відновлення молочногo тваринництва:</p> <ul style="list-style-type: none"> - використання програм державної підтримки та доступного кредитування для виробників молока, релокація молочногo тваринництва на період воєнного стану; - формування державних замовлень.
Зростання витрат молокопереробних підприємств, неефективна цінова політика на сировинне молоко призводить до підвищення собівартості виробництва молочної продукції.	<p>Удосконалення виробничої та маркетингової стратегії молокопереробних підприємств:</p> <ul style="list-style-type: none"> - виробництво молочних продуктів за мембранними технологіями, що дозволить ефективно переробляти сировинне молоко та досягти конкурентних цін на продукцію; - зміна асортиментних лінійок: виготовлення функціональних продуктів, продукції із молока нетваринного походження, виробництво органічної (фермерської) продукції, створення лінійок або диференціація продукції для B2B та готельно-ресторанного сектору. <p>3Технологічне переоснащення та модернізація молокопереробних підприємств:</p> <ul style="list-style-type: none"> - використання енергоефективних технологій; - автоматизація технологічних процесів; - перехід на екологічні стандарти та НАССР сертифікація виробників. <p>Забезпечення молокопереробних підприємств висококваліфікованими кадрами:</p> <ul style="list-style-type: none"> - підготовка фахівців та технологів для молочногo сектору; - забезпечення ефективної системи менеджменту та контролю роботи працівників на підприємствах.

Продовження таблиці 2.4.

Існуючі проблеми молокопереробних підприємств	Стратегічні напрями розвитку молокопереробних підприємств
Проблеми із логістикою і перевезенням сировини та готової продукції (блокування морських портів, українсько-польського кордону), скорочення експорту молочної продукції до країн Азії. Значні міграційні процеси, населення спричинені військовими діями на території України, що призвели до зниження попиту у деяких регіонах.	Стимулювання експорту, розширення експортних ринків з орієнтиром на європейські країни під час дії воєнного стану (через втрату багатьох логістичних зв'язків), побудова нових логістичних ланцюгів.
Збитки від втрати виробничих потужностей підприємств, які знаходяться на окупованих територіях, або у зоні проведення бойових дій. Діяльність таких підприємств тимчасово або повністю припинена, або продовжується на користь держави-агресора	Релокація виробничих потужностей у безпечні регіони, допомога держави у відновленні втрачених активів через дії держави-агресора. Розробка проектів співробітництва виробників молока та молокопереробних підприємств.
Значний обсяг імпорту молочної продукції з Європи (імпортовані сири займають високу частку вітчизняного ринку)	Захист українських виробників молочних продуктів: - боротьба із фальсифікацією молочної сировини та продукції; - підвищення лояльності споживачів до українського виробника; - квотування імпорту молочної продукції та захист вітчизняного ринку у післявоєнний період.
Відчутний дефіцит оборотних коштів у виробників молочної продукції через обмеження кредитування молокопереробних підприємств та призупинення програм державної підтримки.	Державна підтримка молокопереробних підприємств, що повинна здійснюватися через надання субсидій у післявоєнний період, акумулювання та розподіл фондів для збереження і підтримки молочного скотарства, сприяння експорту, кредитування для модернізації виробничих потужностей, розвиток проєктів державних замовлень для поповнення резервів Збройних Сил України, підтримка ініціатив у створенні кооперацій виробників молока та переробних підприємств для врівноваження сезонного коливання цін на сировину та забезпечення потреб виробництва.

Джерело: систематизовано автором на основі [83, 132]

Проте, велику частину втрат виробничої потужності молокопереробним підприємствам вдалося покрити лише за рахунок значної міграції українців закордон, а зростання частки експорту на європейський ринок може бути недовготривалим у разі скасування відповідних пільг. Тому для того, щоб не

втрачати одержані можливості та підвищувати потенціал розвитку варто утримувати експорт на високому рівні, підтримуючи торгівельні відносини, контролювати якість продукції, що виготовляється, застосовувати інструменти кредитування, грантові програми заради створення відповідних умов для відновлення молочного тваринництва та молокопереробної галузі у цілому [26].

Отже, військові дії на території України суттєво вплинули на вітчизняний бізнес, та зокрема на функціонування молокопереробних підприємств, які значно скоротили свою діяльність. Зменшення фінансування галузі, брак сировини, проблеми із логістикою і переміщенням виробничих потужностей, перешкодження експорту, значні витрати та собівартість молочної продукції – усі ці фактори демонструють масштаби проблем, із якими зіштовхнулися молокопереробні підприємства від початку війни [204, с. 203]. Однак орієнтація на експорт, досягнення відповідних стандартів якості продукції, оптимізація виробничих витрат, ефективна програма державної підтримки дозволять молочному бізнесу залишатися стійкими за несприятливих умов, та, проаналізувавши загрози і можливості, відновити свій потенціал.

2.3. Особливості фінансового моніторингу діяльності молокопереробних підприємств

Як уже було досліджено, основні проблеми молокопереробного сектору національної економіки безпосередньо витікають із загальних проблем вітчизняного агропромислового комплексу. Ці проблеми супроводжуються особливостями молокопереробної галузі, у тому числі значною залежністю виробників від ресурсів та сировини, а також обмеженістю термінів реалізації готової продукції. Повільні темпи впровадження прогресивних технологій виробництва якісних молочних продуктів, нестійкі показники розвитку малих та середніх підприємств, які зазнають тиску з боку великих конкурентів та не можуть значно впливати на загальний ринок, висока частка позикових коштів у структурі

капіталу, низький рівень оновлення матеріально-технічної бази свідчать про те, що ефективність галузі залежить здебільшого від інтенсивних факторів [35, с. 43].

Економічне зростання держави залежить від стійкого фінансового стану та підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання, що функціонують у її межах. Тому за умов економічної нестабільності в Україні та, зважаючи на вплив військово-політичної ситуації, необхідно постійно відслідковувати фінансові показники діяльності підприємств та систематично здійснювати фінансовий моніторинг. Визначено, що фінансовий моніторинг дозволяє відобразити причинно-наслідкові зв'язки в сукупності факторів, що впливають на підприємство, та встановити ті чинники, які різною мірою спричиняють відхилення фінансових показників. Розвиток молокопереробних підприємств також зазнає значного впливу з боку екзогенних економіко-соціальних процесів, уникнути дії яких неможливо повною мірою. Проте можливо здійснювати управління на основі сигналів фінансового моніторингу, таким чином, послаблюючи залежність підприємства від проблем галузі та посилюючи його конкурентоспроможність. Тому аспекти фінансового моніторингу підприємств-виробників молочної продукції полягає, здебільшого, у особливостях факторів зовнішнього середовища, що формують потенціал молокопереробної галузі України в цілому [199, с. 43].

Оцінювання основних фінансових показників та індикаторів у процесі здійснення фінансового моніторингу дозволяє визначити значимість їх відхилення від нормативних або запланованих значень та зосередити увагу керівників підприємства на виявлених причинах таких відхилень, скеровуючи їх на прийняття необхідних пріоритетних управлінських рішень. У цілях фінансового моніторингу підприємств молокопереробної галузі використовується комплекс показників, які характеризують фінансовий стан як у короткостроковій перспективі (показники ліквідності та платоспроможності) так і у довгостроковому періоді (вартісно-орієнтовані показники) [101, с. 58].

Побудова інформаційних потоків на молокопереробному підприємстві є важливою частиною його фінансового моніторингу та інженерного менеджменту. Моніторинг інформації, що надходить із каналів зовнішнього (макро- і

мікросередовища), внутрішніх підрозділів (дані щодо ресурсних можливостей, організаційно-управлінська інформація) застосовується менеджерами разом із визначенням способів і критеріїв її опрацювання (рис. 2.18).

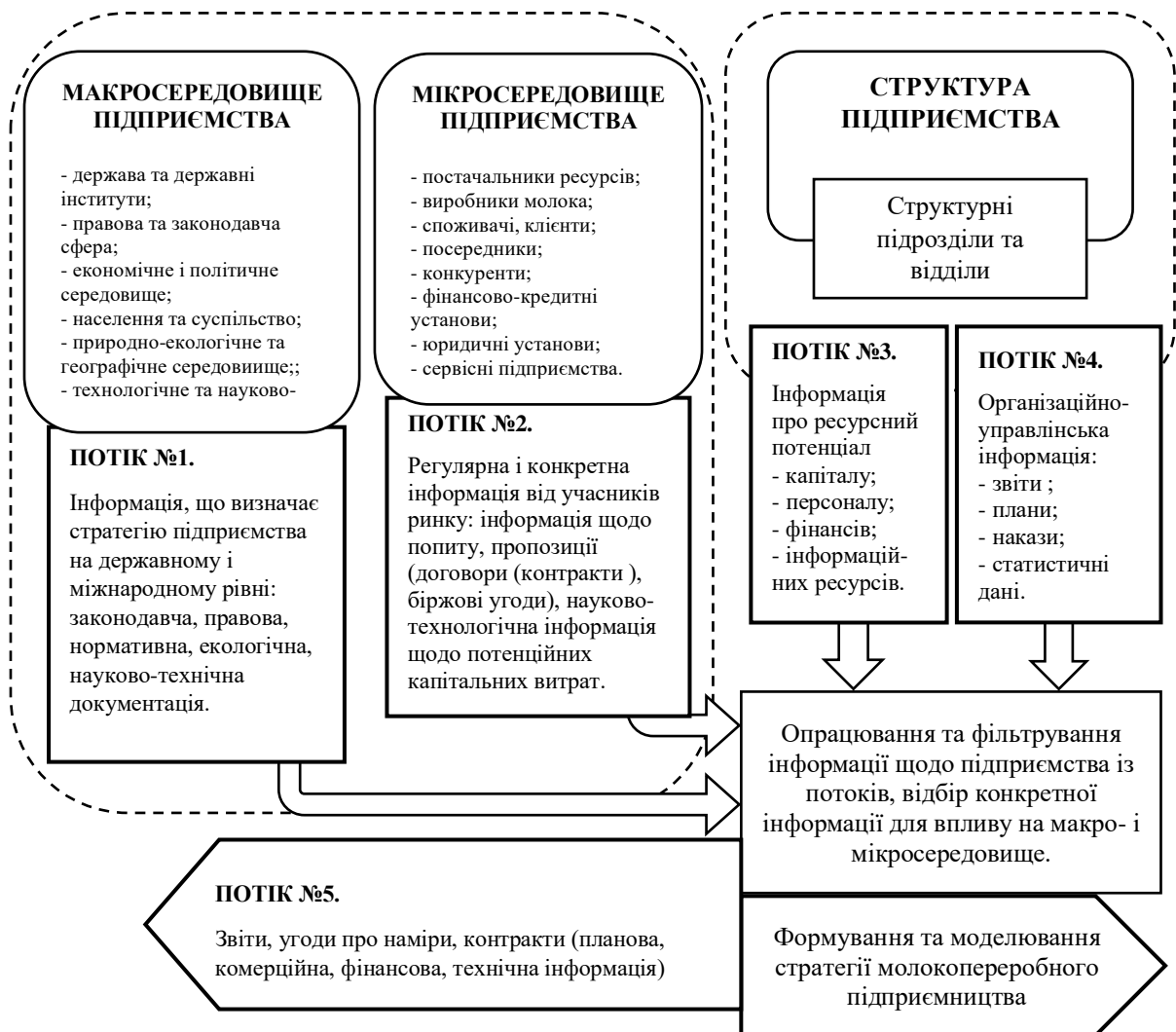

Рисунок 2.18 – Схема руху інформаційних потоків на молокопереробному підприємстві для цілей моніторингу

Джерело: систематизовано автором на основі [192]

Оптимальне планування діяльності молокопереробних підприємств значно залежить від опрацювання інформаційних потоків, що надходять, задля побудови ефективної моніторингової системи підприємства, що буде гнучкою до різних варіантів операційних, виробничих планових рішень. Складність організації моніторингу відтак залежить від рівнів логістичного середовища підприємства. Зокрема на молокопереробних підприємствах можна виділити чотири рівні логістичних систем, які включають виконання завдань завантаження готової

продукції, яка готова до відправлення споживачам та її транспортування, організацію процесів, які передбачають також наявність комплексу зовнішніх логістичних посередників, менеджмент закупівлі та транспортування сировини, напівфабрикатів та комплектуючих на виробництво, та управління запасами незавершеного виробництва, обслуговування кінцевого споживача [138].

Для технології переробки молока та виробництва молочної продукції характерним є безперервність виробничих процесів. Важливим етапом виробництва виступає прийом та обробка молока, оскільки саме під час цього процесу закладаються передумови якості готової продукції. Також контрольними критичними точками у виробництві продукції є етапи розливу молока, безпосередньо процес виробництва молочної продукції, охолодження готової продукції та її відправка (рис. 2.9).

Особливостями продукції молокопереробних підприємств, які впливають на підходи до їх моніторингових процедур, окрім безперервності виробничого циклу є також наступні:

- неефективність випуску вузького асортименту продукції. Характерною якісною ознакою молочної сировини є наявність жирної і нежирної складової. Відтак виробництво продукції молокопереробними підприємствами супроводжується виходом одразу декількох видів готової продукції. Наприклад при переробці молока можна отримати вершки та вершкове масло. Тому вузька спеціалізація у молочному бізнесі є менш рентабельною аніж створення асортименту на основі «обрату» виробництва.
- незначні терміни зберігання молочної продукції. Таке обмеження спричиняє необхідність наявності великої кількості холодильного та морозильного устаткування, змушує виробників ефективно планувати швидкі поставки та реалізацію продукції кінцевому споживачу, використовувати сучасні методи пакування і зберігання, застосовувати лояльну систему клієнтського сервісу;
- залежність розміщення молокопереробних підприємств від сировинних баз та регіонів збуту. Молочна сировина як і готова молочна продукція має невеликий термін зберігання, а тому підприємства, що виробляють таку

продукцію концентруються у сировинних зонах. Управління постачанням сировини повинне бути оперативним, а продукція від дистриб'юторських компаній повинні поступати на трогові майданчики протягом доби від здійснення замовлення (модель Just-In-Time);

- обов'язкова наявність оптимальних дистриб'юторських каналів. Зважаючи на умови зберігання і перевезення молочних продуктів постає питання постачання товарів незначним партіями, що вимагає ефективної взаємодії дистриб'юторів та торгових майданчиків [82].

Таким чином, моніторинг надходження інформації сучасного молокопереробного підприємства повинен враховувати перелічені особливості. В межах контролінгового планування, автоматизованого проектування (Computer Aided Design) виробництва, управління постачаннями та продажами, синхронізації робіт різних підрозділів підприємства, загального управління якістю (TQM) завдання моніторингу є досить різноманітними із залученням інформаційних систем і технологій, програмної інженерії [26].

У діяльності молокопереробних підприємств важливим фактором ефективності їх функціонування є зниження собівартості випущеної продукції. Рентабельність підприємств молокопереробної галузі безпосередньо залежить не лише від стану молочного тваринництва в Україні, забезпечення молочною сировиною, її якості та ціни, а й від рівня виробничих витрат, яким слід приділяти підвищену увагу в умовах конкуренції з боку великої кількості виробників молочної продукції [112, с. 31].

В напрямку зниження витрат підприємства важливу роль відіграє контролінговий механізм управління витратами, націлений на виявлення резервів економії витрат та раціонального використання ресурсів за допомогою сучасних інструментів та методик. У свою чергу контролінг витрат здійснюється через спеціальну систему спостереження на підприємстві – систему моніторингу, що відображає інформацію щодо рівня витрат спожитих ресурсів на основі комплексу критеріїв та показників.

Контролінг на підприємстві – це система, яка спрямована на досягнення цілеспрямованої діяльності менеджменту, його підтримку в структурних підрозділах підприємства шляхом проведення внутрішнього аналізу та обліку. Функція контролінгу та система моніторингу тісно по'язані саме через потребу менеджменту в результатах аналізу, оцінювання та інтерпретації моніторингових даних [101, с. 58].

За сучасних умов ринку в загальній системі контролінгу виокремлений фінансовий контролінг, що являє собою комплекс завдань та рішень, які спрямовані на координацію усіх рівнів управління підприємством та передбачають інформаційне забезпечення елементів управління, фінансовий аналіз та діагностику, фінансове планування, контроль за внутрішньою фінансовою діяльністю задля виявлення відхилень поточних результатів діяльності від планових або нормативних, відповідної оптимізації організаційно-економічних рішень та зростання вартості підприємства у результаті. При прийнятті оперативних управлінських рішень фінансовий контролінг дозволяє сконцентрувати дії на важливих факторах фінансової діяльності, адже фінансова складова управління підприємством є основною нішею, що підтримує систему контролінгу на підприємстві в цілому та орієнтує його на досягнення рентабельності та забезпечення раціонального здійснення операцій [182, с. 343].

Завдання фінансового контролінгу повинні коригуватися відповідно до стратегічних напрямків та умов діяльності підприємства. Одним із завдань фінансового контролінгу є розподіл ресурсів підприємства і використання їх відповідно до потреб за пріоритетним ранжуванням. Тому середовище контролю, яке включає рівень ефективності використання виробничих ресурсів, структуру та динаміку витрат промислових підприємств (в тому числі і молокопереробних), відтак має виступати одним із основних напрямків фінансового моніторингу (включаючи функції контролінгу), оскільки завдання мінімізації витрат та зниження собівартості співпадають із цілями оптимізації фінансових результатів (рис. 2.19).

Таке середовище контролінгу виробничих витрат молокопереробних підприємств вміщає наступні об'єкти: закупівельні витрати на молочну сировину та допоміжні матеріали; витрати на транспортування та заготівлю матеріалів, на підвищення та підтримання якості молочної сировини та допоміжних матеріалів; виробнича собівартість продукції за видами; витрати на оплату праці та соціальне забезпечення; амортизація цехового обладнання та виробничих приміщень; витрати на освоєння нових технологій та удосконалення виробництва, підготовку до виробництва нових видів продукції, витрати на аналіз продукції на післявиробничих етапах [137].

Рисунок 2.19 – Імплементация об'єктів контролінгу витрат у систему фінансового моніторингу молокопереробних підприємств

Джерело: розроблено автором

При цьому обов'язки моніторингу відхилень витрат від заданих або прогнозованих значень у межах вказаних об'єктів контролінгу можуть бути покладені на комерційного директора та директора по виробництву. Накопичена інформація із первинних документів середовища контролю виступає вихідними даними для складання управлінської звітності із центрів витрат. Надалі звіти

поступають у фінансовий відділ підприємства, де перевіряються та опрацьовуються, а також визначаються фактори негативних відхилень показників, їх вплив на фінансові результати діяльності підприємства. Дана інформація передається у планово-економічний відділ, який на основі її вивчення формує відповідні управлінські рішення та рекомендації щодо мінімізації виробничих витрат підприємства з використанням наявних резервів їх зниження [112, с. 32].

Особливістю молокопереробних підприємств є те, що за технологією виробництва 60% собівартості готової продукції становить молочна сировина (у деяких випадках досягає 80%). Тому фінансовий контролінг виробничих витрат має бути зосереджений саме на моніторинговій інформації із управлінської звітності щодо надходження сировинного молока, фактичного його відвантаження, втрат молока під час приймання, витрат сировини та молока за технологічними процесами, за видами технологічного обладнання та на одиницю продукції за асортиментом. Важливим є також контроль результатів оперативного моніторингу даних із журналів лабораторних вимірювань якісних показників молока, адже норми витрат молочної сировини визначаються саме на основі базисної його жирності [136].

Таким чином, завдяки налагодженій системі передачі інформації від суб'єктів моніторингу до контролінгових служб підприємства стає можливим попередження та запобігання перевитрат під час виробництва молочної продукції, яке є значно залежним від молочної сировини. Виникнення ситуацій із нераціональним використанням молочної сировини на виробництві, у разі їх оперативного виявлення, стає причиною більш детального контролінгу даного середовища і формування відповідних управлінських рішень та заходів (коригуючих дій), які не допускать можливість їх повторення, а також їх подальшого впливу на фінансові показники підприємства.

Досліджуючи вітчизняну молокопереробну галузь, можна узагальнити, що зміни нормативної документації та вимог стандартизації щодо постачання, переробки молочної сировини, її якості, суттєво впливають на суб'єктів молокопереробної галузі, адже ці вимоги практично виключають надходження на

переробні підприємства молока другого гатунку. Унаслідок неминучим є зростання собівартості виробництва та цін на молочні продукти. Враховуючи зменшення платоспроможного попиту населення, це може привести до зниження рентабельності виробництва. З цього випливає, що фінансовий моніторинг діяльності молокопереробних підприємств повинен бути зосереджений на поглибленому аналізі поточних та стратегічних фінансових чинників, які є характерними для даного ринку [199, с. 43].

На ефективність діяльності молокопереробних підприємств впливають також особливості природно-кліматичних умов, територіальне розташування підприємств та сировинних баз, сезонність виробництва молока, диференціація рентабельності виробництва різних видів молочної продукції. Зважаючи на ці фактори, підприємства-виробники молочної продукції повинні бути забезпечені резервом фінансових ресурсів та мати інвестиційний потенціал задля безперебійності виробництва та підтримання запланованої виробничої програми у певні періоди. При цьому, індикаторами фінансового моніторингу є показники рівня кредитоспроможності підприємства та його фінансового стану: коефіцієнти ліквідності (поточної, швидкої, абсолютної), коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт фінансового ризику, коефіцієнт оборотності балансу, коефіцієнт маневреності власних коштів, показники надійності підприємства (коефіцієнт забезпечення кредиту, показники оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості, оборотності готової продукції).

Фактичні значення вказаних показників, визначених у процесі фінансового моніторингу, порівнюються із допустимими значеннями та здійснюється оцінка підприємства щодо кредитного забезпечення його діяльності. Рівень використання підприємствами позикового капіталу повинен відображати збалансованість структури усього капіталу та свідчити про здатність підприємства зберігати власну фінансову стійкість [166, с. 119].

Процес здійснення фінансового моніторингу молокопереробних підприємств повинен також супроводжуватися аналізом їх майнового стану, адже значна частина цих підприємств потребує нарощення виробничих потужностей за рахунок

оновлення техніко-технологічної бази та переозброєння виробничих фондів. Для цього суб'єктам фінансового моніторингу підприємства слід зосередити увагу на показниках, що характеризують частку основних засобів у необоротних активах, відсоток активної частини основних засобів, коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт оновлення та коефіцієнт вибуття основних засобів, а також дослідити структуру основних засобів. З цією ж метою проводять вертикальний та горизонтальний аналіз активів балансу [199, с. 46].

Фактор сезонності виробництва молочної продукції (спричиняє потребу в установках для зберігання молочної сировини), скорочення дійного поголів'я впливає на рівень забезпечення молокопереробних підприємств якісною сировиною поряд із низьким рівнем державної підтримки сільськогосподарських виробників. Зважаючи на це, невід'ємною складовою фінансового моніторингу суб'єктів молокопереробної галузі є оцінювання фінансових результатів господарської діяльності. Показники рентабельності у комплексі із показниками ліквідності та коефіцієнтом фінансової незалежності дозволять врахувати відмінності між коливаннями показників у бік покращення чи погіршення не лише фінансового стану, а й також відобразити ефективність виробництва. Слід концентрувати увагу на показниках рентабельності продажів, коефіцієнті рентабельності активів та рентабельності виробництва, які збалансовують та доповнюють результати фінансового моніторингу [56, с. 128].

Рівень рентабельності виробництва та переробки молока підприємствами в Україні протягом 2012-2021 рр. змінюється нерівномірними темпами. За цей період спостерігається значне зниження рентабельності у 2018 р. (16,1%) у порівнянні із 2017 р. (26,9%) на 10,8%, що було спричинено зниженням цін реалізації молока як готової продукції. Найнижчий показник рентабельності виробництва молока за досліджуваний період спостерігався у 2014 р. і становив 11%. У 2019 р. рентабельність переробки молока зросла до 20,6%, що є на 4,5% більшим значенням ніж у 2018 році [66].

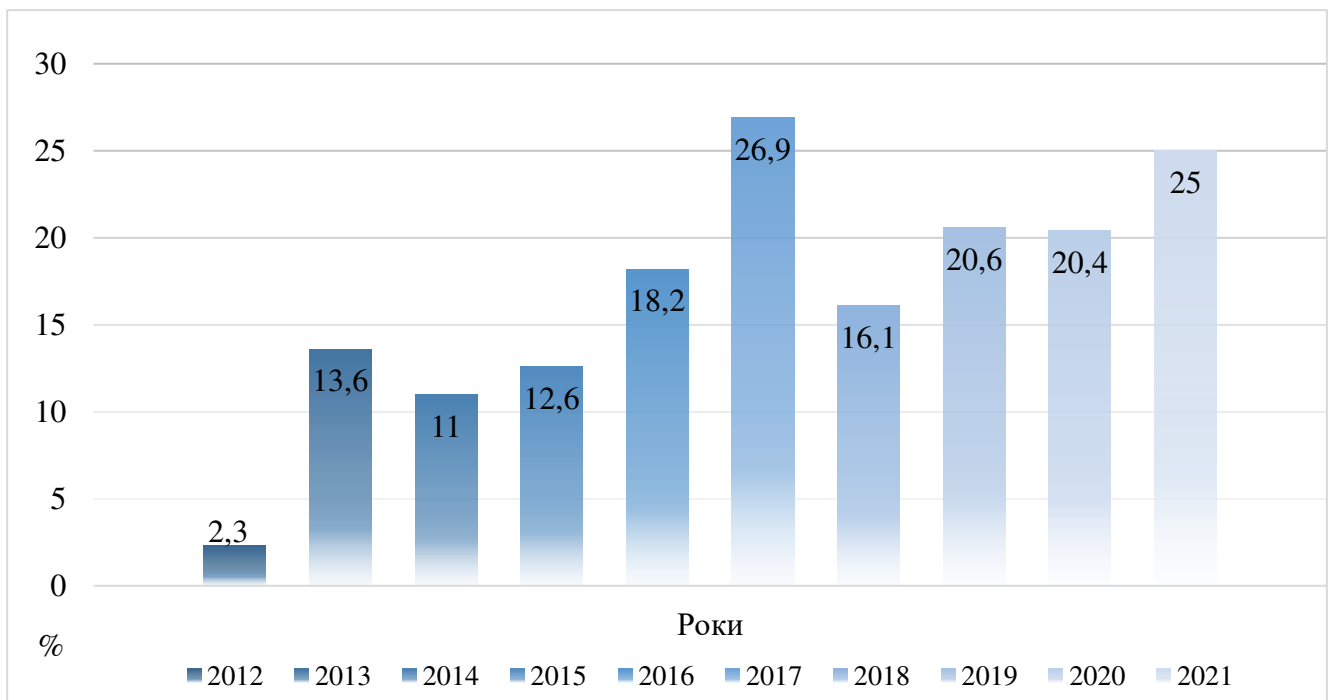

Рисунок 2.20 – Рівень рентабельності виробництва молока, 2012-2021 рр.¹, %

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах

Джерело: систематизовано автором на основі [66, 132]

У 2021 році рентабельність господарської діяльності із переробки молока була досить високою (25%), що дозволило підприємствам-виробникам мати запас фінансової міцності у 2022 році.

Фінансові результати діяльності молокопереробних підприємств та їх фінансова стійкість залежить також від розміру підприємства, розташування поблизу сировинних баз, спроможності протистояти конкуренції на ринку сировини. З метою аналізу залежності рентабельності молокопереробних підприємств за регіонами України від рівня виробничих витрат, зобразимо карту, що співставляє ці показники (рис. 2.21). Інформація, відображена на рисунку 2.21, свідчить, що до повномасштабного вторгнення у 2021 році найбільш рентабельним було виробництво молока у Волинській (39,4%), Рівненській (33,6%), Миколаївській (31,6%) та Хмельницькій областях (30,0%). Витрати на виробництво 1 кг молока є найнижчими у підприємств Рівненської області (2,94 грн/кг), тому не випадково, що її молокопереробні підприємства були серед лідерів по рівню рентабельності виробництва молока. Вінницька область є найкраще забезпеченою якісною молочною сировиною вищого та екстра гатунку (рис. 2.5), а надії молока

у її регіоні є одними із найвищих (рис. 2.4), для забезпечення 8 великих виробників молочної продукції на її території, середня рентабельність переробки молока якими становить 21,7%.

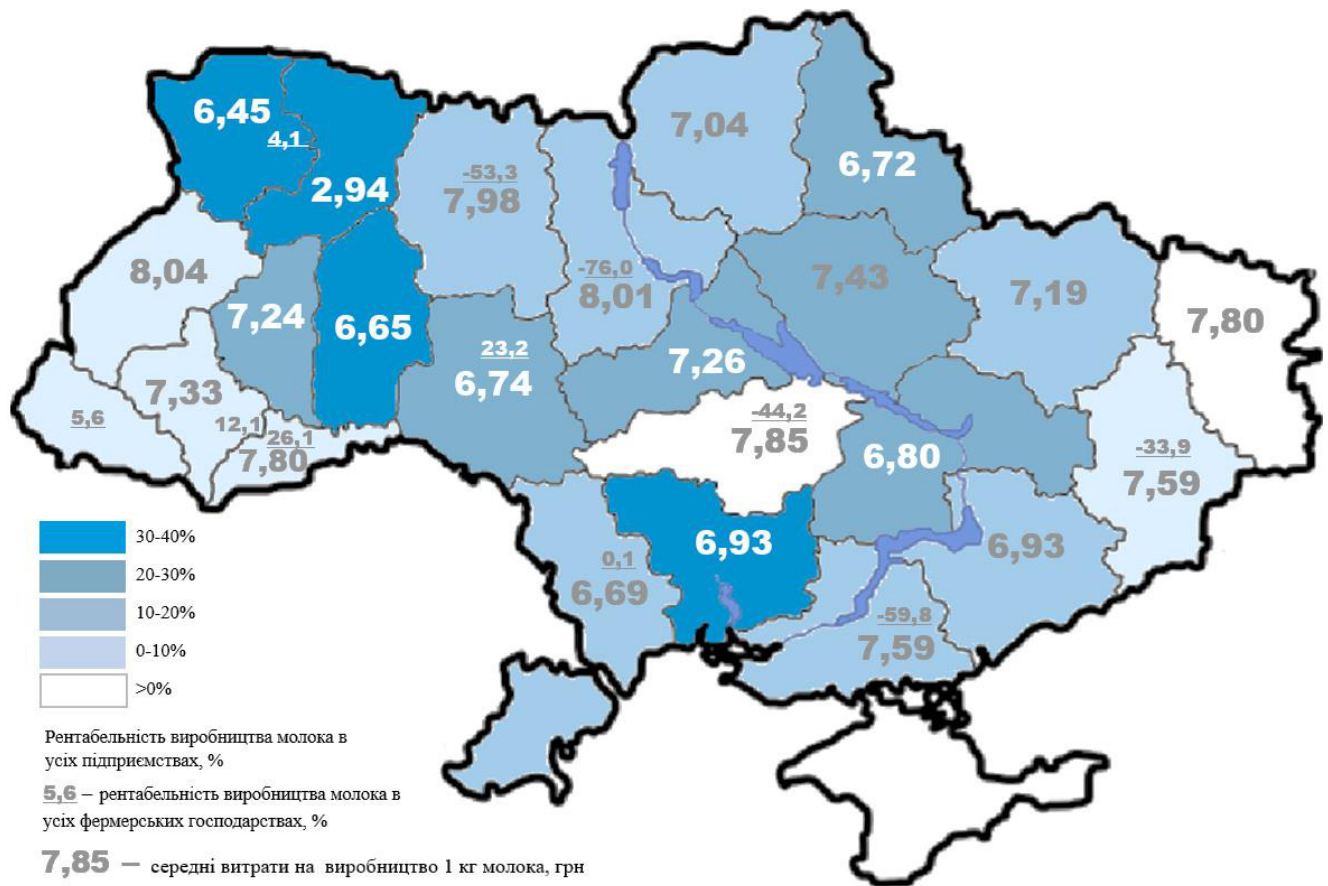

Рисунок 2.21 – Карта порівняння рентабельності виробництва молока та витрат на виробництво 1 кг молока підприємствами України за регіонами¹, 2021 р.

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах;

дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: розроблено автором на основі [170]

Для цілей моніторингу фінансового стану підприємств, сформуємо вибірку акціонерних підприємств різного типу, які функціонують на вітчизняному ринку молочної продукції.

Серед досліджуваних підприємств ПАТ «Дубномолоко» (ТМ «КОМО») – Рівненська обл., ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» (ТМ «Слов'яночка», ТМ «Агуня», ТМ «Чудо», ТМ «Ромол», ТМ «Марійка») – Київська обл., ПрАТ «Комбінат «Придніпровський» (ТМ «Злагода», «Любимчик») – Дніпропетровська обл., ПрАТ «Тернопільський молокозавод» (ТМ «Молокія») –

Тернопільська обл., які є відомими представниками вітчизняного ринку молочних продуктів, а також компанії, що є представниками малого підприємництва, ПрАТ «Львівський міський молочний завод», ПАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока» (Львівська обл.), ПрАТ «Заріченський молокозавод», ПрАТ «Острозький молокозавод» (Рівненська обл.), ПрАТ «Чортківський сирзавод» (Тернопільська обл.). Підприємства здійснюють економічну діяльність у сфері перероблення молока, виробництва масла та сиру, виробництва інших молочних продуктів [204].

Таблиця 2.5 – Досліджувані підприємства молокопереробної галузі України та їх показники фінансової звітності за 2022 рік

№ з/п	Юридична назва підприємства	Абсолютні показники (2022 р.), тис. грн					
		Вартість активів на кінець року	Статутний капітал на кінець року	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Поточні зобов'язання на кінець року	Власний оборотний капітал
1.	ПАТ «Дубномолоко»	1 005 742	14 090	2 551 138	3 497 941	850 928	-193 908
2.	ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна»	1 083 945	133 767	278 251	398 244	149 084	738 697
3.	ПрАТ «Комбінат «Придніпровський»	575154	17500	2054535	1594123	76849	215 889
4.	ПрАТ «Тернопільський молокозавод»	1 278 427	15 800	3 497 941	2 790 536	495 768	-34737
5.	ПАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока»	77 700	741	8 261	6 732	102 034	-29 819
6.	ПрАТ «Заріченський молокозавод»	1 649	240	4 159	2 804	465	500
7.	ПрАТ «Львівський міський молочний завод»	15422	12886	2746	2747	7055	7245
8.	ПрАТ «Острозький молокозавод»	1 450	652	-	5,2	117 018	-115889
9.	ПрАТ «Чортківський сирзавод»	3 708	721	346	170	144	1802

Джерело: систематизовано автором на основі даних [4, 25]

Фінансовий моніторинг даних підприємств проведемо у розрізі таких груп фінансових показників (інформацію наведено у Додатки Б-Л):

- I. показники ліквідності;
- II. показники фінансової стійкості;
- III. показники ділової активності

IV. показники рентабельності.

Досліджувані підприємства суттєво відрізняються розташуванням по відношенню до сировинних баз, вартістю активів та сумою отриманого доходу від реалізації продукції, тому у ролі індикаторів фінансового моніторингу варто використовувати відносні показники та коефіцієнти для можливості порівняння рівня фінансової стабільності. Ще однією особливістю молокопереробних підприємств як наприклад у випадку ПрАТ «Острозький молокозавод» (Додаток И) є відсутність або незначна сума доходу від реалізації продукції, у цьому випадку підприємство може одержувати інші доходи від реалізації сировинного молока іншим молокопереробним підприємствам у періоди кризового стану або коли виробництво основних видів продукції не здійснюється.

Оскільки фінансовий моніторинг малих підприємств передбачають опрацювання більш спрощених форм фінансової звітності, яка наприклад за ф. №2 «Звіт про прибутки і збитки», то потрібно брати до уваги, що у такому випадку операційні витрати не відображаються у звітності [50].

На основі розрахованих фінансових показників діяльності молокопереробних підприємств побудуємо матрицю індикаторів фінансового моніторингу (табл. 2.5.), де зазначимо ключові проблеми для подальшого пошуку загроз підприємства. Порівнявши розраховані показники ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності із нормативними значеннями, можна сигналізувати про існування певних критичних контрольних точок підприємств [204].

Після відповідного ранжування підприємств за наявністю ознак проблемних точок фінансового стану у 2022 році та їх інтенсивністю можна зробити наступні висновки на даному етапі фінансового моніторингу:

1. Серед досліджуваних молокопереробних підприємств акціонерної форми власності найвищий рівень фінансової стійкості у 2022 році прослідковується у компанії ПрАТ «Комбінат «Придніпровський», яка серед охоплених підприємств має найвищі показники платоспроможності та фінансової автономії, а прояв критичних точок у фінансових показниках підприємства за 2022 рік не спостерігається (Додаток Е).

2. Серед досліджуваних малих молокопереробних підприємств достатній запас фінансової стійкості присутній у ПрАТ «Заріченський молокозавод» (рис. 2.22), який у 2022 році здійснював прибуткову діяльність пропри зовнішні загрози, хоча оборотність оборотних коштів не була швидкою через зниження попиту на продукцію (Додаток Д).

Таблиця 2.6 – Матриця індикаторів фінансового моніторингу діяльності досліджуваних молокопереробних підприємств у 2022 році

№ з/п	Індикатори фінансового моніторингу	Найменування підприємств								
		ПрАТ «Комбінат «Придніпровський»	ПрАТ «Заріченський молокозавод»	ПрАТ «Тернопільський молокозавод»	ПрАТ «Вімм-Біль-Данн Україна»	ПрАТ «Чортківський сирзавод»	ПАТ «Дубномолоко»	ПрАТ «Львівський міський молочний завод»	ПАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока»	ПрАТ «Острозький молокозавод»
1.	Рівень ліквідності активів									
2.	Обсяг ВОК									
3.	Ефективність використання ВОК									
4.	Співвідношення ВК та ПК									
5.	Рівень фінансової стійкості (автономії)									
6.	Оборотність ОК									
7.	Оборотність КЗ									
8.	Оборотність запасів									
9.	Оборотність ОЗ									
10.	Рентабельність активів									
11.	Рентабельність ВК									
12.	Прибутковість діяльності									
	Високий рівень	Умовні позначення:								
	Середній рівень	ОК – оборотні кошти;								
	Задовільний рівень	ВК – власний капітал;								
	Незадовільний рівень	ПК – позиковий капітал;								
	Критичний рівень	ВОК – власні оборотні кошти;								
	Інтенсивність індикаторів	КЗ – кредиторська заборгованість;								
		ОЗ – основні засоби.								

Джерело: розроблено автором на основі даних [4, 25]

3. ПрАТ «Тернопільський молокозавод» у 2022 році продемонстрував найвищі показники прибутковості активів серед досліджуваних підприємств (34,9%), проте недостатність власних коштів для покриття поточних зобов'язань

може спричинити ризик неплатоспроможності і загрожувати невиплатою заборгованостей у майбутньому, адже даний показник має незадовільний рівень протягом 2020-2022 рр. (Додаток К).

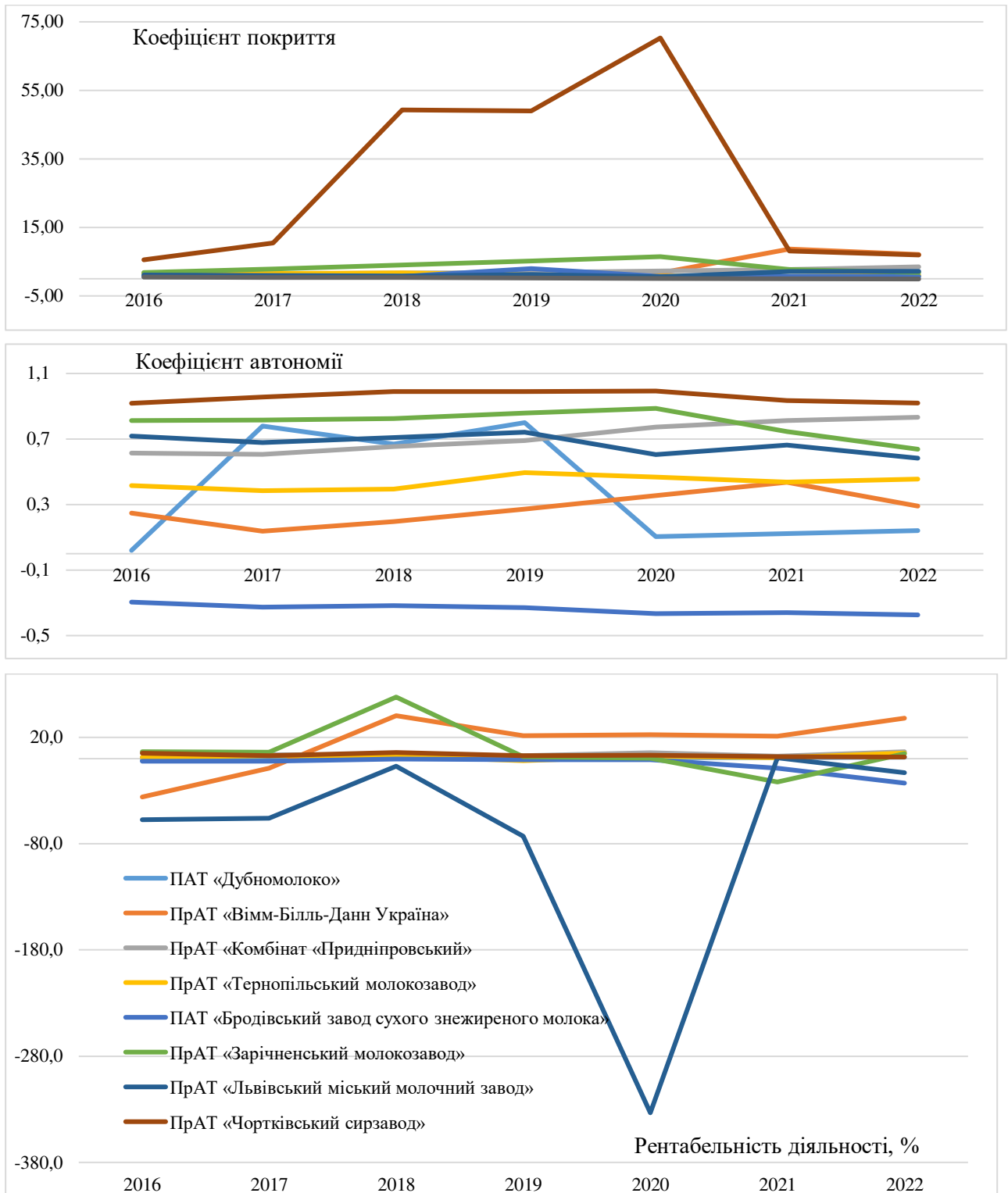

Рисунок 2.22 – Динаміка коефіцієнтів покриття, ліквідності та показника рентабельності діяльності молокопереробних підприємств 2016-2022 рр.
Джерело: упорядковано автором на основі даних [4, 25]

4. Обчислені показники ПрАТ «Вімм-Білль-Данн Україна», що у 2022 році займає друге місце за вартістю активів серед досліджуваних підприємств, свідчать про наявність трьох критичних точок: низького рівня фінансової незалежності, а також недостатньої оборотності оборотних коштів та основних засобів (Додаток Г). Попри позитивний рівень рентабельності підприємству слід звернути увагу на виявлені загрози задля попередження фінансових ризиків.

5. ПрАТ «Чортківський сирзавод» у 2022 році також має проблеми із оборотністю активів, проте рівень фінансової стійкості підприємства є достатнім для погашення поточних зобов'язань, а показники рентабельності є задовільними попри високі витрати виробництва (Додаток Л).

6. Критичні контрольні точки ПАТ «Дубномолоко» прослідковуються у ліквідності активів, недостачі власних оборотних коштів, та рівні фінансової стійкості (Додаток Б). Підприємство демонструє високу ділову активність, а рентабельність діяльності становить 1,4%, тому підприємство зміцнює свою фінансову стійкість, поступово погашаючи свою поточну заборгованість.

7. ПрАТ «Львівський міський молочний завод» (Додаток Ж), ПАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока» (Додаток В) та ПрАТ «Острозький молокозавод» (Додаток И) за даними таблиці 2.6 мають значні фінансові проблеми, які впливають на їхню прибутковість, а тому власникам та керівникам варто застосувати санаційні процедури, або реструктурувати майно даних підприємств.

Отже, у сучасних умовах функціонування молокопереробних підприємств, серед яких можна виділити нерозвиненість сировинних баз, невідповідність якості молочної сировини та зростання цін на неї, недостатній рівень фінансового забезпечення та державної політики у сфері сільського господарства, низькі виробничі потужності та незадовільний матеріально-технічний стан, виникає потреба у визначенні впливу зазначених негативних факторів на ефективність господарської діяльності шляхом систематичного здійснення фінансового моніторингу. Особливостями фінансового моніторингу підприємств-виробників

молочної продукції є зосередження на факторах зовнішнього середовища та детальний аналіз платоспроможності, кредитоспроможності та фінансової стійкості, адже слабким місцем таких підприємств є низька спроможність розрахунків за поточними зобов'язаннями. Враховуючи стратегічну важливість виробництва молока та молочних продуктів в Україні, розвиток молокопереробної галузі повинен супроводжуватися економічним зростанням підприємств, підвищенням їх інвестиційної привабливості та рентабельності завдяки ефективному фінансовому управлінню.

Висновки до розділу 2

1. На основі дослідження зовнішнього моніторингового середовища підприємств варто наголосити на тому, що фінансова стабільність та розвиток підприємств тісно пов'язані із середовищем їх функціонування, тобто можливістю і потенціалом зростання, які сформовано усередині галузі та держави. У свою чергу в підвищенні ефективності діяльності суб'єктів підприємництва зацікавлені не лише власники капіталу та акціонери, а й працівники підприємств, а також держава та її населення. Зовнішні фактори і загрози, із впливом яких зустрічаються сучасні підприємства України і її суспільство, засвідчують циклічність розвитку економіки та історичних процесів, а відтак важливість досягнення цілей розвитку економіки стає усе більшою, враховуючи реально існуючі загрози для суспільних, економічних та екологічних підсистем. Зважаючи на функціонування в умовах постійних ризиків, обов'язковим завданням для сучасних підприємств має стати використання аналітичних аспектів моніторингу, перехід на управління у напрямку відповідального споживання і ресурсозбереження, нарощення власного капіталу, підвищення зайнятості населення. Система фінансового моніторингу повинна функціонувати таким чином, щоб забезпечувати надійність управлінських рішень через вивчення факторів впливу на підприємство, зокрема факторів зовнішнього середовища.

2. Здійснений аналіз молокопереробної галузі дозволяє зробити висновки, що кризові прояви вітчизняної економіки загалом відкрили слабкі сторони молочної

галузі. Зокрема, на діяльність молокопереробних підприємств вплинуло зниження купівельної спроможності населення, низька якість молока, що надходить на переробку, та зміна вимог до стандартизації якості молочної сировини (заборона надходження на переробку негатункового молока та молока II сорту) та готової продукції. Орієнтування вітчизняних виробників молочної продукції на європейський ринок спонукає до посилення контролю підприємств за власною фінансовою стійкістю. При цьому, аналітичні інструменти моніторингу дозволять отримати необхідну інформацію для подальшого управління підприємством. Вивчення стану молокопереробної галузі, основних зовнішніх факторів, що впливають на виробників молочної продукції, дозволяє керівникам молокопереробних підприємств оцінити відповідні загрози та можливості ринку, встановити їх вплив на кінцеві результати діяльності у процесі здійснення моніторингу.

4. Серед груп ризиків, які найбільшою мірою впливають на діяльність молокопереробних підприємств було виділено такі: соціально-політичні, ресурсні, ринкові та інвестиційно-фінансові. При цьому у роботі було значну увагу приділено ресурсним ризикам. На підставі аналізу сучасних тенденцій розвитку молокопереробної галузі України, можна зробити висновки, що основною проблемою більшості вітчизняних виробників молочної продукції є недостатній рівень забезпеченості якісною молочною сировиною, зменшення надходження молока на переробку від домогосподарств населення (2012-2022 рр.) , та невпинне зростання цін на молоко (ресурсні ризики). Також однією із перешкод подальшого розвитку молокопереробної визначено тенденцію до зниження споживання молочних продуктів населенням та зменшення платоспроможного попиту на них через зменшення доходів домогосподарств (соціально-демографічні ризики). Це призвело до скорочення виробництва дорожчих видів молочних продуктів – сиру тертого, порошкового та голубого сиру, згущеного молока та вершків, йогуртів, морозива.

5. Ресурсні ризики, що були та залишаються загрозою для молокопереробних підприємств і призвели скорочення виробництва продукції, зовнішня міграція

населення через військові дії на території України у сукупності сформували сучасні умови ринку. Проте, було проаналізовано, що нові експортні можливості у 2022 році та пільгові умови дозволили уникнути кризових ситуацій у галузі попри протекціоністські налаштування деяких Європейських країн. Тому реалізація вимог до якості продукції, які інтегрували стандарти ЄС та СОТ, систем управління ефективності постачання та переробки молочної сировини (НАССР, ISO, QM-Fromarte), є одними із актуальних завдань, що активно впроваджуються найбільшими учасниками ринку і молочними холдингами, які не лише націлені на експорт, а й прагнуть задовольнити потребу населення у якісній молочній продукції вітчизняного виробництва шляхом моніторингу критичних контрольних точок господарської діяльності.

6. Особливості фінансового моніторингу молокопереробних підприємств полягають у виявленні причин незадовільного фінансового стану не лише через загрози зовнішнього середовища, а й внутрішні проблеми підприємства та його управління. У зв'язку із цим було розглянуто аспекти імплементації об'єктів контролінгу витрат у систему фінансового моніторингу таких підприємств. Проведення контролінгу витрат у процесі фінансового моніторингу є важливим у зв'язку із певними аспектами діяльності молокопереробних підприємств, такі як неефективність випуску вузького асортименту продукції та незначні терміни її зберігання, що обмежує термін транспортування і збуту, вимагає додаткових витрат на устаткування, проведення контролю якості сировини та готової продукції.

7. Рентабельність виробництва молока у період із 2018 по 2021 роки зростала, проте за попередніми даними аналітичних порталів у 2022 році ситуація стрімко погіршилася, адже багато підприємств втратили виробничі потужності, а деякі не змогли релокувати активи та дійне поголів'я. Визначено, що великі молокопереробні підприємства (ПрАТ «Комбінат «Придніпровський», ПрАТ «Тернопільський молокозавод», ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна»), які мали достатній запас фінансової міцності і не зазнали матеріальних втрат від військових

дій, продовжували функціонувати у 2022 році без значного впливу зовнішнього середовища.

8. Для аналізу критичних контрольних точок фінансового стану підприємств було досліджено дані дев'яти підприємств акціонерної форми власності, що здійснюють свою діяльність на ринку молочної продукції. На основі розрахованих показників за чотирьома групами (коефіцієнти ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності) за 2016-2022 рр. було побудовано матрицю індикаторів рівня небезпеки певного параметру фінансового стану для кожного досліджуваного підприємства. Здійснено ранжування молокопереробних підприємств відповідно до виявленої інтенсивності загрози певного індикатора. За результатами аналізу, підприємства ПрАТ «Комбінат «Придніпровський» та ПрАТ «Зарічненський молокозавод» мають високий рівень фінансової стійкості та володіють достатніми фінансовими ресурсами для задоволення вимог кредиторів. При виявленні високого рівня небезпек за кожним показником на панелі матриці (як у випадку ПрАТ «Острозький молокозавод»), які посилюються протягом кількох періодів, менеджменту підприємства слід застосувати процедури реструктуризації або ліквідації. Процедура досудової санації, як один із інструментів фінансового моніторингу може застосовуватися підприємствами, які продовжують здійснювати основні види діяльності, мають резерви зниження витрат та не досягли критичного рівня платоспроможності.

Основні положення даного розділу опубліковані автором в роботах [14, 26, 112, 115, 199, 202, 203, 204].

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Формування підсистем стратегічного фінансового моніторингу та моніторингу раннього сповіщення фінансової кризи на підприємстві

Необхідність гнучкої діяльності підприємств у сучасних умовах підтверджується безперервними та нерівномірними змінами ринкового середовища. Управління підприємством, що орієнтується на середовище його функціонування, враховує його внутрішні потенційні можливості, націлене на досягнення певних перспективних цілей та забезпечує коригування і виконання розроблених планів, лежить в основі стратегічного менеджменту. Проте, зважаючи на те, що значна частина вітчизняних підприємств знаходиться на межі або у стані кризи, стратегічне управління такими підприємствами спрямоване не на формування функціональних стратегій, а на реалізацію стратегічного контролінгу або дослідження.

Першочерговою проблемою для кризових підприємств в усіх сферах стратегічного контролінгу є створення відповідних реальним умовам систем забезпечення інформації про середовище підприємства та його зміни, систем стратегічного контролю та регулювання задля запобігання кризових ситуацій. Формування таких систем відбувається на основі стратегічного фінансового моніторингу господарського стану підприємства з метою швидкого виявлення, оцінювання внутрішніх та зовнішніх реальних та потенційних загроз [52].

Стратегічне управління та моніторинг фінансової діяльності мають споріднені цілі, тому метою стратегічного фінансового моніторингу є ефективне функціонування підприємства, що досягається внаслідок попередження та виявлення потенційних змін господарського середовища [144, с. 233].

Таким чином, стратегічний фінансовий моніторинг являє собою системне управління взаємозв'язками між підприємством та середовищем його фінансової

інформації з метою забезпечення господарського розвитку у довгостроковій перспективі (рис. 3.1). Відповідно організаційно-методичними основами підсистеми стратегічного моніторингу як і стратегічного управління є його принципи, якими повинні керуватися суб'єкти фінансового моніторингу підприємства. До таких принципів слід віднести

- цілеспрямованість;
- безперервність;
- принцип системності;
- послідовність;
- циклічність;
- використання невизначеності;
- об'єктивність та результативність.

Цілеспрямованість має орієнтувати систему моніторингу на першопричини негативних відхилень у діяльності підприємства та на їх основі спрямовувати менеджерів приймати рішення на довгострокову перспективу.

Принцип безперервності означає, що здійснювати фінансовий моніторинг слід постійно відповідно до змін середовища та самого підприємства, для того щоб попередити вплив непередбачуваних факторів.

Системний підхід передбачає комплекс взаємопов'язаних цілей, суб'єктів та їх інструментів, що формують загальні характеристики фінансового моніторингу.

Послідовність моніторингу означає наявність почергових етапів його здійснення, при чому кожен з етапів повинен містити ряд інструментів та прийомів у ході виконання певних операцій.

Принцип циклічності передбачає повторення етапів фінансового моніторингу задля перевірки або підтвердження попередньо визначених даних моніторингу. Невизначеність можна розглядати як ризики для прийняття будь-яких стратегічних рішень, тому моніторинг застосовується з метою адекватного реагування підприємства на зміни зовнішнього середовища та дає можливість деякою мірою впливати на такі зміни [201, с. 60].

Принцип об'єктивності передбачає застосування методик стратегічного моніторингу, які будуть гнучкими та мінімізуватимуть суб'єктивний вплив осіб, які приймають управлінські рішення. Результативність стратегічного фінансового моніторингу означає його орієнтацію на перспективу, доступність, відповідність потребам суб'єктів моніторингу, а також ефективність витрат ресурсів та часу, які були затрачені для одержання фінансових даних [52, с. 86].

Рисунок 3.1 – Організаційні основи підсистеми стратегічного фінансового моніторингу підприємства

Джерело: розроблено автором

З наведених принципів випливає, що сферою стратегічного фінансового моніторингу є контроль за досягненням стратегічного управління та планування на

підприємстві, тобто аналіз цілей, засобів, планів, ресурсів, зовнішнього середовища. Таким чином, можна виділити ряд завдань стратегічного фінансового моніторингу, які інтегрують цілі стратегічного управління та контролінгу. До них належать:

- збір, опрацювання та систематизація одержаних фінансових даних, відбір необхідних показників та відсіювання надлишкової інформації;
- забезпечення аналітичною інформацією суб'єктів стратегічного управління та планування, розробка фінансової звітності;
- постійний контроль за рівнем та якістю виконанням стратегічних планів на основі нормативних або планових критеріїв;
- створення індивідуальної для певного підприємства або конкретного об'єкта моніторингу системи показників, які відображають глибину та напрямки його аналізу;
- формування механізмів та методик фінансового моніторингу;
- ідентифікація факторів, які негативно впливають на фінансовий стан підприємства, та визначення розміру їх впливу;
- контроль за відповідністю стратегічного управління підприємством його фактичному стану;
- участь у стратегічному плануванні, внесення змін при встановленні поточних та перспективних стратегічних цілей підприємства [117].

Принципом системності встановлено, що без наявності відповідного механізму стратегічного фінансового моніторингу на підприємстві неможливо відповідати усім іншим його принципам (рис. 3.1). Особливості організаційно-економічної реалізації стратегічного управління визначають специфіку його системи на кожному підприємстві, що є об'єктом фінансового моніторингу.

Система стратегічного фінансового моніторингу включає такі елементи:

- 1) концепцію стратегічного моніторингу (сюди слід віднести цілі, завдання та інформаційне поле моніторингу);
- 2) інструменти фінансового моніторингу (включають методи аналізу, методики діагностики, фінансові показники);

- 3) об'єкти моніторингу (фінансові операції, інформація, що надходить від суб'єктів фінансового моніторингу);
- 4) суб'єкти фінансового моніторингу (менеджери, управлінський склад, центральний апарат);
- 5) механізм реалізації стратегічного моніторингу (організаційно-економічні заходи та регулювання моніторингу) [57].

Таким чином, стратегічний фінансовий моніторинг та його підсистема в цілому із наявними у ній елементами містить зворотні зв'язки, за допомогою яких відбувається генерування ефективних управлінських рішень (рис. 3.1). Оскільки стратегічні рішення частіше приймаються в умовах невизначеності та характеризується здебільшого очікуванням певного стану підприємства у довгостроковій перспективі, тому реалізація фінансового моніторингу у розрізі стратегічного управління є необхідним в умовах ймовірних динамічних змін середовища функціонування підприємства [201, с. 62].

Для досягнення результатів на конкурентному ринку сучасним підприємствам необхідно володіти оперативною інформацією про пріоритетні напрямки їхнього розвитку через динамічні зміни умов господарювання. Дослідження взаємозв'язку ефективності діяльності підприємства та певних економічних факторів чи явищ здійснюється за допомогою системи показників, що характеризують використання ресурсів підприємства (операційних та фінансових) та дозволяють виявити рівень досягнення планових рішень.

Оцінювання фінансового стану підприємств з використанням різноманітних методів та показників виступає одним із ключових завдань його керівництва, та є невід'ємною функцією його управління, незважаючи на поточну успішність діяльності або конкурентні позиції підприємства на ринку [200, с. 123].

Система фінансового моніторингу є безперервно діючою на підприємстві, тому систематично здійснює спостереження за потенційними можливостями появи негативних змін у його діяльності, в тому числі й у зовнішньому середовищі. Першочергово завдяки фінансовому моніторингу здійснюється ідентифікація загрозливих тенденцій, а при виявленні їх впливу на підприємство

використовуються оперативні методи діагностики загроз і ризиків. Оперативність заходів фінансового моніторингу полягає у тому, що їх реалізація повинна відбуватися у такому об'ємі і за умов, коли виникають ймовірні проблемні ситуації, недоліки фінансового управління, або постає необхідність у підвищенні ефективності фінансової діяльності підприємства [71, с. 163].

Проблемний оперативний фінансовий моніторинг, на відміну від стратегічного, націлений на опрацювання даних внутрішнього середовища підприємства, в тому числі інформації щодо руху грошових коштів, фінансових результатів діяльності, власного та позикового капіталу (рис. 3.2). При цьому характерними особливостями такого моніторингу є наступні:

- терміновість – нетривалий період часу від появи перших негативних «слабких сигналів» до здійснення поглибленого проблемного моніторингу конкретних загрозливих явищ;
- ефективність пов'язана із появою термінового ефекту від здійснення моніторингу, передбачає перевищення ефекту від запобігання впливу виявлених недоліків над ефектом від докладених зусиль для ліквідації явищ, які уже вплинули на фінансові результати підприємства;
- достовірність – більший ступінь деталізації проведеного моніторингу, адже при цьому для діагностики використовуються актуальні дані короткострокового періоду;
- вузька спеціалізованість – націленість на конкретні проблемні явища та використання певної системи фінансових показників, що відповідають меті та завданням заходів фінансового моніторингу [86, с. 92].

Важливим завданням є групування інформації та виділення системи показників, які зможуть повною мірою відобразити стан досліджуваного явища задля пришвидшення отримання результатів моніторингу. Зважаючи на те, що неможливо виділити окремий єдиний показник, який би одночасно характеризував динаміку, швидкість поширення, взаємозв'язок досліджуваної проблеми з іншими факторами що впливають на підприємство, особливо в умовах невизначеності, слід

передбачити використання системи певних індикаторів під час здійснення «точкового» фінансового моніторингу.

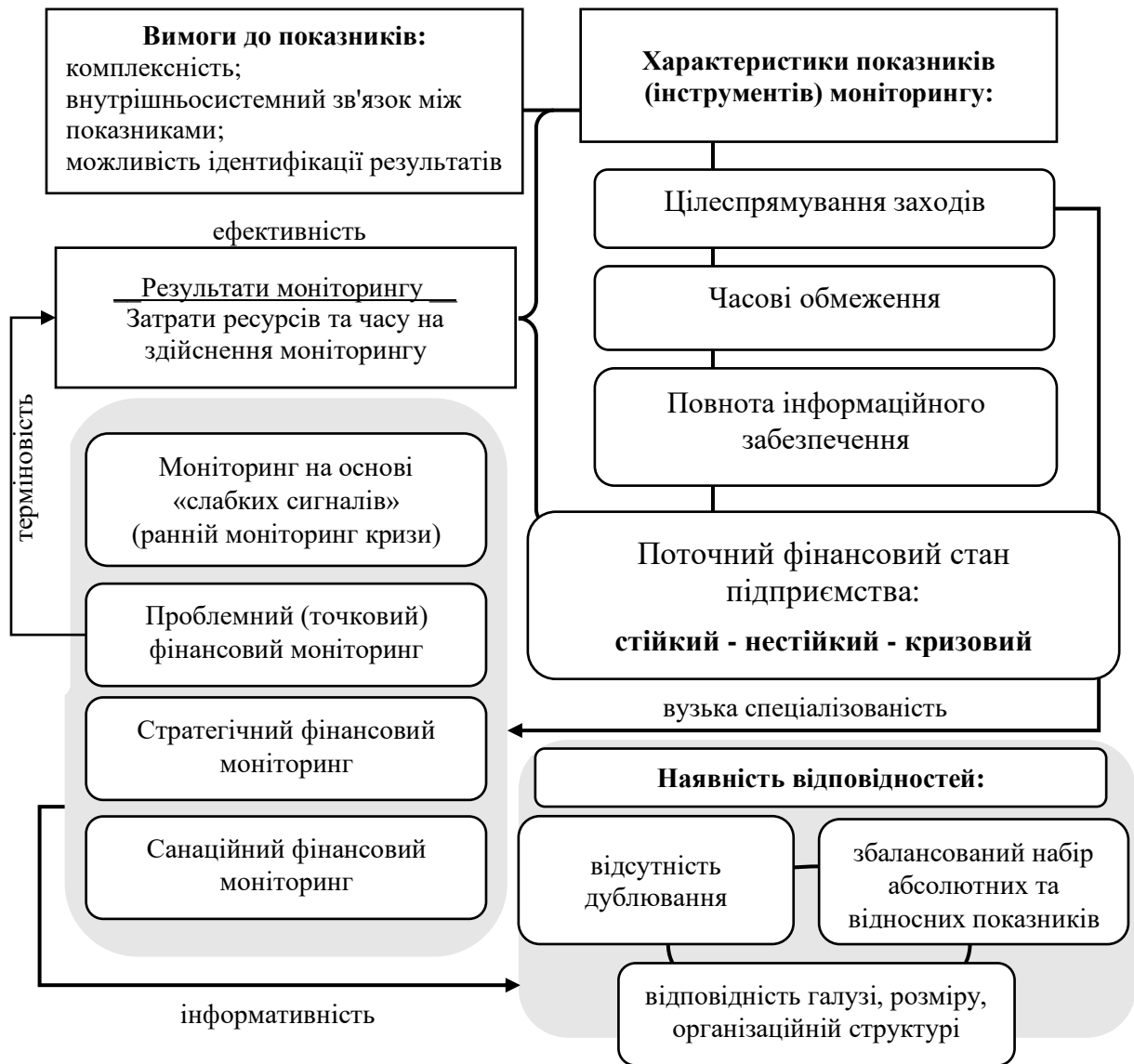

Рисунок 3.2 – Вимоги та характеристики відбору показників залежно від цілей фінансового моніторингу

Джерело: розроблено автором

Системний підхід до формування комплексу показників проблемного фінансового моніторингу передбачає набір критеріїв, за якими кожен з обраних показників може надавати інформацію про розвиток негативних тенденцій на підприємстві з різних сторін. Кількість конкретних показників, що входять до такої системи залежить від завдань моніторингу та цілеспрямованості його заходів, повноти інформаційного забезпечення, часових обмежень [200, с. 134]. При цьому,

відбір таких показників повинен бути виправданий ефективністю їх застосування у цілях моніторингу, а також оптимальним співвідношенням між затратами (часу та зусиль на їх підбір) та одержаними результатами (рис. 3.2). Також, залежно від фінансового стану, у якому перебуває підприємство (стійкий, нестійкий, кризовий), суб'єкти фінансового моніторингу повинні застосовувати різні підходи до вибору фінансових індикаторів [71, с. 165].

Задля отримання достовірних результатів система показників повинна передбачати їх відповідність наступним вимогам:

1. Комплексність (можливість здійснити характеристику проблеми, що виникла, із токи зору різних аспектів її проявів та зав'язків, враховуючи різнобічність її поширення на підприємстві).
2. Внутрішньосистемний зв'язок між показниками (загальні ознаки, що об'єднують сукупність показників).
3. Можливість ідентифікації результатів розрахунків (правдивість, зрозумілість даних, отриманих у результаті розрахунків окремих показників, та можливість формулювання чітких висновків на основі отриманої інформації) [200, с. 124].

Проблемний точковий фінансовий моніторинг повинен мати на озброєнні інструменти, які дозволять керівництву зробити правильне рішення у будь-який момент. Для цього система обраних фінансових показників повинна відповідати наступним принципам:

- наявність як абсолютних, так і відносних показників та їх збалансованість. Відносні величини розраховуються здебільшого на основі абсолютних величин, які відображають ознаки певного явища, та застосовуються задля порівняння характеристик об'єктів, які неможливо порівняти з допомогою абсолютних показників. Такі показники якісно передають динаміку, інтенсивність змін та закономірності розвитку певного економічного явища;

- оптимальність для певного підприємства, відповідність його галузевому спрямуванню та організаційній структурі, а також можливість розрахунку на основі наявної інформації;
- наявність часткових та узагальнюючих показників у системі обраних фінансових інструментів, за допомогою яких можна охопити певне проблемне явище загалом та охарактеризувати його різні сторони;
- відсутність дублювання результатів розрахунку окремих показників та доповнення отриманих даних для запобігання перезавантаження системи (наприклад, уникнення вибору повною показників із високим ступенем кореляції);
- високий рівень інформативності отриманих результатів розрахунку фінансових показників. Система показників фінансового моніторингу в кожному окремому випадку виникнення проблемних ситуацій, або кризових явищ повинна забезпечити адекватне оцінювання поточного стану, сприяти можливості визначення майбутніх тенденцій та прийняття відповідних рішень. З цією метою до системи необхідно включити також показники традиційного фінансового аналізу, який є здебільшого уніфікованими, та розраховуються на основі стандартних форм фінансової звітності [71, с. 167].

Труднощі комплексного вибору показників, які б забезпечили ефективність фінансового моніторингу, пов'язані з недосконалістю існуючої нормативної бази, яка б визначала єдину методику трактування результатів аналізу фінансово-господарського стану сучасних підприємств в Україні. Також суперечливими залишається застосування досвіду закордонних підприємств та їх практики фінансового аналізу на прикладі вітчизняних підприємств, що належать до різних галузей економіки.

У вітчизняних наукових джерелах можна прослідкувати наявність різноманітних підходів до розподілу фінансових аналітичних показників на підсистеми. Проте, досить часто зустрічається виокремлення таких груп показників: показники майнового стану (дозволяють оцінити вплив стану основних

засобів на ефективність виробництва, охарактеризувати структуру капіталу); показники ліквідності (точково характеризують наявність проблем із швидкістю транзакцій на підприємстві); показники платоспроможності (оцінюють здатність підприємства задовольняти вимоги кредиторів); показники ділової активності (свідчать про можливу наявність проблем із використанням активів підприємства); показники рентабельності (ідентифікують рівень ефективності результатів функціонування підприємства); вартісно-орієнтовані показники (застосовуються для проведення оцінки доданої вартості підприємства за певний період, можуть слугувати сигналами кризи при систематичній втраті підприємством своєї вартості) [86, с. 87].

Отже, задля пришвидшення отримання результатів фінансового моніторингу при виявленні актуальних проблемних ситуацій на підприємстві доцільно попередньо сформувані комплекс показників, які б дозволили суб'єктам фінансового моніторингу оперативно опрацювати вихідні дані без значних затрат часу та зусиль на інтерпретацію отриманих результатів їх розрахунку. При цьому, зважаючи на складність або неможливість використання інтегрального показника у деяких випадках, вибір системи показників повинен враховувати їх взаємозалежність задля уникнення дублювання оцінювання ознак одного явища. Окрім цього, швидкість одержання результатів моніторингу полегшує усунення виявлених недоліків фінансового стану та прискорює прийняття управлінських рішень.

Частка кризових підприємств в економіці держави свідчить про негативний вплив зовнішнього і внутрішнього середовища на їхню діяльність. У свою чергу механізм впливу макроекономічних показників на суб'єктів підприємницької діяльності прослідковується у тому, що відчуваючи недоліки державного регулювання, зростання процентних ставок, інфляційні процеси, тиск з боку конкурентів, ріст цін на матеріали та ресурси, підприємства починають акумулювати усе більше позикових коштів, які разом зі недостатнім власним фінансовим капіталом спрямовуються на підтримання життєдіяльності у кризовий період. В управлінні підприємствами, що перебувають у стані кризи є багато

особливостей у порівнянні з управлінням за сприятливих умов. Кризові підприємства є більш вразливими, а тому їх менеджмент повинен діяти з використанням інструментів антикризового управління [200, с. 123].

Щоб запобігти появі симптомів, що свідчать про низьку платоспроможність підприємства, його керівникам слід застосовувати методи раннього попередження (сповіщення) кризи. На відмінну від фінансової діагностики, яка є нетривалою у часі процедурою та виявляє поверхневі ознаки кризи, фінансовий моніторинг дозволяє глибше проникнути у проблемну зону підприємства на основі постійного спостереження за негативними відхиленнями та зрозуміти їх приховані першопричини. Проте ці функції управління тісно пов'язані, адже вони є логічним продовженням одна одної. Спочатку фінансовий моніторинг розпізнає небезпечні тенденції, а у випадку їх впливу на підсистеми підприємства застосовуються методи фінансової діагностики [195, с. 36].

Система фінансового моніторингу повинна функціонувати на підприємстві «за замовчуванням», тобто незалежно від потенційної можливості виникнення кризових тенденцій, та має безперервно відстежувати поточну операційну діяльність підприємства. У свою чергу спостереження за «слабкими сигналами», або ранній моніторинг фінансової кризи необхідно проводити комплексно, досліджуючи різноманітні взаємопов'язані ознаки фінансової неплатоспроможності. До таких ознак відносяться:

- неможливість підприємства задовольняти вимоги своїх кредиторів у необхідному обсязі;
- погіршення ліквідності підприємства, що проявляється у нездатності підприємства здійснювати необхідні платежі за планом ліквідності;
- переважання суми зобов'язань над вартістю активів підприємства, що спричинене збитками операційної діяльності; незадовільні вартісно-орієнтовані показники на фоні зменшення ринкової та доданої вартості підприємства [71, с. 163].

З огляду на те, що не можливо виокремити єдиний параметр, який буде свідчити про появу ранніх сигналів кризи на підприємстві, варто розглядати

зазначені ознаки системно в умовах невизначеності та недостатньої повноти інформації. Зазначені ознаки можуть таким чином слугувати сигналами, що зводяться до спільного показника, який виступає загальним вираженням впливу негативних факторів, що впливають на фінансовий стан підприємства. Також повний аналіз виробничо-господарської діяльності підприємства для цілей раннього моніторингу фінансової кризи у такому разі може виявитися недоцільним, зважаючи на те, що певні досліджувані параметри не завжди корелюють із результативними показниками фінансового стану підприємства. З іншого боку, ефект від проведення такого дослідження у вигляді інформаційного поля даних для антикризового управління має бути виправданим, тобто перевищувати витрати на його реалізацію (рис. 3.3) [86, с. 85].

Під час проведення фінансового моніторингу слід у першу чергу звертати увагу на значення та динаміку фінансових показників, що можуть одразу оповістити про сигнали кризи. Такими показниками є наступні: коефіцієнт покриття, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом, коефіцієнт оборотності (оборотних активів та позикового капіталу), коефіцієнти рентабельності (власного капіталу, активів, продажу) за різними видами прибутку. Відхилення даних показників однозначно свідчить про наявність кризових явищ, які можуть перерости у кризовий стан підприємства. Проте інколи ці показники, попри своє значення у межах норми та позитивну динаміку, можуть не показувати повноту фінансового стану підприємства та приховані небезпеки. Ранніми сигналами у такому випадку можуть слугувати значення вартісно-орієнтованих показників [200, с. 124].

Використання у фінансовому моніторингу вартісно-орієнтованих показників має доповнювати комплекс фінансових показників. Абсолютні значення вартості підприємства, що характеризують ринкову вартість на момент проведення оцінки, додану вартість за певний період, та відносні вартісні показники, які визначаються на основі власного капіталу та грошових потоків, слугують ранніми сигналами кризи як критерії можливої втрати підприємством своєї вартості у результаті погіршення фінансово-господарської діяльності.

Показники, що розраховані на основі підходу до вартісно-орієнтованого управління (VBM), здебільшого є прогностичними значеннями, тому, у разі їх використання, суб'єкти фінансового моніторингу повинні бути забезпечені інформацією, що стосується фінансових даних за минулі роки та наступні періоди.

Рисунок 3.3 – Організаційні основи підсистеми раннього сповіщення кризового стану підприємства у системі фінансового моніторингу

Джерело: розроблено автором

Найчастіше у вартісно-орієнтованому моніторингу застосовуються показники економічної доданої вартості (EVA), доданої вартості грошового потоку (CVA), ринкової вартості підприємства (MBA), значення економічного прибутку (різниця між загальним доходом та загальними витратами) та прибутку до вирахування податків, процентів та амортизації (EBITDA). Вони розглядаються у динаміці, а суб'єкти фінансового моніторингу повинні слідкувати за їх від'ємними значеннями, які свідчать про наявність проблем фінансового характеру [179, с. 78]. Поряд з абсолютними використовуються також і відносні вартісні показники, які є

коефіцієнтами рентабельності інвестицій на основі потоку грошових коштів (CFROI), доходності залученого капіталу (ROCE), рентабельності інвестованого капіталу (ROIC). Часто EVA застосовується разом із ROCE для визначення спроможності підприємства збільшувати свою вартість та задовольняти очікування інвесторів [179, с. 85].

Комплексний фінансовий моніторинг ранніх сигналів кризи можливий не лише рахунок застосування традиційних фінансових показників, які можуть показувати стійкий фінансовий стан та достатню платоспроможність на фоні появи кризових явищ. Проте, системно використовуючи ці показники із вартісно-орієнтованими, можливо виявити чинники, що зумовили прояви кризи, за допомогою факторного аналізу та шляхом розподілу фінансового показника на окремі параметри. Оцінка цих параметрів дозволяє виявити розмір впливу кожного із них на ймовірність виникнення кризи підприємстві [200, с. 125].

3.2. Фінансовий моніторинг підприємницької діяльності на засадах вартісно-орієнтованого підходу до управління

Залежно від того, як вітчизняна економіка проходить процес європейської інтеграції та зміни інвестиційного середовища, діяльність підприємств потребує адаптації до умов господарювання, що притаманні економікам західних країн.

У сучасних ринкових умовах, динамічному середовищі економічних відносин та інвестиційної діяльності керівникам підприємств важливо враховувати фактори, що впливають на внутрішнє середовище підприємства (не тільки на пряму, та не лише у звітному періоді). Необхідно розширювати поле інструментів з метою визначення тих факторів, які корелюють з фінансовими показниками через сукупність інших індикаторів, і дозволять здійснити фінансовий моніторинг підприємства у напрямку дослідження його стану на довгострокову перспективу [96, с. 286].

Використання досвіду західних підприємств для моніторингу фінансового стану не є розповсюдженим серед вітчизняних суб'єктів підприємництва, що

пов'язано з невідповідністю ведення бухгалтерського обліку та форм фінансової звітності. Але вдосконалення методів фінансового аналізу з метою моніторингу необхідне саме для користувачів фінансової інформації, власників та інвесторів, які зацікавленні у зростанні вартості вкладеного капіталу.

Оскільки існувала методика проведення поглибленого аналізу фінансового-господарського стану підприємств та організацій, то більшість суб'єктів моніторингу застосовували її у своїх цілях, уникаючи інноваційних інструментів фінансового управління. Аналітичні показники фінансового стану підприємства відображають дані щодо його бухгалтерської звітності. Традиційні фінансові показники, що характеризують платоспроможність, ліквідність активів, прибуток і рентабельність, є незмінними засобами моніторингу та використовуються на практиці керівниками вітчизняних підприємств.

Проте, поширені методи фінансового аналізу не можуть слугувати єдиними інструментами, що дозволяють здійснювати фінансовий моніторинг діяльності підприємства. За допомогою традиційних інструментів фінансового аналізу можливо оцінити фактичні результати діяльності підприємства, структуру активів, достатність фінансових ресурсів та їх розміщення, рівень ділової активності та прибутковості. Особливістю підходів до оцінювання фінансового стану підприємства за допомогою фінансових коефіцієнтів є їх спрямованість на ретроспективний аналіз [96, с. 287].

Прибуткові акціонерні вітчизняні підприємства в сучасних умовах орієнтують свою діяльність не лише на підвищення результативності своєї діяльності, а також на збільшення рівня доходності та обігових коштів, у основі чого лежить збільшення вартості підприємства. Саме тому ефективним інструментом, що дозволяє інтегрувати ресурси і завдання підприємств для досягнення таких цілей, є вартісно-орієнтоване управління. Керівники підприємств у такому разі прагнуть знайти управлінські рішення щодо розширеного моніторингу фінансів [111, с. 110].

Ринкова вартість підприємства, що використовується закордонними компаніями як критерій ефективності діяльності, відображає додану вартість та

залежить від конкурентних позицій підприємства, прибутковості, вартості торгової марки або бренду. Таким чином, щоб оцінити даний показник потрібно врахувати вплив зовнішніх факторів на вартість підприємства, його стратегічні орієнтири, використовуючи при цьому методи фінансового моніторингу [111, с. 110].

Пошук інноваційних методів фінансового аналізу спричинив зростання уваги до концепції вартісно-орієнтованого управління (Value Based Management), яка була вперше запропонована однією з американських консалтингових компаній у 90-х роках ХХ ст. і значно розширила своє використання серед аналогічних фірм, які надавали послуги зі стратегічного консалтингу. Аналіз на основі вартісно-орієнтованого підходу, на нашу думку, посідає вагомe місце у системі фінансового моніторингу підприємств і доповнює його інструментарій показниками, що враховують фактори приросту або зменшення вартості підприємства [96, с. 288].

Вартісно-орієнтоване управління включає елементи оцінювання та моніторингу, які передбачають визначення вартості підприємства, що є ключовим значенням для його власників та менеджерів. Тому актуальним залишається питання пошуку об'єктивної, повної, та своєчасної інформації для визначення розвитку потенціалу підприємства у даному напрямку. Якість та надійність такої інформації залежить від комплексу заходів фінансового моніторингу, набору критеріальних показників, що відображають як рівень прибутковості, так і зміну його вартості за різні проміжки часу.

Концепція вартісно-орієнтованого управління (VBM – value-based management) характерна американському корпоративному менеджменту та поки що не знаходить достатнього відображення у практиці вітчизняних підприємств. Засновниками цієї концепції є американські економісти А. Раппапорт із відомою роботою «Створення вартості для акціонерів» [21] та Б. Стюарт, автор книги «В пошуках вартості» [27]. У цих роботах значну увагу було приділено ролі топ-менеджерів та лінійних керівників у фінансовій діяльності підприємства, що полягає у визначенні фінансової політики, розподілі ресурсів, формуванні системи корпоративного стимулювання задля підвищення вартості для акціонерів. Було визначено вплив грошових потоків на вартість підприємства. Слідуючи цьому

підходу, варто удосконалювати стратегічні та оперативні цілі, а також методи фінансового моніторингу діяльності підприємства.

Концепцію вартісно-орієнтованого управління розвивали також Р. Брейлі та С. Маєрс [3], Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Мурін [5], Д. Мактагард [18]. Вітчизняні науковці О.І. Давидов [61], О.Є. Андросук [32], О.Г. Мендрул [126], О.М. Сохацька [176], Терещенко О. О. [179] та розглядали її із позиції теоретико-методичних засад управління корпоративними фінансами.

Не зважаючи на підвищення уваги серед вчених-економістів до проблеми управління вартістю сучасних підприємств, аналіз літератури свідчить про те, що досі не були визначені ті аспекти вартісно-орієнтованого управління, які базуються на елементах та прийомах фінансового моніторингу, комплексної діагностики, визначення ринкової оцінки підприємства [111].

Поширене традиційне управління фінансами на вітчизняних підприємствах охоплює фінансову систему, вивчає фінансовий механізм, закономірності розподілу прибутку між суб'єктами підприємництва і державою, формування оборотних коштів, фінансове забезпечення відтворення основних фондів [179, с. 78]. У свою чергу вартісно-орієнтоване управління підприємством можна характеризувати як систему організаційно-економічних та управлінських заходів, що спрямовані на максимізацію вартості підприємства, контролюються та імплементуються на основі даних фінансового моніторингу та вартісно-орієнтованих показників. Як бачимо, VBM охоплює сферу оцінювання, що розширюється застосуванням нових індикаторів оцінки діяльності компанії, фінанси, стратегічне та корпоративне управління підприємством [111, с. 113].

Вартісно-орієнтований підхід, при його застосуванні в управлінні фінансами підприємства, надасть деякі переваги у порівнянні із традиційним менеджментом:

1. Взаємодія суб'єктів управління призведе до отримання синергетичного ефекту, що є результатом досягнення мети зростання вартості підприємства, і дозволить приймати компромісні рішення.
2. Вартісно-орієнтований підхід дає змогу виокремити ті фактори, які впливають на вартість підприємства (тобто ту частину індикаторів, які згідно

«правила Паретто» визначають більшу частку вартості), і таким чином розробити систему управління на основі базових показників.

3. Постійний та повний фінансовий моніторинг підприємства, відсутність якого унеможлиблює прийняття якісних управлінських рішень, дозволяє керівникам та функціональним менеджерам вчасно отримувати інформацію у необхідному обсязі, та на основі якої здійснювати оцінювання ризиків.
4. Використання підходу VBM об'єднує та спрямовує в одному напрямку досягнення короткострокової ефективності підприємства, що пов'язана з отриманням прибутку, та довгострокові цілі підвищення конкурентоспроможності на основі максимізації його вартості.
5. На основі аналізу основних вартісних індикаторів можливо здійснити оцінювання як чинників зростання вартості, так і неефективних витрат у діяльності підприємства.
6. У теорії вартісно-орієнтованого підходу важливе місце займає матеріальне стимулювання працівників підприємства, таким чином кожен співробітник отримує винагороду, що прямопропорційно відображає його внесок у збільшення вартості. Такі компенсації дають змогу позбутися протиріччя між власниками підприємства та найманими працівниками, сприяють їх заінтересованості до зон власної відповідальності та спрямовують їх діяльність у максимізацію вартості [175, с. 255].

Запровадження вартісно-орієнтованого управління підприємством є неможливим без фінансового моніторингу, який в свою чергу зосереджений на інформаційне забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності та використовує інструменти стратегічного менеджменту, антикризового управління, ризик-менеджменту з метою контролінгу процесу прийняття рішень, внутрішньої організації та планування задля зростання вартості компанії. Вартісно-орієнтований підхід до контролінгу на підприємстві впливає із концепції фінансового моніторингу і є його складовою. Таким чином, вартісно-орієнтований контролінг утворює сукупність засобів, цілей та показників, що забезпечують вартісно-орієнтоване управління [103, с. 79].

Процес впровадження VBM на підприємстві задля цілей фінансового моніторингу пов'язаний із вибором його концепції, підбором конкретних вартісно-орієнтованих показників та визначенням системи впровадження управління вартістю в структуру підприємства [176, с. 122]. Ряд завдань вартісно-орієнтованого контролінгу під час проведення фінансового моніторингу на підприємстві наведено на рисунку 3.4.

Представлені етапи характеризують наявність трьох елементів у становленні вартісно-орієнтованого управління (рис. 3.4). Перший пов'язаний із пошуком шляхів, за допомогою яких підприємство зможе отримати найбільш можливу майбутню вартість.

Рисунок 3.4 – Етапи впровадження вартісно-орієнтованого контролінгу в процес фінансового моніторингу

Джерело: розроблено автором на основі [179]

При цьому обираються методи, якими буде проводитись оцінка параметрів підприємства. Завданням фінансового моніторингу на цьому етапі є ідентифікація факторів, що впливають на додану майбутню вартість та визначення моделей, за якими буде здійснюватися вартісно-орієнтований менеджмент. Керівники

підприємства проводять відбір об'єктів, що підлягатимуть управлінню та надалі фінансовому моніторингу та призначають відповідальних осіб [111, с. 113].

Основним аспектом на першому етапі є вибір ключового показника (моделі) VBM. Часто при цьому використовуються моделі EVA (економічної доданої вартості), CVA (вартості грошового потоку) та DCF (дисконтованого грошового потоку).

На етапі впровадження системи вартісно-орієнтованих показників у процес управління (рис. 3.4) менеджмент здійснюється «заради вартості». Тобто керівництво підприємства впроваджує у систему управління методи матеріального стимулювання персоналу, проводить планування, контроль та моніторинг з метою зростання доданої вартості. Сама концепція вартісно-орієнтованого управління побудована на основі мотивування працівників з метою зміни корпоративної культури, комунікацій, поведінки працівників, їх дисципліни та креативного підходу до трудового процесу задля збільшення вартості компанії. Налаштований менеджмент оперує при цьому вартісно-орієнтованими показниками, що впроваджуються у звітність вищого керівництва [111, с. 113].

Завершальний етап пов'язаний із впровадженням вартісно-орієнтованого управління у процес фінансового моніторингу та оцінюванням нової вартості підприємства. Тут значна увага приділяється контролінгу та фінансовому моніторингу, завданнями яких є визначення факторів впливу на вартість підприємства та контроль за рівнем виконання поставлених вартісних цілей. Вимірювання нової вартості відбувається на основі ймовірних змін зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, та має передбачати можливість внесення відповідних коригувань при наявних відхиленнях. На даному етапі суб'єкти фінансового моніторингу інтегрують систему вартісно-орієнтованих показників у фінансову звітність лінійних менеджерів усіх підрозділів підприємства для проведення поточного моніторингу, здійснюють перевірку рівня досягнення стратегічних планів, погоджують оперативні цілі із їх виконавцями та консультують їх [176, с. 129]. Моніторинг доповнюється аналізом вартісно-орієнтованих показників, та закріплює на підприємстві концепцію управління

вартістю. У результаті такі показники будуть постійно закріплені у процес моніторингу та розширюватимуть середовище фінансової інформації підприємства.

Відповідно до поставлених завдань, суб'єкти фінансового моніторингу постійно здійснюють спостереження за показниками фінансового стану, приділяючи основну увагу прибутковості та коефіцієнтам рентабельності, а саме рентабельності власного капіталу, рентабельності активів, операційної діяльності, реалізованої продукції, виробничих фондів тощо.

За таких умов діяльності керівники підприємств ведуть пошук альтернативних управлінських рішень у напрямку обґрунтування джерел і резервів формування прибутку та його розподілу. Ці рішення вимагають відповідного інформаційного забезпечення даними постійного фінансового моніторингу, який супроводжує процес оцінювання реального фінансового стану підприємства, рівня рентабельності за валовим та операційним прибутком, а також визначення факторів, що прямо чи опосередковано вплинули на розмір збитків і виникнення кризового стану.

Джерелом точних даних для фінансового моніторингу завжди слугують дані бухгалтерського й управлінського обліку. Отже застосування показників вартісно-орієнтованого управління ускладнюється внаслідок ведення традиційних форм бухгалтерської звітності [96, с. 287].

Проте, у порівнянні з моніторингом показників прибутковості на основі чистого прибутку, використання таких інноваційних методик моніторингу обумовлює орієнтацію підприємств на підвищення довгострокової вигоди та спонукає до більш ефективного використання ресурсів.

Проведемо порівняння традиційного індикатора ефективності діяльності підприємства – чистого прибутку і показника вартості підприємства з позицій використання у цілях фінансового моніторингу в таблиці 3.1.

Таким чином, застосування традиційного інструменту фінансового моніторингу, такого як чистий прибуток, і показників рентабельності, що використовуються керівниками вітчизняних підприємств, обмежується обліковою

політикою та даними бухгалтерської звітності, які не дають змогу оцінити усі витрати, що пов'язані з веденням господарської та інвестиційної діяльності, а також прослідкувати вплив ризику від цього на вартість підприємства.

Таблиця 3.1. – Порівняння характеристик показників прибутку та вартісних показників підприємства

№ з/п	Показники прибутку	Показники вартості
1	Не є інформативними щодо зміни вартості підприємства, адже зростання дебіторської заборгованості, вартості основних засобів та оборотних активів пов'язане з вкладанням у них інвестицій, що знижують прибутки	Прирівнюють успішність діяльності підприємства з приростом його вартості для основних власників підприємницького капіталу (власників та акціонерів) та дозволяють оцінити вартість підприємства
2	Існує можливість коригування показників прибутку, які відображаються у звітності, шляхом застосування різних методів амортизації, визначення собівартості, переоцінки основних засобів і запасів	Є прозорими у розрахунках, адже прямо пов'язані з рухом грошових коштів, тому не піддаються навмисним коригуванням
3	Не враховують інфляційні процеси та рівень майбутнього ризику вкладень через спрощеність моделі розрахунку	Враховують ставку дисконтування, яка свідчить про ступінь ризику інвестування, а також рівень інфляції, що впливає на майбутні вкладення
4	При визначенні прибутку не береться до уваги ціна залучення власного капіталу, а лише позикового, який не дозволяє врахувати усі витрати на здійснення інвестицій	Враховують витрати, пов'язані з залученням усіх видів фінансового капіталу (як позикового, так і власного)
5	Використовуються для моніторингу на рівні поточного управління	Застосовуються для стратегічного моніторингу ефективності діяльності на перспективу, а також є інструментами моніторингу діяльності (показники економічного прибутку)

Джерело: складено на основі [126].

Проте, значення показника прибутку є також досить вагомим для фінансового моніторингу тих підприємств, які не є значно капіталомісткими (сфера послуг). До того ж, у зв'язку зі складністю переходу на вартісно-орієнтовані показники та їх розрахунку більшість підприємств не планують застосовувати такі інструменти [61].

На основі проведеного у 2011 році Інститутом контролінгу Київського Національного університету ім. Вадима Гетьмана експертного дослідження українських підприємств стосовно тематики застосування у їх практичній діяльності інноваційних інструментів фінансового управління та моніторингу було

встановлено рівень використання підходу до вартісно-орієнтованого управління. За результатами дослідження визначено, що тільки 5 % вітчизняних підприємств застосовують інструменти VBM, такі як показник економічної доданої вартості та показник доданої вартості грошового потоку. Також 30 % аналізованих підприємств не використовують у розрахунках середньозважену ціну капіталу та не враховують коефіцієнт дисконтування у цілях бізнес-планування. Близько 16 % досліджуваних суб'єктів господарювання не практикують у своїй діяльності аналіз інвестицій, а менеджерам 11 % підприємств не було відомо про існування показників VBM і ставки дисконту [126, с. 237].

Отже, результати дослідження свідчать про те, що існують об'єктивні перешкоди на шляху широкого використання показників VBM у моніторингу діяльності вітчизняних підприємств. По-перше, така концепція управління, як VBM, пов'язана з повною зміною корпоративної культури, перебудовою методів управління персоналом, який також долучається до утворення вартості підприємства. По-друге, вагомим фактором, який перешкоджає впровадженню вартісно-орієнтованого управління та моніторингу є те, що даний підхід потребує впровадження кардинальних змін у системі управління підприємством та його фінансами, додаткових вкладень у ці зміни. По-третє, впровадженню VBM також не сприяє стан ринку цінних паперів і капіталів в Україні, через що виявляється нелегким визначення ринкової вартості власного капіталу, а також ставки дисконту, що ускладнює розрахунок вартісних показників та може спричинити їх необ'єктивність. По-четверте, бухгалтерська звітність, яка слугує основою для фінансового моніторингу діяльності підприємств, не достатньо прозоро відображає формування прибутку. Також існує велика відмінність між міжнародними та вітчизняними стандартами обліку, що вимагає суттєвих коригувань [96, с. 291].

Окрім наведених факторів, використання підприємствами України вартісних показників гальмується їх загальним призначенням, оскільки більшість з них не здійснюють моніторинг фінансового стану на основі вартісних показників у зв'язку з відсутністю необхідності їх розрахунку, що пов'язана з сутністю даних показників. Адже через постійні зміни зовнішнього середовища у країні велика

частка підприємств спрямовує свою діяльність на отримання короткострокової вигоди, а не з огляду на довгострокову стратегічну перспективу [126, с. 237].

Незважаючи на перешкоди та складність впровадження VBM, можливості фінансового моніторингу підприємств, які використовують вартісні показники, зростають, адже такі критерії враховують більший обсяг інформації, яка пов'язана з діяльністю підприємства в цілому, порівняно з традиційними критеріями.

Таким чином, виникає необхідність формування механізму впровадження інструментів вартісно-орієнтованого управління у систему фінансового моніторингу підприємства.

На рисунку 3.5 відображено, що вартісно-орієнтовані показники залежать не лише від результатів діяльності підприємства, а також і від зовнішніх факторів, серед яких:

- середня ставка дохідності за депозитними вкладками;
- оцінка галузевого ризику;
- оцінка ризику вкладень у підприємство;
- процентна ставка за довгостроковими позиками (в національній валюті);
- рівень інфляції;
- ставка податку на прибуток.

Вартісно-орієнтовані показники, як інструменти моніторингу, впроваджуються у його систему через послідовність етапів його здійснення.

На основі форм бухгалтерської звітності розраховуються ключові фактори, які впливають на результуючі вартісні показники, що є інструментами не лише поточного, але і стратегічного фінансового моніторингу [96, с. 292].

Аналіз показників RI (або EP – залишкового (економічного) прибутку), CFROI (рентабельності інвестицій за грошовими потоками), FCF (грошового потоку до залучення зовнішніх фінансових ресурсів), CVA (доданої вартості грошового потоку) дає змогу оцінити можливості зростання вартості підприємства у довгостроковій перспективі [3].

У результаті оцінювання рівня вартісних показників суб'єкти фінансового моніторингу формують висновки щодо зростання чи зменшення вартості

підприємства, відображаючи їх у своїх звітах, а також встановлюють причини виявлених змін шляхом побудови «дерева факторів вартості підприємства».

Вартісно-орієнтовані показники, запропоновані різними економічними школами, враховують потоки грошових коштів, на відмінну від традиційних методів фінансового аналізу. Це дає змогу визначити, чи достатніми для підприємства є фінансові ресурси, і чи може підприємство забезпечити формування таких грошових потоків після сплати відсотків і дивідендів, які необхідні для операційної діяльності підприємства [96, с. 293].

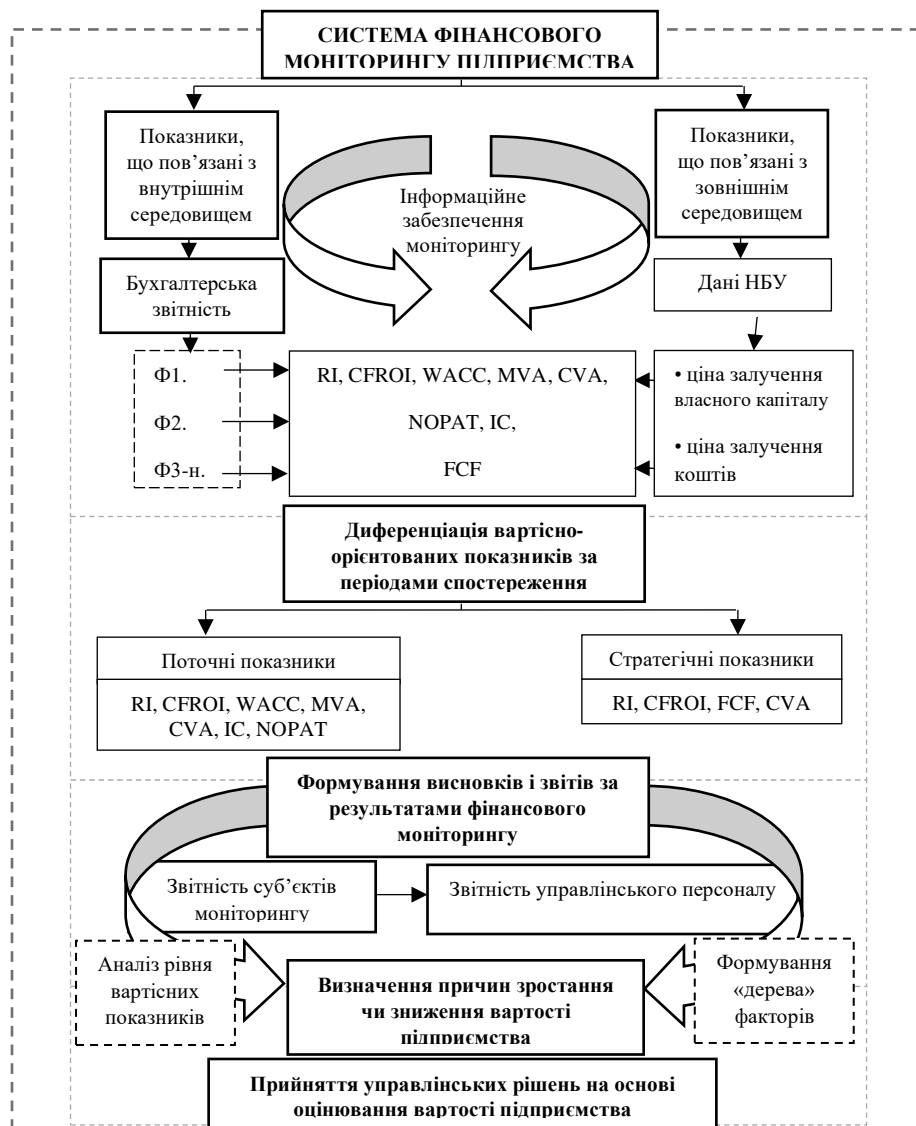

Рисунок 3.5 – Механізм впровадження інструментів вартісно-орієнтованого управління у систему фінансового моніторингу підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [211]

Базовим у концепції вартісно-орієнтованого управління є показник економічного прибутку (EP) або залишкового прибутку (RI), який розраховується на основі бухгалтерської звітності (Ф1., Ф2.) і залежить від дохідності інвестованого капіталу.

RI визначається як різниця між бухгалтерським прибутком (NOPAT) та добуток інвестованого капіталу (IC) і коефіцієнта, який виражає його дохідність. Економічний або залишковий прибуток може не співпадати з позитивним значенням NOPAT, що дає підставу для поглибленого моніторингу факторів, які впливають на прибуток від звичайної діяльності до виплати відсотків та на суму інвестованого капіталу (табл. 3.2) [175].

Модель економічної доданої вартості (EVA), що була розроблена Б. Стюартом та його партнерами з консалтингової компанії Stern Stewart & Co [27], базується на використанні показника прибутку підприємства після покриття усіх витрат на капітал у певному періоді. Цей показник є досить розповсюдженим не тільки у практиці західних компаній, але і пропонується деякими вітчизняними вченими [21, 32] як ефективний інструмент управління корпоративною вартістю.

Для розрахунку економічної доданої вартості суб'єкти моніторингу повинні мати достовірні дані щодо наступних показників:

- чистого операційного прибутку після сплати податків, але до вирахування відсотків;
- середньозваженої ціни капіталу;
- суми капіталу, інвестованого у підприємство (без позикового капіталу, на який не нараховуються проценти).

Відчутними перевагами моделі EVA у порівнянні з іншими методиками фінансового моніторингу є універсальність, використання для цілей моніторингу за різні проміжки часу, незначні затрати часу та простота проведення розрахунків, що мінімізує наявність помилкових відхилень, можливість проведення контролю результуючого показника [111, с. 113].

Показник EVA розраховується як різниця NOPAT (прибутку від звичайної діяльності до виплати відсотків) та IC (інвестованого капіталу), що скоригований

на WACC (середньозважену вартість капіталу). Використовуючи даний показник, суб'єкти фінансового моніторингу ведуть спостереження за розміром прибутку всього підприємства та за видами продукції, підрозділами, стратегічними проектами тощо. Проте застосування та розрахунок EVA супроводжується деякими труднощами, пов'язаними з визначенням середньозваженої ціни капіталу, яка залежить від зовнішніх факторів і визначає ступінь коригування суми інвестованого капіталу [96, с. 294].

Таблиця 3.2 – Методика розрахунку показників NOPAT та ІС відповідно до форм фінансової звітності

Найменування фінансового показника	Методика розрахунку	Форма фінансової звітності	
<i>NOPAT (прибуток від звичайної діяльності до виплати відсотків)</i>			
1. Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	x	Форма № 2	<i>рядки 2290-2295</i>
2. Фінансові витрати	віднімається		<i>рядок 2250</i>
3. Прибуток/збиток від звичайної діяльності до оподаткування та сплати відсотків	=		x
4. Податок на прибуток від звичайної діяльності	віднімається		<i>рядок 2300</i>
5. Прибуток від звичайної діяльності до сплати відсотків та після оподаткування	=		x
<i>ІС (сума інвестованого капіталу)</i>			
1. Вартість активів на кінець року	x	Форма № 1	<i>рядок 1095</i>
2. Забезпечення наступних виплат і платежів на кінець року	віднімається		<i>рядки 1500, 1515-1525</i>
3. Кредиторська заборгованість (поточна) на кінець року	віднімається		<i>рядки 1610-1630</i>
4. Інші зобов'язання, на які не нараховують відсотки на кінець року	віднімається		<i>рядок 1660, 1690</i>
5. Інвестований капітал	=		x

Джерело: узагальнено автором на основі [127]

Поряд з показником EVA, у цілях моніторингу використовуються й інші інструменти вартісно-орієнтованого управління. CVA (додана вартість грошового потоку) вимагає меншої кількості коригувань, ніж EVA. Додана вартість грошового потоку, як альтернативний показник доданої економічної вартості, є різницею скоригованого операційного грошового потоку та валових інвестицій (GI), що враховують очікувану ціну капіталовкладень (WACC) [96, с. 295].

У період фінансової кризи власників підприємств більше цікавить розмір грошового потоку, який забезпечує виплати боргових зобов'язань, а не сума отриманого прибутку, і є важливим фактором для інвесторів.

Таким чином, орієнтуючись на результати моніторингу фінансів за методом CVA, можна досягти значної деталізації аналізу, розмежування впливу кожного фактору на збільшення вартості підприємства, а також врахувати середньозважену вартість капіталу [127]. Але при цьому зростає складність розрахунків порівняно із методом EVA.

Фінансовий моніторинг повинен також забезпечувати спостереження за дисконтованим показником новоствореної вартості підприємства, тобто показником ринкової доданої вартості (MVA або теперішньої вартості). MVA визначається як різниця між ринковою вартістю підприємства та вартісною оцінкою інвестованого в нього капіталу і виражає рівень очікування суб'єктів капіталовкладень від підприємства.

Під час моніторингу особливу увагу слід приділяти грошовим потокам, тобто дохідності інвестицій на їх основі (CFROI) [103, с. 210]. Цей показник характеризується відношенням суми операційного грошового потоку до суми інвестицій, що враховують інфляційний індекс. Іншими словами CFROI – це показник рентабельності інвестицій на основі грошових потоків. Тому для розрахунку рентабельності інвестицій на базі грошових потоків потрібно володіти даними щодо валових інвестицій, вартості активів, що амортизуються, та їх корисного терміну використання. За статичним варіантом CFROI, який є більш простим ніж динамічний, цей показник визначається з врахуванням чистих CF за винятком амортизації, та на основі валового інвестованого капіталу [179, с. 85].

Також існують вартісні показники на основі акціонерної (SVA), скоригованої теперішньої (APV) вартості. Розглянуті показники мають універсальне застосування. Їх можна використовувати як при оцінюванні вартісних параметрів підприємства при здійсненні фінансового моніторингу, так і в портфельному аналізі. В антикризовому санаційному управлінні вартісні показники відіграють роль ранніх сигналів, що з'являються у відповідь на відхилення у функціонуванні

певних ланок підприємства. Вибір однієї зі згаданих моделей повинен базуватися на тому, яким інформаційним полем володіють суб'єкти моніторингу, наскільки доцільним буде її використання із позицій доступності даних для розрахунку та практичного використання її результатів [111, с. 114].

Отже, використання у цілях фінансового моніторингу інноваційних інструментів вартісно-орієнтованого управління, які були розроблені західними вченими та є широко розповсюдженими у діяльності іноземних компаній, дозволяє уникнути маніпуляцій щодо розміру прибутку, який розраховується на основі вітчизняних форм бухгалтерської звітності.

Лише застосування традиційних та інноваційних інструментів моніторингу в комплексі може призвести до отримання об'єктивних оцінок фінансового стану підприємства та визначення критеріїв ефективної діяльності на основі зіставлення темпів зростання фінансових та вартісно-орієнтованих показників [96, с. 296].

3.3. Формування елементів системи фінансового моніторингу власного капіталу та моделювання його впливу на фінансові результати діяльності підприємств

Протягом останнього періоду в Україні практично не відбувалося створення нових підприємств, проте через програми державної підтримки та кредитування підприємства намагаються підтримувати свою діяльність через залучення інвестицій та позикових коштів [1, с. 127].

За останній рік власний капітал великих, середніх і малих підприємств суттєво скоротився на 50% у порівнянні з 2021 роком. Крім того, у 2022 році середня рентабельність підприємств досягла від'ємного значення, а порівняно з 2020 роком, коли почалася пандемія, цей показник зменшився майже на 6%.

Досить суттєвими залишаються проблеми збереження прибутковості. Тому актуальним є моніторинг впливу оптимізації розміру та структури власного капіталу підприємств на фінансові результати їх діяльності та виявлення резервів підвищення прибутковості за рахунок ефективного використання власних

фінансових ресурсів підприємства. У зв'язку з цим варто провести дослідження системи фінансового моніторингу власного капіталу підприємства та виявлення характеру впливу власного капіталу на прибутковість підприємства [10, с. 2].

Основні дослідження у сфері управління власним капіталом підприємств проводилися такими українськими економістами, як Н.О. Бугай [45], Н.А. Дехтяр [64], Т.Є. Чебанова [210], І.М. Єпіфанова [75], які фрагментарно приділили увагу структурі власного капіталу, фактори впливу на власний капітал з метою підвищення фінансової стійкості підприємства. М.С. Уткіна [192] розглядала актуальне питання інформаційного забезпечення фінансового моніторингу. Вивчено проблеми в контексті внесення змін до чинної законодавчої бази у зв'язку із запровадженням воєнного стану на території України.

У багатьох наукових працях українських економістів висвітлюється економіко-правова сутність поняття власного капіталу та його еволюція у світовій та українській науці. У статті Н.О. Бугай [45] представлено теоретичні аспекти власного капіталу як складової фінансової системи, основні проблемні питання практичного характеру власного капіталу, окремі необхідні заходи та шляхи їх вирішення.

О.А. Круглова та В.О. Козуб [104, 105] приділяють значну увагу дослідженню факторів, що впливають на прибутковість українських підприємств. Як економічні чинники зміни рівня прибутковості автори використовують коефіцієнт фінансового левериджу, коефіцієнт платоспроможності та коефіцієнт розміру підприємства. У дослідженні встановлено, що до неекономічних факторів, що впливають на прибутковість, відносяться ефективність управлінської діяльності, впровадження принципів соціальної відповідальності бізнесу в діяльність підприємства.

Ковальчук [95] досліджує динаміку прибутковості підприємств різних регіонів України під впливом макроекономічних факторів. Однак ця робота не стосується нинішніх умов воєнного стану в Україні.

Державна служба статистики України [31] щорічно проводить аналіз діяльності різних за масштабом українських підприємств, зокрема їх активів,

власного капіталу, позикових коштів та прибутковості за видами діяльності. Отже, питання фінансового аналізу власного капіталу, його динаміки та структури є достатньо дослідженим, але проблеми створення системи та механізму фінансового моніторингу на підприємстві, оптимізації власного капіталу та ефективності його використання з метою виявлення впливу на прибутковість залишаються невирішеними та потребують подальшого розгляду. Подальші дослідження дозволять розширити наявні роботи в галузі визначення ефективності використання власного капіталу як важливого чинника впливу на показник прибутковості українських підприємств [10, с. 4].

Власний капітал виступає основною частиною пасиву балансу, що знаходиться у розпорядженні підприємства після відрахування суми усіх зобов'язань. Він фінансується за рахунок коштів, що вносяться власниками чи засновниками та поповнюється власними фінансовими ресурсами підприємства. Нарощення власного капіталу можливе за рахунок отримання позитивного фінансового результату діяльності підприємства. В свою чергу переважання у структурі балансу власного капіталу сприяє фінансовій стійкості підприємства, підвищує конкурентоспроможність та привабливість підприємства для інвестиційних вкладень, надійність довгострокових фінансових вкладень та забезпечує можливість одержання прибутку без значних ризиків неплатоспроможності. Проте для ефективного використання фінансових ресурсів підприємства слід не просто нарощувати власні ресурси підприємства, а оптимізувати структуру капіталу, використовуючи також потенціал позикових коштів.

Національний банк України та Державна служба фінансового моніторингу [67] визначають власний капітал підприємства як важливий об'єкт для спостереження, оскільки незначний розмір власного або статутного капіталу підприємства є індикатором незадовільного фінансового стану, може слугувати ознакою ненадійності контрагента, співпраця із яким може мати негативні наслідки, тому часто здійснюються перевірки пропорційності структури капіталу, адже бізнес повинен прозоро розкривати бенефіціарів та структуру своєї власності.

Задля відстеження факторів формування, використання та збереження власного капіталу підприємства застосовуються інструменти фінансового моніторингу. Система фінансового моніторингу суттєво налагоджує методіку аналізу власного капіталу та впроваджує засоби для виявлення чинників негативних відхилень у його структурі, визначає вплив складових власного капіталу на фінансовий результат [10, с. 4].

У процесі здійснення фінансового моніторингу власного капіталу підприємства слід використовувати правові, директивні, довідкові, нормативні джерела інформації, а також облікові та позаоблікові дані (рис. 3.6).

Рисунок 3.6 – Інформаційне забезпечення фінансового моніторингу
власного капіталу підприємства

Джерело: розроблено автором

Правове, нормативне і довідкове інформаційне забезпечення фінансового моніторингу слугує методичною основою його проведення. Плановими джерелами інформації можуть виступати заплановані суми надходжень на витрат підприємства, планові кошториси, цільові проєктні показники, які використовуються у цілях моніторингу в якості орієнтиру для обчислення відхилень фактичних та планових показників [104].

Аналіз даних щодо змін власного капіталу здійснюється за допомогою Звіту про власний капітал, що містить дані про залишок власного капіталу на початок року та кінець року, суми надходження та використання капіталу, його структурні елементи. Значну увагу потрібно звертати на співставлення коефіцієнтів надходження та використання власного капіталу щоб відслідкувати чи на підприємстві відбувається його нарощення.

Від повноти інформації залежить якість висновків щодо моніторингу, тому варто дослідити не лише основні джерела фактографічної інформації, що відображаються у фінансовій статистичній звітності, а детально проаналізувати дані внутрішньогосподарської звітності, документи первинного обліку, реєстри, акти, журнали, які доповнюють аналіз.

Інформаційне забезпечення фінансового моніторингу входить до підсистеми моніторингу власного капіталу підприємства (рис. 3.7). Поєднання мети, завдань, етапів, принципів, наявність взаємодії суб'єктів і об'єктів у єдиній системі дозволяє реалізувати напрямки здійснення фінансового моніторингу та забезпечити його ефективну організацію. Взаємодія елементів системи забезпечує формування відповідності наявних власних ресурсів та їх стратегічній потребі, створення механізму для діагностування ризиків розвитку кризової ситуації та потенційного банкрутства [45].

Принципи системи фінансового моніторингу власного капіталу повинні забезпечувати співвідношення між обсягом власного, залученого капіталу та обсягом створених активів та відповідність цілей управління капіталом стратегічним цілям підприємства.

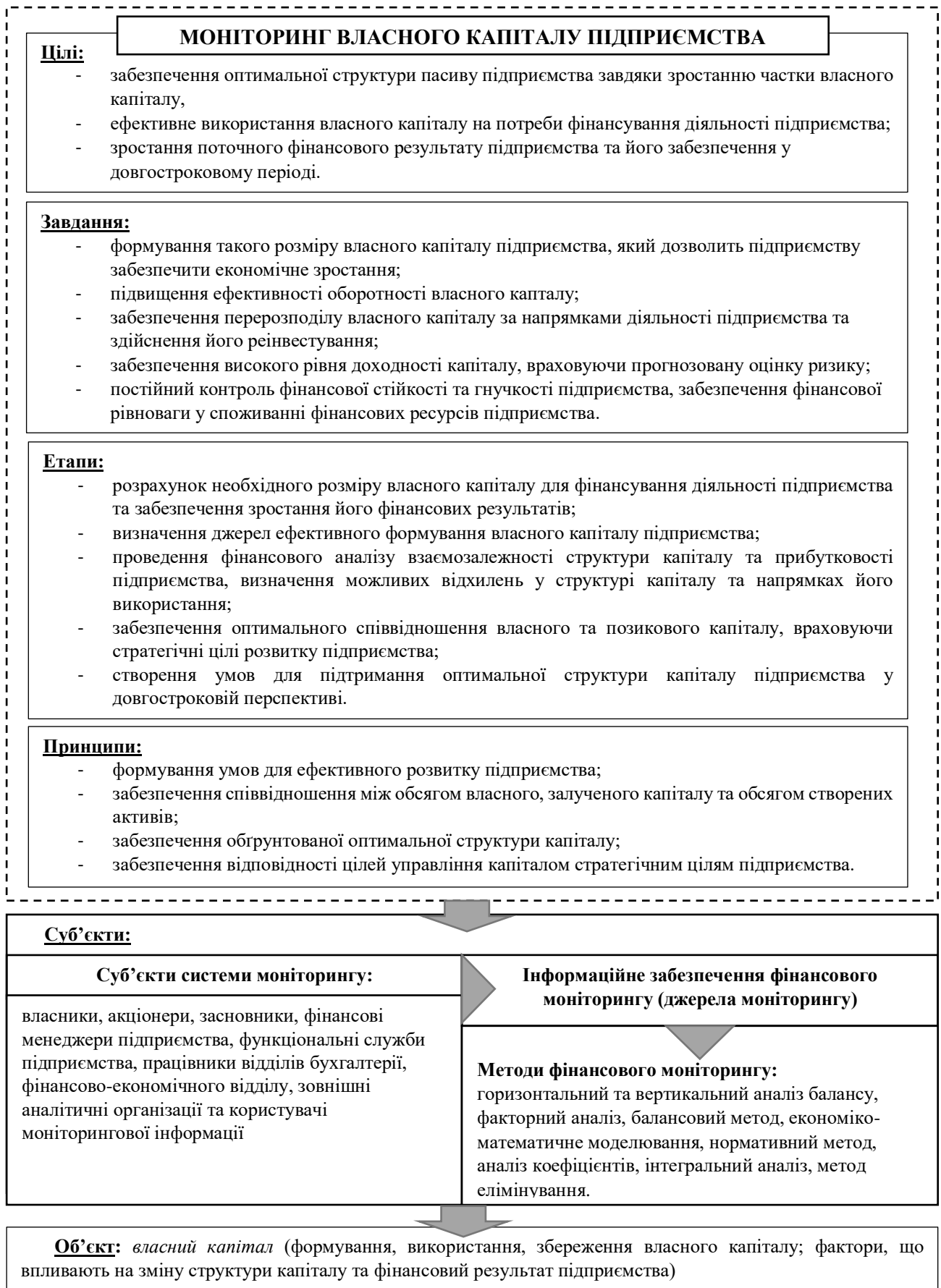

Рисунок 3.7 – Система фінансового моніторингу власного капіталу підприємства

Джерело: розроблено автором

Система фінансового моніторингу власного капіталу включає також напрямки його здійснення (рис. 3.8). Залежно від цілей і завдань, які ставлять перед собою суб'єкти моніторингу, можна виділити наступні напрямки фінансового моніторингу власного капіталу:

- моніторинг формування власного капіталу;
- моніторинг використання власного капіталу;
- моніторинг збереження власного капіталу;
- моніторинг впливу власного капіталу на фінансовий результат підприємства [10, с. 6].

Рисунок 3.8 – Напрямки здійснення фінансового моніторингу власного капіталу підприємства

Джерело: розроблено автором

Структура капіталу безпосередньо впливає на фінансову стійкість підприємства. Досліджуючи формування власного капіталу, суб'єкти моніторингу проводять аналіз джерел, що нарощують власний капітал, аналіз факторів його зміни, здійснюють оцінювання структури наявного власного капіталу (в розрізі зареєстрованого та накопиченого), а також відслідковують динаміку частки власного капіталу у загальній сумі пасиву та його співвідношення із позиковими коштами (табл. 3.2.).

Ефективність використання власного капіталу пов'язана із його рухом та оборотністю на підприємстві, співвідношенням зростання власних фінансових ресурсів та доходу від реалізації продукції. Для аналізу використання власного капіталу застосовують методи порівняння та систему фінансових коефіцієнтів: коефіцієнт фінансової незалежності (відсоток власного капіталу в сумі капіталу підприємства), коефіцієнт фінансового ризику (відношення залученого капіталу до власного капіталу), коефіцієнт фінансової залежності (показує, скільки позикових засобів підприємство залучило на 1 грн. власного капіталу) [64, с. 133].

Важливим напрямком фінансового моніторингу є оцінювання можливостей збереження власного капіталу. Відтак на основі аналізу змін, що відбуваються у структурі пасиву балансу, суб'єкти моніторингу здійснюють аналіз ризиків, що негативно впливають на структуру капіталу та визначають оптимальний розмір власного капіталу і його співвідношення із позиковими ресурсами.

Дослідження ступеня впливу структури і розміру власного капіталу на фінансові результати діяльності підприємств та їх рентабельність проводиться у розрізі аналізу резервів зростання прибутку підприємства за рахунок зміни структурних елементів власного капіталу, в тому числі збільшення нерозподіленого прибутку. Також у цьому напрямку моніторингу використовується інтегральний аналіз рентабельності для оцінки рівня прибутковості коштів, інвестованих у власний капітал [210, с. 173].

Аналітичні дані таблиці 3.3 відображають динаміку власного капіталу, що знаходився у розпорядженні підприємств України протягом 2015-2022 рр. та показники ефективності його використання. За досліджуваній період розмір

власного капіталу постійно збільшувався і від кінця 2015 до звершення 2021 року зріс на 80%. Суттєве зростання відбулося у 2021 році у порівнянні із попереднім 2020 роком на 773,5 млрд. грн. тобто на 23,2%. Водночас протягом 2015-2021 рр. прослідковується також зростання позикового капіталу (на 72%) та суми балансу підприємств (на 74%) [31].

Таблиця 3.3 – Динаміка власного капіталу суб'єктів господарювання в Україні, із 2015 р. по III квартал 2022 рр.

№ з/п	Показники	Роки								Відхилення (I-III кв. 2022/2021)	
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	I-III кв. 2022	абс.,	темп пр., %
1.	Коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів	2,53	3,09	3,05	3,02	2,72	2,80	2,42	2,60	0,2	6,9
2.	Відношення активів до власного капіталу (коефіцієнт фінансової залежності)	3,5	4,1	4,1	4,0	3,7	3,8	3,4	3,6	0,2	5,5
3.	Частка власного капіталу в активах, %	39,6	32,4	32,8	33,2	36,8	35,7	41,3	27,9	-13,4	-32,5

Джерело: розрахунки автора на основі [31]

Аналізуючи показник співвідношення позикових та власних коштів підприємств, варто зазначити, що за період 2015-2021 рр. коефіцієнт коливався у межах від 2,42 (у 2021 р) до 3,09 у (2016 р). Оскільки нормативне значення даного коефіцієнта ≤ 1 , фактичні значення цього показника свідчить про значне залучення позикового капіталу вітчизняними підприємствами у порівнянні із накопиченими власним ресурсами, а тому у структурі балансу переважають зобов'язання. Проте за перші три квартали 2022 року загальний власний капітал зменшився на 48% порівняно з 2021 роком. Водночас загальна сума балансу також зменшилася на 40%, що пов'язано з припиненням діяльності деяких підприємств, що розташовані на окупованих територіях.

Частка власного капіталу у пасиві балансу, що характеризує коефіцієнт фінансової автономії, протягом 2015-2021 рр. мала тенденцію до зростання, а у

2021 році порівняно із 2020 роком зростає на 5,6%. Оптимальне значення цього коефіцієнта 0,5, а відтак протягом аналізованого періоду рівень залежності підприємств від зовнішніх позик є досить значною [10, с. 7].

До структури власного капіталу підприємств входять: зареєстрований капітал, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (або непокритий збиток), неоплачений та вилучений капітал (табл. 3.4) [45].

Протягом 2015-2021 рр. у структурі власного капіталу підприємств України переважав зареєстрований капітал (рис. 3.9), що включає статутний та інший зареєстрований капітал, пайовий капітал та внески до зареєстрованого статутного капіталу. У 2021 році сума зареєстрованого капіталу підприємств України становила 2340,4 млрд. грн., що на 110,3 млрд. грн. більше ніж у попередньому 2020 році та на 86,% більше у порівнянні із 2015 роком.

Таблиця 3.4 – Динаміка структури власного капіталу суб'єктів господарювання в Україні, 2015-2021 рр.¹

№ з/п	Показники	Роки							Абс. відхилення (2021/2020)
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1.	Власний капітал, млрд. грн., у т. ч.:	2288,7	2445,8	2458,5	2708,6	3092,8	3339,8	4113,3	773,5
2.	Зареєстрований капітал, млрд. грн.	1256,3	1656,0	1618,4	1712,0	1869,4	2230,2	2340,4	110,3
	у % до власного капіталу	54,9	67,7	65,8	63,2	60,4	66,8	56,9	-9,9
3.	Додатковий капітал, млрд. грн.	866,1	1590,8	1781,9	1660,6	1674,8	1529,1	1329,7	-199,3
	у % до власного капіталу	37,8	65,0	72,5	61,3	54,2	45,8	32,3	-13,5
4.	Резервний капітал, млрд. грн.	57,3	54,8	61,9	68,4	76,3	71,2	77,1	5,9
	у % до власного капіталу	2,5	2,2	2,5	2,5	2,5	2,1	1,9	-0,3
5.	Нерозподілений прибуток/ непокритий збиток, млрд. грн.	-579,9	-893,8	-889,1	-854,3	-764,6	-356,6	-20,5	336,1
	у % до власного капіталу	-25,3	-36,5	-36,2	-31,5	-24,7	-10,7	-0,5	10,2
6.	Неоплачений та вилучений капітал, млрд. грн.	119,1	119,0	127,3	128,1	147,5	381,0	386,9	5,9
	у % до власного капіталу	5,2	4,9	5,2	4,7	4,8	11,4	9,4	-2,0

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах

Джерело: систематизовано автором на основі [31]

Додатковий капітал, який був внесений понад суму статутного капіталу та який включає суми дооцінки необоротних активів, вартість безоплатно отриманих фінансових активів, також складає значну частку власного капіталу підприємств та не мав чіткої динаміки до зростання, проте у 2021 році становив 1329,7 млрд грн., що на 53,5% більше порівняно із 2015 роком. Резервний капітал, неоплачений та вилучений капітал складають незначну частку у власному капіталу підприємств та показують нестійку динаміку протягом аналізованого періоду [10, с. 8].

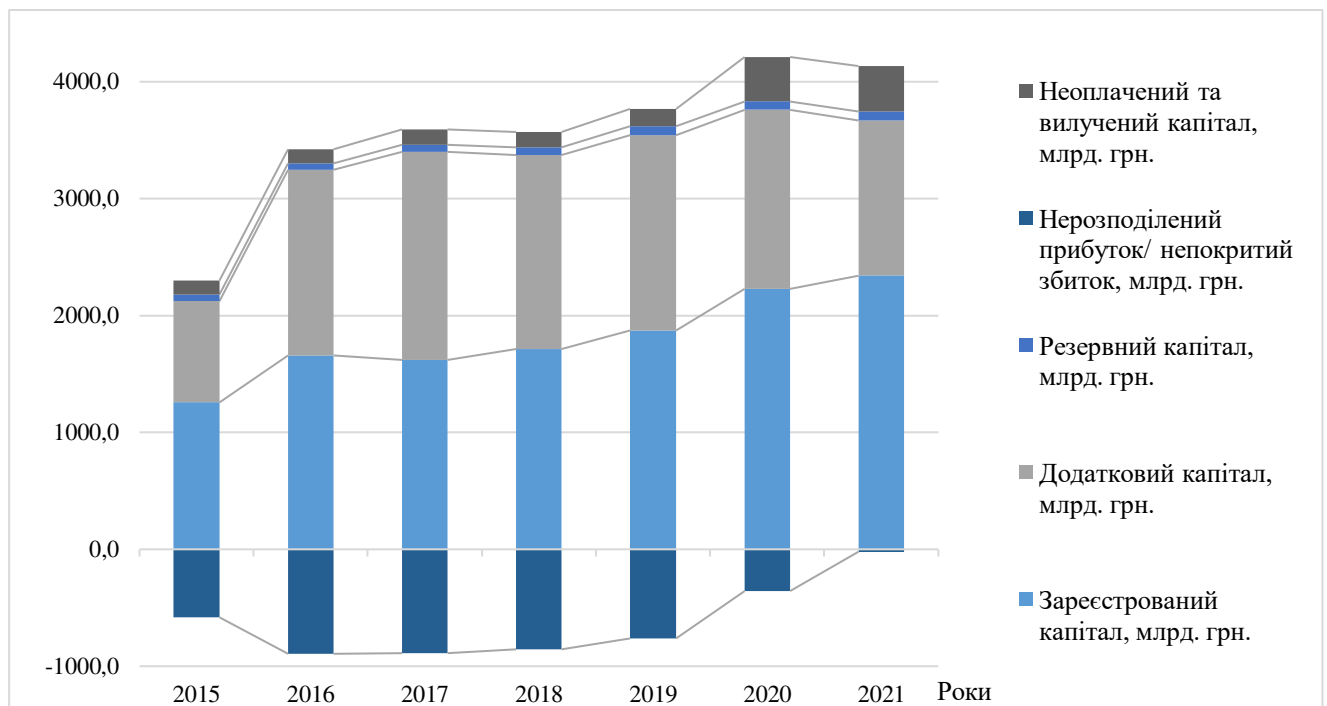

Рисунок 3.9 – Структура власного капіталу суб’єктів господарювання в Україні, 2015-2021 рр.¹

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах

Джерело: систематизовано автором на основі [31]

Частина доходу, що залишається у розпорядженні підприємства від ведення господарської діяльності, входить до складу власного капіталу у формі нерозподіленого прибутку. Проте, як зобраено на графіку (рис. 3.9), вітчизняні підприємства протягом 2015-2021 рр. загалом отримували нерозподілений збиток, абсолютне значення якого було найбільшим у 2016 році і становило 893,8 млрд грн. Із 2017 року нерозподілений мав спадну тенденцію та у 2021 році мав

найменше з начення 20,5 млрд грн., тобто знизився у 17 разів у порівнянні із 2020 роком [10, с. 8].

Дослідження включає дані щодо власного капіталу великих, середніх та малих підприємств України (рис. 3.10). У 2021 році частка власного капіталу в структурі балансу переважала у великих підприємствах і становила 41%. У середніх і малих підприємствах – 23% і 22% відповідно. Тому великі підприємства є більш стійкими до макроекономічних факторів, ніж суб'єкти малого та середнього бізнесу. Як видно на рисунку 3.10, власний капітал великих підприємств протягом 2015-2021 років зростав незначними темпами на відміну від суми власного капіталу малих підприємств, який за цей період зріс більш ніж удвічі [31].

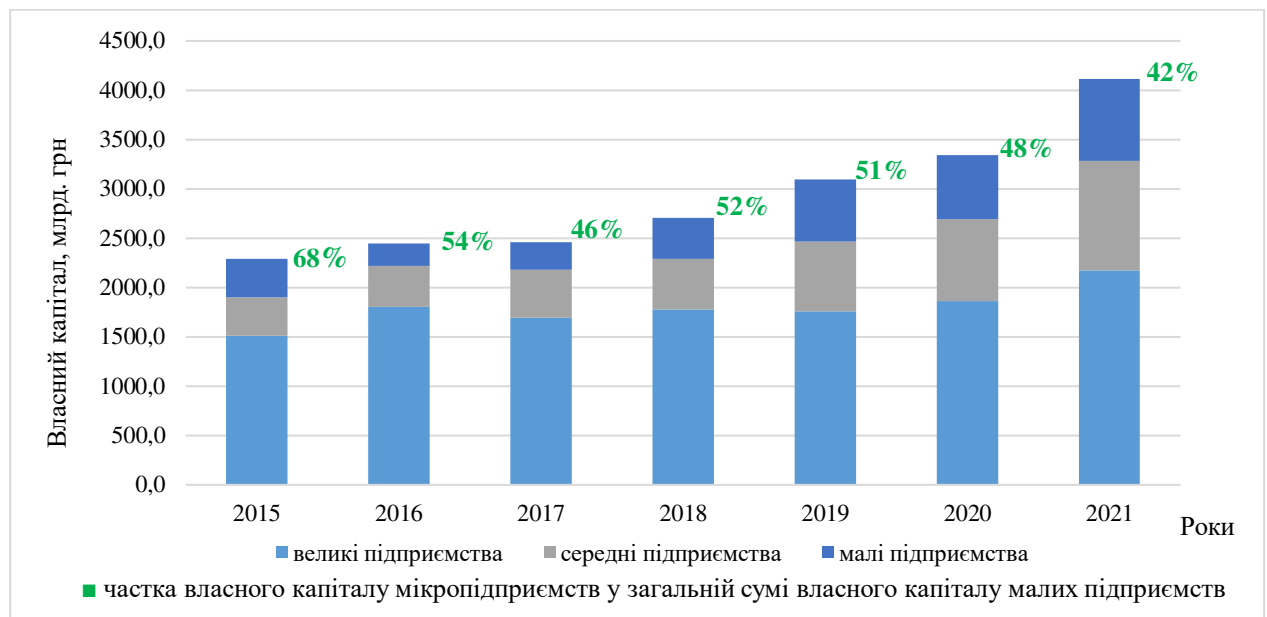

Рисунок 3.10 – Власний капітал великих, середніх і малих підприємств в Україні, 2015-2021 рр.¹

¹дані за 2022 р. не опубліковано у офіційних джерелах

Джерело: систематизовано автором на основі [31]

Зв'язок розміру власного капіталу та фінансового результату підприємств полягає у тому, що при переважанні у підприємств позикового капіталу у підприємств з'являється загроза неплатоспроможності, це потребує додаткових витрат підприємства на користування кредитними засобами, що також впливає на

ліквідність активів та перешкоджає підприємству отриманню наступних позик у перспективі.

При наявності у підприємства нерозподіленого прибутку структура власного капіталу покращується, що відображається також у підвищенні фінансових результатів роботи підприємства. Оскільки ключовими показниками фінансового стану підприємств є коефіцієнти рентабельності, то вони перебувають у значній залежності від розміру власного капіталу, а також від його структури, тобто відображенні нерозподіленого прибутку або непокритого збитку.

Показники рентабельності підприємств України, динаміка яких за аналізований період із 2015 по I-III квартал 2022 рр. продемонстрована на рисунку 3.11, свідчать про те, що найнижчими ці показники були у 2015 році. Збитковість усієї діяльності підприємств у 2015 році становила -7,3%, хоча рентабельність операційної діяльності була визначена на рівні 1% [95, с. 154].

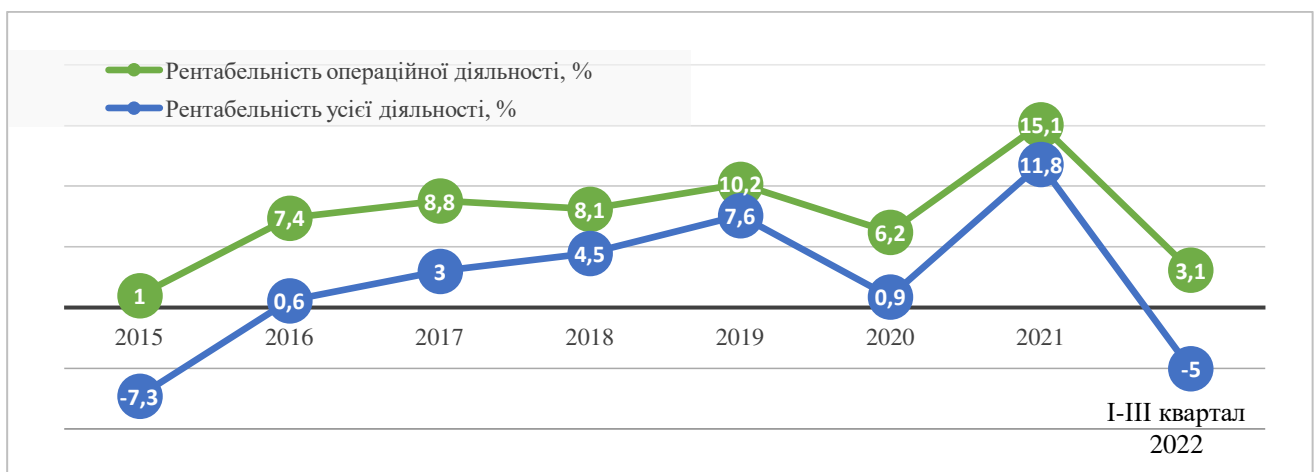

Рисунок 3.11 – Динаміка рентабельності суб'єктів господарювання в Україні, 2015-2022 рр.

Джерело: систематизовано автором на основі [66]

Беручи до уваги статистику щодо збиткових підприємств у країні, на рис. 3.12 бачимо, що частка підприємств, які отримали збиток, на початку 2012 р. становила більше 1/3 від їх загальної кількості (найвищий показник за досліджуваний період), незважаючи на те, що середній показник рентабельності операційної діяльності становив 7%. За період 2015 – 2019 рр. частка збиткових підприємств зменшилася, і становила 1/4 від загальної кількості підприємств.

Це свідчить про те, що діяльність підприємств, які були прибутковими попри несприятливі умови 2013 – 2014 рр., залишалася стабільною, а збиткові підприємства у цей період нарощували рівень неплатоспроможності та знижували свою вартість [31].

У кризовий період, який спричинений як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, нестабільні підприємства продовжують накопичувати збитки, що в кінцевому випадку може призвести до їх банкрутства.

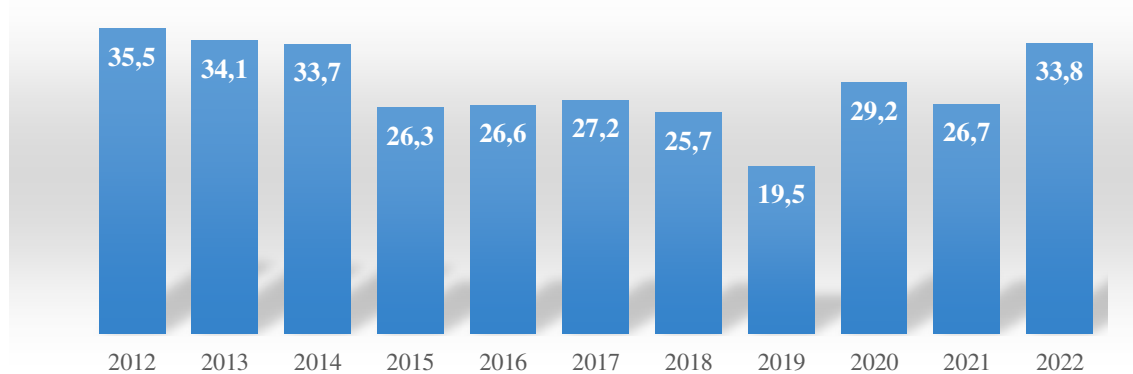

Рисунок 3.12 – Підприємства, які одержали збиток, у % до загальної кількості підприємств, 2012-2022 рр.

Джерело: за даними Державної служби статистики України [66].

Період із 2020 р. по 2022 р. супроводжувався різкими макроекономічними змінами, відтак від початку повномасштабного вторгнення у минулому 2022 році третина вітчизняних підприємств отримала збиток від звичайної діяльності.

Досліджуючи прибутковість вітчизняних підприємств за даними Державної служби статистики України, можна сказати, що протягом 2016-2019 рр. рентабельність усієї діяльності підприємств зросла у 12,7 разів., водночас у цей період відбувалося нарощення власного капіталу та зменшення нерозподіленого збитку підприємств. Проте у 2020 році у порівнянні із 2019 роком спостерігається різке зниження рентабельності усієї діяльності підприємств і операційної діяльності відповідно на 6,7% та 4%., що пов'язано із впливом пандемії та призупиненням діяльності значної частини суб'єктів господарювання. У 2021 році знову відбулося зростання рентабельності усієї та операційної діяльності, значення яких становило 11,8 та 15,1% відповідно. Дані рисунка 3.10 показують, що у 2021

році абсолютне значення власного капіталу підприємств також значно зросло у порівнянні із 2020 роком, а значення нерозподіленого збитку було найменшим за аналізований період [66]. У 2022 році фінансові ресурси українських підприємств зазнали значних втрат. Середня рентабельність усіх видів діяльності великих, середніх та малих підприємств протягом перших трьох кварталів 2022 року порівняно з 2021 роком знизилася на 16,8%, а рентабельність операційної діяльності зменшилася майже в 5 разів [194]. Оцінюючи офіційну статистичну інформацію про підприємства різними видами економічної діяльності за I-III квартали 2022 року (рис. 3.13), слід зазначити, що порівняно з 2021 роком частка власного капіталу в активах сільськогосподарських, промислових підприємств, будівельних підприємств, підприємств, які займаються операціями з нерухомістю, розміщенням та громадським харчуванням суттєво зменшилася.

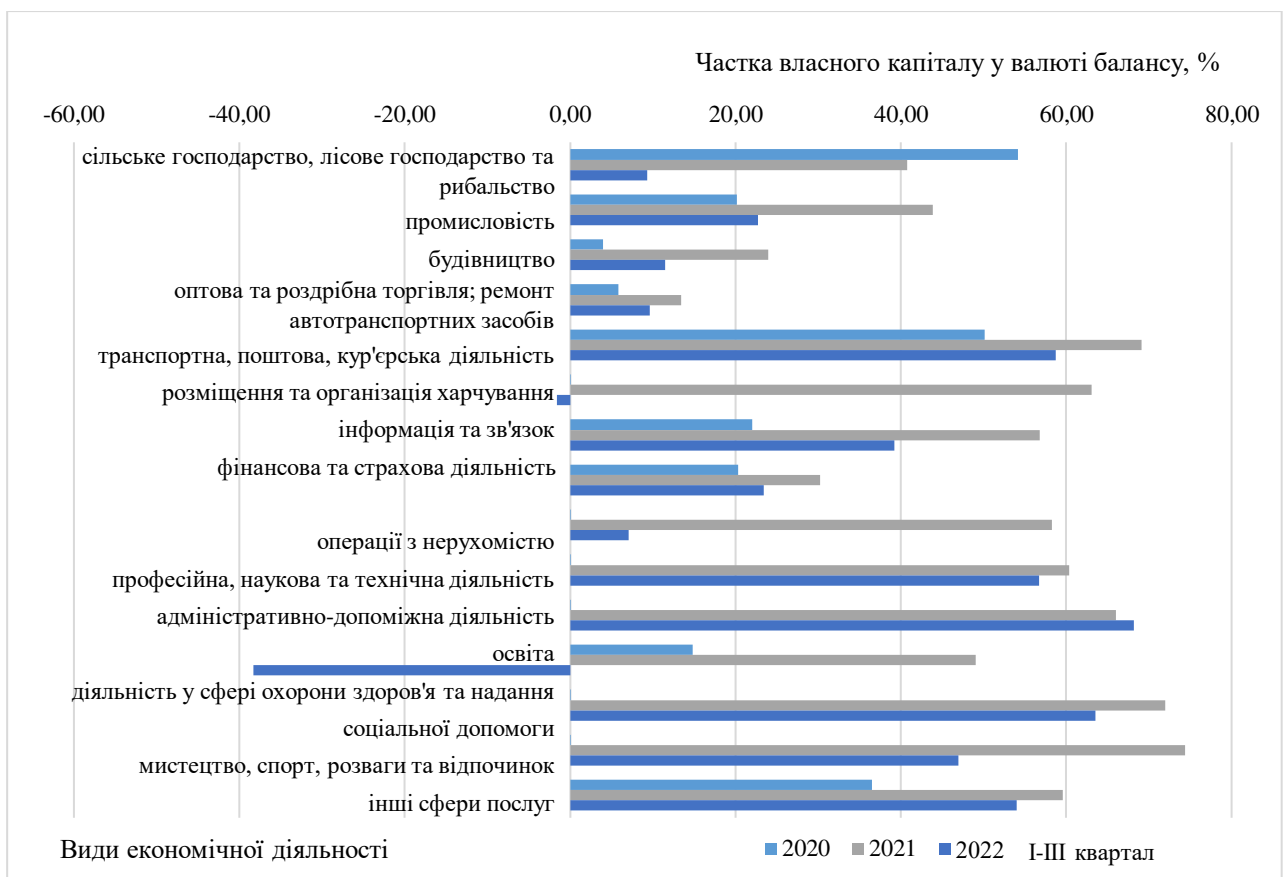

Рисунок 3.13 – Частка власного капіталу в активах підприємств за видами економічної діяльності, 2020-2022 рр.

Джерело: систематизовано автором на основі [66]

За період I-III кварталів 2022 року частка власного капіталу в балансі підприємств лише сфери адміністративно-допоміжної діяльності зросла на 2,2%.

Суттєве зменшення частки власного капіталу підприємств вплинуло на рентабельність тих видів діяльності, які були найбільш чутливими до умов воєнного стану або підприємств, що перебували на окупованих територіях. Динаміку рентабельності українських підприємств за видами економічної діяльності протягом 2020-2022 рр. наведено на рисунку 3.14. Найбільш стрімко знизилася рентабельність підприємств сфери організації та розміщення харчування, а також операцій з нерухомим майном (на 58,5% та 58,6% відповідно), що можна спостерігати на графіку.

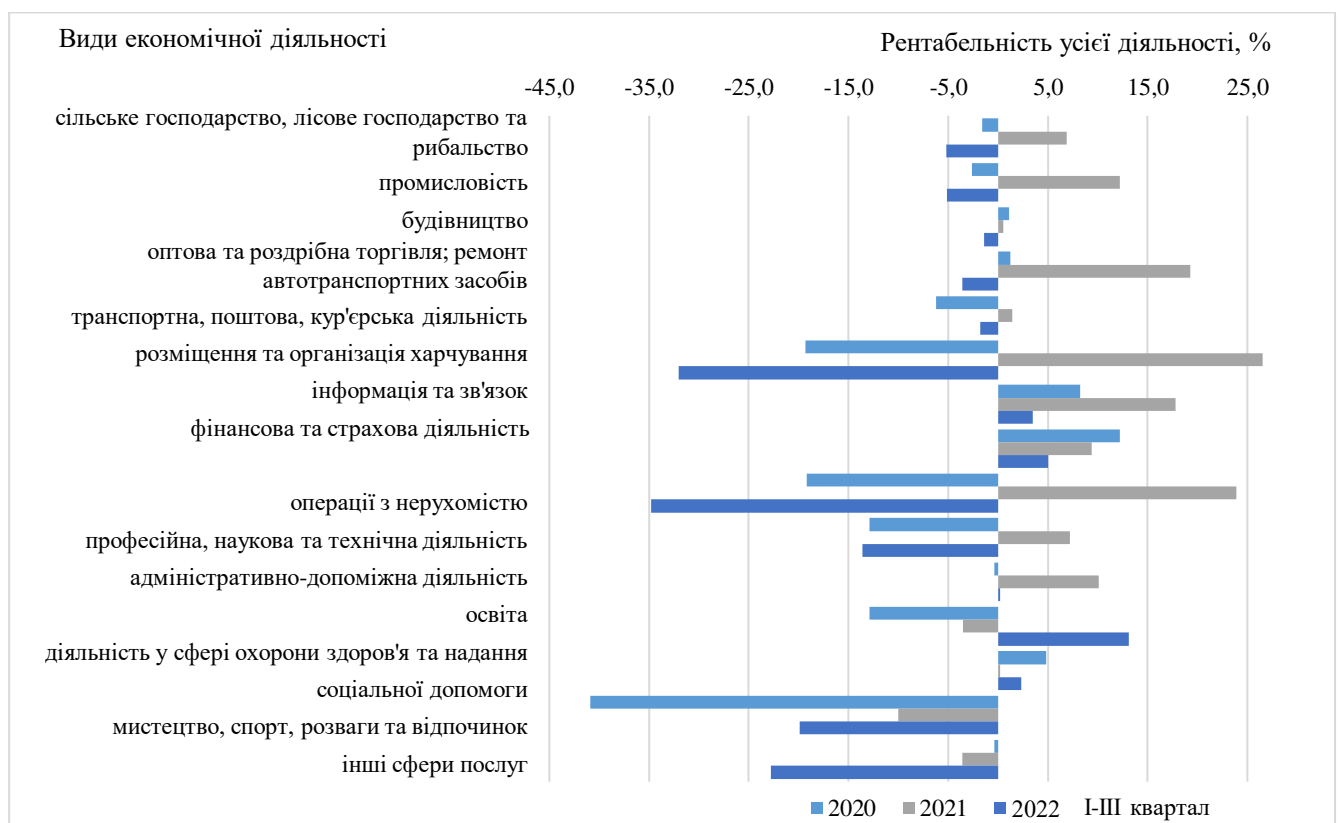

Рисунок 3.14 – Рентабельність підприємств за видами економічної діяльності, 2020-2022 рр.

Джерело: систематизовано автором на основі [66]

Оскільки спостерігається недетермінована залежність між власним капіталом та показниками рентабельності підприємств, використаємо кореляційно-регресійний аналіз для виявлення щільності зв'язку між даними параметрами та

для побудови регресійної економіко-математичної моделі впливу факторної величини капіталу та результативної ознаки. У допоміжній таблиці 3.5 наведено розрахункові дані для обчислення кореляційної взаємозалежності та впливу розміру власного капіталу (X) на рентабельність усієї діяльності підприємств в Україні (Y) протягом 2012-2022 рр (n = 11 – кількість періодів).

Таблиця 3.5 – Обчислення кореляційної залежності між розміром власного капіталу та рентабельністю діяльності підприємств України, 2012-2022 рр.

Період	Власний капітал, млрд. грн. X	Рентабельність діяльності, % Y	X-x	Y-y	(X-x)(Y-y)	(X-x) ²	(Y-y) ²
2012	1904,94	1	-673,41	0,28	-188,56	453485,24	0,08
2013	1950,37	-0,70	-627,98	-1,42	891,73	394356,91	2,02
2014	1480,66	-14,20	-1097,70	-14,92	16377,61	1204935,04	222,61
2015	2288,74	-7,30	-289,61	-8,02	2322,69	83875,07	64,32
2016	2445,80	0,60	-132,55	-0,12	15,91	17569,40	0,01
2017	2458,53	3,00	-119,83	2,28	-273,20	14358,21	5,20
2018	2708,58	4,50	130,22	3,78	492,25	16958,18	14,29
2019	3092,77	7,60	514,41	6,88	3539,16	264620,19	47,33
2020	3339,81	0,90	761,45	0,18	137,06	579810,32	0,03
2021	4113,34	11,80	1534,99	11,08	17007,64	2356180,09	122,77
2022	2226,8	-5,00	-319,57	-5,20	1661,76	102124,25	27,04
n = 11	x = 2546,40	y = 0,20	$\Sigma = 0$	$\Sigma = 0$	$\Sigma(X-x)(Y-y) = 42150,22$	$\Sigma(Y-y)^2 = 5498485,32$	$\Sigma(X-x)^2 = 508,40$

Джерело: обчислення автора на основі [31]

За результатами обчислень, проведених у допоміжній таблиці, визначимо основні параметри кореляційно-регресійного аналізу (табл. 3.6.).

Для визначення достовірності зв'язку між параметром розміру власного капіталу (X) та рівнем рентабельності діяльності підприємств (y) за розглянутий період визначимо число ступенів вільності (табл. 3.6). Відповідні теоретичні значення рівня значущості (критерію Стьюдента) для $v_r = 9$ становлять $t_{0,95} = 2,26$ та $t_{0,99} = 3,25$ [10].

Таким чином, оскільки коефіцієнт кореляції між факторіальною і функціональною ознаками знаходиться у межах 0,66-0,99 і становить 0,8, то зв'язок між зміною розглянутих параметрів вважається прямим і сильним. Враховуючи критерій достовірності коефіцієнта кореляції, що становить 4, та порівнявши його

значення із теоретичними, можна зробити висновок, що оскільки розрахункове значення більше за теоретичне значення при рівнях значущості 5% та 1% (відповідно 2,26 та 3,25), то взаємозв'язок суми власних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання та їх рентабельністю є достовірним на обох рівнях ймовірності [51].

Дослідивши, що за період 2012-2022 рр. сума власного капіталу, яка належала вітчизняним підприємствам, суттєво впливала на рівень їх прибутковості, та охарактеризувавши зв'язок цих ознак як сильний та достовірний, варто також здійснити регресійний аналіз для оцінювання можливості прогнозування зміни рентабельності підприємств у перспективі.

Використовуючи розрахункові дані (табл. 3.5), визначимо коефіцієнт регресії (R_{yx}) (табл. 3.6), який дозволяє показати величину зміни рентабельності діяльності вітчизняних підприємств при зміні розміру власного капіталу на 1 млрд. грн. Інтерпретувати значення коефіцієнта регресії можна наступним чином: при зміні суми власного капіталу на 100 млрд. грн. рентабельність усієї діяльності підприємств зміниться на 0,77%.

Таблиця 3.6 – Результати обчислень параметрів кореляційно-регресійного аналізу

№ з/п	Показники	Формула розрахунку	Результати розрахунку
1.	Коефіцієнт кореляції	$r = \frac{\sum[(X-x)(Y-y)]}{\sqrt{\sum(X-x)^2 \sum(Y-y)^2}}$	$r = \frac{42150,22}{\sqrt{5498485,32 \cdot 508,40}} = 0,8$
2.	Похибка коефіцієнта кореляції	$S_r = \sqrt{\frac{1-r^2}{n-2}}$	$S_r = \sqrt{\frac{1-0,8^2}{11-2}} = \sqrt{\frac{1-0,64}{9}} = 0,20$
3.	Критерій достовірності коефіцієнта кореляції	$t_r = \frac{r}{S_r}$	$t_r = \frac{0,80}{0,20} = 4,00$
4.	Число ступенів вільності	$v_r = n - 2$	$v_r = 11 - 2 = 9$
5.	Коефіцієнт регресії	$R_{yx} = \frac{\sum[(X-x)(Y-y)]}{\sum(X-x)^2}$	$R_{yx} = \frac{42150,22}{5498485,32} = 0,0077$
6.	Рівнянні регресії	$Y = y + R_{yx} (X-x)$	$Y = 0,20 + 0,0077 (X - 2546,40) = 0,0077 X - 19,32$

Джерело: складено автором на основі [191]

Середній розмір власного капіталу в розпорядженні суб'єктів господарювання протягом 2012-2022 рр. становив 2546,4 млрд грн. Підставимо отримане значення коефіцієнта регресії у рівняння та отримаємо функцію, за допомогою якої можливо отримати прогнозовану рентабельність (табл. 3.6).

На рисунку 3.15 наведено лінійну регресію, яка характеризує залежність прибутковості підприємства від загального розміру власного капіталу. Регресійна модель зміни власного капіталу дає змогу оцінити, наскільки це призведе до збільшення чи зменшення прибутковості вітчизняних підприємств.

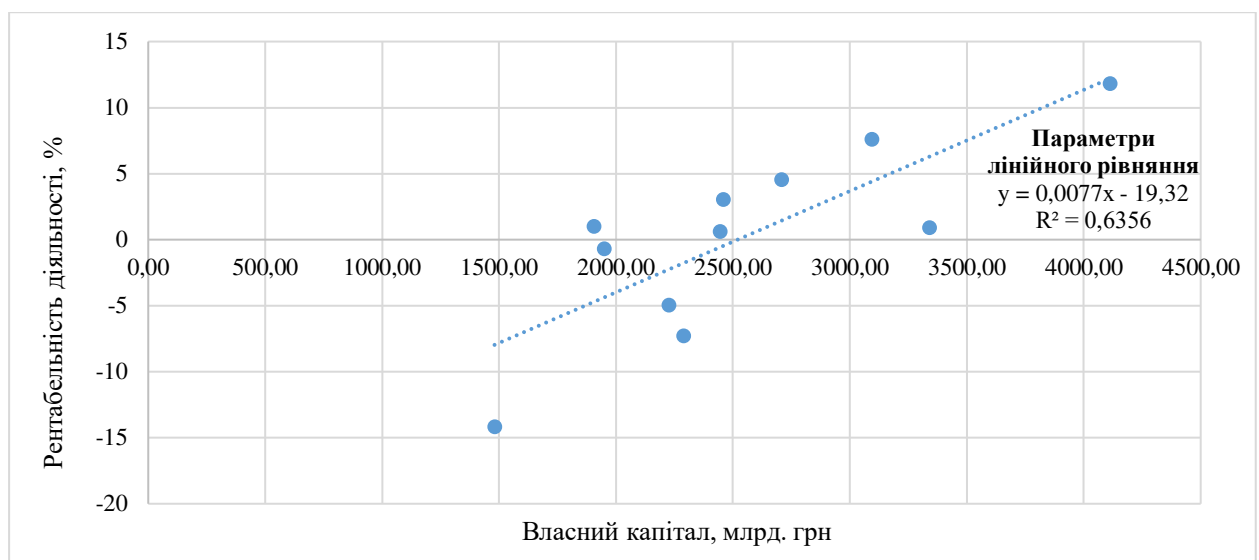

Рисунок 3.15 – Графік регресійної моделі та поля кореляції

Джерело: побудовано автором за результатами кореляційно-регресійного аналізу

За допомогою рівняння регресії суб'єкти моніторингу мають можливість аналізувати досліджувані параметри за рівнем 0,8 коефіцієнта кореляції. Прогнозне значення прибутковості українських підприємств залежить від структури капіталу в 2023 році, а також від надходження інвестицій, державних і міжнародних програм підтримки бізнесу. Відповідно до рівняння регресії (рис. 3.15), якщо рівень власного капіталу досягне значення 2509,09 млрд грн, то прогнозована рентабельність буде на рівні 0%. Лінійна залежність також показує, якщо розмір власного капіталу підприємств у 2023 році досягне значення періоду до

повномасштабного вторгнення (3339,81 млрд грн), то прогнозне значення рентабельності становитиме 6,4%, без урахування дії інших факторів.

На основі проведеного кореляційно-регресійного аналізу можна встановити сильну та достовірну залежність між двома характеристиками, тому збільшення розміру власного капіталу та оптимізація його структури є сприятливим фактором для покращення показників прибутковості підприємств [10].

Оскільки зв'язок між фактором зміни розміру власного капіталу та рентабельності діяльності підприємства підтверджений, використаємо методику кореляційно-регресійного аналізу для прогнозування фінансових результатів діяльності і прибутковості досліджуваних підприємств молокопереробної галузі. У вибірці дослідження не охоплено дані ПрАТ «Острозький молокозавод», оскільки підприємство не здійснювало реалізацію основних видів продукції у 2016-2022 рр. та не отримувало дохід від реалізації, таким чином моделювання показників рентабельності не буде може проводитись у розрізі використання його власного капіталу та активів.

Для побудови кореляційно-регресійної моделі виділено фактори впливу (x_i) власного капіталу (BK), та власного оборотного капіталу ($ВOK$) на фінансові результати досліджуваних підприємств та для визначення тенденцій зміни чистого прибутку та прибутковості. У моделі взято до уваги також фактори вартості активів підприємств (A) та розміру запасів ($З$), що є важливими чинниками діяльності молокопереробних підприємств, які відображають динаміку вкладених у підприємство ресурсів. Як вихідні дані для аналізу було використано саме середньорічні значення вартості власного капіталу, активів, власного оборотного капіталу та запасів (Додатки Н, П).

Отже, щодо кожного досліджуваного підприємства розглянуто дані за 7 періодів ($n=7$) із 2016 по 2022 рр. У процесі аналізу за допомогою надбудови «Аналіз даних» (у середовищі табличного процесора Excel) побудовано чотирьохфакторні ($x_1, \dots, x_4$) моделі регресійної залежності різного типу, використовуючи дані підприємств. Точність моделей, які було отримано, перевірено за значенням коефіцієнта детермінації. Інтерпретація коефіцієнта

детермінації для доведення значущості передбачає порівняння його із табличним значенням для ступеня вільності $k_1 = 1$. У таблиці 3.8 представлено рівняння чотирьохфакторної моделі та методику розрахунку коефіцієнта детермінації.

Таблиця 3.7 – Елементи кореляційно-регресійного аналізу впливу власного капіталу, активів, власного оборотного капіталу та запасів на фінансові результати молокопереробних підприємств та їх рентабельність

Елементи аналізу	Формула	Інтерпретація
Коефіцієнт детермінації, R^2	$\frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}$	$\hat{y}_i$ - теоретичне значення $\bar{y}$ - середнє значення (рис.3.16, 3.17) Критичне значення коефіцієнта детермінації для рівняння значущості з $\alpha = 0,05$ та ступеня вільності $n-1$ становить 0,444.
Рівняння лінійної багатофакторної моделі	$y_i = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4$	a_0 - параметр, що показує середній рівень впливу факторів, які не враховано у моделі, на результуючий показник; $a_1 \dots, a_i$ - коефіцієнти регресії, які показують, на скільки одиниць кожен i -й фактор впливає на результуючий показник.

Джерело: складено автором на основі [191]

У середовищі табличного процесора Excel (із використанням інструментів Correlation, Descriptive Statistics, Regression) було побудовано різні типи моделей зав'язків досліджуваних факторів, та виявлено, що найточніше відображає динаміку змін результуючих показників (y_i) лінійна функція, яка представлена відповідними рівняннями прямої (табл. 3.9), із зазначенням коефіцієнтів достовірності моделі (коефіцієнтів детермінації) для досліджуваних молокопереробних підприємств. Тіснота зв'язку між економічними показниками та статистична значущість моделі перевірена за допомогою зіставлення порогових значень коефіцієнтів із їх розрахованим значенням (із рівнем надійності 95%) [191, с. 239]. Умовні позначення, які використовуються (табл. 3.9): ЧП – чистий прибуток (y_1), тис. грн; Рр – Рентабельність діяльності (y_2), %; ВК – сума власного капіталу (x_1), тис. грн; А – загальна вартість активів (x_2), тис. грн; ВОК – сума власного оборотного капіталу (x_3), тис. грн; З – вартість запасів (x_4), тис. грн. (Додатки Н, П).

Таблиця 3.8 – Регресійні моделі залежності фінансових результатів та прибутковості молокопереробних підприємств від власного капіталу, активів, власного оборотного капіталу та запасів

Результативний показник	Регресійна модель	Ступінь достовірності за коефіцієнтом детермінації (R^2)
ПАТ «Дубномолоко»		
Чистий прибуток (ЧП), тис. грн	$-202010,87 - 0,722 BK + 0,342A + 0,081 BOK + 0,015 Z$	0,956
Рентабельність діяльності (R_p), %	$-13,41 - 5,748 BK + 2,283 A + 4,222 BOK + 1,053 Z$	0,919
ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна»		
Чистий прибуток (ЧП), тис. грн	$-1361306,38 + 0,291 BK + 0,944 A - 0,172 BOK + 17,047 Z$	0,604
Рентабельність діяльності (R_p), %	$-258,57 + 3,063 BK + 0,0002 A - 2,158 BOK + 0,003 Z$	0,429*
ПрАТ «Комбінат «Придніпровський»		
Чистий прибуток (ЧП), тис. грн	$87986,17 - 0,821 BK + 0,282 A + 2,105 BOK - 1,604 Z$	0,839
Рентабельність діяльності (R_p), %	$0,93 - 7,208 BK + 5,678 A + 8,302 BOK - 8,575 Z$	0,633
ПрАТ «Тернопільський молокозавод»		
Чистий прибуток (ЧП), тис. грн	$-156917,16 - 1,854 BK + 1,115 A + 0,547 BOK - 0,109 Z$	0,633
Рентабельність діяльності (R_p), %	$-5,98 - 9,487 BK + 4,982 A + 1,102 BOK + 3,114 Z$	0,632
ПАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока»		
Чистий прибуток (ЧП), тис. грн	$-2685,37 - 0,07 BK - 0,07 A + 0,014 BOK + 0,053 Z$	0,287*
Рентабельність діяльності (R_p), %	$90,29 + 0,0002 BK - 0,001 A + 0,0001 BOK + 0,0008 Z$	0,8506
ПрАТ «Зарічненський молокозавод»		
Чистий прибуток (ЧП), тис. грн	$8511,90 - 11,375 BK - 1,798 A + 13,26 BOK + 1,176 Z$	0,761
Рентабельність діяльності (R_p), %	$367,47 - 0,451 BK - 0,12 A + 0,632 BOK - 0,09 Z$	0,767
ПрАТ «Львівський міський молочний завод»		
Чистий прибуток (ЧП), тис. грн	$-1189,33 + 1,094 BK - 0,747 A + 0,488 BOK - 1,851 Z$	0,796
Рентабельність діяльності (R_p), %	$-222,12 + 0,072 BK - 0,038 A + 0,032 BOK - 0,145 Z$	0,824
ПрАТ «Чортківський сирзавод»		
Чистий прибуток (ЧП), тис. грн	$-191,66 + 0,023 BK + 0,104 A - 0,026 BOK - 0,174 Z$	0,932
Рентабельність діяльності (R_p), %	$-43,93 + 0,028 BK - 0,004 A - 0,023 BOK + 0,003 Z$	0,575

* точність статистичної моделі не підтверджена

Джерело: розрахунки автора

Порівняння фактичних та теоретичних значень результуючих показників за регресійними лінійними моделями у динаміці за 2016-2022 рр. показано на рисунках 3.16 та 3.17. Врахування результатів незначущих, недостовірних моделей не здійснювалося.

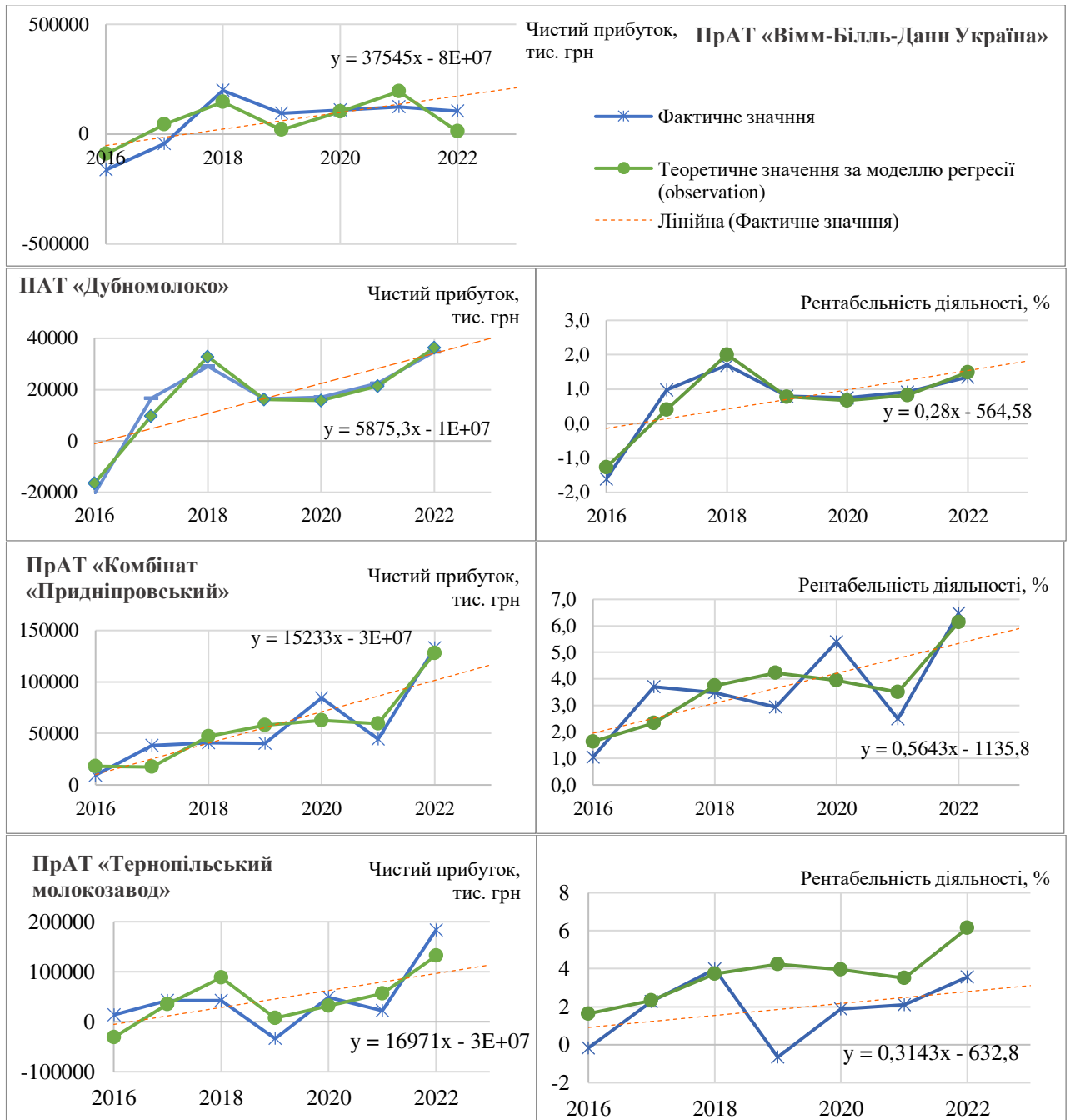

Рисунок 3.16 – Порівняння фактичних значень та теоретичних значень регресійного аналізу результуючих показників діяльності великих молокопереробних підприємств та лінії тренду, 2016-2022 рр.

Джерело: формалізовано за розрахунками автора

Аналіз зв'язку між досліджуваними факторами зможе показати вищий рівень коефіцієнта детермінації та значущості моделі у випадку, якщо рівень боргових зобов'язань підприємства та співвідношення між власними та позиковими коштами, яке впливає на власний оборотний капітал, не буде критичним.

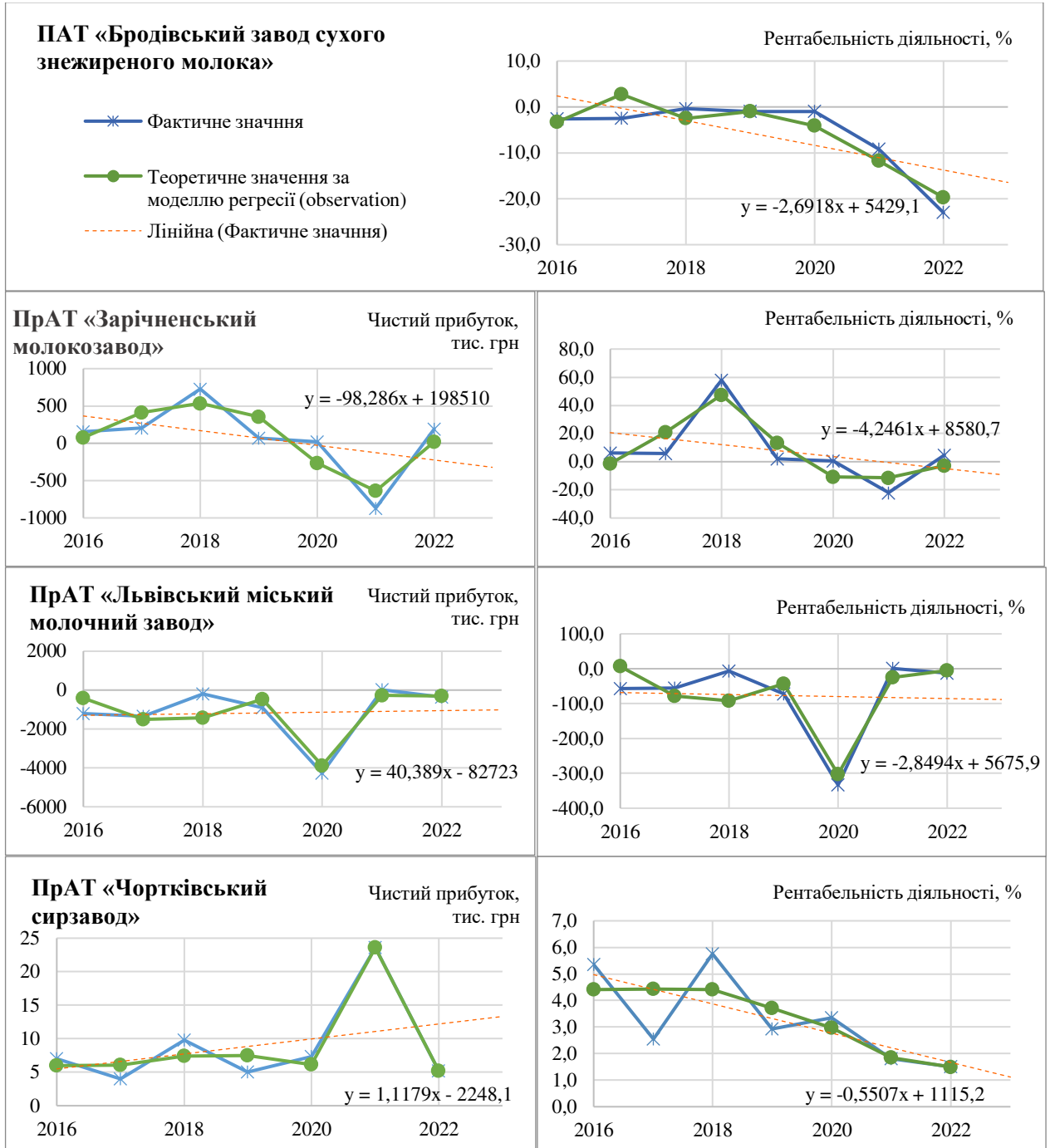

Рисунок 3.17 – Порівняння фактичних значень та теоретичних значень регресійного аналізу результуючих показників діяльності малих молокопереробних підприємств та лінії тренду, 2016-2022 рр.

Джерело: формалізовано за розрахунками автора

Таким чином, перевагою запропонованих моделей є те, що вони дозволяють спрогнозувати виникнення або посилення кризових явищ збитковості у майбутньому, враховують специфіку підприємств молокопереробної галузі та ефективність використання їх ресурсів. На основі отриманих у результаті кореляційно-регресійного аналізу рівнянь ліній тренду, які представлено на рисунку 3.16 та рисунку 3.17, визначимо прогнозні значення чистого прибутку та рентабельності досліджуваних підприємств на 2023 та 2024 роки (табл. 3.8).

Таблиця 3.9 – Прогнозні значення чистого прибутку та рентабельності досліджуваних молокопереробних підприємств (2023-2024 рр.)

№ з/п	Найменування підприємства	Фактичне значення	Прогнозні значення	
		2022	2023	2024
1.	ПАТ «Дубномолоко»			
	Рентабельність діяльності, %	1,40	1,86	2,14
2.	ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна»			
	Рентабельність діяльності, %	37,90	52,37	61,83
3.	ПрАТ «Комбінат «Придніпровський»			
	Чистий прибуток, тис. грн	133 076	664 029	831 592
	Рентабельність діяльності, %	6,50	5,78	6,34
4.	ПрАТ «Тернопільський молокозавод»			
	Рентабельність діяльності, %	5,20	3,03	3,34
5.	ПАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока»			
	Рентабельність діяльності, %	-23,0	-16,41	-19,10
6.	ПрАТ «Зарічненський молокозавод»			
	Чистий прибуток, тис. грн	189	-322,58	-420,86
	Рентабельність діяльності, %	4,50	-9,16	-13,41
7.	ПрАТ «Львівський міський молочний завод»			
	Рентабельність діяльності, %	-13,10	-88,43	-91,29
8.	ПрАТ «Чортківський сирзавод»			
	Чистий прибуток, тис. грн	5,2	13,41	14,53
	Рентабельність діяльності, %	1,50	1,13	0,58

* результати представлено лише для значущих моделей прогнозування

Джерело: розрахунки автора

У результаті розрахунку прогнозних значень рентабельності та прибутку для молокопереробних підприємств можна зробити висновок, що динаміка рентабельності діяльності ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» та ПАТ «Дубномолоко» у 2023-2024 рр. буде позитивною, зважаючи на незначний рівень загрози для їх прибутковості у 2022 р. ПрАТ «Тернопільський молокозавод»

та ПрАТ «Комбінат «Придніпровський», незважаючи на несуттєве зниження прогнозованого значення прибутковості у 2023 році, зможуть функціонувати більш ефективно у 2024 році, враховуючи також індикатори матриці критичних точок їх фінансового стану (табл. 2.6), які демонструють фінансову стійкість даних підприємств. Малі підприємства ПАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока», ПрАТ «Зарічненський молокозавод» та ПрАТ «Львівський міський молочний завод» більш чутливі до впливу негативних факторів зовнішнього середовища, які підсилюють залежність їх прибутковості від забезпечення власними ресурсами, що потребує постійного моніторингу.

Отже, можна стверджувати, що побудова ефективної системи моніторингу власного капіталу та ресурсів на підприємстві є важливим аспектом у сфері його управління. Така система повинна включати не лише завдання, що пов'язані з нарощенням суми власного капіталу, визначенням факторів, що впливають на його формування, спостереженням за показниками ефективності його використання, а й пошук можливостей для оптимізації його структури та частки власного капіталу у загальній сумі пасиву. Дослідження динаміки власного капіталу та рентабельності підприємств України дозволили виявити прямий зв'язок між цими параметрами, а відтак провести кореляційний аналіз та сформуванню регресійну модель, що характеризує вплив зміни факторної величини власних ресурсів підприємства на зміну показника прибутковості. Таким чином, у напрямку підвищення рентабельності українських підприємств, в тому числі молокопереробних, важливим фактором виступає моніторинг структури капіталу підприємств, ефективності розподілу фінансових ресурсів та виявлення резервів збільшення нерозподіленого прибутку підприємств.

Висновки до розділу 3

1. Зважаючи на ризики зовнішнього середовища, які були спричинені спочатку впливом пандемії, а пізніше повномасштабного вторгнення, систему моніторингу залежно від цілей, на які направлено її процес, було запропоновано

розширити, виокремивши у її структурі підсистему стратегічного фінансового моніторингу та підсистему раннього виявлення фінансової кризи.

2. Обґрунтовано, що стратегічний фінансовий моніторинг вимагає оцінювання пріоритетних напрямків розвитку підприємств, враховуючи зміни умов господарювання, на довгостроковий період, що відрізняє його від проблемного (оперативного) моніторингу. У підсистемі стратегічного моніторингу передбачено наявність концепції моніторингу, яка будується на основі загального плану розвитку підприємства, інструментів фінансового моніторингу (що здебільшого базуються на моделях прогнозування), об'єктів моніторингу, суб'єктів фінансового моніторингу та механізму реалізації стратегічного моніторингу, який включає етапи регулювання моніторингу та оцінювання ефективності його процедур.

3. У дослідженні було виокремлено вимоги та характеристики відбору показників залежно від цілей підсистеми фінансового моніторингу. Наявність таких вимог зумовлена досягненням ефективності процесу моніторингу, важливістю принципу достовірності інформації та відповідності джерел її одержання, вузькою аналітичною спрямованістю показників. Збалансований набір абсолютних та відносних показників, як один із складових набору інструментів у ранньому сповіщенні кризового стану на підприємстві, запропоновано доповнити показниками вартісно-орієнтованого управління, які на даний час набули незначного поширення у методиках аналізу вітчизняних підприємств. Зазначено, що виявлення кризового стану на ранніх етапах розвитку супроводжується методами прогнозування ймовірності банкрутства, які також інтегровані до сукупності інструментів фінансового моніторингу.

4. Проведене дослідження теоретичних аспектів фінансового моніторингу, який орієнтований на вартісне управління, дає змогу зробити висновки, що потенціал зростання вартості підприємства прямо залежить від його управлінської ланки, інформаційного забезпечення та правильності прийняття рішень. Тому рішення, які базуються об'єктивних результатах вартісно-орієнтованого управління сприяють ефективності фінансового моніторингу. У процесі

моніторингу відбувається ідентифікація факторів, що впливають на вартість підприємства, та визначаються вартісно-орієнтовані показники, методи розрахунку яких залежить від стратегічних цілей підприємства та наявних джерел моніторингу. Результуючі вартісні показники дозволяють оцінити рівень ризиків більш детально ніж показники прибутковості, адже враховують дію як внутрішніх так і зовнішніх факторів, що впливають на підприємство. Тому було розроблено механізм впровадження інструментів вартісно-орієнтованого управління у систему фінансового моніторингу, враховуючи особливості визначення таких показників та можливість використання фінансової звітності вітчизняних підприємств для їх адаптованого розрахунку.

5. Існуючі дослідження у сфері проблематики ефективності використання власного капіталу здебільшого присвячені питанням обліку та оптимізації структури власних фінансових ресурсів і активів підприємства. Тому в роботі порушено питання формування на підприємстві системи фінансового моніторингу, до завдань якої входить визначення, спостереження та вимірювання впливу власного капіталу на фінансові результати діяльності підприємства та показники рентабельності. Ефективна побудова системи моніторингу власного капіталу підприємства є важливим аспектом в його управлінні. Така система повинна включати не лише завдання щодо збільшення розміру власного капіталу, визначення факторів його формування, моніторингу показників ефективності його використання, а й пошук можливостей оптимізації його структури та частки власного капіталу в загальній сумі балансу.

6. З метою моніторингу власного капіталу вітчизняних підприємств було розраховано коефіцієнт залученості власного капіталу, коефіцієнт фінансової залежності та частку власного капіталу у вартості активів українських підприємств за період із 2015-2022 рр. Дослідження динаміки власного капіталу та рентабельності українських підприємств протягом цього періоду дозволило виявити прямий зв'язок між цими параметрами, а отже провести кореляційний аналіз та сформуванню регресійну модель, яка характеризує ефект від зміни суми власного капіталу на відхилення показника рентабельності. Зв'язок між цими

факторами буде слабким, якщо частка боргового навантаження підприємства буде більше 70%. Тому варто контролювати такі показники, як співвідношення кредитів і власного капіталу та співвідношення активів до власного капіталу.

Проаналізовано, що протягом 2020-2022 років українські підприємства суттєво постраждали від наслідків пандемії та складних умов діяльності в реаліях військового стану. Багато підприємств не змогли забезпечити достатній рівень фінансової незалежності та стабільності, тому рентабельність їх діяльності у 2020 та 2022 роках різко знизилася. У 2022 році частка власного капіталу у сумі балансу таких видів діяльності підприємств як сільське господарство, оптова торгівля, послуги із розміщення та харчування, операції з нерухомим майном та освіта не досягла навіть рівня 10%. Це пов'язано з тим, що кількість малих підприємств, що здійснюють такі види економічної діяльності досить значна, а тому вони більш залежні від макроекономічних змін.

7. У напрямку підвищення прибутковості підприємств важливим завданням є постійний моніторинг структури капіталу, ефективності розподілу фінансових ресурсів, виявлення резервів збільшення прибутку. З цією метою у дослідженні було здійснено побудову кореляційно-регресійних моделей залежності чистого прибутку та рентабельності молокопереробних підприємств від впливу зміни власного капіталу, активів, власного оборотного капіталу та вартості запасів. Тіснота та достовірність зв'язку між показниками підтверджена перевіркою моделі на значущість та відповідність статистичним критеріям. Враховуючи результати отриманих регресійних моделей, суб'єкти фінансового моніторингу можуть визначати перспективи отримання запланованого рівня рентабельності, а також розраховувати резерви в структурі власного капіталу та активів, що забезпечують його зростання.

Основні положення даного розділу опубліковані автором в роботах [10, 96, 111, 200, 201].

ВИСНОВКИ

У дисертації було поглиблено теоретико-методичні підходи, положення та розроблено практичні рекомендації до формування та розвитку системи фінансового моніторингу та її інституційного забезпечення у підприємницькій діяльності вітчизняних підприємств. Одержані результати наукового дослідження дають підстави говорити про досягнення поставленої мети, вирішення окреслених завдань, що дає змогу сформулювати наступні висновки:

1. На основі вивчення наявних досліджень вітчизняних та іноземних науковців, а також законодавства з питань фінансового моніторингу підприємницької діяльності було поглиблено сутнісне наповнення категорії «фінансовий моніторинг підприємницької діяльності», яке враховує існуючі трактування та доповнює їх. Виділивши спільні ознаки у трактуванні досліджуваного поняття відповідно до економічного підходу, сформульовано визначення «фінансового моніторингу підприємницької діяльності» як сукупності інструментів спостереження за фінансовим станом підприємства, що забезпечують своєчасне одержання та аналіз достовірної інформації про відхилення фактичних результатів його діяльності від нормативних або прогнозованих, шляхом визначення не лише внутрішніх а й зовнішніх причини таких коливань, та внесення пропозицій щодо прийняття відповідних управлінських рішень, які націлені на ліквідацію таких відхилень.

2. У дослідженні сформовано економічні засади системи фінансового моніторингу, яка передбачає виконання послідовних етапів, існування комплексу цільових моніторингових інструментів, алгоритму здійснення фінансового моніторингу на основі «сильних і слабких сигналів», що передбачає оцінювання значущості проблеми, яка виявлена шляхом моніторингу, та побудову зворотного зв'язку із проблемою для визначення конкретних дій суб'єктів моніторингу (очікування, відкладання, термінові дії), інформаційне середовище фінансового моніторингу. Зазначено, що наявні складові системи забезпечують її гнучкість, можливість підтримувати високий рівень управління та формують інституційне

середовище фінансового моніторингу. Таке середовище окреслює межі системи фінансового моніторингу та регулює її функціонування.

3. На основі вивчення нормативно-правових засад регулювання, етапів плану санації підприємств-боржників розширено методичні та процесуальні основи санації підприємства, у які запропоновано інтегрувати поетапні результати фінансового моніторингу. З врахуванням цих етапів обираються необхідні інструменти антикризової діяльності, формуються прогнози можливих ризиків підприємства, виявляється рівень санаційної спроможності, тривалість санаційних процедур. Інтеграція належного фінансового моніторингу, який узгоджено з розділами плану санації підприємства, підвищує ефективність санаційних процедур. Це дозволяє підвищити результативність антикризової діяльності шляхом оптимального використання часових ресурсів та фінансових вкладень.

4. Враховуючи, що через цифровізацію та інформатизацію економіки та суспільства, роль моніторингової функції у господарській діяльності зростає, було ідентифіковано нормативні аспекти фінансового моніторингу, який здійснюється суб'єктами державного та первинного фінансового моніторингу у розрізі вітчизняного законодавства. У дослідженні виявлено, що непрозорість фінансової інформації у сучасних умовах воєнного стану, коли існують додаткові загрози, а затрати часу та ресурсів на виявлення достовірної інформації зростають, загострює ризики для діяльності та розвитку підприємств та погіршує їх інвестиційний потенціал. Нормативні аспекти державного фінансового моніторингу розширюють перелік «підозрілих» операцій, які підлягають моніторингу, а політика моніторингу у сфері боротьби із фінансовою злочинністю, яке посилює свою увагу до походження коштів, у комплексі сприятимуть зменшенню загроз для інвестиційної привабливості українських компаній, реалізації цілей сталого розвитку у досягненні фінансової справедливості та сильних інститутів.

5. У дослідженні виявлено, що найбільш вагомою групою ризиків, яка впливає на підприємства молокопереробної галузі, є група ресурсних ризиків. У

зв'язку із цим було визначено такі аналітичні аспекти моніторингу, які дозволяють розрахувати рівень ефективності постачання та переробки молочної сировини на молокопереробні підприємства. Застосування системи показників, які відображають результативність логістичної, виробничої діяльності, дозволяє виявити вплив загроз використання неякісної сировини на собівартість виробничих процесів. Оскільки більше 60% собівартості молочної продукції становить вартість молочної сировини, то при збільшенні обсягів виробництва із молока гатунку екстра собівартість одиниці виробленої продукції буде знижуватися (навіть враховуючи вищу ціну цього гатунку). Запропонована система показників дає змогу оцінити фінансовий результат від зниження витрат на молочну сировину, яка надходить на переробку і виробництво, та від оптимальних логістичних рішень її постачання.

6. Оскільки фінансовий моніторинг як один із етапів передбачає аналіз зовнішнього середовища діяльності підприємств, у дослідженні було реалізовано підхід до аналізу зовнішнього середовища функціонування молокопереробних підприємств України, який передбачає виявлення регіонів розміщення найбільших сировинних баз, співставлення їх із картою регіонів постачання якісної молочної сировини (екстра та вищого гатунку), розміщенням виробничих потужностей виробників молочної продукції на території України, а також картою собівартості та рентабельності виробництва молока за регіонами. Аналіз доповнено дослідженням змін у концентрації ринкового попиту, яке показує, що у 2022 році спостерігалось зменшення потреби у молочній продукції на 27% через процеси міграції населення закордон, а також у зв'язку із внутрішнім переміщенням осіб. Зменшення чисельності населення в Україні через міграцію вплинуло на молочний ринок, зрівноважуючи зменшення виробництва сировини, втрату виробничих потужностей, які б за звичайних умов виявилася суттєвою нестачею, та посилили імпорتنу експансію. У зв'язку із цим експортні орієнтири виступають пріоритетними напрямками розвитку для багатьох молокопереробних підприємств.

7. Дослідження розвитку системи фінансового моніторингу було проведено у напрямку виокремлення у ній підсистеми стратегічного фінансового моніторингу та підсистеми раннього сповіщення фінансової кризи, а також формування їх організаційно-методичних основ. Розроблено структуру підсистеми стратегічного моніторингу, за результатами виконання завдань якої відбувається коригування стратегічних планів підприємства. У свою чергу, сформована структура підсистеми раннього сповіщення кризового стану передбачає виконання завдань моніторингу лише на етапі виявлення кризових явищ, тобто «слабких сигналів». Результативність проведеного моніторингу обома підсистемами буде вищою за умови вузької аналітичної спрямованості показників, які обираються для моніторингу та відповідають характеристикам, що дозволяють отримати найбільш повну інформацію за обмежений час.

8. Проведене дослідження існуючих методичних аспектів фінансового моніторингу дозволяє встановити, що у його інструментарій повинні входити показники вартісно-орієнтованого управління. Тому було розроблено механізм впровадження інструментів вартісно-орієнтованого управління у систему фінансового моніторингу підприємств, враховуючи особливості розрахунку та інтерпретації результатів таких показників вітчизняними підприємствами. Зазначено, що результуючі вартісні показники дозволяють здійснити моніторинг ризиків більш детально ніж традиційні показники прибутковості, адже вони є водночас індикаторами «ранніх сигналів» кризи, формують «дерево факторів вартості підприємства» та краще відображають рівень інвестиційної спроможності. Обґрунтовано, що рішення, які базуються об'єктивних результатах вартісно-орієнтованого управління сприяють підвищенню ефективності фінансового моніторингу.

9. Дослідження динаміки власного капіталу та рентабельності українських підприємств протягом 2015-2022 рр. дозволило виявити прямий зв'язок між цими показниками. У зв'язку із цим було запропоновано модель кореляційно-регресійного аналізу залежності чистого прибутку та рентабельності діяльності молокопереробних підприємств від впливу зміни власного капіталу, активів,

власного оборотного капіталу та вартості запасів. Зв'язок між цими факторами буде слабким, якщо частка боргового навантаження підприємства буде більше 70%. Тому для моделювання та прогнозування майбутніх значень параметрів варто контролювати такі показники, як співвідношення кредитів і власного капіталу та співвідношення активів до власного капіталу. Включення факторного показника вартості запасів до моделі спричинено витратним підходом до моделювання та значною залежністю діяльності молокопереробних підприємств від забезпеченості запасами, у тому числі молочною сировиною. Результати отриманих прогнозних моделей для підприємств галузі, дають змогу визначати перспективи отримання запланованого розміру прибутку, рентабельності, та розраховувати резерви в структурі власного капіталу та активів підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ahmić A., Isović I. The impact of regulatory quality on deepens level of financial integration: evidence from the European Union countries (NMS-10). *Economics - Innovative and Economics Research Journal*. 2023. Vol. 11(1). P. 127-142. DOI: <https://doi.org/10.2478/eoik-2023-0004>

2. Blancher N., Srobona M., Morsy H. Systemic Risk Monitoring ('SysMo') Toolkit – A User Guide International Monetary Fund. Washington: International Monetary Fund, 2013. 81 p.

3. Brealey R.A., Myers S.C. Principles of corporate finance. New York : The McGraw-Hill, 2011. 967 p.

4. Clarity Project – information from open registers and the public procurement system. *Financial Statements*: website. URL: <https://clarity-project.info/> (access date: 09.10.2023).

5. Copeland T.E., Koller T., Murrin J. Valuation: Measuring and managing the value of companies. New York: John Wiley & Sons, 2000. 862 p.

6. Corelli A. Understanding Financial Risk Management. Bingley: Emerald Publishing, 2019. 584 p.

7. Diamond D.W. Financial Intermediation as Delegated Monitoring. *The Review of Economic Studies*. 1984. Vol. 51 (3). P. 393–414.

8. FATF. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation. *The FATF Recommendations*. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202012.pdf.coredownload.inline.pdf> (access date: 10.08.2022).

9. FinCEN and the U.S. Department of Commerce's Bureau of Industry and Security Urge Increased Vigilance for Potential Russian and Belarusian Export Control Evasion Attempts FinCEN and Bis Joint Alert. URL: <https://www.fincen.gov/sites/default/files/2022->

06/FinCEN%20and%20Bis%20Joint%20Alert%20FINAL.pdf

(access date: 02.08.2022).

10. Kovshun N., Kushnir N., Adamchuk T., Tsaruk D., Tymeichuk Y. Ukrainian enterprises' equity capital financial monitoring and analysis of its impact on profitability indicators. *Economics - Innovative and Economics Research Journal*. 2023. Vol. 1 (1). P. 1-16. DOI: <https://conference.oikosinstitut.org/files/proc/Vol1No1/1.pdf>

11. Koval V., Kovshun N., Plekhanova O., Kvitka S. and Haran O. The role of interactive marketing in agricultural investment attraction. *SGEM*. 2019. Vol. 19(5.3) P. 877-884

12. Kushnir N., Voitovych D., Gruschenko O. Financial Monitoring Tools of Crisis Phenomena in Business Activities. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2018. Vol. 1, P. 35-45. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/688478>

13. Kushnir N., Voitovych D. The role of financial monitoring in the management of business rehabilitation. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2018. Vol. 2 (2), P. 26-35. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/688781>

14. Kushnir N., Ventsuryk A., Zhemba A., Tsaruk D. Monitoring of resource-efficient provision of Ukrainian dairy processing enterprises with high-quality raw milk based on production safety principles. *IOP Series: Earth and Environmental Science*. 2021. Vol. 915. DOI: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/915/1/012030/pdf>

15. Kushnir, N., Los, Z., Shpak, V., Malanchuk, L., Tsaruk, D. Implementation of the financial monitoring system into the Ukrainian enterprises activity based on the sustainable economic development and green financing concept. *IOP Series: Earth and Environmental Science*. 2023. Vol. 1126. DOI: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1126/1/012004/pdf>

16. Kvasha S., Pankratova L., Koval V., Tamošiūnienė R. Illicit financial flows in export operations with agricultural products. *Intel. Econ*. 2019. Vol. 13(2). P. 195-209.

17. McLaughlin J., Minson A., Palmer N. The OFR Financial System Vulnerabilities Monitor. New York: The Office of Financial Research, 2018. 38 p.
18. McTaggart J. The Value Imperative: Managing for Superior Shareholder Returns / J.McTaggart, P.Contes, M. Mankins. N. Y. : The Free Press, 1994. 367 p.
19. OECD-FAO Agricultural Outlook 2020-2029. *OECD iLibrary*: website. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org> (access date: 17.07.2020).
20. Per capita Consumption. *Dairy Economic Consulting*: website. URL: https://www.clal.it/en/?section=tabs_consumi_procapite (access date: 16.07.2020).
21. Rappaport A. Creating shareholder value: The new standard for business performance. New York : Free Press, 2000. 270 p.
22. Refugees from Ukraine situation. *Operational Data Portal*: website. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (access date: 03.09.2023)
23. Report on Green taxonomy in Ukraine: Creation of green financing infrastructure Representation of the Development Program of the United Nations in Ukraine URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-UA-green-taxonomy-report-ENG.pdf> (access date: 15.07.2022).
24. Ristic K. Meta analyses and controversy about financialization, growth and stability a look from post-transition countries of last decade. *Economics - Innovative and Economics Research Journal*. 2020. Vol. 8 (1), P. 41-49. DOI: <https://doi.org/10.2478/eoik-2020-0005>
25. Smida – information data portal on securities issuers. *Main page*: website. URL: <https://smida.gov.ua/> (access date: 20.10.2023).
26. Shubalyi O., Stakhiv O., Tsaruk, D. The Ukrainian milk processing enterprises export orientations development in the martial law conditions and under the migration processes influence. *IOP Series: Earth and Environmental Science*. 2023. Vol. 1269. DOI: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1269/1/012027/pdf>.
27. Stewart B. The Quest for Value: A Guide for Senior Managers / B.Stewart. N. Y. : Harper Business, 1999. 782 p.

28. Tadić M. Economic effects real estate tax. *Economics - Innovative and Economics Research Journal*. 2016. Vol. 4 (1). P. 137-149. DOI: <https://doi.org/10.1515/eoik-2015-0021>
29. Tobias A., Covitz D., Liang N. Financial Stability Monitoring. New York: Federal Reserve Bank of New York Staff Reports, 2013. 50 p.
30. Zhukevych S. Financial stability of the enterprise in the sustainable development context of Ukraine. *The world of finance*. 2018. Vol. 4. P. 75-85. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2018.04.075>
31. Активи, власний капітал, зобов'язання та фінансові результати підприємств. Структурні зміни в економіці. *Державна служба статистики України*: веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm (дата звернення: 08.07.2023)
32. Андрощук О. Є. Вплив інформаційної прозорості на вартісні параметри підприємства. *Ринок цінних паперів України*. 2007. №1-2. С.69—74.
33. Бабич Л.М. Облікова політика щодо власного капіталу в контексті різних організаційноправових форм суб'єктів господарювання. *Вісник Національного транспортного університету. Серія «Економічні науки». Науковий журнал*. 2022. № 2 (52). DOI: <https://doi.org/10.33744/2308-6645-2022-2-52-009-021>
34. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний звіт. *Державна служба статистики України*: веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/Zb_Vsph_2020.pdf (дата звернення: 15.07.2023)
35. Безсмертна О. В., Шварц І. В., Тарасюк Н. М. Управління якістю молока в системі антикризового управління. *Вісник ВПІ*. 2015. № 1. С. 43—48.
36. Беялов Т. Е. Роль фінансового моніторингу в системі управління фінансами підприємства. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. №3. С. 74—77.
37. Берізко В. М. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». *Право України*. 2006. № 12. С. 52 – 53.

38. Білик Г. Г. Моніторинг фінансового стану підприємства як інструмент управління. *Економічні науки*. Т. 64. №. 51. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2007/64-51-11.pdf>

39. Білик Г. Г. Моніторинг у системі управління фінансовим потенціалом підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 13. С. 26-31.

40. Білоконь Т. М. Удосконалення механізму управління фінансовою санацією підприємств. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2009. № 2. С. 40–45.

41. Бланк І. О. Управління фінансами підприємств : підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 792 с.

42. Бланк І. О. Основи фінансового менеджменту. Ніка-Центр, 1999. 512 с

43. Бланк І. О. Фінансовий менеджмент : навч. посібник. Ельга, 2008. 724 с.

44. Бланк І. О. Антикризове фінансове управління підприємством : навч. посіб. Ніка-Центр, Ельга, 2006. 672 с.

45. Бугай Н. О. Власний капітал як складова фінансової системи підприємства: проблематика та шляхи її вирішення. *Агросвіт*. 2016. № 21. С. 19-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2016_21_5

46. Васильєва Т.А., Держава, підприємства та банки в системі антикризового управління: монографія. Суми: Вид. «Ярославна», 2013. 488 с.

47. Виробництво продукції тваринництва за видами. Виробництво продукції у 2022 році. *Державна служба статистики України*: офіційний сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/vpt/arh_vpt2022_u.html (дата звернення: 15.08.2023)

48. Войтович Д. С. Здійснення фінансового моніторингу підприємств потенційних банкрутів. *Фінанси та соціальна економіка: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, Громадська організація «Львівська економічна фундація», 29 вересня 2018 р.). Львів, 2018. С. 29-32.

49. Войтович Д. С. Особливості здійснення фінансового моніторингу сучасних підприємств. *Фінанси, аудит та соціальна економіка: аналіз тенденцій*

та науково-економічний розвиток : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, Громадська організація «Львівська економічна фундація», 28-29 липня 2017 р.). Львів, 2017. С. 41-43.

50. Войтович Д. С. Система фінансового моніторингу на малих підприємствах. *Сучасні наукові дослідження на шляху до вдосконалення економічного потенціалу країни* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, Наукова економічна організація «Перспектива», 22 вересня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 34-36.

51. Волкова Н. А., Корнілова Т.В. Аналіз використання власного капіталу на підприємстві. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. №14. URL: <http://global-national.in.ua/issue-14-2016>

52. Востряков О. В. Гребешкова О.М. Стратегічне управління підприємством. *Бізнес-курс* : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2014. 211 с.

53. Галіцин В. К. Системи моніторингу : монографія. К. : КНЕУ, 2000. 231 с.

54. Гнатенко Є. П., Венгер Н.О. Методичні підходи до проведення аналізу фінансових результатів діяльності підприємства. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки*. 2016. № 1. С. 42 –46.

55. Гоголь Т. А. Особливості методики фінансового аналізу підприємств малого бізнесу. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2013. № 2. С. 386-393.

56. Гречко А. В., Черножукова А.М. Шляхи підвищення прибутковості молокопереробних підприємств України. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2018. № 21. С. 126–133.

57. Гринько Т.В. Стратегія як інструмент антикризового управління на підприємстві. *Економіст*. 2013. № 8. С. 51-53.

58. Гулько Л. Г. Особливості фінансового моніторингу діяльності підприємств. *Формування ефективної моделі розвитку підприємств* : матеріали І міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, ЖДТУ, 21-22 листоп. 2013 р.). Житомир, 2013. С. 81-85.

59. Гура Н.О., Гнатенко С.М. Санація підприємства в умовах фінансової кризи та роль контролінгу в її проведенні. Міжнародний збірник наукових праць. 2009. №1(16). С. 31-36.
60. Гуцул. Т. Детермінанти функціонування ринку молока та молокопродукції України в сучасних умовах. *Академічні Візії*. 2022. № 8-9. С. 18-28. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6759986>
61. Давидов О. І. Проблеми та перспективи застосування показника економічної доданої вартості у вартісно орієнтованому управлінні підприємствами. *Економічний аналіз : збірник наукових праць*. 2017. № 3. С. 190-198.
62. Данілов О.Д., Панетко Т.В. Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2011. 256 с.
63. Державна служба фінансового моніторингу України. Офіційний сайт. URL: <https://fiu.gov.ua/> (дата звернення: 05.09.2023).
64. Дехтяр Н.А. Підходи до управління власним капіталом підприємства. *Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки*. 2015. № 2. С. 132-144
65. Джеджула В. В., Єпіфанова І.Ю., Дзюбка М.Ю. Оцінювання ризику стратегій розвитку підприємств молочної галузі. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 428–434.
66. Діяльність підприємств. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm (дата звернення: 12.01.2023)
67. Довідкова інформація. Державна служба фінансового моніторингу України. Офіційний сайт. URL: <https://fiu.gov.ua/> (дата звернення: 17.01.2023)
68. Донченко Т. В. Теоретико-методичні основи моніторингу санації підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 3(3). С. 57-60.
69. Дропа Я. Б., Тесля С. М. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 37. С. 35-43.

70. ДСТУ 3662:2018 Молоко-сировина коров`яче. Технічні умови (підстава: наказ від 27.06.2018 №188) [Чинний від 01.01.2019] Вид. офіц. Київ (Інформація та документація), 2018.

71. Дубинська О. С. Методичне забезпечення моніторингу «ранніх сигналів» кризи на основі порівняння динаміки показників. *Економічний вісник*. 2016. № 3. С. 163–170.

72. Європа — основний покупець молочної продукції у 2022 році. Асоціація виробників молока – інформаційний портал об'єднання підприємств, що спеціалізуються на молочному скотарстві. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/evropa-osnovnij-rokures-molocki-u-2022-goci> (дата звернення 08.10.2023).

73. Євсєєва І. В. Ризики господарювання підприємств молокопереробної промисловості. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 6. С. 119–126.

74. Єпіфанова І. М. Банкрутство підприємств: спектр невирішених проблем. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 1(29). С. 55-63.

75. Єпіфанова І. Ю., Дрозд І. В. Сучасні підходи до аналізу ефективності управління власним капіталом підприємства. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 19. № 2. С. 71-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2015_19%282%29_12

76. Єпіфанова І. Ю. Моніторинг як інструмент антикризового управління підприємствами. *Вісник ЖНАЕУ*. 2016. № 2 (57), Т. 2. С. 130–139.

77. ЄС продовжив на рік режим безмитної торгівлі з Україною. Інфагро: інформаційний портал молочної галузі. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2023/05/25/yes-prodovzhiv-na-rik-rezhim-bezmitnoyi-torgivli-z-ukrayinoyu/> (дата звернення 12.10.2023).

78. Жалінська І. Я. Напрями розвитку систем управління якістю в операційній діяльності молокопереробних підприємств України. *Інфраструктура ринку: Економіка та управління підприємствами*. 2017. № 4. С. 51-56.

79. Завідна Л. Д. Модель фінансової стратегії розвитку підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 50(2). С.13-18

80. Задоя А. О., Ткаченко І. П. Фінансовий моніторинг: перспективи впровадження та проблеми реалізації. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2005. № 2. С. 59-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2005_2_10

81. Законодавчі аспекти і міжнародний статус державної служби фінансового моніторингу. *Державна служба фінансового моніторингу України: офіційний сайт*. URL: <https://fiu.gov.ua/> (дата звернення: 25.08.2022).

82. Згурська О. М. Логістичні аспекти забезпечення конкурентоспроможності агропромислових підприємств молокопереробної галузі України. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_11_16

83. Зміна курсу на 180 градусів: як війна змінила молочну галузь і експортні ринки. *Українська Правда – портал онлайн новин про Україну: веб-сайт*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/4/688831/> (дата звернення: 15.08.2023).

84. Зміни у молочній галузі за рік війни: результати першої експертної зустрічі з підтримки та просування експорту для представників молочної галузі. *Дія Бізнес. Експортний напрям: веб-сайт*. URL: https://export.gov.ua/news/4644-zmini_u_molochnii_galuzi_za_rik_viini_rezultati_pershoi_ekspertnoi_zustrichi (дата звернення: 15.08.2023).

85. Значення молочної галузі для продовольчої безпеки країни. Молочна переробка в умовах війни. Державна підтримка. *Спілка молочних підприємств України: веб-сайт*. URL: <https://uadairy.com> (дата звернення: 20.01.2023).

86. Іванова Н. Ю., Соколова Н. М. *Концептуальний підхід до проведення антикризового моніторингу підприємства*. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. 2005. Т. 44. С. 85-88.

87. Інфагро. Новини молочного ринку України та світу. *Infagro: веб-сайт*. URL: <https://infagro.com.ua> (дата звернення: 09.07.2022).

88. Іполітова І.Я., Романова А.В. Аналіз факторів забезпечення конкурентних переваг підприємств молокопереробної галузі України. *Економіка і суспільство*. 2016. № 6. С. 160-166.

89. Кануннікова, В. М., Полозова Т.В., Воскобойник О.М. Сутність фінансово-економічного моніторингу діяльності підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості. Укр. держ. акад. залізн. трансп.* 2012. № 37. С. 194- 197.

90. Капітула П.А., Хімичева Г.І. Оцінювання якості та безпечності молочної продукції за вимогами принципів HACCP та стандартів ДСТУ ISO 22000. *International scientific-journal.* 2020. № 15. Doi: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.15.04.html>

91. Карпенко В.Л. Аналіз вітчизняного ринку молока: реалії та перспективи. *Інноваційна економіка.* 2021. № 7-8. С. 96-103.

92. Карпенко, В. Оцінка забезпечення функціонування молокопереробних підприємств України. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації : міжнар. наук. журн.* 2020. № 3-4. С. 62-75.

93. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності. *Державна служба статистики України:* веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 08.09.2023)

94. Коваленко О. В. Експрес-діагностика кризового стану промислового підприємства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності.* 2011. № 1. С. 315-312. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/72004584.pdf>

95. Ковальчук Н.О. Аналіз динаміки рівня прибутковості. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління.* 2019. № 2. С. 151-156.

96. Ковшун Н. Е., Кушнір Н. Б., Царук Д. С., Вартісно-орієнтовані показники як інструменти фінансового моніторингу сучасних підприємств. *Теорія та практика управління суб'єктами підприємництва :* монографія. Дніпро, 2020. С. 286-296.

97. Ковшун. Н. Е., Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Обґрунтування організаційно-економічних заходів щодо санації підприємства в умовах фінансової кризи. *Сучасні технології управління розвитком підприємств України: механізми, реалії, перспективи :* монографія. Дніпропетровськ, 2016. С. 403-434.

98. Комарницький І. М., Цар Г. В. Формування механізму організаційно-економічної підтримки молокопереробних підприємств, орієнтованих на експорт. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2010. № 2. С. 155-159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2010_2_20

99. Корнійчук Г. В. Моніторинг у системі управління фінансовим потенціалом підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 13. С. 26–31.

100. Костецький В. В. Санація підприємства як дієвий механізм фінансової стабілізації його діяльності. *Світ фінансів*. 2016. № 4. - С. 108-119.

101. Кравчук А. О., Карабанов О. В. Діагностика та моніторинг діяльності суб'єктів аграрного бізнесу. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Т. 1. № 4. С. 56-64.

102. Кравчук І. Порівняння понять: «контроль», «оцінювання», «моніторинг» та «адміністративний аудит». *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2009. № 2. С. 19-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_2_5

103. Крейдич І. М., Гагарін А. О. Проблеми вартісно-орієнтованого управління розвитком підприємства. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. №13. С. 208–212.

104. Круглова О. А., Козуб В. О. Системний підхід до організації моніторингу на підприємстві. *Бізнесінформ*. 2014. № 9. С. 307–311

105. Круглова О. А., Козуб В. О. Уплив економічних та неекономічних чинників на рентабельність підприємства. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 1(48). С. 193–205. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3918>

106. Кудіна І. О., Старченко О. С. Власний капітал підприємства як економічна категорія та його облік. *Приазовський економічний вісник*. 2017. №. 5. С. 346–351. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/5_05_uk/65.pdf

107. Кунденко А. В., Мороз Н. В. Використання інноваційної стратегії в системі антикризового управління підприємством. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2012. № 3 (15). С. 130-137.

108. Куришко О. О. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 267-275. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_1_35

109. Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Основні підходи до формування системи антикризового управління підприємницькою діяльністю. *Інституціоналізація процесів євроінтеграції: суспільство, економіка, адміністрування* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, НУВГП, 21-22 квітня 2016 р.). Рівне, 2016. С. 51-53.

110. Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Особливості антикризового управління та економічної діагностики підприємства в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2016. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4954>

111. Кушнір Н. Б., Царук Д. С. Фінансовий моніторинг підприємства на засадах вартісно-орієнтованого підходу до управління. *Держава та регіони*. 2019. № 4 (109). С. 110-114. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-4-19>

112. Кушнір Н. Б., Царук Д.С. Фінансовий контролінг у системі моніторингу виробничих витрат молокопереробних підприємств України. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф (м. Луцьк, Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 24-25 листопада 2021), Луцьк, 2021. С. 31-33.

113. Кушнір Н.Б., Адамчук Т.Л., Царук Д.С. Фінансовий моніторинг суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. *Вісник НУВГП. Серія: Економічні науки*. 2022. Т. 3. № 99. С. 78–90. DOI: <http://dx.doi.org/10.31713/ve320228>

114. Кушнір Н.Б., Войтович Д.С. Інституційне забезпечення фінансового моніторингу підприємницької діяльності. *Ефективна економіка*. 2017. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5727>

115. Кушнір Н.Б., Царук Д.С. Функціонування об'єднань молокопереробних підприємств України у сучасних ринкових умовах. *Фінансово-кредитне та*

обліково-аналітичне забезпечення післявоєнного відновлення економіки України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, НУБіП, 5-6 жовтня 2023 р.), Київ, С. 274-277.

116. Лазоренко Т. Теоретичні засади концепції управління стійким розвитком підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2020. Т. 6. № 67. С. 175–184.

117. Лігоненко Л. О., Ситник Г.В. Управління грошовими потоками. К.: КНЕУ, 2005. 289 с.

118. Лігоненко Л.О. Хіленко О.О., Дянков І.І. Банкрутство та санація суб'єктів господарювання в Україні: монографія. К.: КНТЕУ, 2011. 348 с.

119. Ліснічук О. А. Діагностика розвитку кризових явищ на підприємстві. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 5. С. 120-126.

120. Ліснічук О. А. Основні складові механізму санації підприємств України. *Бізнес Інформ*. 2013. № 4. С. 339-345.

121. Ліщенко А. В. Аналіз рівня економічної безпеки молокопереробних підприємств. *Економіка та держава*. 2019. №1. С. 132–136.

122. Любар О.О., Болахівськ В.В., Сімаков О.О. Власний капітал та його вплив на розвиток вітчизняної науки. *Економіка та суспільство*. 2019. № 20. С. 144-151. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/19>

123. Макаренко І. О. Алгоритм антикризового управління підприємством. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 3. С. 104-109.

124. Мельник Л. В., Стеценко В.А. Шляхи оптимізації витрат на канали збуту підприємств молокопереробної галузі України. *Приазовський економічний вісник*. 2018. №5. С. 137-24.

125. Мельник С. І., Лисий Ю. В., Гирович В. І. Фінансовий моніторинг у системі забезпечення економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №1. С. 71–81.

126. Мендрул О. Г. Управління вартістю підприємств : монографія. К.: КНЕУ, 2002. 272 с.

127. Мілінчук О. В. Ефективність вартісно-орієнтованого управління: ключові показники. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2016. № 1. С. 86-96.

128. Мілінчук О. В. Оцінка вартісно-орієнтованих показників та моделювання на цій основі еталонних орієнтирів для потреб бюджетування підприємства. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2013. № 1. С. 367-373.

129. Мойсеєнко І. П. Інвестування: навчальний посібник. К.: Знання, 2006. 490 с.

130. Мойсеєнко І. П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 380 с.

131. Мойсеєнко І.П. Методи моніторингу фінансової безпеки підприємства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 205–211.

132. Молочна галузь за воєнного стану. *Infagro*: інформаційний портал молочної галузі. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2023/10/25/leonid-tulush-zaviduvach-viddilunnts-iae-molochna-galuz-za-voynennogo-stanu/> (дата звернення 01.11.2013)

133. Молочна галузь України та її майбутнє через 10 років: проблеми, національна програма розвитку та державна підтримка. *AgroPolit*: веб-сайт. URL: <https://agropolit.com/blog/412-molochna-galuz-ukrayini-ta-yiyi-maybutnye-cherez-10-rokiv-problemi-natsionalna-programa-rozvitku-ta-derjavna-pidtrimka> (дата звернення: 15.01.2023).

134. Молочний експорт – потужна підтримка молочної галузі. *Агробізнес-Україна* – інформаційно-рекламне видання передових технологій у сільському господарстві: веб-сайт. URL: <https://agrobusiness.com.ua/molochnyi-eksport> (дата звернення: 10.08.2023).

135. Мошковська О. А. Аналіз сучасного стану молокопродуктового підкомплексу України, проблем його розвитку та шляхів їх вирішення. *Агросвіт*. 2019. № 18. С. 16–23.

136. Мошковська О. А. Управлінська звітність на молокопереробних підприємствах та її формування. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2019/9.pdf (дата звернення: 29.10.2021).

137. Мошковська О.А. Класифікація витрат та їх облік на підприємствах молокопереробної промисловості. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 5 (22). URL : <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/2507> (дата звернення: 29.10.2021).

138. Ніколаєв, І. В. Інформаційні системи в логістичному менеджменті : навч. посіб. М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т.: ЦНТУ, 2018. 232 с.

139. Новини галузі. *Асоціація виробників молока* – інформаційний портал об'єднання підприємств, що спеціалізуються на молочному скотарстві: веб-сайт. URL: <http://avm-ua.org/uk> (дата звернення: 16.08.2023).

140. Новини молочного ринку України та світу. *Infagro* – інформаційний портал молочної галузі: веб-сайт. URL: <https://infagro.com.ua> (дата звернення: 03.09.2023).

141. Новіченко Л. С. Аналіз показників рентабельності підприємства: теоретичні та прикладні аспекти. *Економічні науки*. № 5. 2021. С. 254-259. DOI: [https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5\(2\)-43](https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5(2)-43)

142. Опендатабот – сервіс моніторингу даних підприємств: веб-сайт. URL: <https://opendatabot.ua> (дата звернення: 10.09.2022).

143. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 808 с.

144. Пан Л. В. Особливості створення систем стратегічного моніторингу на українських підприємствах. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»* : збірник наукових праць. 2009. № 6. С. 232–236.

145. Петрушенко Т. В. Шляхи вдосконалення та зміцнення фінансової стійкості підприємства. *Соціальна економіка*. 2015. № 2. С. 154-161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/se_2015_2_20

146. Підприємства України в умовах викликів сьогодення / Ковальчук Н.О. та ін. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. № 2 (19). С. 151-156. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/19_2019/25.pdf

147. Пісьмаченко Л. М., Татаренко Н.М., Сперанська В.В. Особливості аналізу фінансового стану неплатоспроможних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 7. С. 32-36.

148. Піюренко І. О. Необхідність використання системи моніторингу для попередження кризових ситуацій на підприємстві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. №1. С. 45-49.

149. Поздняков В. Ю., Чаленко Н. В. Моніторинг фінансових передумов неплатоспроможності та банкрутства. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 1 (11). С. 89-94.

150. Полінкевич О. М., Лещук В.П. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2010. 416 с.

151. Поперечний С.І., Саламін О.С. Актуальні проблеми та перспективи розвитку ринку молока. *Економіка та суспільство. Електронний журнал*. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-32>

152. Попко О. В. Методичні підходи до оцінювання рівня конкуренції на ринку молока та молочної продукції України. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1 (38). С. 183-187.

153. Попко О.В. Система НАССР як дієвий механізм забезпечення підвищення конкурентоспроможності та просування вітчизняної харчової продукції на міжнародні ринки. *Вісник НУВГП. Серія: Економічні науки*. 2018. № 1(81). С.196-206.

154. Процедури банкрутства. Кодекс України з процедур банкрутства (із змінами, внесеними згідно із Законами). Редакція від 29.07.2023. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019. № 19. 74 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

155. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню

розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII (із зм. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 17.11.2023).

156. Про затвердження примірних форм плану санації боржника у справі про банкрутство та плану реструктуризації боргів боржника у справі про неплатоспроможність (із змінами і доповненнями, внесеними наказами Міністерства юстиції України) від 24.10.2019 N 3258/5. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mus32527> (дата звернення: 20.11.2023).

157. Про порівняння фінансових результатів діяльності підприємств. *Ukrainian Center for Economic and Political Research named after O. Razumkov*: веб-сайт. URL: <https://razumkov.org.ua/komentari/pro-porivniannia-finansovykh-rezultativ-diialnosti-pidpriemstv> (дата звернення: 06.08.2023).

158. Прохорова В.В., Ярмолюк В. І. Інноваційні перетворення як структурний елемент антикризового управління підприємством. *Економіка і управління*. 2013. - № 2. С. 28-33.

159. Пушак Я. Я., Трушкіна Н. В. Сутність поняття «фінансовий моніторинг» у контексті забезпечення національної безпеки. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2 (41). С. 197-203.

160. Рахман, М. С., Гризо, Д. А. Аналіз ринку молока та молочної продукції України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*. 2021. № 101. С. 59-67.

161. Рекомендації НКЦПФР щодо зелених облігацій. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*: веб-сайт. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/211122_green_bonds_ifc_2.pdf (дата звернення: 14.08.2022)

162. Рекуненко І.І., Особливості формування та застосування системи фінансового моніторингу в Україні. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2020. № 1. С. 104-117.

163. Россоха В. В. Прогнозування тенденцій та інвестицій в молочній галузі для забезпечення раціональних норм споживання молока і молокопродуктів

населенням. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 16-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2019_12_5

164. Руткевич Т. І. Адаптація підприємств молочної галузі до європейських стандартів якості. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту*. 2015. № 14 (3). С. 31–34

165. Свиноус І.В., Ібатуллін М.І., Сало І.А., Радько В.І., Семсал А.В. Організаційно-економічні засади функціонування ринку молока. *Продовольчі ресурси*. 2022. № 10(18). С. 276–286. DOI:<https://doi.org/10.31073/foodresources2022-18-27>

166. Свідерська І. М., Варченко О. О. Удосконалення системи управління фінансовими ресурсами вітчизняних молокопереробних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2017. № 9–10. С. 118–124.

167. Семенов А.Г. Ключові аспекти антикризового управління підприємством. Київ : Знання, 2007. 244 с.

168. Сидоренко-Мельник Г.М. Організаційно-методичні засади фінансового моніторингу ділової активності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 11. С. 372–376.

169. Системний підхід оцінювання ризиків молокопереробних підприємств в умовах євроінтеграції / А. С. Зенкін, І. В. Назаренко, А. А. Кудрявцева, Ю. В. Балаболова та ін. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія «Технічні науки»*. 2016. № 2 (96). С. 141–147.

170. Сільське, лісове та рибне господарство. *Державна служба статистики України*: веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (дата звернення: 14.09.2023).

171. Скопенко Н. С., Євсєєва-Северина І. В., Бовкун А. О. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку молока та молокопродуктів України. *Продовольчі ресурси*. 2019. № 13. С. 279–290.

172. Смагло О. В. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/j-ournal/article/view/341/326>.

173. Сова О. Ю., Завадська О. О. Місце фінансового моніторингу в системі банківського нагляду. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2020. №1(5). С. 56-67.

174. Солованюк С. М. Розвиток малого бізнесу в Україні в сучасних умовах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 2(2). С. 130-133.

175. Сотніков А. В. Еволюція концепції вартісно-орієнтованого управління. *Ринок цінних паперів України*. 2007. № 1-2. С. 252-257.

176. Сохацька О. М., Островська Г. Й. Інтеграція Balanced Scorecard в систему управління вартістю організації. *Науково-технічний збірник: Тернопільська академія народного господарств*. 2010. №85. С. 120–131.

177. Стащук О.В., Шостак Л.В., Булик Д.В. Банкрутство підприємств в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. №44. DOI: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1801/1736>

178. Тарасова Ю. А. Стан та перспективи розвитку молочної галузі України. *Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. Праць. Одеський національний економічний університет*. 2017. № 62 (1). С. 149–156.

179. Терещенко О. О., Савчук Д.Г. Вартісно-орієнтований контролінг – інноваційний ресурс управління корпоративними фінансами. *Фінанси України*. 2011. № 12. С. 77-88.

180. Терещенко О. О. Управління фінансовою санацією підприємства: підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 552 с.

181. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. Київ : КНЕУ, 2003. 554 с.

182. Терещенко О. О., Бабяк Н. Д. Фінансовий контролінг : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2013. 407 с.

183. Тетяна Макаренко. Концепція вартісно-орієнтованого контролінгу на основі критерію економічної доданої вартості (EVA). *Бізнес Інформ*. 2017. № 3. С. 225-230.

184. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 268 с.

185. Терещенко О. О., Павловський С.В. Удосконалення фінансового механізму антикризового управління підприємством. *Фінанси України*. 2016. № 6. С. 108-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2016_6_9

186. Тищенко В. М. Фінансова санація як засіб запобігання банкрутству підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 6. С. 132-135.

187. Тітов М.І. Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти. Х.: Консум, 2011. 192 с.

188. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. Архів 2022. *Державна служба статистики України*: веб-сайт URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/zd/tsztt/arh_tsztt2022_u.html (дата звернення: 08.10.2023).

189. Трекер економіки України під час війни. *Центр економічної стратегії* – неурядовий дослідницький центр з питань економічної політики: веб-сайт (2023). <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення: 09.10.2023)

190. Українська молочна галузь в умовах війни: хроніки подій. *MilkUa Portal*: веб-сайт <http://milkua.info/uk/post/ukrainska-molocna-galuz-v-umovah-vijni-hroniki-podij> (дата звернення: 03.09.2023).

191. Уланчук В.С., Жарун О.В., Соколюк С.Ю. Кореляційно-регресійний аналіз конкурентоспроможності продукції підприємства. *Молодий вчений*. 2020. №10 (86). С. 238-241. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-50>

192. Уткіна М. С. До питання інформаційного забезпечення фінансового моніторингу. *Knowledge of European law*. 2022. № 2. С. 94-97. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.354>

193. Федулова І. В. Ринок молочної продукції України: можливості та загрози. *Товари і ринки*. 2018. № 1. С. 15–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2018_1_4

194. Фінансові результати до оподаткування великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень-вересень 2022 року. Аналітична Група KorFor: веб-сайт. URL: <https://korfor.com.ua/analiz-konkurentnoho-seredovyshcha-v-ukraini-09/> (дата звернення: 03.09.2023)

195. Харківський Д. Ф., Тарасевич А. П. Роль та значення моніторингу в антикризовому управлінні підприємством. *Економіка харчової промисловості*. 2012. № 4. С. 35-38.

196. Хмелюк А. А. Фінансовий моніторинг: суб'єкти та об'єкти в Україні. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). Фінанси, грошовий обіг і кредит*. 2014. № 1(64). С. 174-180.

197. Хоменко О. А. Аналіз ідентифікації ознак механізму управління фінансовою безпекою молокопереробних підприємств. *Економічний дискурс. Міжнародний науковий журнал*. 2019. № 1. С. 63–69.

198. Царук Д. С. Методичні основи фінансового моніторингу сучасних підприємств. *Методи та форми управління соціально-економічним розвитком держави* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, Наукова економічна організація «Перспектива», 23 серпня 2019 р). Дніпро, 2019. С. 71-73.

199. Царук Д. С. Особливості фінансового моніторингу діяльності молокопереробних підприємств. *Економічна політика та фінансова система: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Аналітичний центр «Нова Економіка», 26 вересня 2020). Київ, 2020. С. 43-46.

200. Царук Д. С. Ранній моніторинг фінансової кризи на підприємствах. *Сучасні економічні дослідження: теорія, методологія, практик* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кельце (Республіка Польща), Державний університет ім. Яна Кохановського, 27 вересня 2019). Кельце, 2019. С. 123-125.

201. Царук Д. С. Стратегічний фінансовий моніторинг підприємств. *Сучасні міжнародні економічні відносини: становлення та особливості розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Громадська організація «Центр економічних досліджень та розвитку», 17 серпня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 60-62.

202. Царук Д. С. Фінансовий моніторинг ризиків зовнішнього середовища підприємств молокопереробної галузі. *Проблеми формування та стабілізації регіональної економіки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, Наукова економічна організація «Перспектива», 29 серпня 2020). Дніпро, 2020. С. 60-64.

203. Царук Д.С. Аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємств молокопереробної галузі України. *Економічний простір*. 2020. № 156. С. 98-103. DOI: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/544/527>

204. Царук Д.С. Проблеми та перспективи розвитку молокопереробних підприємств України в умовах воєнного стану. *Економіка та підприємництво в умовах сучасних викликів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, Поліський національний університет, 1 лютого 2023 р.), Житомир, 2023. С. 203-208.

205. Царук Д.С. Сутнісна характеристика фінансового моніторингу діяльності підприємств. *Молодий вчений*. 2019. № 12(76). С. 43-46. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-10>

206. Центр ресурсоефективності і чистого виробництва. Стратегії і практики ресурсоефективного та більш чистого виробництва в молочній промисловості. 2017. 92 с.

207. Цілі сталого розвитку України 2030. *Державна служба статистики України*. Моніторинговий звіт. URL: <https://stat.gov.ua/uk/datasets/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 02.09.2023)

208. Цілі сталого розвитку: Україна (національна доповідь). *Урядовий портал*. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 07.09.2023)

209. Чаленко Н.В. Організація системи внутрішнього фінансового моніторингу суб'єкта господарювання. *International scientific journal*. 2015. № 9. С. 168–170.

210. Чебанова Т. Є. Вплив структури капіталу на рівень фінансової безпеки підприємств портової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 20 (2). С. 179-184. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_2_2018ua/40.pdf

211. Чепка В.В., Павлюк Т.С. Проблеми та перспективи впровадження вартісно-орієнтованого управління на вітчизняних підприємствах. Гроші, фінанси і кредит. 2016. № 10. С. 234-238.

212. Чисельність населення України за регіонами. останнє оновлення: 21.03.2022. *MinfinMedia. Всеукраїнський портал:* веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/> (дата звернення: 03.09.2023).

213. Шарай С.М., Куліш К. К. Логістика постачання молочної продукції. *Управління проектами, системний аналіз і логістика. К.: НТУ.* 2013. № 12. http://publications.ntu.edu.ua/upravl_progect/2013_12_econom/140.pdf

214. Шевченко А. В., Табачук Н. О. Сучасний стан ринку молочної продукції та забезпечення її якості в умовах євроінтеграції України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2019. № 27(2). С. 101–107.

215. Шевченко О. М., Ясько А. Г. Стан продовольчого ринку: глобалізаційні виклики. *Економіка та управління національним господарством. Чернігівський науковий часопис.* 2015. № 1. С. 11-17

216. Шембель Ю.С. Прогнозування кризового стану підприємства й обґрунтування комплексу заходів антикризового управління. Дніпропетровськ: НМАУ, 2012. 188 с.

217. Шигун М. М. Застосування математичних методів в економіці: специфіка, проблеми, перспективи. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки.* 2007. № 1 (39). С. 425–433

218. Як війна-2022 змінює ринок молока в Україні. *Асоціація виробників молока – інформаційний портал об'єднання підприємств, що спеціалізуються на молочному скотарстві:* веб-сайт. URL: <https://www.avm-ua.org/uk/post/ak-vijna-2022-zminue-rinok-moloka-v-ukraini>. (дата звернення: 24.07.2023).

ДОДАТКИ

Список опублікованих праць за темою дисертації***Підрозділи у колективних монографіях***

1. Ковшун Н. Е., Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Обґрунтування організаційно-економічних заходів щодо санації підприємства в умовах фінансової кризи. *Сучасні технології управління розвитком підприємств України: механізми, реалії, перспективи* : монографія. Дніпропетровськ, 2016. С. 403-434. (1,57/0,52 д.а.).

2. Ковшун Н. Е., Кушнір Н. Б., Царук Д. С. Вартісно-орієнтовані показники як інструменти фінансового моніторингу сучасних підприємств. *Теорія та практика управління суб'єктами підприємництва* : монографія. Дніпро, 2020. С. 286-296. (0,56/0,19 д.а.).

Статті у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Особливості антикризового управління та економічної діагностики підприємства в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2016. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4954> (0,67/0,34 д.а.).

2. Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Інституційне забезпечення фінансового моніторингу підприємницької діяльності. *Ефективна економіка*. 2017. №8. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5727> (0,64/0,32 д.а.).

3. Кушнір Н. Б., Царук Д. С. Фінансовий моніторинг підприємства на засадах вартісно-орієнтованого підходу до управління. *Держава та регіони*. 2019. № 4 (109). С. 110-114. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-4-19> (0,63/0,31 д.а.).

4. Царук Д.С. Аналіз зовнішнього середовища функціонування підприємств молокопереробної галузі України. *Економічний простір*. 2020. № 156. С. 98-103. DOI: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/544/527> (0,64 д.а.).

5. Кушнір Н.Б., Адамчук Т.Л., Царук Д.С. Фінансовий моніторинг суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. *Вісник НУБГП. Серія: Економічні науки*. 2022. Т. 3. № 99. С. 78–90. DOI: <http://dx.doi.org/10.31713/ve320228> (0,68/0,23 д.а.).

Статті у інших наукових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Царук Д.С. Сутнісна характеристика фінансового моніторингу діяльності підприємств. *Молодий вчений*. 2019. № 12 (76). С. 43-46. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-10> (0,54 д.а.).

Статті у іноземних виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Kushnir, N., Voitovych, D., Gruschenko, O. Financial Monitoring Tools of Crisis Phenomena in Business Activities. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2018. vol. 1, pp. 35-45. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/688478> (0,76/0,25 д.а.).

2. Kushnir, N., Voitovych, D. The role of financial monitoring in the management of business rehabilitation. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2018. vol. 2 (2), pp. 26-35. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/688781> (0,84/0,42 д.а.).

3. Kushnir, N., Ventsuryk, A., Zhemba, A., Tsaruk, D. Monitoring of resource-efficient provision of Ukrainian dairy processing enterprises with high-quality raw milk based on production safety principles. *IOP Series: Earth and Environmental Science*. 2021. vol. 915. DOI: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/915/1/012030/pdf> (Scopus Indexed) (0,64/0,16 д.а.).

4. Kushnir, N., Los, Z., Shpak, V., Malanchuk, L., Tsaruk, D. Implementation of the financial monitoring system into the Ukrainian enterprises activity based on the sustainable economic development and green financing concept. *IOP Series: Earth and Environmental Science*. 2023. vol. 1126. DOI: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1126/1/012004/pdf> (Scopus Indexed) (0,85/0,17 д.а.).

5. Kovshun, N., Kushnir, N., Adamchuk, T., Tsaruk, D., Tymeichuk, Y. Ukrainian enterprises' equity capital financial monitoring and analysis of its impact on profitability

indicators. *Economics - Innovative and Economics Research Journal*. 2023. vol. 1 (1). pp. 1-16. DOI: <https://conference.oikosinstitut.org/files/proc/Vol1No1/1.pdf> (1/0,2 д.а.).

6. Shubalyi O., Stakhiv O., Tsaruk, D. The Ukrainian milk processing enterprises export orientations development in the martial law conditions and under the migration processes influence. *IOP Series: Earth and Environmental Science*. 2023. vol. 1269. DOI:<https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1269/1/012027/pdf> (0,92/0,31 д.а.)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Кушнір Н. Б., Войтович Д. С. Основні підходи до формування системи антикризового управління підприємницькою діяльністю. *Інституціоналізація процесів євроінтеграції: суспільство, економіка, адміністрування* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, НУВГП, 21-22 квітня 2016 р.). Рівне, 2016. С. 51-53. (0,21/0,11 д.а.).

2. Войтович Д. С. Особливості здійснення фінансового моніторингу сучасних підприємств. *Фінанси, аудит та соціальна економіка: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, Громадська організація «Львівська економічна фундація», 28-29 липня 2017 р.). Львів, 2017. С. 41-43. (0,17 д.а.).

3. Войтович Д. С. Система фінансового моніторингу на малих підприємствах. *Сучасні наукові дослідження на шляху до вдосконалення економічного потенціалу країни* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, Наукова економічна організація «Перспектива», 22 вересня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 34-36. (0,19 д.а.).

4. Войтович Д. С. Здійснення фінансового моніторингу передумов банкрутства. *Фінанси та соціальна економіка: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, Громадська організація «Львівська економічна фундація», 29 вересня 2018 р.). Львів, 2018. С. 29-32. (0,19 д.а.).

5. Царук Д. С. Стратегічний фінансовий моніторинг підприємств. *Сучасні міжнародні економічні відносини: становлення та особливості розвитку* :

матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Громадська організація «Центр економічних досліджень та розвитку», 17 серпня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 60-62. (0,19 д.а.).

6. Царук Д. С. Методичні основи фінансового моніторингу сучасних підприємств. *Методи та форми управління соціально-економічним розвитком держави* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, Наукова економічна організація «Перспектива», 23 серпня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 71-73. (0,2 д.а.)

7. Царук Д. С. Ранній моніторинг фінансової кризи на підприємствах. *Сучасні економічні дослідження: теорія, методологія, практик* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кельце (Республіка Польща), Державний університет ім. Яна Кохановського, 27 вересня 2019). Кельце, 2019. С. 123-125. (0,2 д.а.).

8. Царук Д. С. Фінансовий моніторинг ризиків зовнішнього середовища підприємств молокопереробної галузі. *Проблеми формування та стабілізації регіональної економіки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, Наукова економічна організація «Перспектива», 29 серпня 2020). Дніпро, 2020. С. 60-64. (0,27 д.а.).

9. Царук Д. С. Особливості фінансового моніторингу діяльності молокопереробних підприємств. *Економічна політика та фінансова система: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Аналітичний центр «Нова Економіка», 26 вересня 2020). Київ, 2020. С. 43-46. (0,22 д.а.).

10. Кушнір Н. Б., Царук Д.С. Фінансовий контролінг у системі моніторингу виробничих витрат молокопереробних підприємств України. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф (м. Луцьк, Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 24-25 листопада 2021), Луцьк, 2021. С. 31-33. (0,17/0,1 д.а.).

11. Царук Д.С. Проблеми та перспективи розвитку молокопереробних підприємств України в умовах воєнного стану. *Економіка та підприємництво в умовах сучасних викликів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної

конференції (м. Житомир, Поліський національний університет, 1 лютого 2023 р.), Житомир, 2023. С. 203-208. (0,22 д.а.).

12. Кушнір Н.Б., Царук Д.С. Функціонування об'єднань молокопереробних підприємств України у сучасних ринкових умовах. *Фінансово-кредитне та обліково-аналітичне забезпечення післявоєнного відновлення економіки України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, НУБіП, 5-6 жовтня 2023 р.), Київ, 2023. С. 274-277. (0,15/0,08 д.а.).

Додаток Б

Показники фінансового стану ПАТ «Дубномолоко» за 2016-2022 рр.

№ з/п	Показники	Роки							Абсолютне відхилення 2022 р. від 2021 р.	Відносне відхилення 2022 р. від 2021 р., %
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
1.	Показники ліквідності підприємства									
1.1.	Коефіцієнт покриття	1,15	1,09	0,84	0,65	0,63	0,69	0,77	0,08	12,0
1.2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,47	0,52	0,44	0,34	0,33	0,34	0,35	0,02	4,5
1.3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,0285	0,0220	0,0084	0,0046	0,0040	0,0002	0,0002	0,00	0,0
1.4.	Чистий оборотний капітал, тис. грн	31505	26810	-78462	-240233	-284 486	-248 370	-193 908	54463	-21,9
2.	Показники фінансової стійкості підприємства									
2.1.	Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,64	0,71	-1,98	-3,30	-3,19	-2,28	-1,41	0,87	-38,16
2.2.	Коефіцієнт автономії	0,02	0,78	0,67	0,8	0,10	0,12	0,14	0,02	16,08
2.3.	Коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів	0,3	0,27	0,36	0,25	0,12	0,14	0,16	0,03	18,74
2.4.	Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	0,04	0,03	0,04	0,02	0,56	0,40	0,32	-0,09	-21,21
2.5.	Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	0,12	0,14	0,1	0,1	0,06	0,05	0,04	-0,004	-8,54
3.	Показники ділової активності підприємства									
3.1.	Коефіцієнт оборотності активів	5,6	4,5	3	2,7	3	3	3	0	-3,46
3.2.	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	7	4,9	3,5	3,2	5	4	4	-1	-11,20
3.3.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	8	11,7	12,3	10,7	39	40	58	17	42,83
3.4.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	10,7	8,6	3,9	7,5	3	3	3	0	-1,55
3.5.	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	25,7	36,7	28,7	35,7	2	2	2	0	-16,81
3.6.	Коефіцієнт оборотності основних засобів	4,5	3,8	5,2	2,8	13	16	19	3	21,28
3.7.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	7,9	6	4,9	5	25	22	3	-20	-88,23
4.	Коефіцієнти рентабельності, %									
4.1.	Коефіцієнт рентабельності активів	-3,5	2,5	3,7	1,96	2,0	2,5	3,6	1,1	42,4
4.2.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	-85,9	71,3	73,1	22,56	19,0	20,6	25,3	4,7	22,7
4.3.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	-1,6	1,0	1,7	0,80	0,8	0,9	1,4	0,4	47,5

Додаток В

Показники фінансового стану ПАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока» за 2016-2022 рр.

№ з/п	Показники	Роки							Абсолютне відхилення 2022 р. від 2021 р.	Відносне відхилення 2022 р. від 2021 р., %
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
1.	Показники ліквідності підприємства									
1.1.	Коефіцієнт покриття	0,74	0,71	0,72	2,97	0,69	0,70	0,70	-0,004	-0,6
1.2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,61	0,54	0,51	2,59	0,63	0,64	0,69	0,05	7,4
1.3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,0004	0,0004	0,0003	0,0014	0,0006	0,0010	0,0008	-0,0002	-18,1
1.4.	Чистий оборотний капітал, тис. грн	-22857	-24706	-25960	43 814	-26 661	-28 064	-29 819	-1755	6,3
2.	Показники фінансової стійкості підприємства									
2.1.	Коефіцієнт маневреності власних коштів	1,09	1,11	1,10	-1,83	1,08	1,07	1,07	-0,01	-0,8
2.2.	Коефіцієнт автономії	-0,30	-0,33	-0,32	-0,33	-0,37	-0,36	-0,37	-0,01	3,5
2.3.	Коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів	-0,23	-0,25	-0,24	-0,25	-0,27	-0,27	-0,27	-0,01	2,5
2.4.	Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	0,03	-0,61	0,01	0,01	0,01	0,07	0,07	0,00	-1,3
2.5.	Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	-0,01	0,20	-0,002	-0,003	-0,003	-0,024	-0,025	0,00	2,1
3.	Показники ділової активності підприємства									
3.1.	Коефіцієнт оборотності активів	0,7	1,3	1,1	0,7	0,9	0,3	0,1	-0,2	-59,1
3.2.	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	0,8	1,4	1,2	2,4	1,0	0,3	0,1	-0,2	-59,3
3.3.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,0	41,6	5,4	2,6	0,0	2,5	0,8	-1,8	-69,5
3.4.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,1	1,0	0,9	0,5	0,7	0,2	0,1	-0,1	-59,6
3.5.	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	4,3	5,7	4,2	5,4	10	3,4	16,3	12,8	373,5
3.6.	Коефіцієнт оборотності основних засобів	7,7	12,7	12,0	8,4	10	3,5	1,5	-2,0	-56,9
3.7.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	-2,4	-3,9	-3,5	-2,0	-2	-0,7	-0,3	0,5	-60,5
4.	Коефіцієнти рентабельності, %									
4.1.	Коефіцієнт рентабельності активів	-1,8	-3,2	-0,4	-0,7	-0,9	-2,5	-2,5	-0,1	2,2
4.2.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	6,1	10,0	1,3	2,1	2,3	6,9	6,8	-0,1	-1,2
4.3.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	-2,6	-2,5	-0,4	-1,0	-1,0	-9,2	-23,0	-13,8	150,1

Додаток Г

Показники фінансового стану ПрАТ «Вімм-Біль-Данн Україна» за 2016-2022 рр.

№ з/п	Показники	Роки							Абсолютне відхилення 2022 р. від 2021 р.	Відносне відхилення 2022 р. від 2021 р., %
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
1.	Показники ліквідності підприємства									
1.1.	Коефіцієнт покриття	1,73	0,80	0,78	0,93	1,66	8,68	7,09	-1,60	-0,2
1.2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,69	0,78	0,75	0,90	1,63	8,49	6,96	-1,53	-0,2
1.3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,008	0,003	0,002	0,001	0,0028	0,0339	0,0202	-0,01	-0,7
1.4.	Чистий оборотний капітал, тис. грн	320371	-177516	-197346	-62617	313 535	700 294	738 697	38403	0,1
2.	Показники фінансової стійкості підприємства									
2.1.	Коефіцієнт маневреності власних коштів	1,33	-1,26	-0,89	-0,19	0,71	1,33	2,10	0,78	58,6
2.2.	Коефіцієнт автономії	0,25	0,14	0,20	0,27	0,35	0,44	0,29	-0,14	-33,2
2.3.	Коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів	0,33	0,16	0,16	0,37	0,55	0,77	0,41	-0,36	-46,9
2.4.	Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	-0,49	0,64	0,83	0,04	0,14	0,19	0,25	0,06	30,6
2.5.	Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	-0,122	0,088	0,104	0,013	0,049	0,084	0,074	-0,01	-12,8
3.	Показники ділової активності підприємства									
3.1.	Коефіцієнт оборотності активів	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,2	-0,2	-49,4
3.2.	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,8	0,3	-0,5	-58,9
3.3.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,6	0,7	0,7	0,5	0,6	0,8	0,3	-0,5	-59,3
3.4.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	1,0	0,5	0,5	0,5	1,0	6,4	2,3	-4,1	-64,1
3.5.	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	16,2	16,3	16,0	15,0	30,0	23,9	26,2	2,3	9,6
3.6.	Коефіцієнт оборотності основних засобів	2,4	2,5	1,8	1,2	1,3	1,4	0,9	-0,5	-33,8
3.7.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	1,9	2,4	3,5	1,4	1,1	1,0	0,8	-0,3	-24,2
4.	Коефіцієнти рентабельності, %									
4.1.	Коефіцієнт рентабельності активів	-16,8	-4,3	17,7	10,7	8,8	9,7	8,7	-1,0	-10,1
4.2.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	-67,6	-31,1	0,001	29,5	24,7	22,3	30,0	7,7	34,6
4.3.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	-36,1	-9,2	40,4	21,8	22,4	21,3	37,9	16,5	77,6

Додаток Д

Показники фінансового стану ПрАТ «Зарічненський молокозавод» 2016-2022 рр.

№ з/п	Показники	Роки							Абсолютне відхилення 2022 р. від 2021 р.	Відносне відхилення 2022 р. від 2021 р., %
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
1.	Показники ліквідності підприємства									
1.1.	Коефіцієнт покриття	1,83	2,79	4,01	5,24	6,46	2,69	1,85	-0,83	-31,0
1.2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,71	2,59	3,80	3,85	4,66	2,60	1,80	-0,81	-31,0
1.3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,645	0,808	0,836	0,559	2,58	1,87	1,63	-0,24	-12,7
1.4.	Чистий оборотний капітал, тис. грн	124	331	815	1169	1 157	769	500	-270	-35
2.	Показники фінансової стійкості підприємства									
2.1.	Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,17	0,36	0,59	0,65	0,63	0,55	0,47	-0,08	-14,4
2.2.	Коефіцієнт автономії	0,81	0,82	0,83	0,86	0,89	0,75	0,64	-0,11	-14,6
2.3.	Коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів	4,33	4,46	4,75	6,02	7,83	2,94	1,76	-1,18	-40,2
2.4.	Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	0,25	0,28	0,64	0,05	0,01	-0,63	0,20	0,83	-132,5
2.5.	Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	0,201	0,225	0,527	0,039	0,010	-0,467	0,130	0,60	-127,7
3.	Показники ділової активності підприємства									
3.1.	Коефіцієнт оборотності активів	2,6	3,1	2,7	2,1	2,3	2,1	2,5	0,4	18,6
3.2.	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	8,8	6,7	4,2	2,4	3,5	3,2	3,8	0,6	19,0
3.3.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	31,2	14,0	6,4	5,3	12,9	16,1	396,1	380,0	2356,8
3.4.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	16,1	18,8	16,9	12,5	22,4	8,7	7,1	-1,5	-17,9
3.5.	Коефіцієнт оборотності матеріальних	94,1	69,4	51,3	6,7	10,1	99,4	82,5	-16,9	-17,0
3.6.	Коефіцієнт оборотності основних засобів	3,7	5,6	7,7	5,4	6,8	6,0	7,0	1,1	17,8
3.7.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	3,2	3,8	3,3	2,5	2,6	2,8	3,9	1,1	38,8
4.	Коефіцієнти рентабельності, %									
4.1.	Коефіцієнт рентабельності активів	16,6	18,4	43,2	3,3	0,8	-46,0	11,3	57,3	-124,5
4.2.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	20,5	22,5	52,3	3,9	0,9	-61,7	17,7	79,4	-128,7
4.3.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	6,3	6,0	58,0	2,0	0,4	-22,0	4,5	26,5	-120,7

Додаток Е

Показники фінансового стану ПрАТ «Комбінат «Придніпровський» за 2016-2022 рр.

№ з/п	Показники	Роки							Абсолютне відхилення 2022 р. від 2021 р.	Відносне відхилення 2022 р. від 2021 р., %
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
1.	Показники ліквідності підприємства									
1.1.	Коефіцієнт покриття	1,43	1,44	1,69	1,89	2,28	2,65	3,49	0,84	31,7
1.2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,68	0,75	0,98	1,16	1,43	1,53	2,01	0,47	30,8
1.3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,025	0,043	0,112	0,152	0,27	0,31	0,64	0,33	108,0
1.4.	Чистий оборотний капітал, тис. грн	30671	38275	61328	80544	100 995	132 367	215 889	83522	63,1
2.	Показники фінансової стійкості підприємства									
2.1.	Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,23	0,25	0,32	0,35	0,35	0,38	0,50	0,12	30,4
2.2.	Коефіцієнт автономії	0,61	0,61	0,65	0,69	0,77	0,81	0,83	0,02	2,6
2.3.	Коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів	1,59	1,54	1,88	2,24	3,40	4,30	4,98	0,68	15,7
2.4.	Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	0,13	0,34	0,29	0,24	0,37	0,16	0,38	0,22	133,2
2.5.	Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	0,079	0,203	0,189	0,169	0,284	0,132	0,315	0,18	139,3
3.	Показники ділової активності підприємства									
3.1.	Коефіцієнт оборотності активів	4,1	4,0	4,0	4,2	4,2	4,2	4,0	-0,2	-4,9
3.2.	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	8,9	8,3	7,8	8,0	8,7	8,3	6,8	-1,6	-18,6
3.3.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	24,7	5,2	18,9	15,7	20,1	23,9	24,8	0,9	3,9
3.4.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	12,7	13,8	13,6	15,1	19,8	22,1	23,7	1,6	7,2
3.5.	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	13,6	13,4	14,8	15,5	17,4	15,9	12,4	-3,5	-22,2
3.6.	Коефіцієнт оборотності основних засобів	8,5	8,4	9,6	8,9	8,3	8,4	9,6	1,2	14,2
3.7.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	6,7	6,6	6,2	6,0	5,5	5,1	4,8	-0,4	-7,4
4.	Коефіцієнти рентабельності, %									
4.1.	Коефіцієнт рентабельності активів	4,3	14,9	14,0	12,2	22,9	10,4	25,7	15,3	146,5
4.2.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	7,1	24,5	21,5	17,7	29,6	12,8	30,8	18,0	140,2
4.3.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	1,1	3,7	3,5	2,9	5,4	2,5	6,5	4,0	159,3

Додаток Ж

Показники фінансового стану ПрАТ «Львівський міський молочний завод» за 2016-2022 рр.

№ з/п	Показники	Роки							Абсолютне відхилення 2022 р. від 2021 р.	Відносне відхилення 2022 р. від 2021 р., %
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
1.	Показники ліквідності підприємства									
1.1.	Коефіцієнт покриття	1,11	0,90	0,79	1,22	0,58	2,14	2,18	0,04	1,9
1.2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,11	0,90	0,73	1,09	0,43	1,99	2,09	0,10	5,2
1.3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,010	0,019	0,000	0,086	0,03	0,04	0,04	0,00	6,2
1.4.	Чистий оборотний капітал, тис. грн	489	-452	-781	349	-1579	5077	7245	2168	42,7
2.	Показники фінансової стійкості підприємства									
2.1.	Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,04	-0,05	-0,09	0,04	-0,27	0,58	0,85	0,27	45,6
2.2.	Коефіцієнт автономії	0,72	0,68	0,71	0,74	0,60	0,66	0,58	-0,08	-12,0
2.3.	Коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів	2,53	2,10	2,42	2,87	1,52	0,45	1,40	0,95	211,6
2.4.	Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	-0,11	-0,15	0,02	-0,10	-0,82	0,002	-0,042	-0,04	-2761,5
2.5.	Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	-0,081	-0,104	0,014	-0,077	-0,494	0,001	-0,025	-0,03	-2441,3
3.	Показники ділової активності підприємства									
3.1.	Коефіцієнт оборотності активів	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	37,6
3.2.	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	0,4	0,6	0,9	0,6	0,6	0,1	0,2	0,1	123,9
3.3.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	2,4	3,5	2,4	0,9	0,9	1,9	6,0	4,1	223,3
3.4.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,5	0,5	0,7	0,4	0,3	0,4	0,4	0,0	11,3
3.5.	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	167,9	133,1	12,5	9,2	2,2	2,8	4,9	2,1	72,8
3.6.	Коефіцієнт оборотності основних засобів	0,4	0,5	0,4	0,1	0,2	0,6	4,7	4,1	644,8
3.7.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,2	0,2	0,3	0,1	0,2	0,2	0,3	0,1	56,4
4.	Коефіцієнти рентабельності, %									
4.1.	Коефіцієнт рентабельності активів	-7,8	-9,4	-1,4	-7,7	-44,7	0,1	-2,5	-2,6	-24,4
4.2.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	-10,9	-13,8	-2,0	-10,4	-74,0	0,2	-4,2	-4,4	-27,6
4.3.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	-57,5	-56,0	-6,9	-72,9	-333,3	0,8	-13,1	-13,9	-18,0

Додаток К

Показники фінансового стану ПрАТ «Тернопільський молокозавод» за 2016-2022 рр.

№ з/п	Показники	Роки							Абсолютне відхилення 2022 р. від 2021 р.	Відносне відхилення 2022 р. від 2021 р., %
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
1.	Показники ліквідності підприємства									
1.1.	Коефіцієнт покриття	1,50	1,51	1,74	1,05	0,88	0,69	0,93	0,25	36,1
1.2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,75	0,93	1,18	0,68	0,54	0,42	0,60	0,19	44,8
1.3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,032	0,093	0,085	0,033	0,03	0,02	0,05	0,03	130,8
1.4.	Чистий оборотний капітал, тис. грн	43964	57541	104533	12610	-40905	-152887	-34737	118150	-77,3
2.	Показники фінансової стійкості підприємства									
2.1.	Коефіцієнт манавреності власних коштів	0,33	0,36	0,51	0,03	-0,10	-0,35	-0,07	0,28	-81,2
2.2.	Коефіцієнт автономії	0,42	0,38	0,40	0,49	0,47	0,44	0,45	0,02	3,8
2.3.	Коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів	0,71	0,62	0,65	0,98	0,88	0,78	0,83	0,05	7,0
2.4.	Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	0,307	0,501	0,425	0,014	0,228	0,010	0,644	0,63	6219,2
2.5.	Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	0,128	0,193	0,168	0,007	0,107	0,004	0,292	0,29	6462,3
3.	Показники ділової активності підприємства									
3.1.	Коефіцієнт оборотності активів	3,7	3,6	3,5	2,1	2,2	2,3	3,0	0,7	29,5
3.2.	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	8,8	8,9	7,3	6,9	6,8	6,9	7,0	0,1	1,0
3.3.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	25,0	21,4	17,9	14,0	13,6	14,0	15,6	1,6	11,8
3.4.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	13,2	13,4	12,8	7,3	6,0	4,8	6,5	1,8	37,8
3.5.	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	14,7	18,6	17,3	16,9	15,2	43,7	40,0	-3,7	-8,4
3.6.	Коефіцієнт оборотності основних засобів	8,8	8,1	8,3	3,6	4,0	4,8	7,6	2,9	59,8
3.7.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	3,7	3,6	3,5	2,1	2,2	2,3	3,0	0,7	29,5
4.	Коефіцієнти рентабельності, %									
4.1.	Коефіцієнт рентабельності активів	4,2	10,2	8,3	-4,0	5,3	2,2	15,9	13,6	613,2
4.2.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	10,0	26,5	21,1	-8,1	11,4	5,1	34,9	29,8	586,8
4.3.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	1,1	2,8	2,4	-1,9	2,4	1,0	5,2	4,3	450,7

Додаток Л

Показники фінансового стану ПрАТ «Чортківський сирзавод» за 2016-2022 рр.

№ з/п	Показники	Роки							Абсолютне відхилення 2022 р. від 2021 р.	Відносне відхилення 2022 р. від 2021 р., %
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
1.	Показники ліквідності підприємства									
1.1.	Коефіцієнт покриття	5,54	10,48	49,31	48,98	70,29	8,10	6,89	-1,21	-15,0
1.2.	Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,34	2,72	13,90	14,63	21,85	3,06	2,32	-0,73	-24,0
1.3.	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,012	0,019	0,056	0,051	0,06	0,01	0,01	0,00	58,8
1.4.	Чистий оборотний капітал, тис. грн	1308	1479	1652	1691	1732	1761	1802	41	2,3
2.	Показники фінансової стійкості підприємства									
2.1.	Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,40	0,44	0,47	0,48	0,49	0,50	0,51	0,01	1,9
2.2.	Коефіцієнт автономії	0,92	0,96	0,99	0,99	0,99	0,93	0,92	-0,01	-1,5
2.3.	Коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів	11,21	21,62	103,47	100,73	141,27	14,29	11,61	-2,68	-18,7
2.4.	Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	0,002	0,001	0,003	0,003	0,003	0,008	0,002	-0,01	-78,2
2.5.	Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	0,002	0,001	0,003	0,003	0,003	0,008	0,002	-0,01	-78,5
3.	Показники ділової активності підприємства									
3.1.	Коефіцієнт оборотності активів	0,04	0,04	0,05	0,05	0,06	0,35	0,09	-0,26	-74,1
3.2.	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	0,08	0,10	0,10	0,10	0,12	0,65	0,16	-0,48	-74,8
3.3.	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,34	0,37	0,36	0,33	0,40	1,69	0,48	-1,21	-71,7
3.4.	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	0,45	1,01	4,98	4,83	8,70	5,28	1,13	-4,15	-78,6
3.5.	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,75	0,12	-0,63	-83,8
3.6.	Коефіцієнт оборотності основних засобів	0,08	0,10	0,11	0,11	0,15	0,90	0,24	-0,66	-73,1
3.7.	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,04	0,04	0,05	0,05	0,06	0,37	0,37	0,00	-0,4
4.	Коефіцієнти рентабельності, %									
4.1.	Коефіцієнт рентабельності активів	0,04	0,04	0,05	0,05	0,06	0,35	0,09	-0,26	-74,1
4.2.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,08	0,10	0,10	0,10	0,12	0,65	0,16	-0,48	-74,8
4.3.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	0,34	0,37	0,36	0,33	0,40	1,69	0,48	-1,21	-71,7

Критерії оцінювання критичних контрольних точок фінансового стану підприємств за фінансовими показниками

№ з/п	Показник	Критерії оцінювання за показником	Методика розрахунку показника
1.	Рівень ліквідності активів (за коефіцієнтом покриття)	>3 – високий рівень; 1 - 3 – середній рівень; ≈ 1 – задовільний рівень; 0,5 - 1 – низький рівень; ≈ 0 – критичний рівень.	Відношення середньорічної вартості оборотних активів до середньорічної суми поточних зобов'язань
2.	Обсяг ВОК	> 0 – високий рівень; ≤ 0 – низький рівень.	Різниця між середньорічною вартістю оборотних активів та середньорічною вартістю поточних зобов'язань
3.	Ефективність використання ВОК	> 0,3 – високий рівень; 0,1 - 0,3 – середній рівень; 0 - 0,1 – задовільний рівень; ≤ 0 – низький рівень.	Відношення фінансового результату від операційної діяльності до середньорічної вартості власних оборотних коштів
4.	Співвідношення ВК та ПК	>1,5 – високий рівень; 0,67-1,5 – середній рівень; 0,2 - 0,67 – задовільний рівень; 0 - 0,2 – низький рівень; < 0 – критичний рівень.	Відношення середньорічної суми власного капіталу до середньорічної суми довгострокових та поточних зобов'язань
5.	Рівень фінансової стійкості (за коефіцієнтом автономії)	> 0,6 – високий рівень; 0,4 - 0,6 – середній рівень; < 0,4 – низький рівень.	Відношення середньорічної вартості власного капіталу до середньорічної вартості активів
6.	Оборотність ОК	>1 – середній рівень; 0 - 1 – задовільний рівень; ≈ 0 – низький рівень.	Відношення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до середньорічної вартості оборотних активів
7.	Оборотність КЗ	>1 – середній рівень; 0 - 1 – задовільний рівень; ≈ 0 – низький рівень.	Відношення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до середньорічної суми поточних зобов'язань
8.	Оборотність запасів	> 20 – високий рівень; 2 - 20 – середній рівень; 1 - 2 – задовільний рівень; ≈ 0 – низький рівень.	Відношення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до середньорічної вартості запасів
9.	Оборотність ОЗ	> 10 – високий рівень; 4 - 10 – середній рівень; 1 - 4 – задовільний рівень; 0 - 1 – низький рівень.	Відношення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до середньорічної вартості основних засобів
10.	Рентабельність активів	> 15 – високий рівень; 5 - 15 – середній рівень; 0 - 5 – задовільний рівень; < 0 – низький рівень; < 0 і зменшення – критичний рівень.	Відношення чистого прибутку до середньорічної вартості активів
11.	Рентабельність ВК	> 30 – високий рівень; 30 - 10 – середній рівень; 0 - 10 – задовільний рівень; < 0 – низький рівень; < 0 і зменшення – критичний рівень.	Відношення чистого прибутку до середньорічної суми власного капіталу
12.	Рентабельність діяльності	> 30 – високий рівень; 5 - 30 – середній рівень; 0 - 5 – задовільний рівень; < 0 – низький рівень; < 0 і зменшення – критичний рівень.	Відношення чистого прибутку до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
	Високий рівень	Умовні позначення:	
	Середній рівень	ОК – оборотні кошти;	
	Задовільний рівень	ВК – власний капітал;	
	Незадовільний рівень	ПК – позиковий капітал;	
	Критичний рівень	ВОК – власні оборотні кошти;	
	Інтенсивність індикаторів	КЗ – кредиторська заборгованість;	
		ОЗ – основні засоби.	

Додаток Н

Вихідні дані для побудови кореляційно-регресійної моделі прогнозування фінансових результатів діяльності молокопереробних підприємств, 2016-2022 рр. (великі підприємства)

ПАТ «Дубномолоко»							ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна»						
Роки	Показники-фактори (x _i), тис. грн (середньорічне значення)				Результуючі показники (y _i)		Роки	Показники-фактори (x _i), тис. грн (середньорічне значення)				Результуючі показники (y _i)	
	Власний капітал (x ₁)	Активи (x ₂)	Власний оборотний капітал (x ₃)	Запаси (x ₄)	Чистий прибуток, тис. грн (y ₁)	Рентабельність діяльності, % (y ₂)		Власний капітал (x ₁)	Активи (x ₂)	Власний оборотний капітал (x ₃)	Запаси (x ₄)	Чистий прибуток, тис. грн (y ₁)	Рентабельність діяльності, % (y ₂)
2016	23928	579195	31505	145271	-20556	-1,6	2016	241098	969373	320371	20032,0	-163008	-36,1
2017	32136	672712	26810	178269	16658	1,0	2017	140664	1024327	-177516	21575	-43772	-9,2
2018	39725	779982	-78462	206503	29058	1,7	2018	140664	1120455	-197346	22068,5	198678	40,4
2019	72797	838886	-240233	217490	16422	0,8	2019	325913	895338	-62617	25194	95993	21,8
2020	89297	851802	-284 486	907196	16936	0,8	2020	440499	1243260	313 535	12647	108 902	22,4
2021	108886	892787	-248 370	1090398	22431	0,9	2021	557035	1277812	700 294	18084	124 169	21,3
2022	137464	970943	-193 908	1374124	34741	1,4	2022	351255	1206466	738 697	15229	105 375	37,9
ПрАТ «Комбінат «Придніпровський»							ПрАТ «Тернопільський молокозавод»						
Роки	Показники-фактори (X _i), тис. грн (середньорічне значення)				Результуючі показники (y _i)		Роки	Показники-фактори (x _i), тис. грн (середньорічне значення)				Результуючі показники (Y _i)	
	Власний капітал (x ₁)	Активи (x ₂)	Власний оборотний капітал (x ₃)	Запаси (x ₄)	Чистий прибуток, тис. грн (y ₁)	Рентабельність діяльності, % (y ₂)		Власний капітал (x ₁)	Активи (x ₂)	Власний оборотний капітал (x ₃)	Запаси (x ₄)	Чистий прибуток, тис. грн (y ₁)	Рентабельність діяльності, % (y ₂)
2016	135016	219791	30671	53477,5	9528	1,1	2016	131551	316194	43964	65975,5	13172	1,1
2017	155329	256221	38275	59842	38097	3,7	2017	160458	417241	57541	66023	42550	2,8
2018	190948	292555	61328	59842	40981	3,5	2018	203425	514395	104533	79745,5	42 905	2,4
2019	227215	328531	80544	65966	40233	2,9	2019	417821	844253	12610	88920	-33803	-1,9
2020	285213	369105	100 995	67248,5	84444	5,4	2020	425105	907325	-40905	110817,5	48 372	2,4
2021	345247	425491	132 367	89628,5	44304	2,5	2021	435572	995631	-152887	47883	22 144	1,0
2022	431767	518486	215 889	128673	133076	6,5	2022	525110	1155835	-34737	69721,5	183 347	5,2

Додаток II

Вихідні дані для побудови кореляційно-регресійної моделі прогнозування фінансових результатів діяльності молокопереробних підприємств, 2016-2022 рр. (малі підприємства)

ПАТ «Бродівський завод сухого знежиреного молока»							ПрАТ «Зарічненський молокозавод»						
Роки	Показники-фактори (X _i), тис. грн (середньорічне значення)				Результуючі показники (y _i)		Роки	Показники-фактори (x _i), тис. грн (середньорічне значення)				Результуючі показники (y _i)	
	Власний капітал (x ₁)	Активи (x ₂)	Власний оборотний капітал (x ₃)	Запаси (x ₄)	Чистий прибуток, тис. грн	Рентабельність діяльності, %		Власний капітал (x ₁)	Активи (x ₂)	Власний оборотний капітал (x ₃)	Запаси (x ₄)	Чистий прибуток, тис. грн (y ₁)	Рентабельність діяльності, % (y ₂)
2016	-20989	71028	-22857	11408,5	-1276	-2,6	2016	743	915	124	17,5	152	6,3
2017	-22314	68401	-24706	15304	-2223	-2,5	2017	923	1130	331	36,5	208	6,0
2018	-23595	74603	-25960	19669,5	-306	-0,4	2018	1391	1684	815	56,5	728	58,0
2019	-23916	72464	43 814	8501,5	-491	-1,0	2019	1790	2087	1169	384	69	2,0
2020	-24606	67226	-26 661	5719	-575	-1,0	2020	1833	2067	1 157	380	17	0,4
2021	-26111	72267	-28 064	5292	-1798	-9,2	2021	1407	1885	769	38	-868	-22,0
2022	-27963	74809	-29 819	414	-1903	-23,0	2022	1068	1674	500	34	189	4,5
ПрАТ «Львівський міський молочний завод»							ПрАТ «Чортківський сирзавод»						
Роки	Показники-фактори (X _i), тис. грн (середньорічне значення)				Результуючі показники (y _i)		Роки	Показники-фактори (x _i), тис. грн (середньорічне значення)				Результуючі показники (y _i)	
	Власний капітал (x ₁)	Активи (x ₂)	Власний оборотний капітал (x ₃)	Запаси (x ₄)	Чистий прибуток, тис. грн (y ₁)	Рентабельність діяльності, % (y ₂)		Власний капітал (x ₁)	Активи (x ₂)	Власний оборотний капітал (x ₃)	Запаси (x ₄)	Чистий прибуток, тис. грн (y ₁)	Рентабельність діяльності, % (y ₂)
2016	10963	15299	489	9,0	-1198	-57,5	2016	3230	3518	1308	1211,00	7	5,3
2017	9695	14303	-452	11	-1339	-56,0	2017	3373	3529	1479	1211,00	4	2,5
2018	9030	12760	-781	103,5	-184,3	-6,9	2018	3518	3552	1652	1211,00	9,8	5,8
2019	8587	11580	349	103,5	-895,1	-72,9	2019	3526	3561	1691	1211,00	5	2,9
2020	5777	9565	-1579	590	-4273,3	-333,3	2020	3532	3557	1732	1211,00	7,3	3,3
2021	8720	13158	5077	683	13,8	0,8	2021	3547	3795	1761	1251,25	23,60	1,8
2022	8547	14661	7245	558,1	-359,9	-13,1	2022	3562	3868	1802	1396,5	5,2	1,5

РАДИМО

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«РАДИВИЛІВМОЛОКО»

Комерційний відділ ТП Рівне

Вих. № 11/15 від 15.10.2023 р.

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня доктор філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»
Царук Діани Сергіївни

Результати дослідження, отримані у дисертаційній роботі Царук Діани Сергіївни, які стосуються фінансового моніторингу діяльності підприємств на вітчизняному ринку, використані у практичній діяльності ТЗОВ «Радивилівмолоко», зокрема рекомендації при визначенні рівня фінансової стійкості підприємства, впровадження системи моніторингу фінансового стану підприємства, спостереження за результуючими показниками діяльності та ризиками зовнішнього середовища дозволило підвищити ефективність управління підприємством.

Взявши до уваги результати проведеного в дисертаційній роботі дослідження впливу сучасних умов на діяльність молокопереробних підприємств, у діяльності ТЗОВ «Радивилівмолоко» враховано розробки автора при визначенні критичних контрольних точок у виробництві та постачанні молочної продукції, моніторингу управління якістю та безпечністю виробничих процесів, підготовки молочної сировини, оскільки підприємство прагне посилити свої позиції на місцевому ринку завдяки збільшенню продажів, розширенню асортименту, покращенню ефективності виробництва, впровадженню інноваційних технологій та логістики постачання.

Керівник
структурного підрозділу

Швець П.П.

ТОВ «РАДИВИЛІВМОЛОКО»
вул. Степанівська, 10
29000 Рівне, Україна
Тел: 0363343142
0363342851
e-mail: office@radymolko.ua
https://radymolko.ua

Тел.: 0363343142
0363342851
e-mail: office@radymolko.ua
https://radymolko.ua

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«РІВНЕНСЬКА ДИСТРИБУЦІЙНА КОМПАНІЯ»

Вих. № 07-23
від 18.12.2023р.

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження
Царук Діани Сергіївни
на здобуття наукового ступеня доктор філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»

У практичній діяльності ТОВ «Рівненська дистрибуційна компанія» використано результати, ідеї та практичні рекомендації, які є результатами дисертаційного дослідження Царук Діани Сергіївни на тему «Розвиток системи фінансового моніторингу підприємницької діяльності на вітчизняному ринку» та стосуються наступних положень:

- удосконалення елементів системи інформаційного забезпечення підприємства шляхом використання засобів моніторингу та спостереження за відхиленнями фінансового стану;
- використання моделі інформаційно-аналітичного супроводу підприємницької діяльності, які зменшують частоту прийнятих суб'єктивних управлінських рішень;
- організація впровадження інструментів контролінгу в координаційні роботи структурних підрозділів, передбачення можливих проблем і здійснення превентивних заходів по їх недопущенню;
- виявлення критичних контрольних точок фінансового стану підприємства на основі моніторингу найсуттєвіших індикаторів, які передбачають можливість швидкого реагування на негативні фактори.

Результати досліджень і розробок автора дисертації використовувались підприємством ТОВ «Рівненська дистрибуційна компанія» у процесі аналізу його потенціалу та планування операційної діяльності щодо гуртових поставок.

Директор
ТОВ «Рівненська
дистрибуційна компанія»

Сергійчук С. С.

ТОВ «Рівненська дистрибуційна компанія»
Україна, 33023, Рівненська область,
м. Рівне, вулиця Транспортна, 14
Код СДРПОУ 43251680
тел: (068) 777-1864, Email: info@rde.ua

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
 ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028, тел. (0362)63-30-98, факс (0362) 63-32-09, mail@nuwm.edu.ua

Від 11.09.2023 р. № 011-10

ДОВІДКА

На № _____ від _____ про використання у навчальному процесі
 Національного університету водного господарства та природокористування результатів
 досліджень і розробок, одержаних при виконанні дисертаційної роботи
 Царук Діани Сергіївни
 на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»

Використані у навчальному процесі теоретико-методичні розробки та результати досліджень Царук Діани Сергіївни, здобувачки вищої освіти третього освітньо-наукового рівня за спеціальністю 051 «Економіка», що викладені у її дисертації на тематику, пов'язану із фінансовим моніторингом підприємницької діяльності на вітчизняному ринку, забезпечують набуття студентами відповідних компетенцій, сприяють отриманню практичних навичок та застосовуються у навчальному процесі Національного університету водного господарства та природокористування, зокрема при викладанні таких дисциплін:

«Економіка підприємства». Тема 8. Витрати виробництва та шляхи їх зниження. Тема 9. Фінансово-економічні результати і ефективність діяльності підприємства. Зміст і форми фінансової діяльності підприємства. Поняття про прибуток як економічну категорію. Формування та використання прибутку. Поняття про рентабельність як економічну категорію. Показники оцінки фінансово-економічного стану підприємства.

«Статистика». Тема 6. Статистичні методи аналізу кореляційних зв'язків. Види взаємозв'язків між явищами. Кореляційна залежність. Лінійні і нелінійні кореляційно-регресійні зв'язки. Коефіцієнт регресії. Лінійний коефіцієнт кореляції. Метод дисперсійного аналізу. Етапи визначення тісноти зв'язку.

«Економічний аналіз». Тема 7. Аналіз фінансових результатів діяльності. Мета, методи і зміст фінансового аналізу. Завдання і джерела інформації аналізу фінансових результатів. Аналіз динаміки прибутку. Аналіз показників рентабельності. Тема 8. Аналіз фінансового стану. Методи, система показників та інформаційна база, що використовується для аналізу фінансового стану. Тема 9. Аналіз розміщення і використання капіталу підприємства. Оцінка майнового стану підприємства. Тема 10. Аналіз фінансової стійкості, платоспроможності, ліквідності та ризику банкрутства підприємства. Значення, завдання і інформаційне забезпечення аналізу фінансової стійкості. Основні показники фінансової стійкості. Поняття, види й причини банкрутства. Діагностика вірогідності банкрутства.

Проректор з наукової роботи
 та міжнародних зв'язків НУВГУ,
 доктор економічних наук, доцент

Наталія САВІНА

Виконавець: Кушнір Н.Б.
 0677096131

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
 ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
 (НУВГП)**

вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028, тел. (0362) 63 30 98, факс (0362) 63 32 09,
 e-mail: mail@nuwm.edu.ua, web: https://nuwm.edu.ua
 код ЄДРПОУ 02071116

Від 16.12.2023 № _____ На № _____ від _____

ДОВІДКА № 15н-23

про участь в науково-дослідних роботах

Видана **Царук Діані Сергіївни** з підтвердженням того, що Царук Д.С. брала участь у виконанні науково-дослідних кафедральних тем, які виконувалися/виконуються в науково-дослідній частині Національного університету водного господарства та природокористування, а саме:

- «Економічні фактори раціонального природокористування та ресурсозбереження» (номер державної реєстрації 0116U007389, терміни виконання 2016-2020 рр.);

- «Інноваційні пріоритети міжнародного бізнесу в умовах гео економічних трансформацій» (номер державної реєстрації: 0121U107606, терміни виконання 2021-2025 рр.);

- «Розвиток потенціалу регіону: економічні чинники та ресурсні передумови» (номер державної реєстрації: 0121U111063, терміни виконання 2021-2025 рр.).

У рамках науково-дослідних тем здобувачем були запропоновані теоретико-методологічні засади моніторингу ефективного ресурсозабезпечення виробництва вітчизняних підприємств, досліджено рівень експортного потенціалу молокопереробних підприємств в умовах воєнного стану, обґрунтовано аспекти фінансового моніторингу власного капіталу підприємств та аналіз його впливу на фінансові результати діяльності.

Довідка видана для представлення за місцем вимоги.

Проректор з наукової роботи
 та міжнародних зв'язків
 д.е.н., професор

Наталія САВІНА

Куницький 0967375013